

[*Registered According to Act XXV of 1867,*
All Rights Reserved by the Publisher.]

PRINTED, BY
JAI KRISHNA DAS HARIDAS GUPTA
Vidya Vilas Press,
Benares City.

1933.

हरिदाससंस्कृतग्रन्थमालासमाख्य-
काशीसंस्कृतसीरिजपुस्तकमालायाः

१००

छन्दोविभागे (४) चतुर्थपुष्पम् ।

वाग्वल्लभः

श्रीदुःखभञ्जनकविविरचितः

तदात्मजेन

काशीविश्वविद्याऽऽलयाध्यापकेन

महामहोपाध्याय-

पण्डितश्रीदेवीप्रसादकविचक्रवर्तिना

कृतया

वरवर्णिनीटीकयाऽलंकृतः

दार्शनिकसार्वभौमसाहित्यदर्शनाद्याचार्य्यत्तर्करत्नन्यायरत्न-

गोस्वामिश्रीदामोदरशास्त्रिरचितया भूमिकया सहितः

पाण्डेयपण्डितश्रीरामतेजःशर्मणा शोधितः ।

प्रकाशकः—

जयकृष्णदास हरिदासगुप्तः—

चौखम्बा संस्कृत सीरिज आफिस,

बनारस सिटी ।

१९३३

राजकीयनियमानुसारेणास्य सर्वेऽधिकाराः प्रकाशकेन स्वायत्तीकृताः ।

इस कार्यालय द्वारा “चौखम्बासंस्कृतसीरिज” के अलावा और भी ३ सीरिज यथा “बौद्धम्बासंस्कृतसीरिज” “बनारससंस्कृतसीरिज” “हरिदाससंस्कृतसीरिज” ग्रन्थ-मालाये विकसित हैं तथा इन ४ सीरिजों के पश्चात् और भी विविध शास्त्र की पुस्तके प्रकाशित की गई हैं तथा अन्य सब स्थानों के छपे हुए संस्कृत तथा भाषा-भाष्य के ग्रन्थ विक्रयाय प्रस्तुत रहते हैं, सूचीपत्र पृथक् मंगवाकर देखें । इसके अलावा हमारे वहाँ सर्व प्रकार की संस्कृत, हिन्दी, अङ्ग्रेजी की सुन्दर छपाई होती है, परीक्षा प्रार्थनीय है ॥

पत्रादि प्रेषणस्थानम्—

जयकृष्णदास-हरिदास गुप्तः—

“चौखम्बा संस्कृतसीरिज” आफिस, विद्याविलास प्रेस,
गोपालमन्दिर के उत्तर फाटक, बनारस सिटी ।

श्रीः

भूमिका

श्रीमद्बहुमद्भीममध्वान्तर्वागिरामकृष्णवेङ्कटपासात्मकसचिवराजः
विग्रहपूर्णतमाह्वयिनीशक्यमिनीकृतस्वतन्त्रमेवायमारभ्यवत्

श्रीश्रीगारुडः शरणम् ।

आर्या पथवा स्वराद् श्रीकृतकदुवरा स्वचिर्गो वृणितवा
शोलाकोडाकलानन्दधुरवनिता शशिनी मौलिमाला ।
मत्तलीभारतीलाप्रसुदितवदना भाकिनी कलपुनम्वा
लीलाचित्रा विचिता शशधरदुर्वा रात्रिका कोर्तिमौरी ।

अथायमुपक्रम्यते वारवल्गुनगामा निवन्धो मुद्रयित्वा प्रकाशयितुम् ,

किंविषयकोष्यं ग्रन्थ इति जिज्ञासुतां विनोदाय किंचिद्विबोद्धिष्यते—

इह किल शब्दार्थोभयात्मके प्रपञ्चेऽपेक्षाकृतायामर्थविसृतावपि संप्रति तद्वि-
वक्षया शब्दसम्बन्धमेव किञ्चिदाल्लोचयिषितव्यमनुताऽस्ति,

परं तु शब्दस्यापि ध्वनिवर्णविशेषाभ्यां द्वैविध्येन ध्वनेरपि नोत्तिष्ठापथिपि, केवलं
वर्णविकृन्मनो दिदर्शयिषितम् ,

अत्रापि विद्यमानानां साधुत्वानाधुत्ववर्णयामुक्तव्यं वर्णपदवाच्यप्रत्ययशास्त्रा-
द्यवेक्षिकायां सतीष्वपि भूयसीषु भाषाह तन्मूलरूपां देवगिरमेव समीक्षादेः,

अथ च वेदतद्भोपवेदस्मृतिपुराणोपपुराणवर्जनकलाप्रभृतिभेदप्रभेदेषु सकलाभ्यदि-
तस्यापौरुषेयस्यानर्गलप्रासाङ्गिकस्य भगवतो महापुरुषस्य वेदस्य चक्षुर्मुखग्राणश्र-
वणपाणिचरणात्मनां क्रमेण ज्योतिषव्याकल्पशिक्षानिरुक्तकल्पच्छन्दसां प्राधान्येन वेदो-
पकरणत्वाद् वेदाङ्गतया व्यपदेशोद्बोधो नैव तिरोहितव्यमीमार्मिकाणाम् ,

एवं दैतदादिसर्देषामेव वाग्विषयत्वेऽपि रसरागागङ्गाऽऽदिनदीहिमालयादिनगावन्
त्थादितरुगवर्षर्तुमासतिथिवारनक्षत्रयोगकरणशिशिरोगाणामिवाध्यात्मिकादैविकाधिष्मै-
तिकस्वरूपताऽपि शास्त्रीयतत्तत्स्थलेषु प्रतिपादिता निर्विवादैवास्त्येया, अत एव
तत्तद्बुद्धानादिषु ध्येयाकृतिवर्णवस्त्रभूषणायुधादिवर्णनमपि संगच्छते,
प्रकृतश्च संदर्भश्चन्दोविषयक इत्येतदधिष्ठातृदेवमधिकृत्य विषयकर्मप्रकाशे

“जवाकुसुमसंकाशं छन्दो ज्ञेयं विपश्चिता ।

चकोरास्यं कञ्जपाणि शक्तिं बिभ्रच्छिख्राऽन्विताम् ।

लोहकुण्डलकपोतप्रवालकृतकुण्डलम्” इत्युक्तम् ,

एतेन वर्णादिविषयिकाऽऽरोपोक्तिः कस्यापि तत्तत्प्रमाणाज्ञाननिवन्धनत्वेन ह्येव,

इदमिहावधेयम्—सर्वत्रैवाध्यात्मिकादिभेदत्रयेऽन्योन्यं भेदसहिष्णुवभेदात्मकतादात्म्याभावेन शास्त्रकोट्योत्तर्यवहारो यथा गङ्गाऽऽदिषु पूजनादिकमाधिदैविकवस्तुतादात्म्येन, कथमन्यथा चेतनरेषु प्रवाहाद्यात्मकेषु तादृशाचारसंगतिर्भवेत्, तस्मादाधिदैविकत्वनाम्नोपकथनोपनिबन्धनैवाधिभौतिकं तथा वर्तना शास्त्राचार्याणाम्,

“इपायाः शिक्षमाणानां बालानामुपलालनाः ।

अस्यैव अस्मिन् स्थित्वा ततः सर्वं समीहते”

इत्यादिगोत्यैव सर्वत्रत्यो व्यवहारः,

एवमाधिभौतिकत्वनाम्नोपकथमतादात्म्यप्रयुक्तो व्यवहार आधिदैविकेऽपि यथा गङ्गापदस्य शक्तिस्तावद् भगोरप्यख्यातावच्छिन्नप्रवाहविशेष एव तादृशप्रवाह-
त्वस्यैव गङ्गापदप्रवृत्तिनिमित्तत्वे लाघवादन्यथा शक्यताऽवच्छेदकनानात्वे गङ्गाऽऽ-
दिपदानां नानाऽर्थताऽऽवस्थादिद्रोषाः स्युः,

एवं प्रकृतंऽपि स्वस्वधर्मस्याऽवच्छिन्ने छन्दःपदस्य शक्तिस्तद्देवताबोधस्तु-
क्ताध्यासनिबन्धन एव; इत्यमेवानादिप्रसिद्धे;

एतेन योगार्थाश्रयेणान्तरकल्पनं छन्दःशब्दस्याप्रामाणिकमेव; अवयवशक्ति-
ज्ञानाधीनबोधं प्रति समुदायशक्तिज्ञानविष्टप्रतिवन्धकताया आनुभविकत्वेन सर्ववादि-
संमतत्वात्, “छन्द” इति महर्षिपिङ्गलाचार्यसूत्रस्वारस्याच्च,

अद्यपि छन्दःशास्त्रस्य वेदाङ्गतया वेदोक्तछन्दांस्येव विवेचनीयतामहन्ति
तथाऽपि लौकिकज्ञानपि छन्दसां प्रसङ्गायत्नरूपणीयताकतया श्रीमत्पिङ्गलाचा-
र्येण कृतोवाक्याये वेदागतछन्दांसि निरूप्य; “अथ लौकिकमि”त्यादिना परस्ता-
लौकिकान्यपि तानि व्यकृषित,

प्रकृतधर्मस्य च पाणिनीयेतरव्याकरणवत् केवललोकपरत्वेन लौकिकछन्दःसंज्ञ-
स्यविषयकविचारप्रवक्तृत्वेनास्माभिरपि स एवाऽसुतः पन्थाः,

लोकं च—

“आदौ तावद् गणच्छन्दो मात्राच्छन्दस्ततः परम् ।

मृतोपमक्षरच्छन्दश्छन्दस्त्रेधा तु लौकिकम् ॥

आद्याऽऽकुश्रुतिपर्यन्तं गणच्छन्दः प्रकीर्तितम् ।

वेतालयादिक्लृप्तं मात्राच्छन्दः समीरितम् ॥

समान्याद्युत्कृति यावदक्षरच्छन्द एव च”

इत्याद्यमित्युक्तोक्तिष्वा छन्दस्त्रैविध्यं दृश्यते,

गणश्च द्विविधः—मात्रागणो वर्णगणश्च, तत्र “छः समुद्रा गणः,” इति पैङ्गल-
सूत्रेण लघुपदस्य माओपकथनत्वेन मात्राक्षरद्वयत्वेनैव मात्रागणो क्लृप्तयिषितः, स च
पञ्चविधः “मौ मन्तमप्यदिन्मं वचे”ति सूत्रान्तरेणोक्तः,

वर्णगणश्च—“ओओओ म्” १ “वरा सा य्” २ “का गुहा र्” ३ “वछवा

स्” ४ “सा ते क त्” ५ “कदा स ज्” ६ “किं वद भ्” ७ “न हसन्” ८
इति पारमर्षसूत्राष्टकेन वर्णत्रिकत्वेन पर्यवसितलक्षणाः सूचिताः,

अत एवाभियुक्तैः—

“मयरसतजभनसंज्ञाछन्दस्थष्टौ गणास्त्रिवर्णाः स्युः”—

रित्यादिनोक्ताः,

सूत्रमिद्विष्टगणस्वरूपानुसारेणव च

“सर्वगुरुर्माः कथितो भजसा गुवादिमव्यान्ताः ।

छन्दसि नः सर्वलघुर्यरता लघ्वादिमव्यान्ताः”

इत्येवं प्रातिस्विकरूपेण लक्षिताः,

अत्र यद्यपि गणानामक्षरवदितत्वेन गगच्छन्द एवाक्षरच्छन्दोऽपि बक्तुं शक्यं-
तथाऽप्यनारब्धगणानामप्यक्षराणां पार्थक्येन छन्दःप्रयोजकत्वं “रला”विति सूत्रयित्वा
“रलिति समानी” इत्यादि सूत्रयत आचार्यस्य तात्पर्येणानुनीयते, गुरुलघुस्वरूप-
लक्षणे त्वाचार्यनागराजेनोक्ते—

(१)दीहो संजुत्तपरो बिन्दुजुओ पाडिओ अ चरणान्ते ।

स गुरु बहु दुमत्तो अण्णो लहु होइ छद्द एककलो ॥

इति सूत्रे,

गुरुलघ्वार्थलक्षणे “गु ल्” “लौ सः” इति पारमर्षसूत्राभ्यां स्फुटीकृते,

एवमवस्थाविशेषे लघोर्गुरुत्वं चोभयत्रातिदिष्टं “हे” “धादिपरः” “गन्ते” इति
सूत्रैः, सूत्रद्वयेऽपि “बिन्दुजुओ” “आदि” पदाभ्यां गृहीतानामनु(२)स्वारविसर्गञि-
ह्वामूलीयोपध्मानीयव्यञ्जनानां स्वीकारादेभिः सहितोऽपि लघुस्तथा, पादान्तस्थो-
लघुश्च विकल्पेन गुरुर्भवति सकलकविच्छान्दससमयानुसाराद् अत एव लक्ष्मीधरोऽ-
प्युक्तसूत्रव्याख्याने “पातितश्चे”त्यत्रत्यचकारं विकल्पार्थकं व्याचष्टे स्म,

केदारभट्टश्च रत्नाकरे “वा पादान्ते” इत्यनेन व्यचीकृत्यपद्,

एतेन “विकल्पस्याप्रस्तुतत्वादिति वृत्तिकारोक्तिरसमञ्जसैव,

न चैवं सर्वत्र पादान्ते लघोर्वैकल्पिकगुरुत्वविधाने प्रमाण्यादावन्ते गुरुत्वनि-
यमो विरुध्यतेति वाच्यम् ?

(१) दीर्घस्संयुक्तपरो बिन्दुयुतः पातितश्च चरणान्ते ।

स गुरुर्वक्त्रो हिमात्रोऽप्यो लघुर्भवति शुद्ध एककलः ॥

(२) अत्र दीर्घस्संयुक्तपूर्वोनुस्वारविसर्गिणामुदाहरणानि प्राप्तिद्वानि, जिह्वामूलीयोपध्मानीयवर्णेऽप्योऽनु-

“मन्द” कवियशार्थः,

व्यञ्जनपूर्वस्य लघोश्च

“रघूणामन्वयं वक्ष्ये तनुवाग्निभरोऽपि सन्”

क्रमेण ज्ञेयानि,

पादान्ते लघोर्वैकल्पिकगुरुत्वस्यादाहरणं तु तदेव बोध्यं यत्र पादान्ते गुरुत्वलघुत्वयोरन्यतरस्य
नियमो नानुशासनिकः, तन्नियमे च नियामकस्यापवादकतैवेति,

भूमिका ।

आरुद्रद्वयप्रामाण्यरक्षणायोत्सर्गशास्त्रीयोद्देश्यताऽवच्छेदकोट्यावपवादशास्त्री-
योद्देश्यताऽवच्छेदकविरिक्तत्वेन संकोचस्य सर्वतन्त्रसिद्धान्तिसंमतत्वात् प्रकृतेर्ऽपि
“निलति प्रमाणो” इत्यादिशास्त्रीयोद्देश्यस्थलानि विहायैवोत्सर्गप्रवृत्तेः, क्व चित्पुनरिति-
दिष्टगुरुत्वकंसपि लघौ लघुत्वं प्रतिप्रसूयते यथोक्तं नागराजेन—

(१) “कल्पवि संजुतपरो वण्णो लहु होइ दंसणेन जहा ।

परिहसइ चित्तधिज्जं तरुणिकइक्खस्मि गिवुत्तं” इति,

एतस्मृत्स्वरस्येद्वै क्रमत्वेन परिभाषितात् पादादिसंयोगात् पूर्वस्य प्रासगौर-
कस्यापि लघिमा रत्ना(२)करं प्रतिप्रसूतः, प्राकृते तु तेनैव विशेष उक्तः,

“इ(३)हिकारा बिन्दुनुभा एमो सख अ वर्णमिलिता वि लहु ।

रहवज्जनसंजोए परे अतेसं वि सविहासं” इति,

एतत्सूत्रोत्था साधुस्वारत्वादिका(४)रहकारयोर्द्वौर्वा(५)अनेन मिलितयोर-
मिलितयोर्भोवर्णयोर्द्वौर्वत्वेन गुर्वो रे(६)रहकाराभ्यां मिथो व्यजनान्तरेण संयुक्ताभ्यां
पूर्वत्वेन गुरुभूतस्य लघाश्च प्रामाणिकलक्ष्यानुसंधेनाभिमतं गुरुत्वं लघुत्वं वा व्यवतिष्ठते,
किंच—

“ज(७)इ दीहो विअ वण्णो लहु जोही पढइ सोनि लहु ।

(१) कत्रापि संयुक्तपरो वर्णो लघुर्वति दर्शनेन यथा,
परिहसति चित्तधैरं तरुणिकइक्खे निर्वृत्तम्”

(२) पददाविह वर्णस्य संयोगः क्रमसंज्ञकः ।

गुरुस्थितेन तेन स्यात्लघुताऽपि क्व चिद् गुरोः ॥

(३) इकारहिकारौ बिन्दुयुताभौ शुद्धौ च वर्णमिलितादपि लघु ।
रेरहकारौ व्यजनसंयोगे परे अक्षेपमपि सविभाषम् ॥

(४) मानिणि मानहिं काई फल ए(५)ओ जे चरण पडु कन्त ।

सहजे भुभंगम जइ णमइ किं करिअ मणिमन्त ॥

मानिनि ! मानेन किं फलमेष यदि चरणयोः पतितः कान्तः ।

वहजेन भुजङ्गमो यदि नमति किं कुरुते मणिमन्त्रौ ॥

(६) वेज सहज दुहुं चंचला सुन्दरीद्वे बलन्त ।

पअइ न घल्हासि खुल्लण ! कीलसि उण उल्लसन्त ॥

वेत ! सहजेन त्वं चञ्चलं सुन्दरीद्वे बलत ।

पदमपि न दरास्वधम ! कीलसि पुनरुल्लसत् ॥

(७) यदि दीर्घमपि वर्णं लघुं जिह्वा पठति सोऽपि लघुः ।

वर्णा अपि स्वरितपठिता द्वौ त्रयो वा एकं जानीत ॥

अरे रे ! इहि कन्ध जाव जोटि डगमग कुगति न देहि ।

नइ इथि नहिंहे सैतर देइ जो खाहिंसि सो लेहि ॥

अरे कइय कुण्ण ! नाथं सुहमा डगमगकुगतिं न देहि ।

त्वमस्यां नर्थां संतारे दत्ता यदपेक्षसे तद् गृहाण ॥

भूमिका ।

वण्णो वि तुरिअपडिओ दोत्तिणि वि एक जाणेहु'।

इति सूत्रेणान्यथाऽपि दीर्घस्य लघुलोका ।

निदिष्टगुल्लघुवदितं वस्तुगत्या छन्दोमात्रमेव भवति, तस्य च पादयोगात् पद्यत्वं तच्च पद्यं जातिवृत्तभेदाद् द्विविधं—

“पद्यं चतुष्पदं तच्च जातिवृत्तमिति द्विधा”।

इत्यभियुक्तोक्तेः, तच्च वृत्तं “सममर्धसमं विषमं चे”ति सूत्रानुसारेण त्रिधा, तदुक्तं—

“सममर्धसमं वृत्तं विषमं च तथा परम्” इति,

लक्षितानि चैतानि—

अङ्गप्रयो यस्य चत्वारस्तुल्यलक्षणलक्षिताः ।

तच्छन्दःशास्त्रतत्त्वज्ञाः समं वृत्तं प्रवक्षते ॥

प्रथमाङ्गप्रिसमो यस्य तृतीयश्चरणो भवेत् ।

द्वितीयस्तुर्ध्वद् वृत्तं तदर्धसममुच्यते ॥

यस्य पादचतुष्केऽपि लक्ष्म भिन्नं परस्परम् ।

तदाहुर्विषमं वृत्तं छन्दःशास्त्रविशारदाः ॥

तत्र समत्वं (१)श्री-तनु(२)मध्याऽऽदिपु, अर्धसमत्वमुपवित्र(३)कादिपु, विषमत्वं पदचतु(४)रूष्वादिपु,

इह यद्यपि समादिभेदा अक्षरछन्दःस्वेवानुशिष्टाः किन्तु युक्तिमान्याद् गणमात्राच्छन्दस्त्वपि यथासंभवं सन्तो न निवार्यन्ते यथा—गणछन्दसि किलार्धसमम्—

(१) एतल्लक्षणं रत्नाकरे “शुः श्री” लक्ष्यं यथा—

विष्णुं वन्दे,

यद्यन्युक्ताऽऽदिपुप्रतिष्ठाऽन्तानां जातीनामुद्देशः सूत्रे नास्ति तथाऽपि सूत्रकारानुमोदितानि; कथमन्यथा प्रस्तावप्रदर्शने “द्विकौ ग्लौ” सूत्रं सङ्गच्छतेति निर्मूलतः शङ्क्यं निर्मूलम् ।

(२) “तनुमध्या त्वौ” इति सूत्रेण लक्षिता, लक्ष्यं यथा—

कृष्णसनाथा तर्णकपङ्क्तिः । यामुनकुले चारु चचार,

(३) “उपचित्रकं सौ स्तौग्, भौ भौ ग्” इति सूत्रेणोक्तं, लक्ष्यं तु—

उपचित्रकमथ विराजते चूतघने कुसुमैर्विकसद्भिः ।

परपुष्टविपुष्टमनोहरं मन्मथकेलिनिकेतनमेतत् ॥

(४) “प्रतिपादं चतुर्वृष्ट्या पदचतुर्ध्वम्” इति लक्षणसूत्रं, लक्ष्यं यथा—

तस्याः कटाक्षविक्षेपैः

कम्पिततनुरतिकुटिलैर्दोषैः ।

तश्चकदष्ट इवेन्द्रियशून्यः क्षतचैतन्यः

पदचतुर्ध्वं न चलति पुरुषः पतति सहसैव ॥

भूमिका ।

(१) मोत्यादिषु, विषमत्वं पञ्चाऽऽदिषु, समत्वं चात्रानुशङ्कतमाकरादिषु तथाऽपि
पञ्चानुशङ्कितयाऽऽविःसन्तःपि दुर्बारेव, मात्राचञ्दमि समत्वं (३) चारुहासिन्या-
दिषु, अर्धसमत्वं (४) वेताकायादिषु, विषमत्वं च पादाऽऽकुलकादिषु,

अवमग्न विज्ञेयः—यद्यपि पादवृत्तयो मियो विज्ञातोयसंख्यकाक्षरकत्वनिबन्धनं-
विषयत्वं प्रसिद्धं तथाऽप्यनुमत्तानुगोचरेण समसंख्यकाक्षरकेष्वपि पादेषु गुरुलघुविन्यास-
क्रमवत्त्वानेमापि विषमत्वप्रसक्तिद्वारा वा ततश्चेतादृशमपि वैषम्यं दृश्यमेव, एवमर्ध-
समत्वमपि, सर्वथैव साम्ये तु समत्वमेव, एषां सद्भावश्चानुष्टुब्जातौ व्यक्तः—यथा
कला(१)म्बादौ समत्वं, वक्त्रा(२)वक्त्रादावर्धसमत्वं, पञ्चा(३)वक्त्रादौ विष-
मत्वम् इति ।

समत्वादीनामुपजातव्यं पादत्वं च—“पादश्चतुर्भागः” “यथावृत्तसमासिर्वा” इति
मुद्राभ्यां समवृत्तेष्वर्धसमविषमवृत्तेषु च क्रमेण लक्षितं, चतुर्भाग इत्यस्य चतुर्थभाग-
इत्यर्थः, अतः पूर्वो भागश्चतुर्भाग इति मध्यमपरलोपात् कथं वित्सृजं संगमनीयम् ।

(१) “अपर्वममा गीति” इति सूत्रं, लक्ष्यं च—

मन्त्रे वित्तं राजन पञ्चमसुमनस्य कोकिलालापः ।

कीर्तिः पौरवधूना सुखं कुसुमायुधं यवोधरति ॥

(२) “विषु गतषु पादाऽऽदिषु च” इति सूत्रलक्षितं, लक्ष्यं—

पथराज्ञो भ्यायामी कोषु जितान्मा गीति न रेगी स्वयत् ।

पदे वलमा मनसा वा दुष्टानि निरये न भूतेभ्यः ॥

(३) “अयुक्त्वा पादाऽऽदिषु” सूत्रेणोक्ता, लक्ष्यं—

मनः कृ पञ्चदशद्विधाभिः स्मरतेऽस्मिन्नेतन्मण्डला ।

कटाक्षलक्षिता तु कामिनी मनो हरति चारुहासिनी ॥

(४) “वेताकाया इत्यत्र अयुक्त्वा दे युगमयोऽन्ते र्त्वा” इति सूत्रलक्षितं, लक्ष्यं यथा—

सु-हृत्पथरीसंख्यया व्यक्तीभूतशिरस्थिरश्चरः ।

कैः पदमैस्त्वय्ययं वेताकायमनु विनश्यते ॥

(५) “एति पद कुलकम्” इत्यनुवृत्तौ, लक्ष्यं यथा—

अलिवाचानिषेकमनसुते काले मदनममागमदूते ।

अथवा काला परित्यक्तमर्थं पद कुलकं धावति पान्थः ॥

(६) “मिति समासी” लक्षणसूत्रं, लक्ष्यं—

ओ ममो जगद्भय पापमङ्गलोचनाय ।

दुष्टैरन्धमर्दनाय पुण्डरीकलोचनाय ॥

(७) “वक्त्राऽयुक्त्वा न” लक्षणसूत्रं, लक्ष्यं च—

क्षीयमानावरक्षता वक्त्रनिर्मितासमाया ।

कल्पका वक्ष्यन्तला लभते भूर्तमोमरयम् ॥

(८) “पञ्चा युक्त्वा न” सूत्रेण लक्षणं, लक्ष्यं यथा—

निन्द्ये कोतिनिषण्णस्य राक्षो राष्ट्रं न सोदति ।

न हि पञ्चाक्षिणः काये आश्रिते व्याधिषेदनाः ॥

संप्रति व्याप्यभूतया पादसमाप्त्या स्मारिता व्यापिका यतिविचारणीया, एषा च “यतिर्विच्छेदः” इति सूत्रेण लक्षिता, विच्छेदनिर्वचने तु बहुभिर्द्विविधाभिः पटिमा-
द्योपः प्रसारितः, वस्तुतस्तु यथा—स्वररागलयतालानुभूतिपरिपक्वमसंस्कारपरिक्रमि-
तश्रवणेन्द्रियकजनैरनेकविधमपि तदायथाथाट्यं निर्धार्यते तथैव नानास्थानोचिता-
नरन्तुदृढद्यतिरपि तदनुगुणसंस्कारसंघोचीनकर्णसाक्षिकैव प्रमीयते, तद्व्यवस्थापनदि-
गपि कियतीवाभियुक्तैः प्रादर्शि—यथा—

“यतिः सर्वत्र पादान्ते दलोकार्धे तु विशेषतः ।

समुद्रादिपदान्ते च व्यक्ताव्यक्तविभक्तिके ॥

क चित्तु पदमध्येऽपि समुद्रादौ यतिर्भवेत् ।

यदि पूर्वापरौ भागौ न स्यातामेकवर्णकौ ॥

पूर्वान्तवत् स्वरः सन्धौ क चिदेव परादिवत् ।

पृष्ठव्यो यतिचिन्तायां यणादेशः परादिवत्” ॥

नित्यं प्राक्पदसम्बद्धाश्चादयः प्राक्पदान्तवत् ।

परेण नित्यसम्बद्धाः प्रादयश्च परादिवत् ॥

१ व्यक्तविभक्तिके पादान्ते यथा—वागर्थाविव सम्पूर्णा,

२ अव्यक्तविभक्तिके पादान्ते यथा—

नमस्तुङ्गशिरदुम्बि—चन्द्रचामरचारवे,

३ संधिकाय्याभावस्पर्शविभक्तिरत्वादन्यतरविशेषप्रयुक्ता श्लोकार्धे यथा—

अथ प्रजानामधिपः प्रभाते जायाप्रतिग्राहितगन्धमाल्याम् ,

४ व्यक्तविभक्तिके चतुरादिसंख्यकवर्णकपदान्ते यथा—

यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु,

५ अव्यक्तविभक्तिके तादृशे पदे यथाऽत्रैव तनयापदान्ते,

६ पूर्वापरभागयोरेकवर्णात्मकत्वाभावे पदमध्येऽपि यथा—

वैरिज्ञानां तथोच्चा—रितरुचिरकचामाननानां चतुर्णाम् ,

७ पूर्वापरभागयोरेकवर्णात्मकत्वाभावे संहितैकादेशे प्रायः पूर्वान्तवद्भावे यथा—

जम्भारातीभङ्गुम्भो—द्रवमिव दधतः सान्द्रमिन्दूररेणुम् ,

८ तत्रैव श्रुतिकाटवाभावे परादिवद्भावेऽपि यथा—

अन्तेवासिदयालुरुज्जिततनये—नासादतो जिष्णुना,

व्यञ्जनस्यापि गौणत्वेनात्र स्वरानुसोधात् पराङ्गत्वम् ,

९ यणादेशः परादियद् यथा—

विततघनदुषारक्षोदशुभ्राछ दूर्वा—

स्वचिरलपदमालां श्यामलामुल्लिखन्तः,

भूमिका ।

१० आदीनां पूर्वसम्बन्धमित्यन्वे यथा—

स्वादु स्वादो मलिनमपि च प्रीते कस्य न स्याद् ,

११ आदीनां प्रसम्बन्धमित्यन्वे यथा—

दुःखकष्टमोदं हसितमिव परिसृष्टमाशासखाभिः ,

“दुःखाद्योक्तिवसो ज्ञेया यतिः श्रुतिसुखा बुधैः” —

रिष्यादिकाश्वत्थस्यवृत्ताऽऽद्युत्तेरोनिष्ठापयता हि यनेः कर्तव्यमिति कलितम् ।

इदानीं उन्मत्तास्यै विविधप्रयोजना के चत प्रत्ययपदव्यवहृताः परमपिपिङ्गला-
कार्यैः प्रदर्शितदिगनुसारेण स्थान्दस्याभिरुपनिर्वाहकारैर्विस्तार्य वर्णिता विषयाः
सन्ति,

ते च रत्नावरे—

“प्रस्तावो लघुमुद्दिष्टमेकद्वयादित्यक्रियाः ।

संख्यानामभययोगश्च चरेते प्रत्ययाः स्मृताः” ॥

इत्युक्ताः, तथाऽप्यत्रापि—

“पूर्वं कण्ठा मेरुबृंहतो लघ्वो पताका च ।

मर्यादापि च तादृक् पातालं सूचिका चैव” ॥

एतेऽधिक्यान् प्रोक्ताः,

प्रत्ययस्यैवैषां संख्याऽदिप्रतीतिरुपत्त्वात् सम्भावनाऽऽरूपदविषयेषु विश्वासापर-
मात्मकसंख्यात्प्रादुर्भावाद्वा ज्ञेयम् ,

एते च सर्वे प्रत्यया मात्राऽऽदिभेदवृत्तां समार्थसमविषयप्रभेदानां यावच्छब्दासमेव
लक्ष्यन्ति यथासम्भवम्

तत्र लक्ष्यमात्रावर्णात्रातिवृत्तलक्ष्यकीनां स्वरूपादिज्ञानं यत्र प्रस्तौत्यर्हतेऽसौ प्रस्तारः,
अथ च बोधनाऽनुसारेण सर्वगुहकव्यक्तिमारभ्य; सर्वलघुकव्यक्तरवसानो वामपार्श्वतः
लक्ष्यमात्रानुगुणेनोपस्थात् प्रदर्श्यते परन्तु दक्षिणपार्श्वतोऽप्यधस्ताच्चापि भवितुमर्हति,
प्रस्तारपरिज्ञानकालकं तदं, तदधमेव मोहिष्टं, विशेषश्चेदः—

सकलविविधवर्त्मिणि स्वरूपं यत्र जिज्ञास्यते तत्रष्टम् ,

स्वरूपविशेषं प्रदर्श्येः कतिधोऽयं भेद इति यत्र जिज्ञास्यते तदुद्दिष्टम् ,

लक्ष्यो ज्ञातो किमदगुहकः कति द्विपलघुकाश्च कति व्यक्तय इति जिज्ञासा-
न्वयोदयानुगुणो व्यापार एकव्यादिकमक्रिया,

त्रातिवृत्तकव्यक्तिः कथाबोधकः प्रत्ययः संख्यानाम् ,

अध्वयानाम् प्रस्तारलक्षणवतीतिप्रदर्शकमागः,

यत्र “मेरुबृंहता” इति कृत्विनेऽनेकजात्यस्तर्गतव्यक्तिवृत्तगुरुलघुसंख्याज्ञापनं यौगपद्येन
किञ्चित् स भवति,

यत्र पताकाऽऽकृतिकं चित्रे पार्श्वभेदेऽद्वयादिगुरुलघुव्यक्तीनां संख्यानियमनं
जा पताका,

एनं च निबन्धारमुद्दिश्य “मङ्गलमहर्षिचरित”नाम्नः काव्यस्यान्ते कविवंश-
वर्णनप्रसङ्गे वृत्तयुगलं वर्णितं तदेवोद्घृत्येह प्रदृश्यते—

“साहित्यं सकलाः कला हयवयःखड्गादिशास्त्रं वरं—

सङ्गीतं च षडङ्गदर्शनमतादर्शं परामर्शितम् ।

भालङ्कारिककारिकाऽवतरणं चाद्वैततत्त्वादर्—

ब्रह्मानन्दसहोदरं पररसास्वादं प्रसादं गुरोः ॥

सिद्धान्तं गणितद्वयं च करणं तत्ताजिकं जातकं—

मौढूर्तं स्वरशास्त्रपद्धतिगती सत्संहितां शाकुनम् ।

यन्त्रं यामलकेरलं च रमलं तन्त्रं विचारं नयं—

सायुर्वेदमथागमं च निगमं विरूपमाचष्ट यः ॥

बागवतमस्य चानुरूपा “वरवर्णिनी”नामिका टीका;

मूलकर्तृपुत्रेण महामहोपाध्यायेन श्रीदेवीप्रसादशर्मणा कृता,

टीकाकारश्चैषः—अष्टवर्षायुष्कः पित्रोपनीतो व्याकरणे लघुकौमुदीमध्यापितः,

किन्तु दशदुर्विपाकेण साधारणज्वरादिनैव रूपोऽस्य जनकः पञ्चत्वं प्राप्तः, तदानीमे-
कामयावितायां निजायुःशेषं विश्रायैवमुक्तः सतः—

“वत्स ! मम जीवने द्विप्राहैरेव नश्यति नाहं त्वां पाठयितुं प्राभूवं; किन्तु
त्वां प्रति भद्रादेशोऽयं यत्त्वयाऽन्यत्रत्यगुरोरलामे काममज्ञैव जीवन्वात्रा समापनीया;
न तु मातुः किदपि कञ्चीत्यादभ्यापकादेकमध्यक्षरमभ्येतव्यम्, अन्यथा कर्माधीनतया
यत्र कुत्रापि मत्तेव मम कथमनुभविष्यते”,

माता चास्य बालकस्माधात् स्वपत्नी चोक्तादेशपालनाय बाढमन्वरुध्यत,

जनन्तरं च स्वर्गतेऽस्मिन् किञ्चिदूनं वर्षद्वयमतीयाय, प्राक्तनसेत्कास्वभाद् बा-
लोऽपि देवीप्रसादोऽभ्यवनाज्ञागलासीत् प्रत्युत स्वतो मातुः प्रेरणातश्चाधिजिगांसया
साहस्रमभ्यापकमनुसन्धदवर्त्तत,

अहं तु तदानीमधोत्य सिद्धान्तकौमुदीं साधारण्येनावसकाव्यबोधः श्रोत्रुन्दा-
वनात् काशीमध्यवनाबागत्य समवत्कूपया स्वमनोऽनुरूपां गुरून् वारदेव्याः पुम-
कृतारान्निव श्री इ गङ्गाधरभास्त्रिपादानाश्रित्य; तदिच्छाऽनुसारेण तत एवाभ्येतुं-
प्रावर्त्तिषि,

अतिशान्ते चारुश्रीरत्नेवानेहसि नव्यन्यायेऽनुमानखण्डाध्ययनारम्भमक्षपादक-
रूपेणः श्रीः राक्षसलक्ष्मणवत्स्वमहाचार्यमहाशयेभ्योऽङ्कार्यं, तदनु तनुधरादिव.

स्वौलिचाममात् श्रीः मदुदितनारायणशर्मा मिश्रमहोदयाज्ज्यौतिषाध्ययनमारभे स्म,

अस्मिन्नेवान्तरे देवीप्रसादोऽपि स्मर्येतुं मामुपसद्यः सिद्धान्तकौमुदीमार-

भ्याम्, अहं च तत्तदभ्यापितविक्रये श्रीः गुरुभिः काशिकराजकीयसंस्कृतविद्याऽऽलये-

परीक्षा दातुमाज्ञापिषि,

देवीप्रसादोऽपि मेधावी क्रमेणानेकविषयानवगाढुमैच्छत् ; तदनुरूपं प्रावर्त्तिष्ठ च,
एवमेकादशवर्षाण्यविच्छेदेनाधीयन् व्याकरणप्राचीनन्यायसांख्ययोगमीमांसाद्वय-
वर्मशास्त्रसाहित्यशास्त्रेषु प्रशंसनीयां वैदुषीमधिगतवान् , संसारयात्रीपथिकाध्यापनं च
बहुषु पाठशालासु व्यधासौद् ,

अहमपि पाठ्यान्तराणि यथाशक्ति समाप्य नव्यन्यायानुमानविभागावशिष्टांशाधि-
गतये पूर्वाध्यापकमहाशयेऽप्रतीकार्यसुतशोकाकुलत्वेन स्वाभिजनं गतवति; नवद्वीपे
कणभुगवतारान् श्री६यदुनाथन्यायसार्वभौमभट्टाचार्यमहाशयानुगार्त्ताम् ,

वर्षषट्केन तत्रत्याध्ययनपरीक्षाऽन्तर्कार्यं प्रपूर्य्य पुनरधिकांशं समागताद् मद्
देवीप्रसादोऽपि नव्यन्याये शब्दखण्डग्रन्थानधीतवान् प्रकरणान्तरेणाध्ययनमेव समापिपद् ,
अनुमानखण्डं ज्यौतिषं चैनमधिजिज्ञासपिपन्नप्यहं कुटुम्बवरणानुगुगृह्यत्तिसम्प्रा-
दनवैयग्रयेणानुकूलसमयानुपलम्भात् शिथिलादरमेनं तथा कारयितुं नापारयम् ,

एवं चैनेन मद्भिन्नादेकमप्यक्षरं नाधीतम् ,
इत्थंकारं बहुतिथे समये गते महामहोपाध्यायपदमेनेन सम्प्राप्तोऽधिगतं , राजसभा-
विशेषे च कविचक्रवर्त्तिपदवी लब्धा; काशीस्थविश्वविद्याऽऽलये चाध्यापितम् ,

प्रतिवर्षे भूयांसद्वलात्रा नानाविषयेषु बहुत्राचार्यतीर्थान्तपराक्षासूदतारिषत,
कामं यशोऽर्जितं परन्तु कर्मायत्तालपायुष्कतया १९८८ वैक्रमवर्षेऽर्त्तासारेण पांडितः
फाल्गुनसितैकादश्यामेष यशोमात्रशेषतामगमत् ,

एतस्य जीवनवृत्तान्तः ; तत्कृतसंस्कृतभाषाऽऽदिपुस्तकवृत्तं दैतद्विषयग्रन्थान्तरप्रका-
शनसमयेऽवगतं भावीति संभाव्यते,

दुःखत्यावसरोऽस्त्येषः—अध्याप्य विशिष्टयोग्यतासम्पन्नोऽकृतेन येन स्वारब्धग्रन्था-
दिसमाप्तिरस्माभिराशासिता; तदारब्धप्रकाशनस्यास्य ग्रन्थस्य भूमिकाऽस्माभिरेव
लेखनीयतामासादयिष्यतीति विधिमन्तरेण केन समभाव्यपि,

शेषसमये तेनापि स्वावस्थां पश्यताऽहं तदर्थं प्रार्थितः,
भगवत्कृपया तदग्रे प्रतिश्रुतमेतत्कार्यमद्य पूर्त्तिमलब्धेति विशिष्टस्नेहास्यदं वत्सः
श्रीमान् देवीप्रसादोऽपि सन्तुष्टो भूयाद् यत्र कुत्रापि स्थित इति जगदीश्वरं साञ्जलिः

प्रार्थयते—

व० सं० १९९० विजयदशम्या—
वाराणस्याम् ।

श्रीमन्माध्वसंप्रदायाचार्य-
दार्शनिकसार्वभौमसाहित्य-
दर्शनाद्याचार्यतर्करत्नन्यायरत्न—
गोस्वामिदामोदरशास्त्री ।

श्रीः ।

श्रीमददुःखभञ्जनकवीन्द्रप्रणीतो-

वाग्वल्लभः ।

वरवर्णिनीव्याख्यासंवलितः ।

अथ खलु सकलकलातिकुशलोऽगाधसाहित्याकूपारपारगोऽखण्डम-
हीमण्डलमण्डनायितयशोराशिभासिताशावल्यो विद्यावनविहारकेसरी
विनताऽनेकनरपतिमौलिमालिकामिलिन्दकुललालितचरणकमलयुगलो
विदितप्रभावो भावोपहितमानसो ज्योतिर्विद्वरो निगमागमविचारचानुरी-
चणोऽगणितगुणगणः कान्यकुब्जवंशावतंसो वाराणसीनिवासी तत्रभवान्
श्रीमान् दुःखभञ्जनो नाम कवीन्द्रः 'शिक्षाकल्पो व्याकरणं निरुक्तं ज्यौतिषं
तथा छन्दसां विचित्रिश्चैव षडङ्गो वेद इष्यते' इति वचनाद्वेदाङ्गत्वेन प्र-
तिपादितस्य षडङ्गो वेदोऽध्येतव्यो ज्ञातव्यश्चेति वचनान्निश्चितोचिताध्य-
यनविषयीकृतस्य छन्दोऽशास्त्रस्य परमोपयोगितामिह विचिन्त्य सत्स्व-
पि बहुषु छन्दोग्रन्थेषु न कश्चिदीदृशो ग्रन्थोऽस्ति य एकाकितया वाला-
नामुपकारी भवेदिति सुपठं पलवलीकृतवृत्तरत्नाकरं छन्दोमञ्जरीमञ्जिमा-
पहारमञ्जुलं निर्जितप्रस्तारपत्तनं संतर्जितेतरतत्तन्निबन्धं सम्पूर्णमात्रा-
वर्णप्रस्तारादिविस्तारसारसमन्वितमखिलोपलब्धमात्रावर्णवृत्तगद्यनाम-
लक्षणविशिष्टं शुभाशुभगणाक्षरनिर्णयालङ्कृतं विरतिविवेकप्रवेकमुत्त-
मतमं वाग्वल्लभमभिधानं छन्दोग्रन्थञ्चिकीर्षुग्रन्थादौ ग्रन्थमध्ये ग्रन्थान्ते
मङ्गलमाचरणीयमिति शिष्टाचारान्मङ्गलादीनि मङ्गलमध्यानि मङ्गला-
न्तानि शास्त्राणि प्रथन्ते वीरपुरुषाणि च भवन्तीत्यादि महाभाष्यवाक्या-
च्चाऽऽशीर्नमस्क्रियावस्तुनिर्देशो वापि तन्मुखमिति शास्त्रानुरोधेन त्रिवि-
धमङ्गलमध्ये स्वान्तर्वर्त्तिब्रह्मभूतानिर्वाच्यचिन्मयपरमज्योतिःप्रकाशरूप-
वस्तुनिर्देशात्मकं मङ्गलमन्तरायविध्वंसपूर्वकचिकीर्षितार्थपरिपूर्यर्थमादौ
तावन्निबध्नाति—

सर्वज्ञप्रीतिपात्रं प्रणयपरिणतप्राणिविश्राणितश्री ।

स्वात्मारामाभिरामं किल निखिलजगन्मोहनं नोहनीयम् ॥

स भवन्तन्मयनिद्रपमनुपममुपज्ञापरिज्ञाततत्त्वं ।

नित्यं निश्छिद्रहन्सदृमनि किमपि महो मेचकं मे चकास्ति ॥ १ ॥

या जनतां विवृणानां गिरां जनारायणादीनाम् ।

ममनुममङ्गलमूलं तस्या देव्याः प्रसादोऽस्तु ॥ १ ॥

स मन्त्रनमन्त्रनरमिमकाऽन्यनमहामञ्जस्थितामञ्जितां

काञ्चोऽकञ्चोऽनूचितामनिलसन्नेत्राञ्जलाञ्जिन्मयीम् ॥

देवोऽभवन्नजापसञ्जयहराम्पञ्जद्विपञ्चीधरा-

मञ्जाम्यप्रणतामकिञ्चनधनं काञ्चिन्परां चिन्तये ॥ २ ॥

साहित्यविद्वद्भूदारतरं शरगयं गुणयं कलासु कुशलं विलसन्मनीषम् ।

विद्वन्मुनं म्यपितरं चित्तरम्यकीर्तिं श्रीदुःखभञ्जनकवीन्द्रमहं नमामि ॥ ३ ॥

श्रीदुःखभञ्जनकवीन्द्रवरेण पित्रा म्योयेन निर्मितमिमं रुचिरं निबन्धम् ।

वाग्वज्रमं सकलवृत्तयिनिष्टमिष्टप्रस्तारसारसहितं विवृणोमि यत्नात् ॥ ४ ॥

वाग्वज्रमः प्रबन्धश्चित्तविनोदो सुवृत्तविनोऽयम् ।

विनृतिं प्राप्य विजयतां रुचिराम्बरवर्णिनीं नाम ॥ ५ ॥

सर्वेति । किमपि अनियाञ्ज्यम् महः तेजः मे मम निश्छिद्रहन्सदृमनि निर्गतं छिद्रम कपटं यस्मात् एवम्भूतं यत् हन् हृदयम् तदेव सदृम भ-
वनम् मयूरम्यंसकादित्वात्समासः । तस्मिन् चकास्ति शोभते ।
कीदृशं महः । सर्वज्ञप्रीतिपात्रम् । सर्वं जानन्ति ते सर्वज्ञाः यद्वा सर्वे च
ते ज्ञाः विद्वांसः । यद्वा सर्वज्ञः शिवः तेषां तस्य वा प्रीतिपात्रम् प्रेमभा-
जनम् । पुनः की० । प्रणयपरिणतप्राणिविभ्राणितश्चि । प्रणये प्रश्रये प-
रिणता ये प्राणिनः तेषु विभ्राणिता दत्ता श्रीःसम्पत्तिः शोभा वा येन
तत् । पुनः की० । स्वात्मारामाभिरामम् । आरमन्ते यत्र सः आरामः ।
अधिकरणे हलश्चेति घञ् । स्वात्मैव आरामः येषाम् ते स्वात्मारामाः ।
यद्वा आरमणम् आरामः । भावे घञ् । स्वात्मनि आरामः येषाम् ते स्वा-
त्मारामाः तेषाम् अभिरामम् सुखदमिति यावत् । पुनः की० । निखिल-
जगन्मोहनम् । निखिलस्य सर्वस्य जगतः मोहनम् । मोहनमित्यत्र कर्त्तरि
ल्युट् । पुनः की० । नोहनोपम् । न ऊहितुं योग्यम् । सुपसुपेति स-
मासः । अतर्क्यमिति यावत् । पुनः कीदृशम् । चञ्चत् । परिस्फुरत् ।
पुनः की० । चैतन्यचिद्रूपम् । स्वप्रकाशमिति यावत् । पुनः कीदृ० ।
अनुपमम् । पुनः कीदृशम् । उपज्ञापरिज्ञाततत्त्वम् । उपज्ञया आद्यज्ञा-
नेन परिज्ञातम् तत्त्वम् यस्य तत् । पुनः की० । नित्यम् । त्रिकालाव ।

म् । पुनः कीदृशम् । मेवकम् कृष्णम् । यद्वा । अमेवकम् मुक्तम् । यद्वा ।
निश्चयमिति क्रियाविशेषणम् । चकार्त्स्नीत्यत्र चकार्त्स्नीति चकार्त्स्नीति ।
धीरो मनीषी जः प्राज्ञः इति । कुशाचुरेताः सर्वज्ञः इति । प्रणवप्रथमो ज्ञानी
इति । आद्यज्ञानमुपज्ञा स्यात् इति । स्वप्नं हृन्मातसं मनः इति । कुष्णो
तोलासितदयामकालदयामलमेवकाः इति । सम्पत्तिः श्रीश्च लक्ष्मणश्चै-
ति महस्तुत्सवनेजसोः इति । निश्चयानवरताजस्यम् इति सर्वत्र चाऽपरः ।
किलेति निश्चये ॥ १ ॥

सम्प्रति ग्रन्थनिर्माणनिर्देशपूर्वकं कतिपयैः श्लोकैः स्वसामर्थ्यमादिशाम—

ब्राह्मीचारुचरित्रचित्रितमनिश्चयश्चमत्कारकृत्

व्याहारव्यवहारभृच्चवहनाऽऽसंसारसारस्वतः ॥

सालङ्कारसावदातकवितावीरुद्वितानदुमो-

ग्रन्थं श्रीयुतदुःखमञ्जनकविग्रथनाति वाग्वल्लभम् ॥ २ ॥

ब्राह्मीति । श्रीयुतदुःखमञ्जनकविः वाग्वल्लभम् । वाचांम् वल्लभम् ।
वाग्वल्लभाख्यमिति यावत् । ग्रन्थम् । ग्रथनानि गुम्फति । निर्मातोन्यथः ।
कीदृशः श्रीयुतदुःखमञ्जनकविः । ब्राह्मीचारुचरित्रचित्रितमनिश्चयः ।
ब्राह्मयाः सरस्वत्याः चारुणा चरित्रेण चित्रिता मतिर्यस्य सः । पुनः
कीदृशः । चेतश्चमत्कारकृत् । चेतसि जनातामिति यावत् चमत्कारम्
करोति । इति । पुनः कीदृशः । व्याहारव्यवहारभृत् । व्याहारस्य उक्तेः
व्यवहारम् विभक्ति इति । यद्वा । चेतश्चमत्कारकृच्चारुणाव्यवहार-
भृत् इत्येकमेव पदम् । चेतश्चमत्कारकृच्चारुणाव्यवहार-
भृत् । पुनः कीदृशः । व्यवहृतासंसारसारस्वतः । व्यवहृतम् । व्यव-
हारविषयीकृतम् आसंसारम् संसारान् आ अभिव्याप्य आङ्
मर्यादाभिविध्योः इति समासः सारस्वतम् सरस्वतीसम्बन्धि ।
शास्त्रजातमिति यावत् येन सः । यद्वा । व्यवहृतश्चासौ आ सामस्येन
संसारः तस्मिन् सारस्वतः सरस्वतीसम्बन्धी व्यक्तिविशेषः । यद्वा ।
व्यवहृतस्य आ सामस्येन संसारस्य सारे स्थिराणि स्वता आत्मी-
यत्वम् यस्य सः । पुनः कीदृशः । सालङ्कारसावदातकवितावीरु-
द्वितानदुमः । सालङ्कारा अलङ्कारैः अनुप्रासोपमादिभिः सहिता रसैः
शृङ्गारादिभिः अवदाता उज्ज्वला या कविता सैव वीरुत् प्रतानिनी
लता तस्याः वितानस्य दुमः विस्तारार्थः वृक्ष इति यावत् । अश्ववा-
सादिवत् पट्टीसमासात् तादर्थ्यलाभः । ग्रथनातीत्यत्र ग्रन्थसन्दर्भे

इति कथादि गणान्तरिनाद्धातोः कर्तरि लट् । ब्राह्मी तु भारती भाषा
इति । सारा बले स्थिरांशे चेति । व्याहार उक्तिर्लपितम् इति । लताप्र-
नानिनो वीरुन् इति चामरः ॥ २ ॥

प्रतिभा प्रतिभानि भारतीप्रतिभासप्रतिभासिता सती ।

जगतीहवभारभारती कुतुकं यस्य ललत्कलावती ॥ ३ ॥

प्रतिभेति । इह जगति यस्य श्रीयुतदुःखमञ्जनकवेः । प्रतिभा । न-
वनवाग्मेरशालिनो बुद्धिः । प्रतिभाति । शोभते । कीदृशी प्रतिभा ।
भारतीप्रतिभासप्रतिभासिता । भारत्याः वाग्देवतायाः प्रतिभासेन
प्रतिस्फुरणेन प्रकाशनेति यावत् । प्रतिभासिता प्रकाशिता । पुनः
कीदृशी । सती समोचीना विदुषी वा । तथा यस्य भारती । वाणी ।
कुतुकम् । कुतूहलम् । वभार । परोक्षेऽपि अभार्यात् इति यावत् ।
कीदृशी भारती । ललत्कलावती चञ्चलतुःपष्टिकलोपेता । पुनः की-
दृशी । सती । यद्वा । यस्य प्रतिभा । तथा भारती । कुतुकम् । व-
भार । कीदृशी प्रतिभा । प्रतिभातिभारतीप्रतिभासप्रतिभासिता ।
प्रतिभाम् दीप्तिम् अनति सातव्येन गच्छति प्राप्नोति इति यावत्
नञ्काला प्रतिभातिनो । अत सातव्यगमने इत्यतः सुप्यजातौ णिनिस्ता-
ञ्छात्वे इति णिनिः । यद्वा । प्रतिभातम् प्रतिभानम् अस्ति यस्याः सा
प्रतिभातिनो । प्रतिपूर्वाद् भादीप्तौ इत्यतः भावे कः । ततः अत
इति ठनो इति इनिः । सा चासौ भारती स्त्रियाः पुंवदित्यादिना
प्रतिभानिन् शब्दस्य पुंवद्भावः । तस्याः प्रतिभासेन प्रतिभासिता ।
भारतीपक्षेऽपि इदम् विशेषणम् योज्यम् । अन्यत्पूर्ववत् । यद्वा ।
यस्य प्रतिभा । भारतीकुतुकम् । भारत्याः वाग्देवतायाः । कुतुकम् ।
वभार । कीदृशी प्रतिभा । प्रतिभातिभारतीप्रतिभासप्रतिभासिता ।
प्रतिभातिन्याः भारत्याः वाण्याः प्रतिभासेन प्रतिभासिता । अन्यत्पूर्-
ववत् । प्रतिभाति इत्यत्र प्रतिपूर्वाद् भादीप्तौ इत्यस्माद्धातोः क-
र्तरि लट् । वभार इत्यत्र भृञ् भरणे इत्यतः कर्तरि लिट् ।
बुद्धि नवनवाग्मेरशालिनोऽप्रतिभाम्बिदुः इति । ब्राह्मी तु भारती भाषे-
ति । कीदृहल तु कुतुकं कौतुकं च कुतूहलम् इत्यमरः ॥ ३ ॥

निगमार्थकलापकौतुकं कविताकल्पलतावितानभूः ।

कलवाप्रसिलवा किल समावलयान्तः कलयाञ्चकार यः ॥ ४ ॥

निगमेति । वः श्रीदुःखमञ्जनकविः । समावलयान्तः । पृथ्वीमण्डल-

मध्ये । अखिलया । सकलया । चतुः पट्टिसंख्यया इति यावत् । कलया
उपलक्षितम् । निगमार्थकलापकौतुकम् । वेदार्थसमूहकुतूहलम् । यद्वा ।
निगमार्थाः एव निगमार्थकाः स्वायं कः । नेपाम् । लापः लपनम् ।
लपव्यक्तायाम् वाचि । भावे घञ् । तत्कौतुकम् । यद्वा । निगमायाश्च
निगमार्थः । अर्थेन नित्यसमासो विशेष्यलिङ्गता चेति वक्तव्यमिति समा-
सः । यद्वा । निगमा एव अर्थाः प्रयोजनानि यस्य सः । निगमार्थ एव निग-
मार्थकः स चासौ लापः तत्कौतुकम् कलयाञ्चकार । अज्ञानान् इति या-
वत् । अत्र चित्तस्य प्रतिक्षणमस्थिरतया सम्भावितेन विज्ञेयेण पारो-
क्ष्यमनुसन्धेयम् । तदस्थोक्या वा । कीदृशः यः । कविताकल्पलता-
वितानभूः । कवितैव कल्पलता तस्याः वितानभूः विस्तारार्थभूमिः ।
कलयाञ्चकारेत्यत्र चुरादिगणान्तरितान्कलसंख्ययाने इत्यतः धातोः
कर्तरि लिट् । किलेति निश्चये । जिति ज्ञान्योः जमा इत्यमरः ॥ ४ ॥

सम्प्रति कृतिकर्तृकस्वकृतिनिरोक्षणमर्थयते—

सकलवृत्तविवृत्ततनुस्तनुः सदनुनीतमतेरिह तस्य मा ॥

लसदलङ्कृतिमूक्तिसुधामयी कृतिरियं कृतिभिः परिवीक्ष्यताम् ॥५॥

सकलेति । इह लोके तस्य श्रीदुःखमञ्जनकवेः । सा । इयम् वाग्वह-
भाख्यग्रन्थनिर्माणरूपा । कृतिः । कृतिभिः । विद्वैः । परिवीक्ष्यताम् ।
अवलोक्यताम् । कीदृशस्य तस्य । सदनुनीतमतेः । सद्भिः विद्वद्भिः
अनुनीता सम्मानिता मतिर्यस्य सः तस्य । कीदृशी कृतिः । स-
कलवृत्तविवृत्ततनुः । सकलानाम् वृत्तानाम् लुप्तसाम् विवृत्ता
सम्पादिता तनुः यस्याम् ययः वा सा । यद्वा । सकलैः वृत्तैः विवृत्ता
तनुः यस्याः सा । पुनः की० । तनुः । अल्पा । पुनः की० ॥ लसदलङ्-
कृतिसूक्तिसुधामयी । लसन्त्यः अलङ्कृतयः यस्याम् एवम्भूता या
सूक्तिः शोभना उक्तिः सैव सुधा तन्मयी तदचुरा । प्राचुर्यार्थ
मयट् । टित्वात् डीप् । परिवीक्ष्यताम् इत्यत्र परि विपूर्वात् ईक्ष
दर्शनाङ्कनयोः इत्यतः कर्मणि लोट् ॥ ५ ॥

सम्प्रति तमस्कारात्मकमङ्गलादेशपूर्वकं प्रस्तारपारम्भम्प्रतिजानीते—

श्रीमन्मङ्गलमूर्त्तिमर्थविवृतिप्रस्फूर्त्तिपूर्त्तिप्रदं ।

नत्वा प्रापयते यतेन मनसा योऽनेनमा संस्मृतः ॥

सौभाग्याधिकसौमनस्यममनश्शलीलं मलीलं जनम्
यावः पैङ्गलमाकलय्य सकलं प्रस्तार आरभ्यते ॥ ६ ॥

श्रीमन्निति मया । श्रीयुतदुःखमञ्जनकविना । इति यावत् सकलम् ।
सम्पूर्णम् । पैङ्गलम् । पिङ्गलेन प्रोक्तम् । तेन प्रोक्तम् इत्यण् । छन्दःशास्त्र-
मिति यावत् । आकलय्य विचार्य । प्रस्तारः आरभ्यते । किम् कृत्वा ।
श्रीमन्मङ्गलमूर्तिम् । श्रीमती मङ्गलरूपा मूर्तिर्यस्य तम् गणेशम् इति
यावत् । तत्र । कौटुशम् श्रीमन्मङ्गलमूर्तिम् । अर्थविवृतिप्रस्फूर्ति-
पूर्तिप्रदम् । अर्थात्तम् विवृतिः विवरणम् तस्याः प्रस्फूर्तिः प्रस्फु-
रणम् तस्याः पूर्तिम् प्रददाति इति तम् । प्रेदाज्ञः इति कप्रत्ययः ।
कम् श्रीमन्मङ्गलमूर्तिम् । यः श्रीमन्मङ्गलमूर्तिः । यतेन । स्थिरीकृतेन ।
अनेनसा । अनेनेन । मनसा । संस्मृतः सन् । अमनश्शलीलम् । न म-
नसि शलीलं तम् यदा । न मनसा शलीलः तम् अपि जनम् ।
सौभाग्याधिकसौमनस्यम् । सौभाग्येन सौभाग्याद्धा अधिकम् यत्सौ-
मनस्यम् । शोभनचित्तव्यम् तत् । सलीलम् यथा तथा । प्राप्यते ।
आरभ्यते । इत्यत्र आङ्गान् रमणमस्ये इत्यतः कर्मणि लट् । प्रापय-
ते इत्यत्र णित्तान् प्रपूयान् आलपु व्याप्नो इत्यतः कर्त्तरि लट् ॥६॥

सम्प्रति गुरुलघुस्वरूपमाह—

संयुक्ताद्यभवति यद् गुरु मानुस्वारश्च ।
सविसर्गं द्वैपातृकं दीर्घस्वरसहितश्च ॥ ७ ॥
चरणचरमगं प्रहमुखगतं विभाषाऽवेहि ।
अभरमिह बुधवर तथा वक्ररूपमभिधेहि ॥ ८ ॥ गुग्मम्

संयुक्तेति । हे बुधवर ! इह । छन्दःशास्त्रे । यत् अक्षरम् संयुक्ताद्यम्
संयुक्तस्य आद्यो भवम् भवति तत् गुरु अवेहि । च पुनः । सानु-
स्वारम् अनुस्वारेण सहितम् अक्षरम् गुरु अवेहि । च पुनः ।
सविसर्गम् विसर्गेण सहितम् अक्षरम् गुरु अवेहि । च पुनः । द्वै-
पातृकम् प्रहमुखं गुरु अवेहि । च पुनः । दीर्घस्वरसहितम्
अक्षरम् गुरु अवेहि ॥ तथा । चरणचरमगम् पादान्तस्थम् अक्ष-
रम् । विभाषा । विकल्पेन । गुरु अवेहि । तथा । प्रहमुखगतम् प्रश्च
इध तयोः मुखगतम् आद्यम् अक्षरम् । विभाषा । विकल्पेन ।
गुरु अवेहि । तथा गुरु अक्षरम् वक्ररूपम् । वक्रम् रूपम् यस्य

तत् अभिधेहि । गुरोः रूपम् यक्रमयति । इति कथनेनैव लघोः
रूपम् ऋतु भवति इत्यायातम् । तत्र संयुक्ताद्यम् यथा—“नाराय-
णस्य चरणीं सततं स्मरामि ।” इत्यत्र स्यपूर्वकस्य गकारस्य गुरुत्वम् ।
सातुस्वारम् यथा—क खम् इत्यादि । सविसर्गम् यथा—कःखः ।
इत्यादि । द्वैमातृकम् यथा—काकीकृ इत्यादि । दीर्घस्वरसहितम्
यथा—कैकैकोकौ इत्यादि । चरणचरमगम् यथा “नारायणस्य सद्गु-
जगतीह कोऽस्ति ।” इत्यत्र चरणान्यस्य स्ति इत्यस्य गुरुत्वम् । “श्री-
हरिः सनोऽय पातु” इत्यत्र चरणान्यस्य तु इत्यस्य लघुत्वम् । प्रहमुख-
गतम् यथा—“गुरुप्रसादात्सुलभैव विद्या ।” इत्यत्र प्रपूर्वगस्य स इत्यस्य-
गुरुत्वम् । “शिष्यसमावेश्यप्रादुर्बिवाकम्” इत्यत्र प्रपूर्वगस्य य
इत्यस्य लघुत्वम् । शतहृदनामिव वारयोपिताम् इत्यत्र ह्रपूर्वगस्य य
इत्यस्य गुरुत्वम् । “भवति ह्रीः सहजा कुलयोपिताम् ।” इत्यत्र र्पूर्वगस्यति
इत्यस्य लघुत्वम् । गुरोः रूपम् यथा—ऽ लघोः रूपम् यथा—(१) ७-८॥

सम्प्रति मात्राप्रस्तारप्रकारमाह—

आद्यगुरोरधरे लघु दन्वा शेषममानमिदाऽन्यद्वेहि ।

शिष्टतरं गुरु वा लघु लेख्यं यावदशेषलघुत्वमुदीयात् ॥ ९ ॥

आद्येति । त्वम् । इह मात्राप्रस्तारे । आद्यगुरोः । प्रथमगुरोः । अधरे ।
अधो भागे लघु दन्वा । अन्यत् । शेषममानम् । अवेहि । शिष्टतरम् ।
गुरु लेख्यम् । वा अथवा लघु लेख्यम् । यावत् । अशेषलघुत्वम् । सर्वल-
घुत्वम् । उदीयात् । उपयेत् । तावत् अयम् विधिः । इति भावः ॥ ९ ॥

मात्राप्रस्तारः ।

१	
१	१
२	
१	१
१	२
३	
१	१
१	२
१	३

४		
१	१	१
१	१	२
१	१	३
१	१	४
१	१	५

५			
१	१	१	१
१	१	१	२
१	१	१	३
१	१	१	४
१	१	१	५
१	१	१	६
१	१	१	७
१	१	१	८

	5	5	5	9
	7	5	5	6
	5	5		3
	5	1	5	8
	1	1	1	4
	1	0	5	6
	5	5		9
	1	1	5	2
	5	5		4
	1	5		10
	1	5		11
	5	1		12
	1	1		13

1111	1
1112	2
1113	3
1114	4
1115	5
1116	6
1117	7
1118	8
1119	9
1121	10
1122	11
1123	12
1124	13
1125	14
1126	15
1127	16
1128	17
1129	18
1131	19
1132	20
1133	21

5555	7
11555	8
15155	9
51155	10
111155	11
15515	12
51515	13
111515	14
55115	15
115115	16
151115	17
511115	18
111115	19
15551	20
51551	21
111551	22
55151	23
115151	24
511151	25
1111151	26
55511	27
115511	28
151511	29
511511	30
111511	31
551111	32
1151111	33
1511111	34
5111111	35
1111111	36

मात्रोद्दिष्टप्रकारमाह —

दत्त्वादी युग्माङ्कं गुरुशीर्षाङ्कमपान्ध ।

शेषाङ्के शिष्टाङ्कैः संख्याद्दिष्टस्याऽस्य ॥ १० ॥

इति ॥ आदौ युग्माङ्कम् दत्त्वा गुरुशीर्षाङ्कम् शेषाङ्के अन्याङ्के
अपास्य त्यक्त्वा शिष्टाङ्कैः अवशिष्टैः अङ्कैः इति यावत् अस्य
उद्दिष्टस्य संख्या ज्ञेया । इति शेषः ॥ १० ॥

मात्रायुगलाङ्काः ॥

युगलाङ्कम्		युग्माङ्कम्		युग्माङ्कम् ॥	
१	१	३५७	१३	१२१३९३	२५
२	२	६१०	१४	१९६४१८	२६
३	३	८८७	१५	३१७८११	२७
४	४	१५६७	१६	५१४२२९	२८
५	५	२४८४	१७	८३२०४०	२९
१३	६	४१८१	१८	१३४६२६९	३०
२१	७	६७६५	१९	२१७८३०९	३१
३४	८	१०६४६	२०	३५२४५७८	३२
५१	९	१७७११	२१	५७०२८८७	३३
८९	१०	२८६५७	२२	९२२७४६५	३४
१४४	११	४६३६८	२३	१४९३०३५२	३५
२३५	१२	७५८०५	२४	२४१५७८१७	३६

युग्माङ्कम् । पूर्वयुग्माङ्कम् । युगलाङ्कम् । पूर्वयुगलाङ्कम् । उद्दिष्टाङ्कम् । एते-
पर्यायशब्दाः ॥

१ ३ ५ १३ २१ सङ्क-	३४	इदं रूपं कियत्संख्या	सङ्कलि-	१३ तत्राश-
५ १ ५ १ ५ लिप्तम्	२७	१ ३ ५ ८ कम्	तम्	९
२ ८ ३४ गुरुशी-	तत्र अपास्ते-	५ १ ५ इति	गुरुशी	पास्ते सति
इदं रूपं कियत्सं पाङ्कम्	सति	२ १३ प्रश्ने	निष्पन्नम्	निष्पन्नम्
त्यक्तम् इति प्रश्ने	२७	निष्पन्नम्	अन्याङ्कम्	१३ पाङ्कम्
अन्याङ्कम् ३४	संख्याङ्कम् ७			संख्याङ्कम् ४

मात्रानष्टप्रकारमाह—

नष्टे कुर्याः कलास्ता बुधवर सकलाः पूर्वयुग्माङ्कयुक्ताः ।

प्रश्नाङ्कैस्तष्टमन्त्याङ्कमिदमपरतः पूर्यते येन येन ॥

त्वं जानीया उपादाय गुरुमिह कलामग्निमां तत्र तत्र ।

धीमन्धीमन्दताया अपकरणमिदं नष्टमाचष्ट शेषः ॥ ११ ॥

नष्ट इति । हे बुधवर न्यम् इह नष्टे सकलाः कलाः पूर्वयुग्माङ्कयुक्ताः
 कर्षाः ॥ तथा प्रश्नाङ्कः अन्त्याङ्कम् तष्टम् ॥ अथ इदम् अन्त्याङ्कम् अपरतः
 अपरेण तमेः सार्वधिमन्तिकस्यात् तृतीयार्थं तसिः येन येन अङ्केन
 पूर्वेण ॥ तत्र तत्र अधिमाम् कलाम् उपादाय गुरुम् जानीयाः ॥ हेध्रीमन्
 शेषः इदम् नष्टम् आचष्ट । कीदृशम् नष्टम् । धीमन्दतायाः बुद्धिमान्द्यस्य
 अपकरणम् निवारकम् ॥ ११ ॥

यथा गणमात्राप्रस्तारे सप्तमं रूपम् कीदृक् इति केनचित्पृष्ठे सति ।

प्रश्नाङ्कम् ४

अन्त्याङ्कम् २३

१३

४

तष्टे

सति ९

पुनस्तष्टे ९ कलाद्वयसंयोगेन

सति ८ गुरु जातम्

पुनस्तष्टे १ कलयोस्संयोगेन

सति १ ० गुरु जातम्

१ २ ३ ४ ५ १३

५ ५

५ ॥ ५

इदं रूपं निष्पन्नम्

यथा अष्टमात्राप्रस्तारे सप्तमं रूपम् कीदृशम् इति प्रश्ने सति

प्रश्नाङ्कम् ७

अन्त्याङ्कम् ३४ ३४

७

नष्ट सति २७

२७

२१

पुनस्तष्टे सति ६ कलयोस्संयोगेन

६ गुरु जातम् ।

६

पुनस्तष्टे सति ५ १ कलाद्वयसंयोगेन

१ गुरु जातम्

पुनस्तष्टे सति १ ० कलयोस्संयोगेन

गुरु जातम्

५ ५ ५

५ ५ ५

मात्रामेरुप्रकारमाह—

सममिह कुरु कोष्टं युग्ममेकद्विपूर्वं प्रथमचरमयोरेकैकमङ्कं विधेहि ।
तदितरतरकोष्टं शीर्षशीर्षापरङ्कैरलमिति कुरु मात्रामेरुरेपोऽहिपोक्तः ॥ १२ ॥

सममिति ॥ त्वम् इह एकद्विपूर्वम् समम् युग्मम् कोष्टम् कुरु ॥ तथा
प्रथमचरमयोः आद्यन्तयोः कोष्टयोरिति यावत् एकैकम् अङ्कम् विधेहि ॥
तथा तदितरतरकोष्टम् शीर्षशीर्षापरङ्कैः अलम् कुरु ॥ इति । एषः मा-
त्रामेरुः अहिपोक्तः शेषोक्तः इति ॥ १२ ॥

मेरुः							
१	१						
१	२						
२	३						
१	३	३	५				
३	४	२	५				
१	६	५	१	६			
४	१०	६	१	७			
१	१०	१५	७	१	८		
५	२०	२१	८	१	९		
१	१५	३५	२८	९	१	१०	
६	३५	५६	३६	१०	१	११	
१	२१	७०	८४	४५	११	१	१२
७	५६	१२६	१२०	५५	१२	१	१३

मात्रापताकाप्रकारमाह—

क्रमादङ्कमुद्विष्टवदेहि शेषे समस्तांश्च पूर्वाङ्कान्सम्बिहाय ॥
ततश्चैकगुर्वादिमेकद्विपूर्वैर्विजानीहि वा वर्णमात्रापताकाम् ॥ १३ ॥

क्रमादिति ॥ त्वम् क्रमान् उद्विष्टवत् अङ्कम् देहि ॥ च पुनः एकद्वि-
पूर्वैः समस्तान् पूर्वाङ्कान् शेषे अन्याङ्के सम्बिहाय ततः एकगुर्वादिम्
वर्णमात्रापताकाम् वा वर्णमात्रयोः पताकाम् वर्णपताकाम्मात्रापताका-
म्वा इति यावत् विजानीहि ॥ १३ ॥

२१ सर्वलघुः	सप्तमात्रापताका
१	२० १२ १८ १६ १३ ८ एकगुरवः ।
२	१७ १५ १० ७ १४ १२ ६ १० १३ द्विगुरवः ।
३	२ ४ ९ १ त्रिगुरवः ।
४	
५	
६	
७	
८	
९	
१०	
११	
१२	
१३	
१४	
१५	
१६	
१७	
१८	
१९	
२०	
२१	
२२	
२३	
२४	
२५	
२६	
२७	
२८	
२९	
३०	
३१	
३२	
३३	
३४	
३५	
३६	
३७	
३८	
३९	
४०	
४१	
४२	
४३	
४४	
४५	
४६	
४७	
४८	
४९	
५०	
५१	
५२	
५३	
५४	
५५	
५६	
५७	
५८	
५९	
६०	
६१	
६२	
६३	
६४	
६५	
६६	
६७	
६८	
६९	
७०	
७१	
७२	
७३	
७४	
७५	
७६	
७७	
७८	
७९	
८०	
८१	
८२	
८३	
८४	
८५	
८६	
८७	
८८	
८९	
९०	
९१	
९२	
९३	
९४	
९५	
९६	
९७	
९८	
९९	
१००	

३४ सर्वलघुः

अष्टमात्रापताका

१ ३३ ३२ ३१ २९ २६ २१ १३ एकगुरवः
 २ ३० २८ २५ २० १२ २७ २३ १९ १२ २३ १८ १० १६ ८५ द्विगुरवः
 ३ ७ ९ १७ २२ ३ २ १५ १४ ४ ६ त्रिगुरवः
 ४ १ चतुर्गुरवः

१३
 २१
 ३४

लघुमात्रामर्कटीप्रकारमाह—

संख्याङ्कं पूर्वपङ्क्तौ परिलिख युगलाङ्कं द्वितीयालिमध्ये
आदौ सर्वासु चैकं गुरुनिलयमृतेऽथो द्वितुर्याङ्कयोगम् ॥

पष्ठे तत्पूर्वगाङ्कं तदुपरि च तयोयोगमस्योपरिष्ठम् ।

तद्योगं तस्य चोर्द्धं मुहुरिति करणान्मर्कटी साधनीया ॥१४॥

संख्याङ्कमिति ॥ त्वम् पूर्वपङ्क्तौ संख्याङ्कम् परिलिख द्वितीयालिमध्ये
द्वितीयपङ्क्तौ युगलाङ्कम् परिलिख ॥ च पुनः गुरुनिलयम् पञ्चमस्थानम्
ऋते विना सर्वासु पङ्क्तिषु आदौ एकम् अङ्कम् परिलिख । अथो द्वितु-
र्याङ्कयोगम् पष्ठे परिलिख ॥ तदुपरि तत्पूर्वगाङ्कम् परिलिख । अस्य
उपरिष्ठम् तयोः योगम् परिलिख ॥ तस्य ऊर्ध्वम् तद्योगम् परिलिख ।
इति मुहुः पुनः पुनः करणात् मर्कटी साधनीया ॥ १४ ॥ इति ॥

लघुमात्रा मर्कटी ।

वृत्तिः	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११
भेदाः	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११
मात्राः	१	४	९	१०	४०	९८	१२७	२७२	४२२	६२०	१५८४
वर्णाः	१	३	७	१५	३०	४८	१०९	२०१	३२५	४५१	११६४
गुरवः	०	१	२	५	१०	२०	३८	७१	१३०	२३५	४२०
लघवः	१	२	५	१०	२०	३८	७१	१३०	२३५	४२०	७४४

बृहतीमात्रामर्कटीमाह—

ऊर्ध्वाधो नन्दकोष्ठं विरचय विततं चक्रमेतद्यथेच्छ-

माद्यालौ वृत्तिसंख्याम्परिलिख युगलाङ्कं द्वितीयावलौ च ॥

आदावेकं विलिख्योपरितनभवनात्पूर्वकोष्ठाङ्कमग्रे ।

तार्क्षीयाकालिमध्येप्रथममथ चतुर्थावलौ सं लिखित्वा ॥१५॥

स्वोर्ध्वप्राक्कोष्ठगाङ्गं तदनु शुभमते पञ्चमालावथादा-
 वेकं च द्वे च तस्मात्तदनु निजगृहात्पूर्वकोष्ठद्वयाङ्गम् ।
 द्वैतीयोक्त्याङ्गं द्वयमपि च तथा मेलयित्वा लिख्याऽऽशु ।
 पष्ठप्रागार्द्रा च शून्यं तत उपरिगृहात्पूर्वकोष्ठाङ्गमस्याम् ॥ १६ ॥
 द्वैतीयोक्ताद्यपहन्त्योर्गुणनमिहमिथः सप्तमालौ लिखित्वा ।
 चाष्टम्भापेतदधश्चुधवर सुमते पञ्चमालिस्थमङ्गम् ॥
 षष्ठालिस्थाङ्गमेतद्वयमभिबिलिखेर्मेलयित्वा नवम्याम् ।
 शक्तिभेदं लगान्तौ च लघुगुरुकलापिण्डवर्णान् वधेहि ॥ १७ ॥
 त्रिभिर्विशेषकमिति ॥

ऊर्ध्वाध इति ॥ त्वम् ऊर्ध्वाधो नन्दकोष्ठम् ऊर्ध्वाधः उपर्यधः नन्दसं-
 स्थानिकोष्ठानि नवकोष्ठानि यत्र तत् यथेच्छम् विततम् विस्तृतम् एतत्
 चक्रम् विरचय नत्र आद्यालौ प्रथमपङ्क्तौ वृत्तिसंख्याम् परिलिख ॥ च
 पुनः द्वितीयावली द्वितीयपङ्क्तौ युगलाङ्गम् परिलिख ॥ तार्त्तीयोक्त्याङ्गं
 तृतीयावली तृतीयपङ्क्तौ एकम् विलिख्य अग्रे उपरितनभघनात् पूर्वकोष्ठाङ्गम्
 परिलिख ॥ अथ चतुर्थावली चतुर्थपङ्क्तौ प्रथमम् खम् शून्यम् लिखि-
 त्वा तदनु स्वोर्ध्वप्राक्कोष्ठगाङ्गम् परिलिख ॥ अथ हे शुभमते पञ्चमालौ
 पञ्चमपङ्क्तौ आदौ एकम् च द्वे च लिख । तदनु तस्मात् निजगृहात्
 पूर्वकोष्ठद्वयाङ्गं द्वैतीयोक्त्याङ्गं च द्वयम् अपि मेलयित्वा तथा
 पूर्ववत् आशु लिख ॥ च पुनः षष्ठ्याम् पङ्क्तौ इति यावत् आदौ शून्यम्
 लिख ततः अस्याम् षष्ठपङ्क्तौ उपरिगृहात् पूर्वकोष्ठाङ्गम् लिख । अथ
 इह सप्तमालौ सप्तमपङ्क्तौ द्वैतीयोक्ताद्यपङ्क्तयोः प्रथमद्वितीयपङ्क्तयोः
 इति यावत् मिथः परस्परम् गुणनम् लिखित्वा च पुनः अष्टम्याम्
 पङ्क्तौ इति यावत् एतदधश्च सप्तमालिस्थाङ्गार्धम् लिखित्वा नवम्याम्
 पङ्क्तौ पञ्चमालिस्थम् अङ्गम् तथा षष्ठालिस्थाङ्गम् एतत् द्वयम् मेलयित्वा
 अभिविलिखेः ॥ ततः हे बुधवर हे सुमते वृत्तिम् भेदम् लगान्तौ लघु-
 नाम् गुर्वानम् इति यावत् सकारात् लघ्वादिम् गुर्वादिम् लघुगुरुकला-
 पिण्डवर्णान् लघवश्च गुरुवश्च कलाश्च पिण्डाश्च वर्णाश्च तान् वधेहि
 कवधेहि जानीहि इति यावत् । वधेहि इत्यत्र वष्टिभागुरिरक्लोपमवाप्यो-
 क्यसर्गयोः इत्यङ्गोपः ॥ इति ॥ १५ । १६ । १७ ॥

बृहती मात्रामर्कटी ।

	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	वृत्तिः
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	भेदाः
लादयः	१	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	लाघताः
गादयः	०	१	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	गान्ताः
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	लघवः
	०	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	गुरुवः
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	मात्राः
	॥	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	पिण्डाः
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	वर्णाः

लघ्वन्तगुर्वन्तज्ञानार्थप्रकारान्तरमाह—

मात्रोद्दिष्टाङ्कमाधायोपान्त्याङ्केन समा इह ।

लघ्वन्तास्तदुपान्त्याङ्केगुर्वन्ताः पिङ्गलोदिताः ॥१८॥

मात्रेति ॥ इह मात्रोद्दिष्टाङ्कम् आधाय लिखित्वेति यावत् उपान्त्याङ्केन अन्यसमीपवर्तिना अङ्केन समाः लघ्वन्ताः पिङ्गलोदिताः पिङ्गलाचार्येण उदिताः उक्ताः तदुपान्त्याङ्कः तस्य उपान्त्याङ्कस्य समीपवर्तिभिः अङ्केः समाः गुर्वन्ताः पिङ्गलोदिताः ज्ञेयाः इति ॥ १८ ॥

पातालप्रकारमाह—

तदेतत्पातालं गुरुलघुपरिज्ञप्तिकृदलम् ।

विलिख्यादौ संख्यां तदनु युगलाङ्कं च तदधः ।

ततोऽधस्त्वेकं द्वे निजभवनतः पूर्वसदन-

द्वयाङ्कं शीर्षाङ्कं तदनु लिख संयोज्य पुरतः ॥१९॥

गुरुलघ्वात्मकं सर्वं लघुपश्चिमगं गुरु ।

पातालेऽत्र विजानीयाद्व्युत्क्रमेण लघ्वंगुरुन् ॥२०॥

॥ युग्ममिदम् ॥

तदिति । तत् एतत् पातालम् ज्ञेयम् इति यावत् कीदृशम् पातालम् अलम् अन्यर्थम् गुरुलघुपरिज्ञप्तिकृत् गुरुलघुपरिज्ञानकारणम् तत् किम् आदौ संख्याम् विलिख्य तदनु तदधः तस्याः संख्यायाः अधोभागे युगलाङ्कम् विलिख्य ततः तस्य अधोभागे एकम् द्वे च विलिख्य तदनु

निजभयनतः पूर्वसदनद्वयाङ्गम् शीर्षाङ्गम् च संयोज्य पुरतः अग्रे लिख
॥११॥ गुर्विति । अत्र पातालं गुरुलघ्वात्मकम् सर्वं ज्ञेयम् ॥ तथा ल-
घुपश्चिमगम् गुरु ज्ञेयम् तथा व्युत्क्रमेण वैपरीत्येन लघून् गुरून् च
विज्ञानीयान् त्रिज्जामुगिति शेषः ॥ २० ॥

मात्रापातालम् ।

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५

मात्रागणभेदानाह—

टटडढगणास्स्युर्ये च षट्पञ्चवेद-

त्रिकयुगलकलानां तत्प्रभेदा भवन्ति ।

अतिरत्रिवसुवाणत्रिद्वितुल्याः क्रमेण

फणिपतिभणितान्स्त्वं सम्मते तानवेहि ॥२१॥

टठेति । षट्पञ्चवेदत्रिकयुगलकलानाम् ये टटडढगणाः स्युः
तत्प्रभेदाः तेषाम् प्रभेदाः अतिरत्रिवसुवाणत्रिद्वितुल्याः क्रमेण भवन्ति ॥
हे सम्मते त्वम् तान् अवेहि । कीदृशान् तान् । फणिपतिभणितान् ।
शेषां कान् । तथाहि । षण्णाम् कलानाम् त्रयोदश भेदाः भवन्ति । ते च
सर्वे ढगणाः कथ्यन्ते ॥ पञ्चानाम् कलानाम् अष्टौ भेदाः ते सर्वे ढगणाः
कथ्यन्ते ॥ चतसृणाम् कलानाम् पञ्च भेदाः ते सर्वे ढगणाः प्रोक्ताः ।
तिसृणाम् कलानाम् त्रयः भेदाः ते सर्वे ढगणाः प्रोक्ताः । द्वयोः कलयोः
द्वौ भेदाः स्तः तौ ढगणौ प्रोक्तौ ॥ ३१ ॥

मात्रागणनामान्याह—

शिवः शशीदिनेश्वरस्मृग्शशेपमंजुका

बहिस्सरोजधातरी कलिश्च चन्द्रमाः क्रमात् ।

ध्रुवाख्यधर्मनामकौ च शालिपूर्वकः करः

प्रकीर्त्तिताः फणीशपिङ्गलेन षट्कलेऽभिधाः ॥२२॥

शिव इति । शिवः १ शशी २ दिनेश्वरः ३ सुरेशशेषसंज्ञकौ सुरेशः
४ शेषः ५ अहिः ६ सरोजः ७ धाता ८ कलिः ९ चन्द्रमाः १० ध्रुवाख्य-

धर्मनामकौ ध्रुवः ११ धर्मः १२ शालिपूर्वकः करः शालिकरः १३ इति
अभिधाः संज्ञाः क्रमान् पञ्चकले पञ्च कलाः यत्र तस्मिन् प्रस्तारे इति
यावत् फणीशपिङ्गलेन प्रकीर्तिताः ॥ २२ ॥

॥ तत् यथा ॥	शिवः	शशी	दिनेश्वरः	सुरेशः	शेषः	अहिः	सरोजम्	धाता	कलिः	चन्द्रमाः	ध्रुवः	धर्मः	शालिकरः
१ १ १ १	१ १ १ १	१ १ १ १	१ १ १ १	१ १ १ १	१ १ १ १	१ १ १ १	१ १ १ १	१ १ १ १	१ १ १ १	१ १ १ १	१ १ १ १	१ १ १ १	१ १ १ १

इन्द्रासनाहयस्मृत्वापो हीरश्च शेखरः ।

कुसुमाहिगणौ पापगणः पञ्चकलेऽभिधाः ॥ २३ ॥

इन्द्रेति । इन्द्रासनाहयः इन्द्रासनः १ सूरः २ चापः ३ हीरः ४ शेखरः
५ कुसुमाहिगणौ कुसुमम् ६ अहिगणः ७ पापगणः ८ इति अभिधाः
पञ्चकले पञ्च कलाः यस्मिन् तस्मिन् प्रस्तारे इत्यभिप्रायः ज्ञेयाः ॥ २३ ॥

१ १ १ १	इन्द्रासनः
१ १ १ १	सूरः
१ १ १ १	चापः
१ १ १ १	हीरः
१ १ १ १	शेखरः
१ १ १ १	कुसुमम्
१ १ १ १	अहिगणः
१ १ १ १	पापगणः

ऐरावतोऽधिपनरेन्द्रपयोददन्ता दन्तावलः शरकलादिलघोश्च संज्ञाः ।

वीणामृतौ तु मृगराजस्वरोश्चपसियक्षश्च मध्यलघुपञ्चकलेऽभिधास्त्युः ॥

ऐरावत इति । ऐरावतः अधिपः नरेन्द्रः पयोददन्तः पयोदः दन्त
इति पृथगपि केचिदिच्छन्ति, तच्चिन्त्यम्, फणिपानुकत्वात् सर्वत्र प-
योदशब्देन मध्यगुरुचतुष्कलगणस्यैव ग्रहणाच्च । दन्तावलः इति शरक-
लादिलघोः शरकलश्चासौ आदिलघुः तस्य (१५५) संज्ञाः ज्ञेयाः तथा वीणा ।

अमृतः । मृगराक्षः । स्वोशः । पत्नी । यज्ञः इति मध्यलघुपञ्चकले (SIS)
अभिधाःस्युः । अत्र स्वोशादिशब्दाः उपलक्षणानि । तेन गरुडादिशब्दा-
नामपि संग्रहः ॥ २४ ॥

कर्णः करतलाख्यश्च पयोधराभिधो वसुः ।

तथा द्विजवरश्चेति चतुर्मात्रगणेऽभिधाः ॥ २५ ॥

कर्ण इति । कर्णः १ करतलाख्यः करतलम् २ पयोधराभिधः पयो-
धरः ३ वसुः ४ तथा द्विजवरः द्विजवर इत्युपलक्षणम् तेन भूसुरधरणि-
सुरधिप्रादिपर्यायशब्दानामपि संग्रहः इति चतुर्मात्रगणे अभिधाः
हेत्याः ॥ २५ ॥

SS	कर्णः
S	करतलम्
S	पयोधरः
S	वसुः
	द्विजवरः

पयोधृत्तोपाखौ मनुजपतिभूपौ गजपतिः ।

तथा चक्राधीश्वस्तुरगपतिसंज्ञश्च पवनः ॥

अथो रज्जुर्वर्षः फणिगणपतिश्चैतदभिधाः ।

चतुर्मात्रस्येति प्रवदति ताराम्मध्यगगुरोः ॥ २६ ॥

पयोधृदिति । पयोधृत् पयोधर इति यावत् पयोधृत् इत्युपलक्षणमा-
त्रम् । तेन पयोधृत् जलधृत् जलधर वारिधृत् इत्यादिपर्यायवाचिशब्दानामपि सं-
ग्रहः । पवनम्ब्रह्माऽपि बोध्यम् । गोपालः मनुजपतिः भूपः गजपतिः तथा
चक्राधीशः तुरगपतिः नायक इति यावत् पवनः अथो रज्जुः वर्षः
इति चतुर्मात्रस्य मध्यगगुरोः (SIS) अभिधाः सन्ति । फणिगणपतिः
यतत् प्रवदति ताराम् ॥ २६ ॥

पितापितामहो हलायुधश्च गण्डपावकौ ।

पद्मोऽभिधाः पुरो गुरोश्चतुष्कलस्य कीर्तिताः ॥ २७ ॥

पितेति । पिता पितामहः हलायुधः गरुडः पावकः पदः इति चतुष्क-
लस्य पुरोगुरोः (५॥) अभिधाः कीर्त्तिताः ॥ २७ ॥

करवाहुप्रहरणकुलिशरत्नालङ्कृतिनाम ।

शेषोऽन्यगुरुचतुष्कलस्येत्यं निगदति नाम ॥ २८ ॥

करेति । करः बाहुः प्रहरणम् कुलिशम् रत्नालङ्कृतिः रत्नम् अल-
ङ्कृतिः इति पृथगपि केचिदिच्छन्ति इति अन्यगुरुचतुष्कलस्य (॥५॥
नाम शेषः निगदति । नामेति प्रसिद्धौ ॥ २८ ॥

कर्णस्स्याद्गुरुगलकं करतलनामकमत्र ।

अन्यगगुरुवसुसंज्ञकं प्रमुखगतं गुरु यत्र ॥ २९ ॥

कर्ण इति । अत्र गुरुगलकम् (५५) कर्णः कर्णनामकं स्यात् तथा
अन्यगगुरु (॥५॥) करतलनामकम् स्यात् तथा यत्र गुरु प्रमुखगतम् अ-
स्ति (५॥) तत् वसुसंज्ञकम् स्यात् ॥ २९ ॥

तालपटहकरतालसखायाः सुरपतिनन्दतुर्यपर्यायाः ।

निर्वाणसमुद्रौ सद्व्यक्तिः त्रिकलादिगुरोरभिधामिति वक्ति ॥३०॥

तालेति । तालश्च पटहश्च करतालश्च सखा च अयश्च ते तालपटह-
करतालसखायाः सुरपतिश्च नन्दश्च तुर्यपर्यायाश्च ते सुरपतिनन्दतुर्यप-
र्यायाः । तालश्च पटहश्च करतालश्च सखा च आयश्च ते इति केचित् ॥ अन्ये
तु तालपटहकरतालसखायस्वःपतिनन्दतुर्यपर्यायाः इति समस्तम्पदम्
वाञ्छन्ति तथा सुरपतीत्यत्र स्वःपतीति पाठमङ्गीकुर्वन्ति ॥ इतरे तु सु-
रपतिश्च नन्दतुर्ययोः पर्यायाश्च ते इति समासमिच्छन्ति ॥ तालः पटहः
करतालः सखा अयः आयः इति वा सुरपतिः स्वःपतिः वा नन्दः तुर्य-
पर्यायाः वेदश्रुतिप्रभृतयः । यद्वा । नन्दपर्यायाः अद्वादयः तुर्यपर्यायाश्च
निर्वाणः समुद्रः सद्व्यक्तिः इति त्रिकलादिगुरोः (५१) अभिधाम् वक्ति
शेषः इति शेषः ॥ ३० ॥

चिरचिरालयतोमरतुम्बुराः पवनचिह्नपटच्छदनध्वजाः ।

सगिह चूतभवाफणिपोऽभिधा निगदति त्रिकलान्त्यगुरोरिति ॥३१॥

चिरेति । इह चिरम् चिरालयः तोमरः तुम्बुरः पवनचिह्नम् । पवनः
चिह्नम् इति पृथगपि केचिदिच्छन्ति, तत्र, फणिपानुकःवात् सर्वत्र पवन-
शब्देन मध्यगुरुचतुष्कलगाणस्यैव ग्रहणात् च । पटः छदनम् ध्वजः ॥

अथ वर्णप्रस्तारः ।

अथ वर्णप्रस्तारप्रकारमाह—

वर्णप्रस्तार इह तु गुरोरादिमस्याऽधरस्मिन् ।

धीमन्दत्वा लघुपरतरा ऊर्ध्ववन्स्थापनीयाः ॥

ऊने दद्या बुधवर गुरुनेव यावद्भवेयु-

स्तावललेख्या निखिललघवः पिङ्गलप्रोक्तरीतौ ॥ १ ॥

वर्णैति । हे धीमन् ! हे बुधवर ! त्वम् इह वर्णप्रस्तारे तु आदिमस्य गुरोः अधरस्मिन् अधःस्थाने लघु दत्त्वा परतराः वर्णा इति यावत् ऊर्ध्ववन्स्थापनीयाः तथा ऊने गुरुनेव दद्याः लिख । यावत् निखिललघवः भवेयुः । तावत् पिङ्गलप्रोक्तरीतौ लेख्याः लघवो गुरवश्चेति यावत् ॥ १ ॥

वर्णप्रस्तारः ॥

१		४	
५	१	५५५५	१
१	२	१५५५	२
२		५१५५	३
५५	१	११५५	४
१५	२	५५१५	५
५१	३	५११५	६
११	४	५११५	७
३		१११५	८
५५५	१	५५५१	९
१५५	२	१५५१	१०
५१५	३	५१५१	११
११५	४	११५१	१२
५५१	५	५५११	१३
१५१	६	१५११	१४
५११	७	५१११	१५
१११	८	१११५	१६

४	
५५५५५	१
१५५५५	२
५१५५५	३
११५५५	४
५५१५५	५
१५१५५	६
५११५५	७
१११५५	८
५५५१५	९
१५५१५	१०
५१५१५	११
११५१५	१२
५५११५	१३
१५११५	१४
५१११५	१५
११११५	१६
५५५५१	१७
१५५५१	१८
५१५५१	१९
११५५१	२०
५५१५१	२१
१५१५१	२२
५११५१	२३
१११५१	२४
५५५११	२५
१५५११	२६
५१५११	२७
११५११	२८
५५१११	२९
१५१११	३०
५११११	३१
१११११	३२

६	
५५५५५५	१
१५५५५५	२
५१५५५५	३
११५५५५	४
५५१५५५	५
१५१५५५	६
५११५५५	७
१११५५५	८
५५५१५५	९
१५५१५५	१०
५१५१५५	११
११५१५५	१२
५५११५५	१३
१५११५५	१४
५१११५५	१५
११११५५	१६
५५५५१५	१७
१५५५१५	१८
५१५५१५	१९
११५५१५	२०
५५१५१५	२१
१५१५१५	२२
५११५१५	२३
१११५१५	२४
५५५११५	२५
१५५११५	२६
५१५११५	२७
११५११५	२८
५५१११५	२९
१५१११५	३०
५११११५	३१
१११११५	३२

वर्णोद्विष्टप्रकारमाह—

उपिष्टे वर्णोपरि द्विगुणाङ्गम्यविधेहि। दशैकं लघ्वङ्गकेऽथोद्विष्टं समवेदि २।

पुनः अर्धे कृते १४ सममङ्कम् लघुप्राप्तिः पुनरर्धे सति ७ विषममङ्कम् तत्रैकं दत्तम् ८ गुरुप्राप्तिः ।

पुनरर्धे सति ४ सममङ्कम् लघुप्राप्तिः पुनरर्धे कृते २ सममङ्कम् लघुप्राप्तिः ।

५ ॥ ५ ॥ इदं रूपं निरूप्यते ।

वर्णमैरुप्रकारमाह—

कोष्ठं वर्णममं विधाय च ततोऽन्त्याद्योस्तदेकाङ्कितम्

कुर्याः कोणगशीर्षकोष्ठयुगलाङ्कैः पूरये रिक्तकान् ॥

एकद्व्यादिगुरुप्रदर्शकतरः प्राज्ञप्रियः प्रायशो-

भोगीन्द्रेण स वर्णमैरुदितः सम्यक्तया बुध्यताम् ॥ ४ ॥

कोष्ठमिति । त्वम् वर्णसमम् कोष्ठम् विधाय ततः अन्त्याद्योः प्रथ-
मचरमयोः इति भावः तत् कोष्ठम् एकाङ्कितम् एकाङ्कयुक्तम् कुर्याः । तथा
रिक्तकान् शून्यान् कोष्ठानिति यावत् कोणगशीर्षकोष्ठयुगलाङ्कैः कोणग-
तशीर्षगतकोष्ठद्वयाङ्कैः इति यावत् पूरये । ततः एकद्व्यादिगुरुप्रदर्शक-
तरः एकद्वित्रिचतुःप्रभृतिगुरुज्ञानहेतुरिति यावत् प्रायशः प्राज्ञप्रियः वि-
द्वन्प्रियः भोगीन्द्रेण उदितः उक्तः स प्रसिद्धः वर्णमैरुः सम्यक्तया बुध्यताम्
ज्ञायताम् त्वयेति शेषः ॥

वर्णमैरुः ।

मैरुः																																																																																			
१		१		१		१		१																																																																											
१			२			१			२																																																																										
१				३				१				३																																																																							
१					४					१					४																																																																				
१						५						१						५																																																																	
१							६							१							६																																																														
१								७								१								७																																																											
१									८									१									८																																																								
१										९										१										९																																																					
१											१०											१											१०																																																		
१												११												१												११																																															
१													१२													१													१२																																												
१														१३														१														१३																																									
१															१४															१															१४																																						
१																१५																१																१५																																			
१																	१६																	१																	१६																																
१																		१७																		१																		१७																													
१																			१८																			१																			१८																										
१																				१९																				१																				१९																							
१																					२०																					१																					२०																				

वर्णपताकाप्रकारमाह—

पताकापूर्ववज्ज्ञेया तूद्दिष्टाङ्कोऽत्र भेदकः ।

अङ्गक्षेपादिकं कर्म कार्यमार्यजनैस्तथा ॥ ५ ॥

पताकेति । पताका पूर्ववत् मात्रापताकावत् ज्ञेया ॥ अत्र तु उद्दि-
ष्टाङ्कः भेदकः अस्ति ॥ अङ्गक्षेपादिकम् कर्म आर्यजनैः तथा पूर्ववदेव
कार्यम् ॥ इति ॥ ५ ॥

३२ सर्वलघुरयम्

पञ्चवर्णपताका

१	३१	३०	२८	२४	१६	एकगुरवः ।
४	२६	२७	२३	१५	२६	२२ १४ २० १८ द्विगुरवः ।
८	२१	२१	१३	१८	१०	१६ ११ ७ ६ ४ त्रिगुरवः ।
१६	१७	९	५	३	२	चतुर्गुरवः ।
२	१	पञ्चगुरुरयम् ।				

१६ सर्वलघुरयम्

चतुर्वर्णपताका

१	१५	१४	१२	८	एकगुरवः ।
२	१३	११	७	१०	६ ४ द्विगुरवः ।
४	९	५	२	त्रिगुरवः	
८	१	चतुर्गुरुरयम्			

१६

वर्णलघुमर्कटीमाह—

ऊर्ध्वाधः कुरु कोष्ठपट्टकरचितं यादृच्छिकं विस्तृतं
चक्रं तन्प्रथमावलौ च गणनां न्यस्य द्वितीयावलौ ।
द्वैगुण्यं द्वितयाद् द्वयोश्च गुणनं तुर्यावलौ विन्यसेत्
पञ्चम्यां च चतुर्थपङ्क्तिशकलं षष्ठ्यां तदेव न्यसेत् ॥ ६ ॥
अङ्गान्पञ्चमपङ्क्तिस्तुर्यसरणिस्थान्मेलयित्वा लिखे—
स्तार्त्तीयोक्तया समानसरणीं जानीहि सम्यक् सुखम् ।
वृत्तिभेदमथो ततश्च सकला मात्राश्च वर्णान् क्रमात्
छन्दोविद्गुणं लघुञ्च नियतैर्नञ्जसिक्तुर्मर्कटी ॥ ७ ॥

गुग्ममिदम् ।

ऊर्ध्वाध इति । त्वम् ऊर्ध्वाधः कोष्ठपट्टकरचितं यादृच्छिकं विस्तृतं चक्रं कुरु । तन्प्रथमावलौ गणनां न्यस्य द्वितीयावलौ द्वितयाद् द्वैगुण्यं न्यस्य द्वयोः प्रथमद्वितीयपङ्क्तिस्थयोरङ्गयोरिति यावत् । गुणनं तुर्यावलौ चतुर्थपङ्क्तौ विन्यसेः । च पुनः चतुर्थपङ्क्तिशकलं पञ्चम्यां विन्यसेः । तदेव षष्ठ्यां न्यसेः । अथ पञ्चमपङ्क्तिस्तुर्यसरणिस्थान् अङ्गान् मेलयित्वा तार्त्तीयोक्तया समानसरणीं तृतीयपङ्क्तौ लिखेः । ततः हेतुन्दाविद्गुणं ! त्वं वृत्तिम् अथो भेदम् च पुनः सकला मात्राः च पुनः वर्णान् गुणं लघुञ्च क्रमात् सुखं यथा तथा सम्यक् जानीहि । इयं मर्कटी पतञ्जलिकृत् एतेषां वृत्तिभेदादीनां ज्ञानहेतुः नियता अस्ति इति ॥ ६ ॥ ७ ॥

वर्णलघुमर्कटी

वृ.	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
मे.	२	४	८	१६	३२	६४	१२८	२५६	५१२	१०२४
मा.	३	१२	३६	९६	२४०	५७६	१३४४	३०७२	६८१२	१५३६०
ख.	२	८	२४	६४	१६०	३८४	८९६	२०४८	४६०८	१०२४०
गु.	१	४	१२	३२	८०	१९२	४४८	१०२४	२३०४	५१२०
न.	१	४	१२	३२	८०	१९२	४४८	१०२४	२३०४	५१२०

वृहतीम्बर्णमर्कटीमाह—

अथादावावल्यां चतुर गणनाङ्कं परिलिख

द्वितीयस्याम्पङ्क्तौ द्विगुणिततदङ्कं द्वितयतः ।

तृतीयस्यामेकं प्रथममवधायोपरितनाद्

गृहात्माक्कोष्ठाङ्कं बुधवर पुरःस्थापय ततः ॥८॥

तदङ्कं तुर्यालौ द्वितयमुखपङ्क्तयोश्च गुणनम्

नवम्यामेवंतच्छकलमधिषष्टावलि तथा ।

तदङ्कं पञ्चम्यामपि तदनु षष्ठांलिनवमा-

लिगाङ्कं सप्तम्यामुभयमधिसंयोज्य तदनु ॥ ९ ॥

लिखाष्टम्यामेतच्छकलामिह पङ्क्तौ शुभमते

ततो वृत्तिभेदं क्रमगतलगान्तौ लघुगुरु ।

कलाः पिण्डं वर्णान् बुधवर विजानीहि सकला-

नमुष्याम्मर्कट्यामहिपविवृतायां सरलवाक् ॥ १० ॥

विशेषकमिदम् ॥

अथेति ॥ हे चतुर, हे बुधवर ! त्वम् आदौ आवल्याम् गणनाङ्कम् परिलिख । द्वितीयस्याम् पङ्क्तौ द्वितयतः द्विगुणिततदङ्कम् द्विगुणितञ्च तच्च तत् अङ्कम् परिलिख । तृतीयस्याम् पङ्क्तौ प्रथमम् एकम् अवधाय उपरितनाद् गृहात् प्राक्कोष्ठाङ्कम् पुरः स्थापय । ततः तदङ्कम् तुर्यालौ स्थापय । द्वितयमुखपङ्क्तयोः गुणनम् नवम्याम् पङ्क्तौ स्थापय । एतच्छकलम् अधिषष्टावलि षष्ठ्याम्पङ्क्तौ स्थापय । तथा तदङ्कम् पञ्चम्याम् पङ्क्तौ अपि स्थापय । तदनु षष्ठांलिनवमालिगाङ्कम् उभयम् अधिसंयोज्य सप्तम्याम् पङ्क्तौ स्थापय । तदनु । एतच्छकलम् एतद्धर्मम् अष्टम्याम् पङ्क्तौ लिख । ततः हे शुभमते हे बुधवर हे सरलवाक् ! सरला वाक् यस्य तत्सम्बुद्धौ । त्वम् अहिपविवृतायाम् शेषनिगदितायाम् अमुष्याम् मर्कट्याम् वृत्तिम् भेदम् क्रमगतलगान्तौ क्रमगतम् लान्तम् गान्तम् लादिम् गादिम् अपि लघुम् गुरुम् च कलाः पिण्डम् वर्णान् विजानीहि इति ॥ सरलतः इति पाठे तु सरलतः जानीहि इति सम्बन्धः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

बृहती वर्णमन्त्रो ।

क.	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२
म	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
काविका०	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२
मायिका०	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२
छ	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२
गुरु	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२
मात्रा	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४
पिराड	१॥	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२
वर्ण	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३

वर्णमन्त्रमाह—

चकं त्रिपाङ्क्तिं विलिखेयथेच्छं विततं ततः ।

अनुलोमविलोमाभ्यां संख्याङ्कैः पूरयेत्कमात् ॥ ११ ॥

अन्त्यमध्ये उभे पङ्क्तिं विहायादिमकोष्ठके ।

अथ प्रथममाद्यालौ दत्तैकं तदनन्तरम् ॥ १२ ॥

अथस्थाङ्केन तदन्त्यात्तदधस्थेन धानयेत् ।

सम्पाङ्कं विन्यसेदग्र एवमग्रे पुनः पुनः ॥ १३ ॥

कृत्वा तत्र विज्ञानीयादेकद्विप्रभृतीन्पुनः ।

मेभ्यस्तदमिति ज्ञेयं कविभिः पिङ्गलोदितम् ॥ १४ ॥

कलापकमिदम् ॥

चक्रमिति । यथेच्छम् वितनम् त्रिपङ्क्तिं चक्रम् विलिखेत् । विज्ञा-
निति शेषः । ततः आदिमकोष्टके अन्यमध्य उभे पङ्क्तौ विहाय अनुलोम-
विलोमाभ्याम् संख्याङ्कैः क्रमात् पूरयेत् ॥ अथ प्रथमम् आद्यालौ एकम्
दत्त्वा तदनन्तरम् अथस्स्थाङ्केन तन् अङ्कम् हन्यात् ततः तदथस्स्थेन
अङ्केन तन् अङ्कम् भाजयेत् ॥ लघ्वाङ्कम् अग्रे विन्यसेत् एवम् अग्रे पुनः
पुनः कृत्वा तत्र एकद्विप्रभृतीन् गुरुन् विज्ञानीयात् ॥ इति पितृलोदितम्
मेरुखण्डम् कविभिः ज्ञेयम् ॥ चतुर्भिः कलापकमिदम् ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

मेरुखण्डम्

१	११	१०	१६५	३३०	४६२	४६२	३३०	१६५	१०	११	१
	११	१०	६	८	७	८	५	४	३	२	१
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वृत्तिभेदादिज्ञानार्थम्प्रकारान्तरमाह—

ज्ञायते वर्णमर्कटया यद्यत्तन्मर्कटीभ्विना ।

येनोपायेन जानीयात्तमुपायं प्रचक्ष्महे ॥ १५ ॥

ज्ञायते इति । वर्णमर्कटया यत् यत् ज्ञायते तत् मर्कटीभ्विना येन
उपायेन जानीयात् विद्वानिति भावः । तम् उपायम् प्रचक्ष्महे वयमिति
शेषः ॥ १५ ॥

वर्णोद्दिष्टाङ्कमाधाय वर्णादेकाधिकं ततः ।

ज्ञेया लघ्वन्तगुर्वन्ता अन्त्यवर्णाङ्कसम्मिताः ॥ १६ ॥

वर्णेति । वर्णात् एकाधिकम् वर्णोद्दिष्टाङ्कम् आधाय लिखित्वेति या-
वत् । ततः अन्त्यवर्णाङ्कसम्मिताः लघ्वन्तगुर्वन्ताः ज्ञेयाः ॥ १६ ॥

गुर्वादिकाश्च तावन्तो वर्णा लघ्वादिका अपि ।

गुर्वादिकाश्च विषमे समे लघ्वादिकाः स्मृताः ॥ १७ ॥

गुर्वादिका इति । तावन्तः अन्त्यवर्णाङ्कसम्मिताः इत्यर्थः । गुर्वादि-
काः वर्णाः स्मृताः च पुनः तावन्त एव लघ्वादिकाः अपि वर्णाः स्मृताः ॥
तथा विषमे गुर्वादिकाः वर्णाः स्मृताः च पुनः समे लघ्वादिकाः वर्णाः
स्मृताः ॥ १७ ॥

वर्णसंख्यान्त्यवर्णाङ्कौ गुणयित्वा परस्परम् ।

गुरवो लघवो ज्ञेया गुणनोत्थाङ्कसम्मिताः ॥ १८ ॥

वर्णैः । वर्णसंख्यान्त्यवर्णाङ्गौ वर्णसंख्याङ्गम् अन्त्यवर्णाङ्गम् च परस्परम् गुणयित्वा गुणनान्याङ्गसम्मिताः गुरवः लघवश्च ज्ञेयाः ॥ १८ ॥

गुरूणां द्विगुणा ज्ञेया वर्णा इह मनीषिभिः ।

लघूनां त्रिगुणा ज्ञेया मात्रा अपि समासतः ॥ १९ ॥

गुरूणां द्विगुणाः वर्णाः मनीषिभिः ज्ञेयाः । तथा लघूनां त्रिगुणाः मात्राः अपि समासतः संक्षेपतः ज्ञेयाः ॥ १९ ॥

मात्रादस्मिण्दशमाख्यातमधिकाङ्केन सम्मिताः ।

भेदाः प्रस्तारजा ज्ञेयाश्छन्दशास्त्रविशारदैः ॥ २० ॥

मात्रेति । मात्रादस्य पिण्डम् आख्यातम् । अथ अधिकाङ्केन अधिकेन एकेन अङ्केन सम्मिताः वर्णादिष्टाङ्काः इति यावत् । प्रस्तारजाः भेदाः छन्दशास्त्रविशारदैः ज्ञेयाः ॥ २० ॥

निखिलवृत्तगतगुरुलघुज्ञानप्रकारमाह—

वृत्तासराण्यखिलवृत्तकलासु हित्वा तत्रावगच्छ परिशिष्टमितान् गुरुंश्च ।

सर्वान् लघून्पि गुरुद्विगुणावशेषान्मात्रोद्भवे निखिलवर्णभवे च वृत्ते ॥ २१ ॥

वृत्तेति ॥ त्वम् मात्रोद्भवे वृत्ते च पुनः निखिलवर्णभवे वृत्ते अखिल-
वृत्तकलासु वृत्तासराणि हित्वा तत्र परिशिष्टमितान् गुरुन् अवगच्छ ॥
तथा अखिलवृत्तकलासु गुरुद्विगुणावशेषान् सर्वान् लघून् अपि अव-
गच्छ ॥ इति ॥ २१ ॥

एकद्वयादिलग्नक्रियामाह—

वर्णान् वृत्तभवान् स्थितानथ च सैकानौत्तराधर्यतः

एकादिक्रमतो ह्युपर्युपरि तान् सिप्त्वा निवर्त्तेत तत् ।

औपान्त्यादुपरित्यजन्नुपरितस्त्वंकैकमाद्याद्गुरो-

रेकद्वयादिलग्नक्रियाकविजनैः कार्याऽहिपप्रोदिता ॥ २२ ॥

वर्णानिति ॥ प्रथम औत्तराधर्यतः उत्तराधरत्वेन स्थितान् सैकान्
एकेन अधिकेनेति यावत् सहितान् वृत्तभवान् तान् वर्णान् एकादिक्रमतः
उपरि उपरि सिप्त्वा औपान्त्यात् उपान्त्यात् आ अभिव्याप्य उपरि
परितः सर्वतः एकैकम् त्यजन् सन् तत् तस्मात् क्षेपणादिति यावत् नि-
वर्त्तेत ॥ इति ॥ आद्यात् गुरोः आदिमम् गुरुम् आरभ्येति यावत् लघु-
लोपे पञ्चमी एकद्वयादिलग्नक्रिया कविजनैः कार्या ॥ कीदृशी एकद्वया-
दिलग्नक्रिया अहिपप्रोदिता पिङ्गलश्लोका ॥ नु इति वितर्क उ इति वा ॥ २२ ॥

पञ्चवर्गलगक्रिया ।

१	२	३	४	५
१	५	५	५	५
१	४	१०	१०	१०
१	३	६	१०	१०
१	२	३	४	५
१	१	१	१	१

पञ्चवर्गलगक्रिया ।

१	२	३	४	५	६
१	६	६	६	६	६
१	५	१०	१५	१५	१५
१	४	१०	२०	२०	२०
१	३	६	१०	१५	१५
१	२	३	४	५	६
१	१	१	१	१	१

भेदज्ञानार्थप्रकारान्तरमाह—

भेदो भवेदत्र लगक्रियाङ्कयोगेन तुल्यस्वधिवर्णमात्रम् ।

प्रस्तारजो वाऽथ म एव सैकोद्दिष्टाङ्कयोगः कथितोऽहिपेन ॥ २३ ॥

भेद इति । अत्र अधिवर्णमात्रम् दर्शयित्वा प्रस्तारमात्रे लगक्रियाङ्कयोगेन तुल्यः प्रस्तारजः भेदः भवेत् । अथ वा सैकोद्दिष्टाङ्कयोगः एकेन अधि-
केन इति यावत् सहितः उद्दिष्टाङ्कानाम् योग एव सः प्रस्तारजः भेदः
अहिपेन कथितः ॥ इति ॥ २३ ॥

विलोमप्रस्तारप्रकारमाह—

आदिलघोरुपरिष्ठं देयं गुरु तत्पुरश्च सदृशाऽप्रेयः ।

उद्बृत्तं लघु पश्चाल्लेख्यं निखिलं भवेच्च गुरु यावत् ॥ २४ ॥

आदीति । आदिलघोः उपरिष्ठम् गुरु देयम् ॥ तत्पुरः तस्याग्रे शेषैः
सदृशाः देयाः इति यावत् ॥ पश्चात् उद्बृत्तम् लघु लेख्यम् ॥ यावत्
निखिलम् गुरु भवेत् तावदयम्वधिरिति भावः ॥ २४ ॥

पताकाप्रस्तारप्रकारमाह—

प्रस्तारे लघवो वर्णा यावन्तोऽत्र स्युरादिगाः ।

अन्यगा यदि तावन्तस्तावत्प्रस्तारमाचरेत् ॥ २५ ॥

गुरुं त्यक्त्वाऽदिमं तत्र कर्त्तव्या पूर्ववत् क्रिया ।

यावन्तो गुरवो मूर्ध्नि लिखेत्सर्वत्र तावतः ॥ २६ ॥

द्विगुरुप्रभृतीस्तत्र जानीयात्तदनन्तरम् ।

प्रस्तारोयम्पताकाया ज्ञेयं कविजनैरिति ॥ २७ ॥

विशेषकम् ॥

प्रस्तार इति ॥ अत्र प्रस्तारे यावन्तः लघवः वर्णाः आदिगाः स्युः
तावन्तः लघवः वर्णाः यदि यावदित्यर्थः अन्यगाः स्युः तावत् प्रस्ता-

रम् आबरेत् विद्वान् इति शेषः ॥ तत्र आदिमम् गुरुम् त्यक्त्वा पूर्ववत् क्रिया कर्त्तव्या ॥ यावन्तः गुरवः मूर्धनि स्युः तावतः गुरुन् सर्वत्र लिखेत् ॥ तदनन्तरम् तत्र द्विगुरुप्रभृतीन् वर्णान् इति यावत् जानीयात् । अयं पताकायाः प्रस्तारः भवति, कविजनैः इति ज्ञेयम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

पताकाप्रस्तारः

1115	१
1151	२
1511	३
5111	४

पताकाप्रस्तारः

1155	१
1515	२
5115	३
1551	४
5151	५
5511	६

पताकाप्रस्तारः

1555	१
5155	२
5515	३
5551	४

विलोममुद्दिष्टप्रकारमाह—

यावन्तस्स्युर्लगाद्या लघुगुरुचरमास्तत्र तावन्त एव

वर्णप्रस्तारमध्ये पटुतरकवितर्मात्रिकप्रस्तुतौ च ।

ज्ञेयास्तद्रूपसंख्यागुरुशिरसि गताङ्कैर्विलोमेन सैकै-

स्तुत्या एवोभयत्र द्रुततरमतिमन् कुम्भजर्षेर्मतेन ॥ २८ ॥

यावन्त इति । हे पटुतर हे कवितः हे कवे इति भावः वर्णप्रस्तारमध्ये च पुनः मात्रिकप्रस्तुतौ मात्राप्रस्तारे यत्र यावन्तः लगाद्याः स्युः तत्र तावन्तः एव लघुगुरुचरमाः ज्ञेयाः ॥ तथा हे द्रुततरमतिमन् ! कुम्भजर्षेः अयस्यस्य शब्दोः मतेन सैकैः एकेन सहितैः गुरुशिरसि गताङ्कैः तुल्याः तद्गुणसंख्याः उभयत्र वर्णप्रस्तारे मात्राप्रस्तारे च विलोमेन ज्ञेयाः । एवेति निश्चये । कवितः इत्यत्र कवृ वर्णे इत्यतः धातोः कर्तरि वृच् ॥ २८ ॥

॥ इति वर्णप्रस्तारः ॥

प्रस्तारप्रकरणं सम्पूर्णम् ।

इति शम् ।

अथ गणाः ।

अथ वर्गगणनामरूपाग्याह—

मनौ सर्वगलौ स्यातां गणावादिगलौ भयौ ।

जरो मध्यगलौ प्रोक्तावुभावन्तगलौ मनौ ॥ २९ ॥

मनाविति ॥ गाश्च लाश्च ते गलाः गुरुलघवः इति यावत् । सर्वे गलाः ययोः तौ सर्वगलौ उभौ मनौ गणौ स्याताम् । सर्वगुरुः मगणः सर्वलघुः नगणः इति भावः । तथा आदौ गलौ ययोः तौ आदिगलौ उभौ भयौ गणौ स्याताम् ॥ आदिगुरुः भगणः आदिलघुः यगणः इति भावः ॥ तथा मध्ये गलौ ययोः तौ मध्यगलौ उभौ जरौ गणौ प्रोक्तौ ॥ मध्यगुरुः जगणः मध्यलघुः रगणः इति भावः ॥ तथा अन्ते गलौ ययोः स्तौ अन्तगलौ उभौ सतौ गणौ प्रोक्तौ । अन्तगुरुः सगणः अन्तलघुः तगणः इति भावः ॥ २९ ॥

गणाधिष्ठातृदेवानाह—

सकलगुरुलघू भूनागदेवौ मनौ तौ

प्रथमगुरुलघू चन्द्राऽमृतेशौ भयौ स्तः ।

इह गुरुलघुमध्यौ जौ च सूर्यानलेशौ

गुरुलघुचरमौ स्तौ वायुदेवालयेशौ ॥ ३० ॥

सकलेति ॥ इह सकलगुरुलघू तौ प्रसिद्धौ पूर्वोक्तौ वा मनौ मगण-नगणौ भूनागदेवौ स्तः । सर्वगुरोर्मगणस्याऽधिष्ठातृदेवौ भूः पृथ्वी, तथा सर्वलघोर्नगणस्याऽधिष्ठातृदेवौ नागः शेषः इति भावः ॥ तथा प्रथम-गुरुलघू तौ भयौ भगणयगणौ चन्द्रामृतेशौ स्तः ॥ आदिगुरोर्भगणस्याऽधिष्ठातृदेवश्चन्द्रः, तथा आदिलघोर्भगणस्याऽधिष्ठातृदेवतममतम् जलम् इति भावः ॥ तथा गुरुलघुमध्यौ तौ जौ जगणरगणौ सूर्यानलेशौ स्तः । मध्यगुरोर्जगणस्याऽधिष्ठातृदेवः सूर्यः, मध्यलघो रगणस्याऽधिष्ठातृदेवोऽ-नलः अग्निः इति भावः ॥ तथा गुरुलघुचरमौ तौ स्तौ सगणतगणौ वा-युदेवालयेशौ स्तः । अन्तगुरोस्सगणस्याऽधिष्ठातृदेवो वायुः, अन्तलघो-स्तगणस्याऽधिष्ठातृदेवो देवालयः आकाशः इति भावः ॥ ३० ॥

गणानां शुभाशुभफलमाह—

दत्तो मनौ श्रीयशसी भयौ तौ श्रेयोजयौ जौ प्रविवासमृत्यु ॥

राष्ट्रार्थनाशौ कुरुतस्तौ चेत्युक्तं फणीशेन फलं गणानाम् ॥ ३१ ॥

दत्त इति । तौ मनौ मगणनगणौ श्रीश्च यशश्च ते श्रीयशसी दत्तः ।

मगलः पद्यमुखस्थः श्रियम् ददाति । नगलः पद्यमुखस्थः यशो ददाति
इति भावः । तथा तौ भयौ भगणयगणौ श्रेयश्च जयश्च तौ श्रेयोजयौ
दत्तः । भगलः पद्यमुखस्थः श्रेयः ददाति । यगलः पद्यमुखस्थः जयम्
ददाति इति भावः । तथा तौ जौ जगणरगणौ प्रविवासश्च मृत्युश्च तौ
प्रविवासमृत्यु दत्तः । जगलः पद्यमुखस्थः प्रविवासम् ददाति । रगलः
पद्यमुखस्थः मृत्युम् ददाति इति भावः । तथा तौ सतौ सगणतगणौ
राष्ट्रञ्च अर्थश्च तौ राष्ट्रार्थौ तयोः नाशश्च नाशश्च तौ राष्ट्रार्थनाशौ कुरुतः ।
सगलः पद्यमुखस्थः राष्ट्रनाशम् करोति । तगलः पद्यमुखस्थः अर्थनाशम्
करोति इति भावः । इति गणानाम् फलम् फणीशेन शेषेण उक्तम् ॥ इति ।
गणानां मित्रत्वाद्याह—

मगननगणयोस्स्यान्मित्रता भृत्यता च

भगणयगणयोस्तेषामुदासीनभावः ।

जगणतगणयोस्त्रोदशत्रुभावो गणाना-

महिगणपतिनेति प्रोदितं पिङ्गलेन ॥ ३२ ॥

मगलेति । मगणनगणयोः मित्रता स्यात् । मगणनगणौ मित्रे इति
भावः । भगणयगणयोः भृत्यता स्यात् । भगणयगणौ भृत्यौ इति भावः ।
जगणतगणयोः उदासीनभावः स्यात् । जगणतगणौ उदासीनौ इति
भावः । स्रोः सगणरगणयोः शत्रुभावः स्यात् । सगणरगणौ शत्रु इति
भावः । इति षष्म गणानाम् मित्रभृत्योदासीनशत्रुत्वम् अहिगण-
पतिना पिङ्गलेन प्रोदितम् प्रोक्तम् इति ॥ ३२ ॥

॥ वर्णगणाः ॥

नाम	गणाः	देवता	मित्रत्वादि	फलम्
मगलः	SSS	भूमिः	मित्रम्	शुभम्
यगलः	ISS	जलम्	भृत्यः	शुभम्
रगलः	SIS	अग्निः	शत्रुः	अशुभम्
सगलः	HS	वायुः	शत्रुः	अशुभम्
तगलः	SSI	आकाशः	उदासीनः	अशुभम्
जगलः	ISI	सूर्यः	उदासीनः	अशुभम्
भगलः	SH	चन्द्रः	भृत्यः	शुभम्
नगलः	HI	नागः	मित्रम्	शुभम्

सहस्रितस्य गणत्रयस्य शुभाशुभकृत्याह—

सुसिद्धिरत्र मित्रयोजयश्च मित्रभृत्ययोः ॥

उदास्तमित्रयोऽशुभं व्यथा वयस्यवैरिणोः ॥ ३३ ॥

सुसिद्धिरिति । अत्र मित्रयोः पद्यादिस्थयोः इति भावः सुसिद्धिः भवति इति शेषः । मित्रभृत्ययोः जयश्च भवति । पद्यादौ पूर्वस्मिन्ने सति पश्चादुभृत्ये सति जयो भवतीति भावः । उदास्तमित्रयोः शुभम्भवति । पद्यादौ पूर्वमुदासीने पश्चान्मित्रे सति शुभम्भवतीति भावः । वयस्यवैरिणोः व्यथा भवति । पद्यादौ पूर्वस्मिन्ने पश्चाद्वैरिणि सति व्यथा भवतीति भावः । एवमेवाऽग्रेऽपि सर्वत्र बोध्यम् ॥ ३३ ॥

न श्रीमित्रोदास्तयोर्भृत्यमित्रे सौख्यं भृत्योदास्तयोर्हानिरेव ।

न श्रीशत्रूदास्तयोर्नायकस्य नाशश्शत्रुभ्याम्पराभ्याम्प्रकाशम् ॥ ३४ ॥

नेति । मित्रोदास्तयोः श्रीः न भवति । भृत्यमित्रे सौख्यम् दत्तः इति शेषः । भृत्योदास्तयोः हानिः भवति । शत्रूदास्तयोः श्रीः न भवति । शत्रुभ्याम् नायकस्य नाशः भवति । पराभ्याम् उदासीनशत्रुभ्याम् इति यावत् प्रकाशम् यथा तथा नाशः भवति ॥ ३४ ॥

स्त्रीनाशश्शत्रुभृत्याभ्यां स्वम्फलं शत्रुमित्रयोः ॥

हाकारो भृत्यशत्रुभ्यां फलाभाव उदास्तयोः ॥ ३५ ॥

स्त्रीति । शत्रुभृत्याभ्याम् स्त्रीनाशः भवति । शत्रुमित्रयोः स्वम् शून्यम् फलम् भवति । भृत्यशत्रुभ्याम् हाकारः हाहाकारः भवति । उदास्तयोः फलाभावः भवति ॥ ३५ ॥

भृत्ययोऽशुभमसम्पत्तिर्दौस्थ्यं चोदास्तभृत्ययोः ॥

एवमेषां फलं ज्ञेयं कविभिः पिङ्गलोदितम् ॥ ३६ ॥

भृत्ययोरिति । भृत्ययोः शुभसम्पत्तिः भवति । उदासीनभृत्ययोः दौस्थ्यम् भवति । एवम् पिङ्गलोदितम् एषाम् गणानाम् फलम् कविभिः ज्ञेयम् ॥ ३६ ॥

सम्प्रत्यशुभवर्णानाह—

अपहणरथटठजठलवदधपवर्गमित्येव ॥

अक्षरविंशतिरादिगा न हिता कान्येष्वेव ॥ ३७ ॥

भवेति । अ १ ष २ ह ३ ण ४ र ५ य ६ ट ७ ठ ८ ड ९ अ १० ऊ ११ ल १२ व १३ द १४ ध १५ प १६ फ १७ ब १८ म १९ न २० इति एव अक्षराणाम् विंशतिः कान्येषु एव आदिगा सती हिता नैव भवति ॥ ३७ ॥

अक्षराणाम् शुभाशुभफलान्याह—

अण् सौख्यं विदधाति खलु ऋगसौख्यं प्रमुखे च ॥

एचः शुभमशुभं सदा न विधेयं पठने च ॥ ३८ ॥

अणिति । अण् अ इ उ इति वर्णत्रयम् प्रमुखे काव्यादौ सौख्यम् विदधाति । ऋक् ऋ इति वर्णद्वयम् प्रमुखे असौख्यम् विदधाति । एचः ए ऐ ओ औ इति वर्णचतुष्टयम् प्रमुखे सदा शुभम् अशुभम् च विदधाति अतः पठने एतत् न विधेयम् ॥ ३८ ॥

अथमथ ददते कखगघा वितरति डो वियशश्च ॥

सुखं चकारउः प्रियं मित्रलाभमिह जश्च ॥ ३९ ॥

अथमिति । अथ इह काव्यादौ कखगघाः क ख ग घ इति वर्णाः अथम् ददते । ङः वियशः अयशः वितरति । च पुनः चकारः सुखम् वितरति । छः प्रियम् वितरति । जः मित्रलाभम् वितरति ॥ ३९ ॥

झञौ ददात भयमृती टठौ खेददुःखे च ।

डः शोभां डो विपदमथ णो भ्रमणं प्रमुखे च ॥ ४० ॥

अत्राविति । अथ प्रमुखे काव्यादौ झञौ झ ञ इति वर्णौ भयमृती ददाते । झकारो भयं ददाति झकारो मृति ददाति इति भावः । टठौ खेददुःखे ददाते । टकारः खेदं ददाति ठकारो दुःखं ददाति इति भावः । डः शोभाम् ददाति । डः विपदम् विपत्तिम् ददाति । णः भ्रमणम् ददाति ॥ ४० ॥

तथौ शून्ययुद्धे दधावसुखज्ञो मुदमत्र ॥

दिशति पवर्गोऽयुमफलं श्रियं यकारस्तत्र ॥ ४१ ॥

तथाविति । अत्र काव्यादौ तथौ शून्ययुद्धे ददाते । तकारः शून्यं फलं ददाति यकारो युद्धं ददाति इति भावः । दधौ असुखं ददाते । नः मुदं दिशति । पवर्गः प फ ब भ म इति वर्णपञ्चकम् अशुभफलं दिशति । तत्र तेषु वर्णेषु मध्ये काव्यादौ वा यकारः श्रियं दिशति ॥ ४१ ॥

रलो दाहविलयौ व्यसनमपि वः शः सुखदश्च ॥

यः खेदं सः सौख्यमथ दुःखं वितरति हश्च ॥ ४२ ॥

रत्नाविति । अथ रलो दाहविलयौ वितरतः । रेफः दाहं वितरति लकारः विलयं नाशम् वितरति इति भावः । वः व्यसनम् वितरति । शः सुखदः भवति । यः खेदम् वितरति । सः सौख्यम् वितरति । हः दुःखं वितरति ॥ ४२ ॥

वर्ण्यते नायको यत्र फलं तस्य समादिशेत् ।

अन्यथा तु कृते काव्ये कवेर्दोषावहम्फलम् ॥ ४३ ॥

वर्ण्यते इति । यत्र काव्ये नायकः वर्ण्यते । तत्र तस्य नायकस्य फलम् शुभमशुभमेति यावत् समादिशेत् । अन्यथा तु यत्र नायकवर्णनं नास्ति, तत्र काव्ये कृते सति कवेः एव दोषावहम् फलम् भवति । दोषा-
वहमिच्छुफलक्षणम् शुभावहमपि फलं तस्यैव भवतीति भावः ॥ ४३ ॥

देवतावाचकाश्च यै च भद्रार्थवाचकाः ।

ते सर्वे नैव निन्द्याः स्युर्लिपितो गणनोऽपि वा ॥ ४४ ॥

देवता इति । ये शब्दाः देवतावाचकाः सन्ति । यथा श्रीलक्ष्मोपभृ-
तयः, च पुनः ये शब्दाः भद्रार्थवाचकाः सन्ति । यथा मङ्गलकल्याणप्रभु-
तयः, ते सर्वे शब्दाः लिपितः अक्षरतः गणतः वा निन्द्याः नैव स्युः ॥ ४४ ॥

सम्प्रति विरतिविचारमाह—

मात्रावृत्ते विशेषाद्विरतिरभिहिता वर्णवृत्ते विभाषा ।

दत्तेऽसावत्र शोभां हरति च नियतं भङ्गमाप्ता पुनः सा ॥

चेत्स्यात्सन्निभान्तसन्निभस्तरविहिततनुर्नैव दुष्टत्वमत्र ।

संज्ञाशब्दान्तरस्याः प्रभवति महती दुष्टताऽल्पा समासे ॥ ४५ ॥

मात्रेति ॥ मात्रावृत्ते विरतिः यतिः विशेषात् अभिहिता उक्ता ।
वर्णवृत्ते विभाषा विकल्पेन अभिहिता । असौ विरतिः अत्र मात्रावर्ण-
वृत्ते शोभाम् दत्ते, पुनः सा विरतिः भङ्गम् आप्ता प्राप्ता सती नियतम्
यथा तथा शोभाम् हरति । चेत् यदि सा विरतिः संज्ञातसन्धिः संज्ञा-
तः सन्धिः यस्याम् एवम्भूता स्यात् । अथवा सा विरतिः स्वरविहि-
ततनुः स्वरेण विहिता तनुः यस्याः एवम्भूता स्यात् । तर्हि अत्र अस्याम्
विरतौ दुष्टत्वम् नव भवति । संज्ञाशब्दान्तःसंज्ञावाचकशब्दमध्ये अ-
स्याः विरतेः महती दुष्टता भवति । समासे तु अल्पा दुष्टता भवति ।
तत्र संज्ञातसन्धिविरतिर्यथा—स जगति विलसन्त्यानन्दसन्दोहशाली
इति । स्वरविहिततनुर्विरातर्यथा—आलस्यमस्य पतितोद्धरणं यतस्त्रोपे-
क्षां त्वमुत्तिष्ठ गवेपथ नेशदोषम् इति । संज्ञाशब्दान्तस्था विरतिर्यथा—
दुःखमञ्जनकवीन्द्रसुतो देवोपसादमुकविर्जयतीह । इति । समासे वि-
रतिर्यथा—राजज्जगदनिवहमध्यगतातिदीव्यदेवारगासलिलशीतलमञ्जु-
मौले । इति ॥ ४५ ॥

बन्धे शब्दाऽर्थाविवरे विनिमयनियमे नैव दोषाय साऽपि

काम्या कामानुरोधे कथमपि करुणौद्धत्यतोऽन्यत्र हेया ॥

वर्णप्रस्तारमात्रं मुनय उदलकश्वेतमाण्डव्यमुख्या

नैतामिच्छन्ति किन्तुन्यभिलषतितरां कुम्भजन्मोभयत्र ॥ ४६ ॥

बन्ध इति । सा दुष्टा अपि विरतिः बन्धे पञ्चकखड्गादिवन्धे श-
ब्दार्थचित्रे शब्दचित्रे अर्थचित्रे च विनिमयनियमे विलोमानुलोमे
काव्ये दोषाय नैव भवति । सा विरतिः करुणौद्धत्यतः उद्धतकरुणरसत्वात्
शृङ्गाराद्यपलक्षणमेतन् कामानुरोधे इच्छानुरोधे सति कथमपि काम्या
अन्यत्र रौद्रवीररसादौ तु हेया न्याज्या ॥ उदलकश्वेतमाण्डव्यमुख्याः
मुनयः वर्णप्रस्तारमात्रे पताम्बिरतिम् न इच्छन्ति । किन्तु कुम्भजन्मा
अगस्त्यः उभयत्र मात्राप्रस्तारे वर्णप्रस्तारे च न्यभिलषतितराम् । तत्र
बन्धे विरतिर्यथा —

सा या प्रज्ञाऽनवद्या जननिकदनमिन्द्रारिद्रस्वादरासा

सारादस्वादरिद्रादुरितविमलिनस्याकनद्धोरुदासा ।

सादारुद्धानकस्याऽमलगुणनिवहाऽक्षारभिद्याविवासा

सावाविद्याऽभिरक्षा हर मम विबुधा द्यावनज्ञाप्रयासा ॥ १ ॥

इति पञ्चबन्धोऽयम् ॥ शब्दचित्रे विरतिर्यथा —

नानाज्ञानादिदानाऽमलवहलयशस्तोमतुच्छीकृतेन्दुम् ।

सन्दोहं दोरुचन्दोषितपतितजनाऽऽतापहारिप्रतापाम् ॥

भानां भानां समानां दशनसुषुमयातारहारां जयन्तीम् ।

बन्धेऽहं देवि मन्देतरतरतरणित्रातजित्तेजसन्त्साम् ॥ २ ॥

अर्थचित्रे विरतिः यथा नैषधीयचरिते —

प्रसारितापशृचिभानुनास्तुमरुस्समुद्रत्वमपि प्रपद्य ।

भवन्मनस्कारलबोद्धमेन क्रमेलकानां निलयः पुरेव ॥ ३ ॥

विनिमयनियमे विरतिर्यथा अस्मत्पितृचरणनिमित्ते विलोमकाव्ये —

मायायथातत्रमुदासमायानेमेनयादर्चनमात्रगान ।

समासदामप्रतिषेधसादुःखभञ्जनोमस्यसदानतोऽस्मि ॥ ४ ॥

श्लोकोपं विलोमेनाऽन्यश्लोकं जनयति इति ॥ ४६ ॥

हृत्तावश्वकताविधौ खलगणादावुक्तवर्णान् न्यसेत् ।

भद्रार्थप्रभृतिं च शब्दमखिलं सदेवतावाचकम् ॥

पद्यादौ प्रथितं विमृश्य च सुहृद्भृत्यार्थुदासात्मकं

व्रातज्ञेयफलं गणं सुगणयेदिष्टार्थसम्पत्तये ॥ ४७ ॥

वृत्तेति । वृत्तावश्यकताविधौ वृत्तानाम् आवश्यकतायाः विधौ ख-
लगणादौ सति उक्तवर्णान् शुभफलप्रदान् पूर्वोक्तान् वर्णान् न्यसेत् । तथा
भद्रार्थप्रभृतिम् शब्दम् न्यसेत् । न पुनः अखिलम् सहेवतायान्वकम्
शब्दम् न्यसेत् ॥ तथा पद्यादौ प्रथितम् प्रसिद्धम् सुहृद्भृत्यायुदासा-
न्मकम् सुहृत्त्व भृत्यश्च अरिश्च उदासश्च ते सुहृद्भृत्यायुदासाः तदा-
त्मकम् गणम् विमृष्य विचार्य ज्ञानेनैवफलम् गणम् इष्टार्थसम्पत्तये
सुगणयेत् । विद्वानिति शेषः । छन्दोवश्यकताविधौ इति पाठे तु वशं
गतः वश्यः वश्य एव वश्यकः तस्य भावः वश्यकता छन्दसाम् या
वश्यकता तस्याः विधौ छन्दोवशीकरणविधौ इत्यर्थः ॥ ५३ ॥

वृत्तविभागमाह—

वृत्तञ्चार्धममं समञ्च विषमं त्रेधाऽहिगजोदितम्

मात्रावर्णममुद्भवं नियमतः पद्यं गणानाम्भवेत् ।

तेनैकेन च मुक्तकं निगदितं ताभ्यां तथा युग्मकम्

तैस्सन्दानितकं कलापकमिति प्रायश्चतुर्भिरेतम् ॥ ४८ ॥

वृत्तमिति । मात्रावर्णसमुद्भवम् वृत्तम् समम् तथा अर्धसमम्
तथा विषमम् इति त्रेधा अहिगजोदितम् शेषेणोक्तम् । तथाहि यत्र
चत्वारि चरणानि समलक्षणानि, तत्समम्बृत्तम् । यत्र प्रथमतृतीयौ द्विती-
यतुर्यौ च चरणौ समलक्षणौ, तदार्धसमम्बृत्तम् । यत्र चत्वारि पदानि मि-
त्रलक्षणानि, तद्विषमम्बृत्तम्* । अथ गणानाम् नियमतः नियमान् पद्यम्
भवेत्, एकैकं तेन पद्येन अन्वये समाप्ते सति इति यावत् मुक्तकम्
निगदितम् । तथा द्वाभ्याम् ताभ्यां पद्याभ्याम् अन्वये समाप्ते सति
युग्मकम् निगदितम् । त्रिभिः तैः पद्यैः अन्वयसमाप्तौ सन्दानितकम्
निगदितम् । विशेषकम् इत्यपि नामाऽस्य ज्ञेयम् । पद्यत्रयस्यैव विशेष-
कं सन्दानितकञ्चेतिङ्गितमिदं ज्ञेयम् । अन्येषां च एकमेकमेव नामेति ।
विशेषकशब्दस्य पर्यायः वैशेषिकं क्वापि दृश्यते । प्रायः चतुर्भिः तैः
पद्यैः कलापकम् मतम् ॥ ४८ ॥

* तथा चोक्तं वृत्तरत्नाकरे—

अङ्घ्रयो यस्य चत्वारस्तुल्यलक्षणलभिताः ।

तच्छन्दश्चाख्यतत्त्वज्ञासमम्बृत्तम्प्रचक्षते ॥ १ ॥

प्रथमाङ्घ्रिसमो यस्य तृतीयश्चरणो भवेत् ।

द्वितीयस्तुर्यवद्बृत्तन्नदर्धसममुच्यते ॥ २ ॥

यस्य पादचतुष्केपि लक्ष्म भिन्नं परस्परम् ।

तदाहुर्विषमं वृत्तं छन्दश्चाख्यविशारदाः ॥ ३ ॥

गद्यलक्षणभेदानामन्याह—

उक्तं तत्कुलकञ्च पञ्चभिरदशोर्ध्वं महापूर्वकं
यावद्विष्णुमिति भवदनियमाद् गद्यं गणानामथो ।

प्रोक्तं तच्च चतुर्विधं भगवता चक्षुःश्रवस्स्वामिना

मुक्तं चूर्णकवृत्तगन्धि कलिकाप्रायं यथा लक्षणम् ॥४९॥

उक्तमिति । पञ्चभिः पद्यैः तत् प्रसिद्धं कुलकम् उक्तम् । ऊर्ध्वम्
पञ्चसंख्यातः उपरि यावद्विष्णुमिति यावत् ध्रिष्ण्यानां नक्षत्राणाम्
मानम् समविंशतिरिति यावत् तावत् महापूर्वकम् अदः कुलकम्
महाकुलकम् उक्तम् । एकवाक्ये एवाऽयं नियमः, वाक्यभेदे तु ऊर्ध्व-
मपि दृश्यते । अथो गणानाम् मात्रावर्णानामुपलक्षणमिदम् अनियमा-
त् गद्यम् भवेत् । तत् गद्यम् भगवता चक्षुःश्रवस्स्वामिना सर्पेण
पिङ्गलेन चतुर्विधम् प्रोक्तम् । मुक्तम् तथा चूर्णकम् तथा वृत्तगन्धि
तथा कलिकाप्रायम् इति यथालक्षणम् चतुर्विधम् तत् ज्ञेयम् । उत्कलि-
काप्रायम् उत्कलिका कलिका इति पर्यायत्रयम् कलिकाप्रायस्य
बोध्यम् ॥ ४९ ॥

मुक्तकमसमासं स्यादल्पसमासं च चूर्णकं कथितम् ।

उत्कलिकाप्रायं बहुसमासमन्यच्च वृत्तभागयुतम् ॥ ५० ॥

मुक्तकमिति । असमासम् समासरहितम् गद्यम् मुक्तकम् कथित-
म् । अल्पसमासम् किञ्चित्समासयुक्तम् गद्यम् चूर्णकम् कथितम् । बहु-
समासम् समासातिशययुक्तम् गद्यम् उत्कलिकाप्रायम् कथितम् । वृत्त-
भागयुतम् पद्यचरणयुक्तम् गद्यम् अन्यत् वृत्तगन्धि कथितम् ॥ ५० ॥

सम्प्रत्ययसंहरति—

उक्त्वा प्रस्तारविस्तारं सारं वृत्तमिहोच्यते ।

मात्रावर्णसमुद्भूतं यथालक्षणलक्षितम् ॥ ५१ ॥

इति प्रस्तारप्रकरणम् ।

उक्तेति । इह प्रस्तारविस्तारम् उक्त्वा मात्रावर्णसमुद्भूतम्
यथालक्षणलक्षितम् सारम् श्रेष्ठम् वृत्तम् मयेति शेषः उच्यते ॥ ५१ ॥

इति प्रस्तारप्रकरणम् ।

अथार्धसमविषमवृत्तानां संख्यातयनप्रकारः । समवृत्तसंख्या समवृत्त-
संख्यया गुणिता सती अर्धसमवृत्तसंख्या संपद्यते, तथा अर्धसमवृत्तसंख्या-
ऽर्धसमवृत्तसंख्यया गुणिता सती विषमवृत्तसंख्या संपद्यते । मूलराशिः
समुदायादपनेतव्यः । तथा च पिङ्गलसूत्राणि "समं तावत्कृत्वः कृतमर्धसम-
म्" "विषमं च" "राश्यूनम्" इति । यथा वर्णप्रस्तारे षडक्षरसमवृत्तसंख्या
चतुष्पष्टिः ६४ सा च तथैव गुणिता सती परणवन्त्युत्तरचतुस्सहस्ररूपा
४०९६ भवति, सा च षडक्षरार्धसमवृत्तसंख्या भवति, तथा परणवन्त्युत्त-
रचतुःसहस्रसंख्यायां तथैव गुणितायाम् या संख्या निष्पद्यते, सा च एका-
कोटिः सप्तपष्टिः लक्षाणि सप्तसप्ततिः सहस्राणि द्वे शते षोडश च १६७७२१६
सा च षडक्षरविषमवृत्तसंख्या बोध्या । मूलराशिः परणवन्त्युत्तरचतु-
स्सहस्रसंख्या, तस्याः समुदायादपनयने कृते सति अवशिष्टा संख्या एका-
कोटिः सप्तपष्टिः लक्षाणि त्रिसप्ततिः सहस्राणि एकं शतं विंशतिश्चेति
१६७७३१२० सा च शुद्धषडक्षरविषमवृत्तसंख्या ज्ञेया । एवं परण-
वन्त्युत्तरचतुःसहस्रसंख्यातः चतुष्पष्टिरूपमूलराश्यपनयने कृतेऽव-
शिष्टा संख्या द्वाविंशदुत्तरचतुस्सहस्रसंख्या, सा च शुद्धषडक्षरार्धसम-
वृत्तसंख्या बोध्या ।

॥ अथ मात्रावृत्तानि ॥

तत्रादौ आर्याप्रकरणम् ।

आर्या । मात्रा द्वादशविषमे पादेऽष्टादश यदा द्वितीये स्युः ॥

चेत्पञ्चदशचतुर्थे सा गाथा पिङ्गलप्रोक्ता ॥ १ ॥

मात्रेति । यदा विषमे पादे प्रथमतृतीयपादयोरिति यावत् द्वादश
मात्राः स्युः, तथा द्वितीये पादे अष्टादशमात्राः स्युः, चेत् चतुर्थे पादे पञ्च-
दश मात्राः स्युः, तर्हि पिङ्गलप्रोक्ता सा गाथा भवति ।

अस्मिन्ग्रन्थे तत्तद्वृत्तलक्षणानि तत्तल्लक्ष्यवृत्तघटितान्यतोऽलम्पिष्ट
पेषणेनेत्युदाहरणान्तराणि न लिख्यन्त इति शम् ॥ १ ॥

ढगणाः सप्त सगुरवो द्विज इह षष्ठः पयोधरो वाऽपि ॥

षष्ठं लघुचरमदले विषमे न पयोधरः सार्या ॥२॥

ढगणा इति । इह सगुरवः पकेन अन्त्येन गुरुणा सहिताः सप्त ढगणाः

खनुष्कलगलाः चेत् स्युः ॥ तथा षष्ठः डगणः द्विजः लघुचतुष्टयात्मकः स्यात्, वा अथ वा पयोधरः मध्यगुरुचतुष्कलगणस्स्यात् । तथा चर-
मदले उत्तरार्धे षष्ठं लघु स्यात् षष्ठः गणः एकलङ्घ्यात्मकः स्यात् इत्यर्थः ।
तथा त्रिषमे गणे प्रथमतृतीयपञ्चमसप्तमगणेषु पयोधरः न स्यात् । सा
आर्या भवेत्, गायत्र्यां समुदिताः सप्तपञ्चाशन्मात्रा एव गणानान्वनि-
यमः, अत्र तु डगणा नियताः, इत्युभयोर्भेदः । अत्र द्वितीयचरणान्त्यस्य
वर्णस्य गुरुत्वम् ॥ २ ॥

शशिनायका कुलीना द्विनायका सा भवेच्च संगृहिणी ॥

बहुनायका तु वेड्या नायकहीना च सा रण्डा ॥ ३ ॥

शशिनायकेति । शशिनायका एकेन नायकेन मध्यगुरुचतुष्कलग-
णेन युक्ता आर्या कुलीना भवेत् । द्विनायका नायकद्वयवती आर्या
संगृहिणी भवेत् । बहुनायका बहुभिः नायकैः विशिष्टा आर्या वेड्या
भवेत् । नायकहीना नायकाभाववती आर्या रण्डा भवेत् ॥ ३ ॥

विषमे नायकयुक्ता गुणहीना दोषसंयुता गाथा ॥

लघुभेदेनैतस्याः सम्प्रति कथयाम्यहं जातिम् ॥ ४ ॥

विषम इति । विषमे प्रथमतृतीयपञ्चमसप्तमेषु स्थानेषु नायकयुक्ता
मध्यगुरुचतुष्कलगणवती आर्या गुणहीना दोषसंयुता गाथा प्रोक्ता । सम्प्र-
ति लघुभेदेन स्वल्पभेदेन एतस्याः आर्यायाः जातिम् अहम् कथयामि ॥४॥

अतिरविलघुभिर्विप्रा प्रकृतिमितैः क्षत्रिया भवेत्लघुभिः ।

भोन्मितलघुभिर्वैश्या शेषैश्शूद्रा समाख्याता ॥ ५ ॥

अतिरक्षीति । अतिरविलघुभिः त्रयोदशलघुभिः विप्रा विप्रवर्णा आर्या
भवेत् । च तथा प्रकृतिमितैः एकविंशतिसंख्यैः लघुभिः क्षत्रिया क्षत्रिय-
वर्णा आर्या भवेत् । तथा भोन्मितलघुभिः सप्तविंशतिलघुभिः वश्या वैश्य-
वर्णा आर्या भवेत् । अथ शेषैः लघुभिः शूद्रा शूद्रवर्णा आर्या भवेत् ॥५॥

पथ्या ।

यत्र मणत्रितयान्ते विरतिर्दलयोश्च सैव पथ्या स्यात् ॥ १ ॥

वर्णेति । यत्र दलयोः पूर्वार्धोत्तरार्धयोः गणत्रितयान्ते द्वादशमात्रान्ते
इति बाबत् विरतिर्भवेत्, सा आर्या पथ्या स्यात् ॥१॥

विपुला ।

यत्र गणत्रयमुल्लङ्घ्य यतिर्दलयोऽव मेव विपुला स्यात् ॥१॥

यत्र दलयोः पूर्वार्धोत्तरार्धयोः गणत्रयम् द्वादश मात्राः उल्लङ्घ्य अतिक्रम्य यत्रकुत्राऽपि विरतिर्भवेत् । गणत्रयान्ते विरतिर्न स्यात् इति भावः । एवमग्रेऽपि बोध्यम् । सा आर्या विपुला स्यात् ॥ १ ॥

मुखविपुला ।

आदिगणत्रयमुल्लङ्घ्य पूर्वदल एव सा च मुखविपुला ॥१॥

यत्र पूर्वदले पूर्वार्धं एव आदिगणत्रयम् उल्लङ्घ्य विरतिः भवेत् । सा आर्या मुखविपुला स्यात् ॥ यत्र गणत्रयमित्यपि पाठः ॥ १ ॥

जघनविपुला ।

यत्र गणत्रयमुल्लङ्घ्य परदले सा जघनविपुला ॥१॥

यत्र परदले उत्तरार्धं एव गणत्रयम् उल्लङ्घ्य विरतिर्भवेत् । सा आर्या जघनविपुला स्यात् ॥ आदिगणेत्यपि पाठः ॥१॥

चपला ।

दलयोः पयोधरौ चेद्वितीयतुर्यौ च यत्र सा चपला ॥१॥

यत्र दलयोः पूर्वार्धोत्तरार्धयोः द्वितीयतुर्यौ गणौ पयोधरौ मध्य-
गुरुचतुष्कलगणौ चेत् स्याताम् । तर्हि सा आर्या चपला स्यात् ॥१॥

मुखचपला ।

आद्यदलं चपलाया विपुलाया उत्तरं च मुखचपला ॥ १ ॥

यत्र चपलायाः आद्यदलम् पूर्वार्धः स्यात् । विपुलायाः उत्तरम् दलम् उत्तरार्धः स्यात् । विपुलाया इत्युपलक्षणम् । तेन पद्याया अपि संग्रहः । सा आर्या मुखचपला स्यात् ॥ १ ॥

जघनचपला ।

प्रथमदलं विपुलायाश्चपलाया उत्तरं जघनचपला ॥१॥

यत्र विपुलायाः प्रथमदलं स्यात् । चपलायाः उत्तरं दलम् स्यात् । अत्राऽपि विपुलाया इत्युपलक्षणम् । सा आर्या जघनचपला भवेत् ॥१॥

गीतिः उद्गाथा च ॥

आर्याया मुखदलवदलं द्वितीयं च यत्र सा गीतिः ॥१॥

यत्र आर्यायाः मुखदलवत् पूर्वार्धवत् द्वितीयम् दलम् उत्तरार्धम् स्यात् सा गीतिः भवेत् ॥१॥

उपगीतिः ।

यत्रऽऽर्यान्तिमदलवत्प्रथमदलं सैवमुपगीतिः ॥१॥

एवम्पूर्वोक्तरीत्या यत्र आर्यान्तिमदलवत् आर्यायाः उत्तरार्धवत् प्रथमदलं पूर्वार्धम् स्यात् । सा उपगीतिर्भवेत् ॥ १ ॥

उद्गीतिः विगाथा च ॥

आर्यादलद्वयं चेद्विपरीतं यत्र सोद्गीतिः ॥१॥

यत्र आर्यादलद्वयम् विपरीतम् पूर्वार्धवत् उत्तरार्धः उत्तरार्धवत्पूर्वार्धः चेत्स्यात् । तर्हि सा उद्गीतिः भवेत् ॥१॥

गायिनी ।

आर्याचरमपदं चेद्विंशतिमात्रं च गायिनी सा भवति ॥१॥

यत्र आर्याचरमपदम् आर्यायाः चतुर्थचरणम् विंशतिमात्रं चेत् स्यात् ॥ प्रथमद्वितीयतृतीयचरणानि पूर्ववत् स्युः । सा गायिनी भवति । अत्र द्वितीयपादान्त्यवर्णस्य गुरुत्वम् ॥ १ ॥

सिंहिनी ।

आर्याद्वितीयचरणं विंशतिमात्रं च सिंहिनीवृत्तं तत् ॥१॥

यत्र आर्याद्वितीयचरणम् विंशतिमात्रं स्यात्, प्रथमतृतीयचतुर्थचरणानि पूर्ववत् स्युः । तत् सिंहिनीनाम वृत्तम् भवति ॥१॥

आर्यागीतिः ।

आर्याद्वितीयतृतीयौ विंशतिमात्रौ पदौ च सार्यागीतिः ॥१॥

यत्र आर्याद्वितीयतृतीयौ आर्यायाः द्वितीयचतुर्थौ चरणौ विंशतिमात्रौ स्याताम् । प्रथमतृतीयचरणौ तु पूर्ववदेव भवेताम् । सा आर्यागीतिः भवति ॥१॥

अथैतस्या भेदानाह—

तत्र त्रिंशदक्षरतस्त्रिंशत्पञ्चविंशतिगुरुनारभ्यैकैकगुरुहामेने-
देकान्वरितकषुद्वया नामानि ॥

वरवर्णिनीव्याख्यासंवलितः ।

श्लोकः	नामानि ।	लघवः	गुरुवः	वर्णाः
१	लक्ष्मीः	३	२७	३०
२	श्रद्धाः	५	२६	२१
३	बुद्धिः	७	२५	३२
४	लज्जा	९	२४	३३
५	विद्या	११	२३	३४
६	क्षमा	१३	२२	३५
७	दैही	१५	२१	३६
८	गौरी	१७	२०	३७
९	धात्री । रात्री च	१९	१९	३८
१०	चूर्णा	२१	१८	३९
११	ह्याया	२३	१७	४०
१२	कान्तिः	२५	१६	४१
१३	महामाया	२७	१५	४२
१४	कीर्तिः	२९	१४	४३
१५	सिद्धा	३१	१३	४४
१६	मानिनी । मनोरमा च	३३	१२	४५
१७	रामा	३५	११	४६
१८	गाहिनी	३७	१०	४७
१९	विभवा	३९	९	४८
२०	वासिता	४१	८	४९
२१	शोभा	४३	७	५०
२२	हरिणी	४५	६	५१
२३	चक्री	४७	५	५२
२४	सुरसी	४९	४	५३
२५	कुररी	५१	३	५४
२६	सिद्धी	५३	२	५५
२७	हंसी । हंस यद्विः	५५	१	५६

लक्ष्मीः ।

यत्रार्याभ्यर्णास्त्रिंशत्संख्या लघुत्रयं तत्र ॥

दीर्घास्तारातुल्याश्चेत्स्युः प्रोक्ता तदा लक्ष्मीः ॥ १ ॥

यत्रेति । यत्र आर्यायाम् त्रिंशत्संख्याः वर्णाः स्युः, तत्र तेषु वर्णेषु लघुत्रयम् स्यात्, तथा तारातुल्याः दीर्घाः सप्तविंशति-दीर्घाः चेत् स्युः । तदा सा आर्या लक्ष्मीः प्रोक्ता । अत्र द्वितीयपादान्त्य-वर्णस्य गुरुत्वम् ॥ १ ॥

ऋद्धिः ।

यत्रार्याभ्यर्णा एकत्रिंशन्मिता यदा पञ्च ॥

लघवः षड्विंशत्या दीर्घा ऋद्धिः समा नाम्ना ॥ २ ॥

यत्रेति । यत्र आर्यायाम् एकत्रिंशन्मिताः वर्णाः स्युः । तेषु यदा पञ्च लघवः स्युः । तथा षड्विंशत्या समाः दीर्घाः स्युः । सा आर्या नाम्ना ऋद्धिः प्रोक्ता । अत्र द्वितीयपादान्त्यवर्णस्य गुरुत्वम् ॥ २ ॥

बुद्धिः ।

यत्रार्याभ्यर्णा दन्तैस्तुल्या भवन्ति चेदीर्घाः ॥

तत्त्वैस्सप्तलघूनां नाम्ना बुद्धिस्तदा भवति ॥ ३ ॥

यत्रेति । यत्र आर्यायाम् दन्तैः तुल्याः द्वात्रिंशत्संख्याः वर्णाः स्युः । तेषु तत्त्वैः तुल्याः पञ्चविंशतिसंख्याः दीर्घाः स्युः । तथा सप्त लघूनाम् संख्याः चेत् स्युः । तदा सा आर्या नाम्ना बुद्धिः भवति ॥ ३ ॥

लज्जा ।

यत्रार्याभ्यर्णा देवैस्तुल्या जिनोन्मिता गुरवः ॥

नव लघवश्चेच्च प्रोक्ता नाम्ना तदा लज्जा ॥ ४ ॥

यत्रेति । यत्र आर्यायाम् देवैः तुल्याः त्रयोविंशत्संख्याः वर्णाः स्युः । तत्र तेषु जिनोन्मिताः चतुर्विंशतिसंख्याः गुरवः स्युः । तथा नव लघवः चेत् स्युः । तदा सा आर्या नाम्ना लज्जा भवति ॥ ४ ॥

विद्या ।

वर्णा वेदाग्निमिता गुरवो रामाश्विमिर्मिता यत्र ।

रुद्रमिता लघवश्चेच्चा नाम्ना विद्या तदा सार्या ॥ ५ ॥

वर्णा इति । यत्र वेदाग्निमिताः चतुर्विंशत्संख्याः वर्णाः स्युः । तेषु रामाश्विभिः मिताः त्रयोविंशतिसंख्याः गुरवः स्युः । तथा रुद्र-

मिताः एकादश लघवः चेत्स्युः । तदा सा आर्या नाम्ना विद्या भवति
अत्र द्वितीयचरणान्यवर्गस्य गुरुत्वम् ॥५॥
क्षमा ।

वाणाग्निमिता वर्णा आकृतितुल्यास्तु यत्र गुरुत्वस्युः ॥

ह्रस्वा विश्वनियमिता प्रोक्ता नाम्ना क्षमा सार्या ॥६॥

वाणा इति । यत्रार्यायाम् वाणाग्निमिताः पञ्चविंशत्संख्याः वर्णाः
स्युः । तेषु आकृतितुल्याः द्वाविंशतिसंख्याः गुरुत्वः स्युः । तथा विश्व-
नियमिताः त्रयोदश ह्रस्वाः स्युः । सा आर्या नाम्ना क्षमा प्रोक्ता । इयमेव
विप्रा विप्रवर्णा ॥ ६ ॥

दैही ।

षट्त्रिंशन्मितवर्णाः प्रकृतिमिताः संभवन्ति चेद्दीर्घाः ॥

वाणेन्दुमिता लघवः कथिता सार्या तदा दैही ॥ ७ ॥

षडिति ॥ यत्र षट्त्रिंशन्मितवर्णाः सम्भवन्ति ॥ तेषु प्रकृति-
मिताः एकविंशतिमिताः दीर्घाः सम्भवन्ति । तथा वाणेन्दुमिताः ।
पञ्चदश लघवः चेत् सम्भवन्ति । तदा सा आर्या दैही कथिता ॥७॥
गौरी ।

सप्ताग्निमिता वर्णा नस्त्रमितगुरुवो घनोन्मिता लघवः ॥

यत्र स्युः किल सार्या तर्हि भवेन्नामतो गौरी ॥ ८ ॥

सप्तेति ॥ यत्र सप्ताग्निमिताः सप्तत्रिंशन्मिताः वर्णाः स्युः । तत्र नस्त्र-
मितगुरुवः विंशतिसंख्या दीर्घाः स्युः । तथा घनोन्मिताः सप्तदश ल-
घवः चेत्स्युः । तर्हि सा आर्या नामतः नाम्ना गौरी भवेत् ॥ ८ ॥

धात्री रात्री च ॥

वसुगुणतुल्या वर्णा गुरुवो लघवो यदातिधृतितुल्याः ॥

फणिपप्रोक्ता सार्या भवति तदा नामतो धात्री ॥ ९ ॥

वसुगुणेति । यत्र वसुगुणतुल्याः अष्टत्रिंशन्मिताः वर्णाः स्युः । तेषु
अतिधृतितुल्याः एकोनविंशतिमिताः गुरुवः स्युः । तथा तावन्तः एव
लघवो यदा स्युः । तदा सा आर्या नामतो नाम्ना धात्री भवति । कीदृशी
सा आर्या, फणिपप्रोक्ता शेषोक्ता । रात्रीतिनामान्तरमस्या बोध्यम् ॥९॥

चूर्णा ।

नवगुणपरिमितवर्णा धृतिमितदीर्घा भवन्ति चेद्भ्रस्वाः ।

प्रकृतिमिता यदि सार्या प्रोक्ता नाम्ना तदा चूर्णा ॥१०॥

भवति । यत्र नवगुणपरिमितवर्णाः एकोनचत्वारिंशन्मितवर्णाः भवन्ति ॥ तेषु घृतिमितदीर्घाः अष्टादश गुरवः चेद्भवन्ति । तथा प्रकृतिमिताः एकविंशतिमिताः ह्रस्वाः भवन्ति । तदा सा आर्या नाम्ना वर्णां प्रोक्ता । इयमेव कत्रिया कत्रियवर्णा ॥१०॥

काया ।

द्विगुणितनखमितवर्णा घनमितदीर्घा भवन्ति चेद्भ्रस्वाः ॥

विकृतिमिता यदि सार्या कथिता नाम्ना तदा छाया ॥११॥

द्विगुणितेति ॥ यत्र द्विगुणितनखमितवर्णाः चत्वारिंशन्मितवर्णाः भवन्ति ॥ तेषु घनमितदीर्घाः सप्तदश गुरवः भवन्ति । तथा विकृतिमिताः त्रयोविंशतिमिताः ह्रस्वाः यदि भवन्ति । तदा सा आर्या नाम्ना काया कथिता ॥११॥

कान्तिः ।

आशेयुगपरिमितवर्णा अष्टिमिता भवन्ति चेद्गुरवः ॥

शरकृतिपरिमितलघवो नाम्ना सार्या भवेत्कान्तिः ॥१२॥

शरीति । यत्र शशियुगपरिमितवर्णाः एकचत्वारिंशत्संख्याः वर्णाः भवन्ति । तेषु अष्टिमिताः षोडश गुरवः भवन्ति ॥ तथा शरकृतिपरिमितलघवः पञ्चविंशतिसंख्याः ह्रस्वाः चेत् भवन्ति ॥ तर्हि सा आर्या नाम्ना कान्तिः भवेत् ॥ १२ ॥

महामाया ।

यमयुगपरिमितवर्णास्तिथिमितगुरवश्च भोन्मिता लघवः ॥

सार्या भवति तदानीम्फणिना कथिता महामाया ॥१३॥

यमेति । यत्र यमयुगपरिमितवर्णाः द्वाचत्वारिंशत्संख्याः वर्णाः स्युः । तेषु तिथिमितगुरवः पञ्चदश दीर्घाः स्युः । तथा भोन्मिताः सप्तविंशतिसंख्याः लघवः स्युः । तदानीम् सा आर्या महामाया भवति । कीदृशी सा आर्या, फणिना शेषेण कथिता । इयमेव वैश्या वैश्यवर्णा, इतरास्त्वर्णाश्चन्द्राः शुद्रवर्णाः ॥ १३ ॥

कीर्तिः ।

गुह्ययुगपरिमितवर्णा मनुमितगुरवो नवाश्विमितलघवः ।

स्युर्बेदि यत्र च सार्या फणिना कथिता तदा कीर्तिः ॥१४॥

गुह्येति । यत्र गुह्ययुगपरिमितवर्णाः त्रिचत्वारिंशत्संख्या वर्णाः स्युः । तेषु मनुमितगुरवः चतुर्दश दीर्घाः स्युः । तथा नवाश्विमितलघवः

एकोनविंशन्मिता ह्रस्वा यदि स्युः । तदा सा आर्या कीर्तिः इति
फणिना कथिता ॥ १४ ॥

सिद्धा ।

श्रुतियुगपरिमितवर्णा अतिरवितुल्या भवन्ति चेद्गुरवः ॥

शशधरगुणमितलघवः प्रभवति सा नामनस्मिद्धा ॥ १५ ॥

श्रुतीति । यत्र श्रुतियुगपरिमितवर्णाः चतुश्चत्वारिंशत्संख्या वर्णाः
भवन्ति ॥ तेषु अतिरवितुल्याः त्रयोदश गुरवः भवन्ति । तथा शश-
धरगुणमितलघवः एकविंशन्मिता ह्रस्वाः चेन्स्युः । तर्हि सा आर्या
नामतः सिद्धा भवति ॥ १५ ॥

मानिनी मनोरमा च ।

श्रुत्युगपरिमितवर्णा रविमितगुरवश्च देवमितलघवः ॥

यदि फणिगणपतिभणिता सार्या खलु मानिनी ज्ञेया ॥ १६ ॥

शरेति ॥ यत्र श्रुत्युगपरिमितवर्णाः पञ्चचत्वारिंशन्मिता वर्णाः
स्युः । तेषु रविमितगुरवः द्वादश दीर्घाः स्युः । तथा देवमितलघवः
त्रयस्त्रिंशन्मिताः ह्रस्वाः यदि स्युः । तर्हि सा आर्या मानिनी ज्ञेया ॥
कोट्टशी सा आर्या । फणिगणपतिभणिता शेषोक्ता । खलु निश्चये । मनो-
रमेतिनामान्तरमस्या ज्ञेयम् ॥ १६ ॥

रामा ।

रस्युगपरिमितवर्णाः शिवमितगुरवो भवन्ति यदि नियतम् ॥

शरगुणपरिमितलघवो यत्र भवति सोदिता रामा ॥ १७ ॥

रसेति । यत्र रस्युगपरिमितवर्णाः षट्चत्वारिंशत्संख्याः वर्णाः
भवन्ति । तेषु शिवमितगुरवः एकादश दीर्घाः भवन्ति । तथा शर-
गुणपरिमितलघवः पञ्चत्रिंशन्मिताः ह्रस्वाः यदि नियतम् यथा
तथा भवन्ति । तर्हि सा आर्या रामा भवति । कीट्टशी सा आर्या ।
उदिता उक्ता शेषेणेति शेषः ॥ १७ ॥

गाहिनी ।

नग्युगपरिमितवर्णा यदि दश गुरवो भवन्ति नियतं चेत् ॥

नगगुणपरिमितलघवस्तदनु भवति गाहिनी किल सा ॥ १८ ॥

नगेति । यत्र नग्युगपरिमितवर्णाः सप्तचत्वारिंशन्मिताः वर्णाः
भवन्ति ॥ तेषु दश गुरवः यदि भवन्ति । तदनु नगगुणपरिमितल-
घवः सप्तत्रिंशन्मिताः ह्रस्वाः चेत् नियतम् यथातथा भवन्ति । तर्हि
सा आर्या गाहिनी भवति । किलेति निश्चये ॥ १८ ॥

चिरला ।

वसुयुगपरिमितवर्णा यदि नव गुरवो भवन्ति लघवश्चेत् ॥

इह नवहुतभुगभिनिताः प्रभवति फणिपतिभणितविश्वा ॥१९॥

वस्वनि । इह अस्याम् आर्यायाम् वसुयुगपरिमितवर्णाः अष्ट-
त्वारिंशत्संख्याः वर्णाः यदि भवन्ति । तेषु नव गुरवः चेत् भवन्ति ॥
तथा नवहुतभुगभिनिताः एकोनचत्वारिंशन्मिताः लघवः चेत् भवन्ति ।
तर्हि असौ आर्या फणिपतिभणितविश्वा फणिपतिना भणिता चासौ
विश्वा नाम प्रभवति ॥ १९ ॥

वासिता

नवयुगपरिमितवर्णा यदि वसुगुरवः शशियुगमितलघवः ॥

फणिगणपतिपरिभणिता भवति तदनु वासिता किल सा ॥२०॥

नवेति । यत्र नवयुगपरिमितवर्णाः एकोनपञ्चाशत्प्रमिताः वर्णाः
स्युः । तेषु वसुगुरवः अष्टदीर्घाः स्युः । तथा शशियुगमितलघवः
एकचत्वारिंशत्संख्याः ह्रस्वाः यदि स्युः । तदनु सा आर्या वा-
सिता भवति । कीदृशी सा । फणिगणपतिपरिभणिता शेषोक्ता ।
किलेति निश्चये ॥ २० ॥

शोभा ।

इह यदि मुनिमितगुरवो हुतभुगजलनिधिनितास्तथा लघवः ।

फणिगणपतिरिति निगदति भवति सनियममियमिति शोभा २१॥

इहेति । इह अस्याम् आर्यायाम् यदि मुनिमितगुरवः सप्त
दीर्घाः स्युः । तथा हुतभुगजलनिधिनिताः त्रिचत्वारिंशत्संख्याः लघवः
स्युः । तर्हि इयम् आर्या शोभा इति भवति । इति फणिगणपतिः
सनियमम् यथा तथा निगदति । अत्र समुदिताः पञ्चाशद्वर्णाः ज्ञेयाः
अत्र तृतीयपादान्त्यवर्णस्य लघुत्वम् ॥ २१ ॥

हरिणी ।

यादिरसपरिमितगुरवश्शरयुगपरिमितलघव इह तदनु चेत् ।

फणिपतिपरिभणिततनुः प्रभवति नियतं तदा हरिणी ॥२२॥

यदीति । इह अस्याम् आर्यायाम् रसपरिमितगुरवः षड् दीर्घाः यदि
स्युः । तदनु शरयुगपरिमितलघवः पञ्चचत्वारिंशत्संख्याः ह्रस्वाः चेत्
स्युः । तदा इयम् आर्या हरिणी नियतम् यथातथा प्रभवति ।
कीदृशी इयम् । फणिपतिपरिभणिततनुः फणिपतिना शेषेण परि-
भिता तनुः यस्याः सा । अत्र समुदिताः एकपञ्चाशद्वर्णाः ज्ञेयाः ॥ २२ ॥

चक्री ।

नवयुगमितलघुगण इह शरमितगुरवो भवन्ति यदि नियतम् ।

फणिगणपतिरिति निगदति भवति ननु सनियममिह चक्री ॥२३॥

नगेति । इह अस्याम् आर्यायाम् नगयुगमितलघुगणः सप्तचत्वारिंशन्मितः ह्रस्वसमुदायः यदि स्यात् । तथा शरमितगुरवः पञ्च दीर्घाः यदि नियतम् यथा तथा भवति । तर्हि असौ आर्या इह जगति चक्री भवति । ननु इति निश्चये । इति फणिगणपतिः सनियमम् यथा- तथा निगदति । अत्र समुदिताः द्विपञ्चाशद्वर्णाः ज्ञेयाः । अत्र प्रथमतृतीयपादान्त्यवर्णयोर्लघुत्वम् ॥ २३ ॥

सरसी ।

जलनिधिपरिमितगुरवो यदि नवजलधिपरिमितलघव इह चेत् ॥
भुजगाधिप इति कथयति भवति नियतविहिततनु सरसी ॥ २४ ॥

जलेति । इह अस्याम् आर्यायाम् यदि जलनिधिपरिमितगुरवः चत्वारः दीर्घाः स्युः । तथा चेत् नवजलधिपरिमितलघवः एकान- पञ्चाशन्मिताः ह्रस्वाः स्युः । तर्हि इयम् आर्या नियतविहिततनु नियतं विहिता तनुः यस्मिन् कर्मणि तन् यथा तथा सरसी भवति । इति भुजगाधिपः कथयति । अत्र समुदिताः त्रिपञ्चाशद्वर्णाः ज्ञेयाः । अत्र तृतीयपादान्त्यवर्णस्य लघुत्वम् ॥ २४ ॥

कुररी ।

स्युरथ गुणमितगुरव इह यदि शशधरशरपरिमितलघव इति च ।
फणिगणपतिरिति निगदति भवति लसन्निरियं कुररी ॥ २५ ॥

स्युरिति । इह अस्याम् आर्यायाम् यदि गुणमितगुरवः त्रयः दीर्घाः स्युः । अथ शशधरशरपरिमितलघवः एकपञ्चाशन्परि- मिताः ह्रस्वाः स्युः । तर्हि इयम् आर्या कुररी इति भवति । इति फणिगणपतिः निगदति । कीदृशी इयम् । लसन्निरियः लसन्ती यतिः यस्याम् सा । अत्र समुदिताः चतुःपञ्चाशद्वर्णाः ज्ञेयाः । अत्र प्रथमद्वितीयतृतीयपादान्त्यवर्णानां लघुत्वम् ॥ २५ ॥

सिंही ।

द्विकगुरुगुणशरपरिमितलघुविरचिततनुरिह यदि च भवति किल ॥
अहिगणपतिरिति कथयति नियतजनितविरतिरथ सिंही ॥ २६ ॥

द्विकेति । अथ इह अस्याम् आर्यायाम् यदि द्विकगुरुगुणशर- परिमितलघुविरचिततनुः द्वाभ्याम् गुरुभ्याम् च त्रिपञ्चाशत्तनु- भिश्च विरचिता चासौ तनुः भवति । तर्हि इयम् आर्या सिंही भव- ति । इति अहिगणपतिः कथयति ॥ कीदृशी इयम् । नियतजनित- विरतिः नियतम् जनिता विरतिः यस्याः यस्याम्वा सा । किलेति निश्चये । अत्र समुदिताः पञ्चपञ्चाशद्वर्णाः ज्ञेयाः । अत्र प्रथमद्वितीय तृतीयपादान्त्यवर्णानां लघुत्वम् ॥ २६ ॥

हंसी ।

अशिमितगुरुशरशरमितलघुविरचिततनुरियमिह यदि विलसति ॥

फणिगणपतिभणिताविरातिहंसपदाविरथ नियतकृतयति ॥ २७ ॥

शशीति । अथ इह अस्याम् आर्यायाम् यदि शशिगुरुशरशर-
मितलघुविरचिततनुः एकेन गुरुणा च पञ्चपञ्चाशद्विभुभिश्च विर-
चिता चासौ तनुः विलसति ॥ तर्हि इयम् आर्या फणिगणपतिभ-
णितविरति फणिगणपतिना भणिता विरतिः यस्मिन्कर्मणि तत् यथा
तथा नियतकृतयति नियतं कृता यतिः यस्मिन्कर्मणि तत् यथातथा
हंसपदविः हंसांति यावत् भवति । अत्र समुदिताः षट्पञ्चाशद्वर्णाः
ज्ञेयाः । अत्र पादान्तगानाम्बवर्णानां लघुत्वमेव ॥ २७ ॥

अथ आर्यायाः स्थूलभेदाः षोडश यथा—

एका पथ्या तिस्रो विपुलाश्चतस्रो वैतालिकाश्चपलाभेदैस्त्रिभि-
र्मिमा इति षोडश ॥ तासां नामानि यथा—१ पथ्या ॥ २ चपला
पथ्या ॥ ३ पथ्यामुखचपला ॥ ४ पथ्याजघनचपला ॥ ५ वि-
पुला ॥ ६ विपुलाचपला ॥ ७ विपुलामुखचपला ॥ ८ विपुला-
जघनचपला ॥ ९ मुखविपुला ॥ १० मुखविपुलाचपला ॥ ११
मुखविपुलामुखचपला ॥ १२ मुखविपुलाजघनचपला ॥ १३ जघन-
विपुला ॥ १४ जघनविपुलाचपला ॥ १५ जघनविपुलामुखचप-
ला ॥ १६ जघनविपुलाजघनचपला ॥ इति षोडश भेदाः ॥

॥ आसामुदाहरणानि समूहानि । एवम्भूयांसो भेदास्सन्ति । विस्त-
रमियाऽत्र न लिखिताः ॥

एवमिति । एवम् गीत्युपगीत्युद्गीतिसिंहिनीगायिन्यार्यागीतीना
मपि प्रत्येकं षोडश भेदाः ज्ञेयाः । ततश्च समुदिताः आर्याभेदाः द्वादशो-
त्तरशतसंख्याः ज्ञातव्याः ॥ इत्यलम्पल्लवितेन ॥

॥ अथार्याप्रस्तारः प्रदर्श्यते ॥

अथार्यायाः विषमेषु जगणनिषेधात् प्रत्येकं चत्वारो विकल्पाः ।
यथा ५५—५५—५५—॥॥॥ समेषु जगणस्याऽनिषेधात्पञ्च भेदाः । यथा ५५—
५५—५५—५५—॥॥॥ ततश्च पूर्वार्धे प्रथमे गणे चत्वारो भेदाः, द्वितीये
पञ्च भेदाः, तृतीये चत्वारो भेदाः, चतुर्थे पञ्च भेदाः, पञ्चमे चत्वारो
भेदाः, षष्ठे द्वौ भेदौ जन्तयोरेव विकल्पात्, सप्तमे चत्वारो भेदाः, अष्टमे
गुरुरेकः, एतेषामन्योन्यगुणने द्वादशसहस्राणि अष्टौ शतानि भवन्ति । अयं
पूर्वार्धभेदः । उत्तरार्धे तु षष्ठे लघुनियमनात्तदतिरिक्तं सर्वं पूर्ववदेव । तथा
आन्योन्यगुणने षट्सहस्राणि चत्वारि शतानि भवन्ति । अयं चोत्तरार्ध-

भेदः । उभयविकल्पानां परस्परगुणनेऽष्टौ कोटयः एकोनविंशतिर्लक्षाणि
विंशतिः सहस्राणि भवन्ति ।

अङ्कतः ८१९२०००० इयमार्याणां भेदसंख्या बोध्या । तदुक्तम्—

जगणविहीना विषमे चत्वारः पञ्च युजि जगणनलौ ।

षष्ठे द्वाविति च गणास्तथान्तगः प्रथमदलसंख्या ॥१॥

एवं पराऽर्धसंख्या षष्ठे स्याल्लघुनि चैकस्मिन् ।

आर्यासंख्योभयदलसंघाताः किल विनिर्दिष्टाः ॥ २ ॥

इति ।

॥ अथार्यासु उद्दिष्टप्रकारः प्रदर्श्यते ॥

श्रीदुःखमञ्जनाख्यं तातं विख्यातभूरितरकीर्तिम् ।

प्रणमामि सद्गुणगणं विद्वद्वन्द्यं कविं नित्यम् ॥१॥

यदाकश्चिज्जिज्ञासेत इयमार्या किसंख्याकेति । तदाऽस्या गणान्स्था-
पयेत् गुरुगणाधस्तुःपञ्चादिकं संख्याविकल्पं यथासंख्यं स्थापयेत् ।
तत उपान्त्यमन्त्येन ह्रस्वेष्टाद्विकल्पाधस्तनाञ्छेयान्विकल्पसंख्यापूरका-
न्विकल्पानपनीय शेषया संख्यया तदाद्यगुणकविकल्पाङ्कं ह्रस्वेष्टविकल्पा-
धस्तनविकल्पान् राशेरपनीय शेषाङ्कं पूर्वपूर्वेण गुणयित्वेष्टविकल्पाधस्त-
नविकल्पाङ्कं पातयेत् । एवं यावदर्थं गुणं कुर्यात् । शेषसंख्यया आर्यासं-
ख्यां जानीयात् । अत्र सर्वान्तगुरुमध्यगुर्वादिगुरुसर्वलघुकमेणाऽवस्थाने
अधस्तनत्वं ज्ञेयम् । अत्र न्यासः ॥

SS	ISI	SS	SS	SS	ISI	SS	S
४	५	४	५	४	२	४	१
SS	ISI	SS	SS	SS	1	SS	S
४	५	४	५	४	१	४	१

अत्रान्ते न्यस्तस्यार्धगणस्य विकल्पाभावादधस्तनैकाङ्कस्य द्वितीयेऽ-
र्धे समाप्तेऽधस्तनैश्चतुर्भिर्गुणने जाताश्चत्वारः । सप्तमस्येष्टस्य सर्वगुरु-
त्वात्तस्याधस्तना जगणव्यतिरिक्तानन्तगुर्वादिगुरुसर्वलघून् चतुर्षु
पातयेत् । शेष एकः । षष्ठस्य लघुमात्ररूपत्वाद्विकल्पाभावः । पञ्चमाधः
स्थचतुर्भिरेकगुणनं कृत्वापि पूर्ववत्त्रयाणां त्यागे शेषस्यैकस्य चतु-
र्याधःस्थपञ्चमहतौ चतुर्षु त्यक्तेषु शेषस्यैकस्य तृतीयाधःस्थैश्चतुर्भिर्हतौ
शेषयोर्द्वयोस्त्यागे शेषद्वयस्य द्वितीयस्यैः पञ्चभिर्गुणने द्वये त्यक्ते शेषाः
अष्टौ । तेषां प्रथमस्यैश्चतुर्भिर्गुणने द्वये त्यक्ते त्रिंशत् । एवमुत्तरार्धम् ।
पूर्वार्धान्त्यगणार्धन्त्वविकल्पम् । ततः सप्तमस्यैश्चतुर्भिर्त्रिंशतो गुणने द्वये
त्यक्ते अष्टादशाधिकं शतम् । तस्य षष्ठाधस्तनाभ्यां द्वाभ्यां हतौ एकस्य
त्यागे पञ्चत्रिंशदधिकं शतद्वयं शिष्टम् । तस्य पञ्चमस्यैश्चतुर्भिर्हतौ

त्रिषु व्यक्तेषु शिष्टा सप्तत्रिंशदधिका नवशती । तस्याश्चतुर्थस्यैः पञ्चभिः
गुणिते चतुर्णां न्यागे एकाशीत्यधिकानि षट्चत्वारिंशच्छतानि । तेषु तृतीय
स्यैश्चतुर्भिर्हतेषु त्रिषु व्यक्तेषु अष्टादश सहस्राणि एकविंशत्यधिकानि स-
प्तशतानि च । तेषु द्वितीयस्यैः पञ्चभिः गुणितेषु द्वये व्यक्ते सहस्राणां
त्रिनवतिः त्रयाधका षट्शती च । तस्यां च प्रथमस्यैश्चतुर्भिर्गुणि-
तायां त्रये व्यक्ते सिद्धोऽङ्कः लक्षत्रयं चतुःसप्ततिसहस्राणि नवाधिकानि
चत्वारि शतानि । अङ्कनोऽपि ३७४४०९ एतावत्संख्याकेयमार्या पूर्वोक्ता
हेया । तदुक्तम्—

गणानुद्दिष्टग्राथायाः संस्थाप्य तदधो लिखेत् ।

चतुःपञ्चादिकां संख्यां स्थानस्थानोचितां ततः ॥ १ ॥

इत्वा हत्वाद्यमन्त्येन चोपरिस्थाद्गणादधः ।

पृथग्घातगणेश्चोऽथ गणसंख्यां विकल्पयेत् ॥ २ ॥

हताद्यायोचिता तावद् यावदाद्याङ्कसंभवः ।

तत्संख्यामुद्दिष्टग्राथामुद्दिष्टप्रत्यये बुधः ॥ ३ ॥

इत्यायोद्दिष्टप्रकारः ।

॥ अथार्यानष्टप्रकारः ॥

अथ यदि कश्चित् “यदा नष्ट लक्षत्रयं चतुःसप्ततिसहस्राणि चत्वा-
रि शतानि नव चेति” तदैतत्संख्याकाऽऽर्या किंस्वरूपेति” जिज्ञासेत । तर्हि
नष्टाङ्कान् त्रिलिख्यादिभूतगणविकल्पमार्गं हरेत् । भागे हते योऽङ्कः शिष्टः
तत्संमितं तद्गणविकल्पेषु गणं लिखेत् । भागहारे यल्लब्धं तत्सैककं कृत्वा
पुनः पुनरुत्तरगणविकल्पमार्गे हते भाज्यशेषसंख्याङ्को गणस्तत्तद्गणविक-
ल्पेषु पूर्वस्यापितगणानन्तरं स्थाप्यः । इत्येवं यावत्पुच्छि कार्यम् । यत्र
तु गणविकल्प एवैष्टः तत्र तत्संख्य एव गणो ग्राह्यः । परं तु लब्धं सैकल
कार्यम् । शिष्टं पूर्ववत् । तथा हि प्रथमगणस्य चतुर्विकल्पत्वाच्चतुर्भिः पू-
र्वोक्ते नष्टाङ्के भाजते लब्धं त्रिनवतिसहस्राणि द्व्यधिकानि षट्शतानि ।
शेष एकोऽङ्कः । प्रथमगणविकल्पेषु प्रथमः सर्वगुरुः स्थापनीयः । लब्धे सैके
कृते द्वितीयगणस्य पञ्चविकल्पत्वात्पञ्चभिर्भक्ते लब्धं सहस्राण्यष्टादश-
विंशत्यधिकसप्तशती च । शेषास्त्रयः । तद्विकल्पेषु तृतीयो मध्यगुरुः
स्थापनीयः । लब्धे सैके तृतीयस्य चतुर्विकल्पत्वाच्चतुर्भिर्भक्ते लब्धमशी-
त्यधिकषट्चत्वारिंशच्छता । शेष एकः । तद्विकल्पेषु आद्यः सर्वगुरुः
स्थाप्यः । लब्धे सैके चतुर्थस्य पञ्चविकल्पत्वात्पञ्चभिर्भागे दत्ते लब्धं
षट्त्रिंशदधिका नवशती । शेषः एकः । तद्विकल्पेष्वेवाद्यः सर्वगुरुः स्था-

पनीयः । लब्धे सैके 'पञ्चमस्य चत्वारो विकल्पाः सन्ति' इति पञ्चभि-
र्भक्ते लब्धं चतुस्त्रिंशदधिकं शतद्वयम् । शेष एकः । तद्विकल्पेषु सर्वगुरुः
प्रथमगणः स्थापनीयः । लब्धे सैके षष्ठस्य द्विविकल्पत्वाद् द्वाभ्यां भागे
कृते लब्धं सप्तदशाधिकं शतम् । शेषः एकः । तद्विकल्पयोरोद्यो मध्यगुरु-
गणः स्थाप्यः । लब्धे सैके सप्तमस्य चतुर्विकल्पत्वात्तैर्भागे दत्ते लब्धम्
एकोनविंशत् । शेषं द्वयम् । तद्विकल्पेषु द्वितीयो गणोऽन्तगुरुः स्थाप्यः ।
ततः सर्वार्यानि यतं गुरुमन्ते न्यसेत् । एवं पूर्वार्धं सिद्धम् । ततो लब्धे
सैके आर्योत्तरार्धगणस्य चतुर्विकल्पत्वात्तैर्भागे दत्ते लब्धं सप्त । शेषौ
द्वौ । तद्विकल्पेषु द्वितीयोऽन्तगुरुः स्थाप्यः । लब्धे सैके द्वितीयस्य पञ्च-
विकल्पत्वात्पञ्चभिर्भक्ते लब्धमेकम् । शेषं त्रयम् । तद्विकल्पेषु तृतीयो
मध्यगुरुः स्थाप्यः । लब्धे सैके तृतीयस्य चतुर्विकल्पत्वात्तैर्भागे दत्ते
लब्धम् शून्यम् । शेषं द्वयम् । तद्विकल्पेषु द्वितीयोऽन्तगुरुः स्थाप्यः । लब्धे
शून्ये सैके चतुर्थस्य पञ्चविकल्पतया पञ्चभिर्भक्ते लब्धं शून्यम् । शेषः एकः ।
तद्विकल्पेषु प्रथमः सर्वगुरुः स्थाप्यः । लब्धे शून्ये सैके पञ्चमस्य चतुर्वि-
कल्पतया सैर्भक्ते लब्धं शून्यम् । शेषः एकः । तद्विकल्पेषु प्रथमः सर्वगुरुः
स्थाप्यः । षष्ठे लघुरेव नियतत्वात्स्थापनीयः । लब्धे शून्ये सैके सप्तमस्य
चतुर्विकल्पत्वासैर्भक्ते लब्धं शून्यम् । शेषः एकः । तद्विकल्पेषु प्रथमः
सर्वगुरुः स्थाप्यः अन्ते त्वेको गुरुर्नियतत्वात्स्थाप्यः । एवं सति ईदृक्स्व-
रूपामेतामार्यां वदेत् । तदुक्तम्—

नष्टाङ्के प्रथमं भक्ते गणाङ्गैश्चतुरादिभिः ।

शेषसंख्यो गणा द्वयो लब्धं कुर्यात्सरूपकम् ॥१॥

पुनर्भजेऽपुनलब्धं सरूपं शेषसंख्यया ।

गणान्दद्याद्गणे शेषे गाथाऽथ प्रागणक्रमः ॥२॥ इति ।

इत्यार्यानिष्टप्रकारः ॥

॥ अथो आर्यागीतेर्भेदाः ॥

स्कन्धकम् ।

डगणाष्टकपरिरचितं पूर्वार्धं तादृशं परार्धं यदि चेत् ॥

वृत्तं फणिगणपतिरिति निगदति तत्स्कन्धकं तदा नाम्ना स्यात् ॥१॥

डगणेति । यदि पूर्वार्धम् डगणाष्टकपरिरचितम् अष्टचतुष्कल-
गणनिर्मितम् भवेत् । चेत् परार्धम् अपि तादृशम् अष्टचतुष्कलगण-
निर्मितम् भवेत् । तदा तत् वृत्तम् नाम्ना स्कन्धकम् स्यात् । इति फ-
णिगणपतिः निगदति । आर्यागीतो चतुःषष्टिः मात्रा एव, गणानां त्वनि-
यमः । अत्रतु डगणाः नियताः इत्यनयोभेदः ॥ १ ॥

भेदाः	नामानि ।	गुरवः	लघवः	वर्णाः
१	नन्दः	२८	८	३६
२	भद्रः	२७	१०	३७
३	शेषः	२६	१२	३८
४	सारङ्गः	२५	१४	३९
५	शिवः	२४	१६	४०
६	ब्रह्मा	२३	१८	४१
७	वारणः	२२	२०	४२
८	वरुणः	२१	२२	४३
९	नीलः	२०	२४	४४
१०	निशङ्कः	१९	२६	४५
११	मदनः	१८	२८	४६
१२	तालः	१७	३०	४७
१३	शंखरः	१६	३२	४८
१४	शरः	१५	३४	४९
१५	गगनम्	१४	३६	५०
१६	सरभः	१३	३८	५१
१७	विमलिः	१२	४०	५२
१८	जीरम्	११	४२	५३
१९	नग्नम्	१०	४४	५४
२०	नरः	९	४६	५५
२१	स्निग्धम्	८	४८	५६
२२	स्नेहः	७	५०	५७
२३	मदकलः	६	५२	५८
२४	भूपालः	५	५४	५९
२५	शुद्धः	४	५६	६०
२६	सरित्	३	५८	६१
२७	कुम्भः	२	६०	६२
२८	शशी ।	१	६२	६३

(* अथैतस्याऽष्टाविंशतिगुरुनष्टलघुनाग्न्यैकं कगुरुह्यामेनेकैकान्तरित-
लघुवृद्ध्या भेदानाह ।)

इत्याख्यांगीतेर्भेदाः २८ एतेषामुदाहरणान्युदाहानि ॥ इत्याद्यां प्रकरणम् ॥ ६८ ॥

॥ इति प्रथमः ॥

॥ अथ मात्रासमवृत्तानि ॥

पादाकुलकम् ।

अनियतगुरुलघुगृहीतविपादं षोडशकला यदा प्रतिपादम् ।

फणिपतिपिङ्गलभणितविभेदम् पादाकुलकवृत्तमत्रेदम् ॥ १ ॥

अनियतेति । यदा प्रतिपादम् चतुर्षु चरणेषु प्रत्येकम् षोड-
श कलाः मात्राः स्युः । तदा अत्र इदम् पादाकुलकवृत्तम्
भवति । कीदृशम् पादाकुलकवृत्तम् । अनियतगुरुलघु, न नियताः
गुरवः लघवश्च यत्र तत् । पुनः कीदृशम् । रहितविपादम्, त्यक्तत्वेदम् ।
पुनः की० । फणिपतिपिङ्गलभणितविभेदम् । फणिपतिना पिङ्गलेन भणितः
विशिष्टः भेदः यस्य तत् । इदं वृत्तं लोके "चौपाई" इति नाम्ना प्रसिद्धम् ॥ १ ॥

पद्धतिका ।

पादाकुलके चेदलघुनवमे । अष्टादश मात्रा गुरुरथ चरमे ॥

पवनविरहिता स्याद्यदि भवति तदा पद्धतिका फणिपोक्ता ललितपदा २

पादाकुलक इति । अथ चेत् प्रतिपादम् पादाकुलके वृत्ते नवमे
नवममात्रास्थाने दशमीमात्रामाश्रित्येति यावत् अलघुः गुरुः स्यात् ।
यदि प्रतिपादम् अष्टादश मात्राः स्युः । चरमे अन्ते प्रतिपादमिति
यावत् गुरुः स्यात् । तदा सा पद्धतिका भवति । कीदृशी सा । पव-
नविरहिता, मध्यगुरुचतुष्कलगणशून्या । पुनः की० । फणिपोक्ता ।
पुनः की० । ललितपदा, ललितानि पदानि यस्यां सा ॥ २ ॥

पञ्जटिका ।

फणिपतिशेषेणोपनिगदिता । सुकविकुलमृदुलमानसमहिता ॥

भवति सुविरचितषोडशकलिका । नवमे च गुरुरजा पञ्जटिका ॥ ३ ॥

फणीति । यत्र प्रतिपादम् नवमे नवममात्रास्थाने दशमीमात्रा-
माश्रित्येति यावत् गुरुः भवति । सा पञ्जटिका फणिपतिशेषेण
उपनिगदिता उक्ता । कीदृशी सा । सुविरचितषोडशकलिका, सुविर-
चिताः प्रतिपादमिति यावत् षोडश कलिकाः मात्राः यस्यां सा ।
पुनः कीदृशी । सुकविकुलमृदुलमानसमहिता, सुकविकुलस्य मृदुल-

* ५६ पृष्ठस्थकोष्ठकस्योपरितनः प्रत्येकोऽयं भ्रमवशादत्रायातः । तच्छोधनीयः पाठकैः ।

मानसेन महिता पृजिता । पुनः की० कृजा, जलदहीना अर्थात् मध्यगु-
हचतुःकलगणरहिता । इमां केचिज्जलदान्तां केचिल्लघ्वन्तामिच्छन्ति
तन्मन्दम् फणिपानुक्तत्वात् ॥ ३ ॥

रोला ।

अर्कच्छाया त्रिपदा इयमेव काव्यपदभाक् ॥

वसुभीरार्मयत्र वसुभिर्वाणैस्सर्वदा ।

प्रभवति विरतिश्चेति चतुर्विंशतिकलं यदा ॥

निगदति फणिपतिरेष पिङ्गलनागः खलु तदा ।

रोलानामकवृत्तमिदं हृष्टमनिरतिमुदा ॥ ४ ॥

वसुभिरिति । यदा यत्र वसुभिः अष्टभिः मात्राभिः इति यावत्
तथा रार्मैः तिसृभिः तथा वसुभिः अष्टाभिः तथा वाणैः पञ्चभिः
सर्वदा विरतिः प्रभवति । तदा तत् इदं रोलानामकवृत्तम् भवति ।
इति एषः हृष्टमनिः फणिपतिः पिङ्गलनागः अतिमुदा निग-
दति ॥ कोटशम इदम् वृत्तम् । चतुर्विंशतिकलम्, चतुर्विंशतिः
प्रतिपादमिति यावत् कलाः मात्रा यत्र तत् । खलु निश्चये ॥ ४ ॥

अथकाव्यपदभागभेदानाह । तत्र ११ गुरुनारभ्यैर्कैकगुरुह्रासेन

गु. भे.	नामानि ।
१ १	कुन्दः
१ २	कर्णांसलः
६ ३	मेघः
८ ४	तालाङ्कः
५ ५	कालरुद्रः
६ ६	कोकिलः
५ ७	कमलः
४ ८	बन्द्रः
३ ९	शम्भुः
२ १०	वामरः
१ ११	गणेश्वरः

नामानि ।

अथेति।अयमभिप्रायः । यत्र प्रथमपादे एकाद-
श गुरवः स्युः द्वौ लघू च स्याताम् द्वितीयतृतीय-
चतुर्थचरणानि तु यथेच्छम् गुरुलघुनिर्मितानि
प्रत्येकं चतुर्विंशतिमात्रात्मकानि स्युः । सा काव्य-
पदभाक् कुन्दः । एवम् यत्र प्रथमपादे दश गुरवः
स्युः चत्वारः लघवः स्युः द्वितीयतृतीयचतुर्थ
चरणानि तु पूर्ववत् स्युः । सा काव्यपदभाक्
कर्णांसलः । एवमेवाऽग्रेऽपि बोध्यम् ॥

अथाऽर्कच्छायाभेदानाह । तत्र चतुर्गु-
रुवृद्धयाऽष्टलघुह्रासेन नामानि । तत्र षट्ष-
ष्टिलघूनेकादशगुरुनारभ्य । तद्यथा । एका-
दश गुरुन् द्वौ लघू धृत्वा प्रथमपादं समाप्य
यत्र षट्षाष्टलघवस्युः । सा लोहाङ्गी । एव-

प्रथमपादं समाप्य अष्टपञ्चाशत्तन्त्रवः चत्वारः । गुरुवस्स्युः सा
हंसिनी । एवं चक्रस्था बोध्याः शेषाऽर्कच्छाया काव्यपदभाक् ॥

भेद	१	२	३	४	५	६	७	८
नाम	लोहा	हंसि	रेखा	भाला	कम्पा	गम्भी	काला	काल
	ङ्गी	नी		ङ्गी		रा		रुद्राणी
ल०	६६	५८	५०	४२	३४	२६	१८	१०
गुः	०	४	=	१२	१६	२०	२४	२८

अथेति । अयमभिप्रायः । यत्र प्रथमे पादे एकादशगुरुवः स्युः द्वौ ल-
घू स्याताम् द्वितीयतृतीयचतुर्थचरणेषु प्रत्येकमन्ये एकः गुरुः स्यात् पट्ट-
पष्टिलघवः स्युः । सा अर्कच्छाया लोहाङ्गी । एवम् प्रथमपादे एकादश गुरु-
वः द्वौ लघू तथा द्वितीयतृतीयचतुर्थचरणेषु प्रत्येकमन्ये एकः गुरुः स्यात्
तथा अष्टपञ्चाशत्तन्त्रवः चत्वारः गुरुवश्च स्युः । सा अर्कच्छाया हंसिनी
ज्ञेया । एवमेवाऽग्रेषु बोध्यम् ॥

त्रिभङ्गी ।

द्वात्रिंशन्मात्राविरचितगात्राऽमितरसपात्राकृतिललितम् ।

दशवसुवसुविरतिर्भवति रसयतिर्यत्र मनियतिर्भूतिरकालितम् ॥

अपि जलदविरहितं लघुगुरुसहितं नियमविरहितं संवलितम् ।

फणिगणपतिसङ्गीतं शुभभङ्गीमिह त्रिभङ्गीवृत्तमितम् ॥ ५ ॥

द्वात्रिंशदिति । इह यत्र सनियतिः सनियमा दशवसुवसुविरतिः दशभिः
मात्राभिरिति यावत् तथा वसुभिः अष्टभिः पुनः वसुभिः अष्टभिः विरतिः
स्यात्, तथा रसयतिः, रसैः पट्टभिः यतिः स्यात् । तत् त्रिभङ्गीवृत्तम् भवति ।
कीदृशम् । द्वात्रिंशन्मात्राविरचितगात्राऽमितरसपात्राकृतिललितम् । द्वा-
त्रिंशन्मात्राभिः प्रतिपादयति यावत् विरचितं यत् गात्रम् तेन अमितर-
सस्य पात्रभूता या आकृतिः तथा ललितम् रम्यम् । पुनः की० । धृतिक-
लितम् । पुनः कीदृशम् । जलदविरहितम् । मध्यगुरुचतुष्कलगणशू-
न्यम् । पुनः की० । नियमविरहितं यथातथा सम्बलितम्मिलितम् यथातथा
लघुगुरुसहितम्, न केवलैर्लघुभिर्गुरुभिर्वा युतमिति भावः । पुनः की० । फ-
णिगणपतिसंगीतम् । पुनः की० । शुभभङ्गीम् शुभा चासौ भङ्गी रचना-
ताम् इतम् प्राप्तम् ॥ ५ ॥

आन्दोलिता ।

यत्र दशदशकला अनुविरतिरुज्ज्वला तदनु मुनिमितकला यर्हि जाता ।
सप्तगुणसम्मिताः पादमात्राः स्थिता ललितपदराजिता याऽवदाता ॥
रसिकजनमानिता सपदि मुदमाहिता वितरति विगाहितालोकजाता
भुजगपतिनोदिता कविकुलविनोदिता छन्द आन्दोलिताऽयातपातादि
यत्रेति । यत्र सप्तगुणसम्मिताः सप्तत्रिंशत्संख्याः पादमात्राः स्थिताः
स्युः, तथा च यर्हि दशदशकलाः अनु लक्ष्मीकृत्य उज्ज्वला स्पष्टा विर-
तिः जाता, दशभिः मात्राभिः पुनः दशभिः पुनः दशभिः विरतिः स्यात् इति
भावः । तदनु मुनिमितकलाः अनुविरतिः जाता, अर्थात् तदनन्तरम्
सप्तभिः विरतिः स्यात् । तर्हि सा आन्दोलिता नाम छन्दः भवति । कीदृशी
आन्दोलिता ललितपदराजिता । पुनः की० । अवदाता शुद्धा । पुनः की० ।
रसिकजनमानिता । पुनः की० । भुजगपतिना शेषैण उदिता उक्ता । पुनः की०
कविकुलविनादिता, कर्त्तव्यानाम् कुलैः विनादिता । पुनः की० । अयातपाता न
यातः पातो यस्याः सा । सा का । या आन्दोलिता आहिता सती सपदि
मुदम् वितरति । कीदृशी या । विगाहितालोकजाता, विगाहितम् आलो-
कजातम् प्रकाशसमूहः यया सा ॥ ६ ॥

आरल्लम् ॥

पादाकुलकम्भवति जलदेन । युक्तं चरमे यदि च नियमेन ॥
अरिल्लनामकवृत्तमिदमेव । पिङ्गलनामा फणिपतिरियेष ॥ ७ ॥

पादाकुलकमिति । यदि च पादाकुलम् वृत्तम् चरमे अन्ते प्रतिपाद-
मिति यावत् नियमेन कृत्वा जलदेन मध्यगुरुचतुष्कलगणेन युक्तम्
भवति । तर्हि एषः पिङ्गलनामा फणिपतिः इदम् अरिल्लनामकवृत्तम् इयेष
इच्छतिस्म । अत्र पादान्यवर्णानां लघुत्वमेव ॥ ७ ॥

चतुष्पदी जयकरी च ॥

फणिपतिना सपदि पिङ्गलेन । परिभणिताऽगुलघुनियमेन ॥
चरमे यदि भवति लघुमती च । तिथिकलतनुरिह चतुष्पदी च ॥ ८ ॥

फणिपतिमेति । इह या छन्दोजातिः तिथिकलतनुः तिथयः पञ्चदश
कलाः प्रतिपादम् इति यावत् यस्याम् एवंभूता तनुः यस्याः सा तथा-
भूता भवति, तथा च चरमे अन्ते प्रतिपादम् यदि लघुमती भवति । तर्हि
सा चतुष्पदी फणिपतिना पिङ्गलेन सपदि परिभणिता । कीदृशी ।
अगुलघुनियमेन गुरुलघुनियमाभावेन उपलक्षिता । अत्र पादान्य-
वर्णानां लघुत्वमेव ॥ ८ ॥

किञ्जलकम् ॥

अथ गुरुलघुनियमविरहितम् । शेषनागपिङ्गलभणितम् ॥

किञ्जलकं स्यान्मनुकलकम् । वरकविकुलहस्तामलकम् ॥ ९ ॥

अथेति । अथ गुरुलघुनियमविरहितम् शेषनागपिङ्गलभणितम् मनु-
कलकम् मनवः चतुर्दश कलाः प्रतिपादम् यत्र तन् किञ्जलकम् वृत्तम्
स्यात् । कीदृशम् । वरकविकुलहस्तामलकम्, वरस्य कविकुलस्य ह-
स्तामलकम् हस्तस्थितामलकसदृशम् इति यावत् ॥ ९ ॥

हाकलिः ।

इदमन्त्यलघुहाकलिनाम । भवति रसिककविकुलललाम् ॥

भणितं फणिपतिना विशिष्य । वृत्तानि विविधानि विमृश्य ॥ १० ॥

इदमिति । इदम् पूर्वोक्तम् किञ्जलकनामकम् वृत्तम् यदि अन्यलघु
अन्यः प्रतिपादम् अन्तगतवर्णं इति यावत् लघुर्यत्र तन् एवम्भूतम्
स्यात् । तर्हि हाकलिनाम भवति । कीदृशम् इदम् । रसिककविकुलललाम्,
रसिकस्य कविकुलस्य ललाम् रन्तभूतम् । पुनः की० । फणिपतिना
विविधानि वृत्तानि विमृश्य विचार्य विशिष्य विशिष्टयेति यावत् भ-
णितम् । अत्र पादान्त्यवर्णानां लघुत्वमेव ज्ञेयम् ॥ १० ॥

निश्रेणी ।

त्रयोविंशतिकलान्मकं यत्र चरणं भाति ।

भुजगराजपिङ्गल इदं स्म सरसं निर्माति ॥

कविकुलकलितशरीरमतिभुवनविदितवृत्तम् ।

विश्वैर्दशभिर्विरतिमन्निश्रेणीवृत्तम् ॥ ११ ॥

अथ इति । यत्र त्रयोविंशतिकलान्मकम् चरणम् भाति । तन् इदम्
निश्रेणीवृत्तम् भुजगराजपिङ्गलः निर्मातिस्म । कीदृशम् । विश्वैः त्रयो-
दशभिः तथा दशभिः मात्राभिः प्रतिपादम् विरतिमन् विश्रामयुतम् ।
पुनः कीदृशम् । सरसम् । पुनः की० । कविकुलकलितशरीरम् । कर्वाणाम्
कुलैः कालतम् ज्ञातम् शरीरम् यस्य तत् । पुनः की० अतिभुवनविदितवृत्तम्
अतिशयेन भुवनेषु विदितम् वृत्तम् चरितम् यस्य तत् । अत्र प्रथमद्विती-
यपादान्त्ययोर्वर्णयोः लघुत्वम्, अन्यथा चतुर्विंशतकलाः स्युः, ततश्छ-
न्दोभङ्गापत्तिः ॥ ११ ॥

गगनाङ्गनम् ।

पञ्चाधिकविंशतिकलचरणं यत्र विनिर्मितम् ।

द्वादशके यदि विरतिश्चरमे गरुडविभूषितम् ॥

अलघुगुरुवर्णनियमं सज्जनमानसरञ्जनम् ।

फणिपानिपिङ्गलभाणिनं वृत्तमिदं गगनाङ्गनम् ॥ १२ ॥

पञ्चेति । यत्र पञ्चाधिकविंशतिकलचरणम् पञ्चविंशतिमात्रात्मकम् चरणम् विनिर्मितम्, तथा द्वादशमात्रान्ते प्रतिपादम् विरतिः यदि स्यात्, तथा चरमे अन्ते प्रतिपादम् गरुडविभूषितम् मध्यलघुपञ्चकलगणयुक्तम् स्यात् । तर्हि इदम् वृत्तम् गगनाङ्गनम् नाम भवति । कीदृशम् । फणिपानिपिङ्गलभणिनम् । पु० कीदृशम् । अलघुगुरुवर्णनियमम्, लघुगुरुवर्णनियमराहितम् । पुनः कीदृशम् । सज्जनमानसरञ्जनम् ॥ १२ ॥

आभीरम् ।

रुद्रकलाकलितेन । पादचतुष्टयकेन ॥

आभीरं जलदेन । युक्तं चरमगतेन ॥ १३ ॥

रुद्रेति । रुद्रकलाकलितेन एकादशमात्रात्मकेन पादचतुष्टयकेन तथा चरमगतेन अन्येन जलदेन मध्यगुरुचतुष्कलगणेन युक्तम् आभीरम् नाम कृन्द्ः भवति । यत्र प्रतिपादमेकादश मात्राः तथा प्रतिपादमन्ते मध्यगुरुचतुष्कलगणः, तत् आभीरम् इति भावः । अत्र पादान्त्यवर्णानां लघुत्वमेव ॥ १३ ॥

दीपकम् ।

राजति दशकलेन । वृत्तमिदम्पदेन ॥

श्रुतिशरशशियतेन । दीपकमिह कृतेन ॥ १४ ॥

राजतीति । इह दशकलेन श्रुतिशरशशियतेन कृतेन पदेन चरणेन इदम् दीपकम् नाम वृत्तम् राजति । यत्र प्रतिपादम् दशमात्राः तथा प्रतिपादम् चतसृभिर्मात्राभिः पञ्चभिः मात्राभिः एकमात्रान्ते च विरतिः, तत् दीपकम् वृत्तम् इति भावः । अत्र पादान्त्यवर्णानां लघुत्वमेव ॥ १४ ॥

सिंहविलोकितम् ।

फणिना भणितं रचितं च यदा । किञ्च वेदचतुष्कलकलितपदा ॥

राजति परमाधिवरविवुधसदः । इति सिंहविलोकितवृत्तमदः ॥ १५ ॥

फणिनेति । यदा यत् वृत्तम् वेदचतुष्कलकलितपदा वैदैः चतुर्भिः चतुष्कलैः गलैरिति यावत् कलितेन नियमितेन पदा चरणेन रचितम् । तदा तत् अदः इदम् सिंहविलोकितवृत्तम् अधिवरविवुधसदः वरविवुधसदसि राजति । इति फणिना भणितम् । कीदृशम् । परम्

उक्तृष्टम् । पादाकुलके प्रतिपादम् षोडशमात्रा एव, गणनियमस्तु न ।
अत्र नियताः चत्वारश्चतुष्कलगणाः प्रतिपादमित्यनयोर्भेदः ॥ १५ ॥

प्लवङ्गमः ।

इहैकविंशतिकलाकलापविनिर्मितम् ।

रसपञ्चचतुरसकलाविरतिशोभितम् ॥

फणिगणपतिना यदि चरमगुरुनियोजितम् ।

भवति पदं पुनङ्गमवृत्तमिदमीरितम् ॥ १६ ॥

इहेति । इह यदि एकविंशतिकलाकलापविनिर्मितम् रसपञ्चचतुरस-
कलाविरतिशोभितम् चरमगुरुनियोजितम् पदम् भवति । तर्हि इदम् प्ल-
वङ्गमवृत्तम् फणिगणपतिना ईरितम् । यत्र प्रतिपादम् एकविंशतिमात्राः,
तथा प्रतिपादम् षड्भिः पञ्चभिः चतसृभिः षड्भिः मात्राभिः विरतिश्च,
प्रतिपादमन्त्यो वर्णः गुरुश्च भवति । तत् प्लवङ्गमनामकम्वृत्तमिति
भावः ॥ १६ ॥

हरिगीतकम् ।

अष्टाधिका किल विंशतिश्च कला भवेद्युग्यो पदे ।

इषुषट्शराशुगपञ्चमात्रिकनिर्मितायतयतिपदे ॥

चरमोपगेन तथा भवेद् गुरुणैकेन नियोजिते ।

हरिगीतवृत्तमिदम्फणीश इति प्रवक्ति विशेषिते ॥ १७ ॥

अष्टेति । अथो यदि पदे चरणे अष्टाधिका विंशतिः कलाः भवेद्युः । तर्हि
इदम् हरिगीतवृत्तम् भवेत् । इति फणीशः प्रवक्ति । कीदृशे पदे । इषुषट्श-
राशुगपञ्चमात्रिकनिर्मितायतयतिपदे, इषुभिः षड्भिः शरैः आशुगैः पञ्चभिः
मात्रिकैः निर्मिता आयता यतिः यत्र एवम्भूतानि पदानि सुमिडन्नरु-
पाणि इति यावत् यस्मिन् तस्मिन् । पुनः कीदृशे । तथा चरमोपगेन अन्त्येन
एककेन गुरुणा नियोजिते । पुनः कीदृशे । विशेषिते सञ्ज्ञातविशेषे । यत्र प्र-
तिपादमष्टाविंशतिकलाः, प्रतिपादम् पञ्चभिः षड्भिः पञ्चभिः पञ्चभिः
पञ्चभिश्च विरतिः, प्रतिपादमन्त्यो वर्णो गुरुरेव । तद्धरिगीतकम् वृत्तम्
इति भावः ॥ १७ ॥

दुर्मिला ।

द्वगणाष्टकरचितं रसिकपरिचितं फणिगणपतिना परिभणितम् ।

अनुदिग्वसुमनुकलमिह विरतिरमलमविरलकविकुलपरिगणितम् ॥

विलसति यच्चरणं शुभमतिवरणं सहृदयहृदयाह्लादकरम् ।

वसुरविमितमात्रं किल यद्वात्रं वृत्तदुर्मिलानाम वरम् ॥ १८ ॥

इगणेति । इह दन्तचरणम् यस्य वृत्तस्य चरणम् उगणाष्टकरचितम् विलसति, तथा यत्र अनुदिग्वसुमनुकलम् दशकलाः तथा अष्टकलाः तथा चतुर्दशकलाः अनु लक्ष्मीकृत्य प्रतिपादमिति यावत् विरतिः विलसति, तथा यद्वात्रम् यस्य गात्रम् वसुरविमितमात्रम् वसुरविमिताः अष्टाविंशत्यधिकशतसंख्याः मात्राः समुदिताश्चरणचतुष्टयगताः इति यावत् यत्र तत् एवम्भूतविलसति । तत् वृत्तदुर्मिलानाम वृत्तञ्च तत् दुर्मिलानाम उद्देश्यतया वृत्तशब्दस्य पूर्वनिपातः विधेयतया दुर्मिलानामशब्दस्य परनिपातश्च वृत्तेषु दुर्मिलानामेति समन्वीतत्पुरुषसमासो वा दुर्मिलानाम वृत्तम् इति यावत् फणिगणपतिना परिभणितम् । कीदृशम् वृत्तम् । रसिकपिबितम् । पुनः कीदृशम् । अमलम् । पुनः की० । अविरलकविकुलपरिगणितम् । पुनः की० । शुभमतिवरणम् शुभायाः मत्याः वरणम् । यद्वा शुभमतिर्यस्य तस्य वरणम् । यद्वा शुभम् तथा अतिवरणम् । पुनः की० । सहृदयहृदयाह्लादकरम् । पुनः की० । वरम् श्रेष्ठम् । किलेति निश्चये । त्रिभङ्गीवृत्ते प्रतिपादम् द्वात्रिंशन्मात्रा एव, गणानान्त्वनियमः, दशवसुवसुरस विरतिश्च, मध्यगुरुचतुष्कलगणाभावश्च । अत्र तु प्रतिपादम् नियमतोऽष्टउगणाः, तथा अनुदिग्वसुमनुकलम् विरतिः, मध्यगुरुचतुष्कलगणाभावस्तु न नियतः । इत्यनयोर्भेदः ॥ १८ ॥

मदनगृहम् ।

इह चत्वारिंशत्कलमकलचरणकलितमखिलपदललिततरं कविकदनहरम् दशवसुमनुविरतिर्वसुभिश्च यतिर्भवति निखिलजनमोदकरं रसरभसधरम् फणिपतिपारिभाषितं जलदविरहितं प्रतिपदमन्ते गुरुमहितं भुवने माहितम् अगुरुलघुनियमितं यमकविलमितं मदनगृहं वृत्तमप्रस्तुतवररसिकहितम्

इति । चत्वारिंशत् कलाः प्रत्येकमिति यावत् येषु एवम्भूतानि यानि सङ्कलानि चत्वारि चरणानि तैः कलितम् युक्तम् मदनगृहम् चतुर्वम् भवति । कीदृशम् । अखिलपदललिततरम् । पुनः कीदृशम् । कविकदनहरम् । पुनः की० । निखिलजनमोदकरम् । पुनः की० । रसरभसधरम् । पुनः की० । फणिपतिपरिभणितम् । पुनः की० । जलदविरहितम् । मध्यगुरुचतुष्कलगणान्त्वम् । पुनः की० । प्रतिपदम् प्रतिपादम् अन्ते गुरुसहितम् । पुनः की० । भुवने महितम् । पुनः की० । अगुरुलघुनियमितम्, गुरुलघुनियमहीनम् । पुनः की० । यमकविलसितम् । पुनः की० । प्रस्तुतवररसिकहितम् ।

तथा इह हरिमन्वृत्ते दशवसुमनुविरतिः दशभिः अष्टभिः चतुर्दशभिः
मात्राभिरितियावत् विरतिः पुनः अष्टभिः यतिः भवति ॥ १९ ॥

मरहट्टा ।

ऊनत्रिंशन्मितमात्रानियमितचरमगलघुचरणेन ।

दशवसुरुद्रविरतिसहितेन भवति ललितपदाचरणेन ॥

फणिनरपतिभणितं किल परिगणितं कविवरगमिकमतेन ।

मरहट्टावृत्तं सुगणविवृत्तं विलसितुमतिललितेन ॥ २० ॥

ऊनेति । ऊनत्रिंशन्मितमात्रानियमितचरमगलघुचरणेन उपलक्षितम्
फणिनरपतिभणितम् परिगणितम् सुगणविवृत्तम् मरहट्टावृत्तम् भवति ।
कीदृशेन चरणेन । दशवसुरुद्रविरतिसहितेन । पुनः की० ललितपदाचरणेन
ललितम् पदानाम् सुमतिङन्तानाम् आचरणम् यत्र तेन । पुनः कीदृशेन ।
कविवरगमिकमतेन । विलसितमतिललितेन विलसिता चासौ मतिः तथा
ललितेन । यद्वा । विलसिता मतिर्यस्य तेन ललितेन । यद्वा । विलसितम् इति
वृत्तविशेषणम् तथा अतिललितेन इति चरणविशेषणम् । किलेति निश्चये ।
यत्र प्रतिपादम् ऊनत्रिंशन्मात्राः, तथा प्रतिपादम् दशभिः अष्टभिः एकाद-
शभिः मात्राभिः विरतिः, तथा प्रतिपादम् अन्यो वर्णो लघुः । तन्मरहट्टा
वृत्तम् इति भावः । अत्र पादान्यवर्णानां लघुत्वमेव ॥ २० ॥

हीरकः ॥

दगणत्रयगरुडाभ्यां चरणमत्र कल्पितम् ।

त्रयोविंशतिकलाभिर्भवति यद्यनल्पितम् ॥

गद्यलसितपद्यरसिककविवरमतितल्पितम् ।

भुजगाधिपपिङ्गलेन हीरक इति जल्पितम् ॥ २१ ॥

दगणेत्येति । अत्र यदि दगणत्रयगरुडाभ्याम् पट्कलगणत्रितयेन मध्य-
लघुपञ्चकलगणेन च इति यावत् कल्पितम्, तथा च अत्रैव त्रयोविंश-
तिकलाभिः अनल्पितम् समुचितमिति यावत्, चरणम् भवति । तर्हि इदम्
वृत्तम् भुजगाधिपपिङ्गलेन हीरकः इति कल्पितम् । कीदृशम् वृत्तम् ।
गद्यलसितपद्यरसिककविवरमतितल्पितम् गद्यैः गद्येषु वा लसिताः
पद्येषु रसिकाश्च ये कविवराः तेषाम्मतिरेव तल्पम् तत्सञ्जातमस्य तत् ॥
तदस्य सञ्जातं तारकादिभ्य इतच् इति । यद्वा । तेषाम्मत्या तल्पितम्
सञ्जाततल्पम् ॥ २१ ॥

लीलावतिका ।

अष्टचतुष्कलगणनिर्मितपदमिह लघुगुरुवर्णनियमरहितम् ।
द्वात्रिंशत्कलललितं कविकुलकलितामोदभरं भुवि विदितम् ॥
दर्वीकरनरपतिपिङ्गलपरिलपितं सुललितपदततिकलितम् ।
लीलावतिकानामकवृत्तं हृतजनचित्तं विभ्रमसहितम् ॥ २२ ॥

अष्टेति । इह अष्टचतुष्कलगणनिर्मितपदम् अष्टभिः चतुष्कलैः गणैः
प्रत्येकमिति यावत् निर्मितानि पदानि यत्र तत् लीलावतिकानामकवृ-
त्तम् भवति । कीदृशम् वृत्तम् । द्वात्रिंशत्कलललितम् द्वात्रिंशत् कलाः
प्रतिपादम् इति यावत् यस्मिन् तच्च तत् ललितम् । पुनः कीदृशम् ।
लघुगुरुवर्णनियमरहितम् । पुनः कीदृशम् । कविकुलकलितामोदभरम्
कविकुलैः कलितः आमोदभरः हर्षातिशयः यत्र तत् । पुनः कीदृशम् ।
भुवि विदितम् । पुनः की० । दर्वीकरनरपतिपिङ्गलपरिलपितम् । दर्वी-
कराः सर्पाः नेयाम् नरपतिः अभीशः स चासौ पिङ्गलः शेषापरपठ्यायः
तेन परिलपितम् उक्तम् । पुनः की० । सुललितपदततिकलितम् । पुनः
की० । हृतजनचित्तम् मनोहरम् । पुनः की० । विभ्रमसहितम् सविलासम्
लोकास्त्रायुपयोगि वा इति । त्रिभङ्गीवृत्ते गणानात्रियमो नास्ति, मध्य-
गुरुचतुष्कलगणाभावस्तु नियतः, प्रतिपादम् दशवसुवसुरसैः विरतिश्च ।
अत्र तु न तथा, इत्यनयोर्भेदः । दुर्मिलावृत्ते तु दशभिः अष्टभिः चतुर्दश-
भिः विरतिः नियता । अत्र तु विरतिविचार एव नास्ति, इत्यु-
भयोर्भेदः ॥ २२ ॥

चौपेया ।

इह सप्तचतुष्कलकगणानादावेकं गुरु कुरु चरमे ।

त्रिंशत्कलचरणं हृदयावरणं यमकसहितमिति चक्रमे ॥

यद् दशवसुरविभिः किल वरकविभिर्विहितविरति भवति यदा ।

चौपेयावृत्तं फणिपाविट्टं तदिदं सत् सपदि तदा ॥ २३ ॥

इहेति । इह आदौ प्रतिपादमिति यावत् सप्त चतुष्कलकगणान्
कुरु, तथा चरमे एकं गुरु कुरु, एवम् यदा यत् वृत्तम् त्रिंशत्कलचरणम्
त्रिंशत् कलाः प्रत्येकम् येषु एवम्भूतानि चरणानि यत्र एवम्भूतम् भवति ।
तदा तत् इदम् चौपेयावृत्तम् भवति । इति वरकविभिः चक्रमे । कीदृशम्
वृत्तम् । दशवसुरविभिः विहितविरति दशभिः अष्टभिः द्वादशभिः मा-
त्राभिरिति यावत् प्रतिपादम् विहिता विरतिः यत्र तत् । पुनः कीदृशम् ।

सपदि इदयावरणम् । पुनः की० । यमकसहितम् । पुनः की० । फाणिप-
विवृत्तम् । पुनः की० । सत् समीचीनम् । चक्रमे इत्यत्र कमुकान्ताविन्यतः
कर्मणि लिट्, किलेति निश्चये ॥ २३ ॥

मत्तचञ्चरीकम् ।

षट्चत्वारिंशन्मितमात्राविलसाक्षिश्चिनमनिसरसं नूतनरसवि-
वशं ननु चरणम् ॥ दशदशदशदशभिर्भवति च यदि षड्भिर्विरतिश्च मह-
द्भिर्ननु विबुधसद्भिर्धृतवरणम् ॥ कविकण्ठाभरणं रसिकमनोहरणं ज-
नहृदयावरणं चेतोमदकरणं सुविहतिदम् । फणिनायकपिङ्गलनि-
गदितमतिमङ्गलमवहृतसमलीकं मत्तचञ्चरीकम्बुत्तमिदम् ॥ २४ ॥

षडिति । यत्र षट्चत्वारिंशन्मात्राविलसत् षट्चत्वारिंशन्मात्राभिः
विलसतीति विलसत् तथा निश्चितम् तथा अतिसरसम् तथा नूतनर-
सविवशम् चरणम् भवति । तथा यदि दशदशदशदशभिः तथा षड्भिः
मात्राभिः प्रतिपादम् विरतिः भवति । तर्हि इदम् वृत्तम् मत्तचञ्चरीकम् नाम
भवति । कीदृशम् वृत्तम् । महद्भिः विबुधसद्भिः धृतवरणम् । पुनः की० ।
कविकण्ठाभरणम् । पुनः की० । रसिकमनोहरणम् । पुनः की० । जनहृदया-
वरणम् । पुनः की० । चेतोमदकरणम् । पुनः की० । सुविहतिदम् शो-
भनविहारप्रदम् । पुनः की० । फणिनायकपिङ्गलनिगदितम् । पुनः की० ।
अतिमङ्गलम् । पुनः की० । अवहृतसमलीकम् अवहृतम् सम्यक् अलीकम्
येन तत् इति ॥ २४ ॥

रविरुचि ।

एकत्रिंशत्कलको यत्र च नियमकृतयमकपरिचितो यदि ।

षोडशतिथिमात्राभिर्विरचितविरतिः पादो विलसति सपदि ॥

प्रतिपदमेतल्ललितपदवितति रसिकविरानिकृत्सुगणवृत्तम् ।

भुजगपतिपिङ्गल इति प्रवदति भवति रविरुचिनामकवृत्तम् ॥ २५ ॥

एकेति । यत्र एकत्रिंशत्कलकः एकत्रिंशत् कलाः यत्र सः तथा नि-
यमकृतयमकपरिचितः नियमेन कृतैः यमकैः परिचितः युक्तः तथा
षोडशतिथिमात्राभिः षोडशभिः पञ्चदशभिः च मात्राभिः विरचिता
विरतिः यत्र सः पादः यदि विलसति । तर्हि एतत् रविरुचिनामकवृत्तम्
भवति । इति भुजगपतिपिङ्गलः प्रवदति । कादृशम् वृत्तम् । प्रतिपदम् प्रति-
चरणम् ललितं पदानाम् सुसिद्धानाम् विततिः यत्र तत् । पुनः की०

दृशम् । रसिकविरतिरुन् । पुनः की० । सुगणवृत्तम् शोभनगणनिर्मितम्
अत्र प्रथमद्वितीयपादान्यवर्णयोलंघुन्वम् ॥ २५ ॥

जलहरणम् ।

दशवसुभुवनयतिः समयमकनियतिः किल रदमितकलपदविततिः ।
सततं यत्र भवति परमिति निगदति पिङ्गलनामा भुजगपतिः ॥
वसुरविमितमात्रं स्याद्यद्वात्रं वरकविकुलचेतोहरणम् ।

वृत्तं नलहरणं हृदि मदकरणं प्रभवति मृदुलपदाचरणम् ॥ २६ ॥

दशति । यत्र दशवसुभुवनयतिः दशभिः चतुर्दशभिश्च मात्राभिः
यतिः प्रतिपादयति यावत् भवति । तथा समयमकनियतिः यमकनिय-
मसहिता रदमितकलपदविततिः रदमिताः द्वात्रिंशत् संख्याः कलाः यत्र
एवम्भूता पदानाम् चरणानाम् विततिः सततम् भवति । तथा यद्वा-
त्रम् वसुरविमितमात्रम् अष्टाविंशत्युत्तरशतमात्रात्मकम् स्यात् । तत्
वृत्तम् जलहरणम् नाम प्रभवति । इति पिङ्गलनामा भुजगपतिः परम्
निगदति । कीदृशम् वृत्तम् । वरकविकुलचेतोहरणम् । पुनः की० ।
हृदि मदकरणम् । पुनः की० । मृदुलपदाचरणम् मृदुलानाम् पदानाम्
सुमिहस्तानाम् आचरणम् यत्र तत् । त्रिभङ्गीवृत्ते दशभिः वसुभिः
वसुभिः रसैश्च विरतिः, मध्यगुरुचतुष्कलगणाभावश्च । अत्र तु दशभिः व-
सुभिः चतुर्दशभिश्च यतिः, मध्यगुरुचतुष्कलगणाभावस्तु न विवक्षित, इत्य-
नयोर्भेदः । दुर्मिलावृत्ते तु अष्ट ङगणाः प्रतिपादम् नियताः । अत्र तु गणनि-
यमो नास्त्युभयोर्भेदः । लोलावतिकावृत्ते तु विरतिविचारो नास्ति, अष्टौ
ङगणाः प्रतिपादम् नियताश्च । अत्र तु नियमतो विरतिः गणनियमाभाव-
श्चेति द्वयोर्भेदः ॥ २६ ॥

श्रीमती ।

रसैः रसैश्चरैश्चरैर्यदि विरतिरिह भवति ।

द्वाविंशतिमात्रावति पदे सति परिलसति ॥

कणिनरपतिरिति निगदति यमकवति सुपदतति ।

श्रीमतीयमर्थनीषतनुररतिहृद्भवति ॥ २७ ॥

रसैरिति । इह यदि द्वाविंशतिमात्रावति द्वाविंशतिमात्रात्मके प-
दे चरन्ते सन्ति रसैः षड्भिः रसैः षड्भिः शरैः पञ्चभिः शरैः पञ्चभिश्च
विरतिः भवति । तर्हि इवम् श्रीमती नाम सुपदतति यथा तथा भवति ।
इति कणिनरपतिः निगदति । कीदृशे पदे । परिलसति शोभमाने । पुनः

कीदृशे । यमकवति यमकयुक्ते । कीदृशा इयम् । अर्थनीयतनुः अर्थ-
नीया तनुः यस्याः सा । पुनः कीदृशी । अरतिहृत् । अत्र पादान्यवर्णानां
लघुत्वम् ॥२७॥

सपादी ।

मात्राश्चशिराममिताश्चेत्प्रतिचरणं यस्याः किल विलसन्ति ।

षोडशतिथिमितकलाभिर्यदा विरतिश्चेति बुधा निगदन्ति ॥

ललितपदा भवतीह यथागणविरचिततनुरियं च सपादी ।

फणिनायकसंलपिता रसिको यां श्रुत्वा भवेदविषादी ॥ २८ ॥

मात्रा इति । इह यस्याः प्रतिचरणम् शशिराममिताः एकत्रिंशत्सं-
ख्याः मात्राः चेत् विलसन्ति, तथा प्रतिचरणम् षोडशतिथिमित-
कलाभिः षोडशभिः पञ्चदशभिः मात्राभिः विरतिः यदा भवति । तर्हि
इयम् सपादी नाम भवति । इति बुधाः निगदन्ति । कीदृशी इयम् । ललि-
तपदा । पुनः की० । यथा गणविरचिततनुः । पुनः की० । फणिनायकसंल-
पिता । इयम् का । रसिको यां श्रुत्वा अविषादी भवेत् । रविकचिबृत्ते
सुगणवृत्तत्वम् नियमकृतयमकपरिचितत्वं च । अत्र तु न तथा ।
इत्यनयोर्भेदः । वस्तुतस्तु नानयोः कश्चिद्भेदः प्रतीयते । प्राचीनानुरोधा-
देव केवलम्पृथङ्निर्देशः । अत्र प्रथमद्वितीयपादान्ययोर्वर्णयोर्लघुत्वम् ।
किलेति निश्चये ॥ २८ ॥

अपरासपादी ।

पादे यदीये भवेयुः कलाः किल यत्र चेद्विधगुणप्रमिताः ।

द्वाविंशतिश्चैव वर्णास्तथा नगणानाम्बिवेक इह प्रथिता ॥

पिङ्गलेनाहिराजेन सा स्यादियं रसविश्वकलात्मशरीरा ।

सपादीति नाम्नाऽपरा गदिताऽनल्पितभावैरसैरनधीरा ॥२९॥

पाद इति । यदीये पादे अविधगुणप्रमिताः चतुर्विंशत्संख्याः कलाः
भवेयुः । तथा यत्र च द्वाविंशतिः एव वर्णाः प्रतिपादं चेत् भवेयुः । तथा
इह मात्रावर्णेषु गणानाम्बिवेकः न स्यात् । तर्हि सा इयम् अपरासपादी
इति नाम्ना अहिराजेन पिङ्गलेन गदिता उक्ता । कीदृशी इयम् । प्रथिता
प्रसिद्धा । पुनः की० । रसविश्वकलात्मशरीरा पद्विंशदुत्तरशतमात्रामय-
तनुः । पुनः की० । अनल्पितभावैः रसैः अनधीरा धीरविशिष्टेति यावत् ।
किलेति निश्चये ॥ २९ ॥

मत्ता ।

अपयोधरशरपरिमितङ्गणै रचितम् ।

चरणं भवति यदा चरमे हारचितम् ॥

मत्तानामकवृत्तं निखिलरसहितम् ।

वदति फणाभृदधीशो यमकैस्सहितम् ॥ ३० ॥

अपयोधरेति । यदा अपयोधरशरपरिमितङ्गणैः मध्यगुरुचतुष्क-
लगणैरैः पञ्चभिः चतुष्कलगणैः रचितम् तथा चरमे अन्ते हारचि-
तम् हारैश्च गुरुणा वर्णैरेति यावत् चितम् युक्तम् चरणम् भवति । तदा
फणाभृदधीशः शेषः मत्तानामकवृत्तं वदति । कीदृशम् । निखिलरसहि-
तम् । पु० की० । यमकैः सहितम् । चरमे हारो नाभिलषितः कापि ॥ ३० ॥
एला ।

भवति टकारपृष्ठश्च पुनरपि तौ चेद्यदा ।

विरतिस्ताभ्यामेव यदि जायेत च तदा ॥

फणिनायक इति निखिलरसिकसुहृत्तमेला ।

पिङ्गल एष निगदति तत्स्याद्वृत्तमेला ॥ ३१ ॥

भवतीति । चेत् प्रतिपादम् पूर्वम् टकारः टगणः षट्कलंगणः इति यावत्
भवति । ततः ठः ठगणः पञ्चकलंगणः इति यावत् भवति । यदा पुनरपि
तौ टगणठगणौ भवतः । यदि ताभ्याम् टगणठगणाभ्याम् एव विरतिः
जायेत । तदा तत् एला नाम वृत्तम् स्यात् । इति एषः फणिनायकः पिङ्ग-
लः निगदति । कीदृशी एला । निखिलरसिकसुहृत्तमा । पुनः की० । ईला
ईः लक्ष्मीः ताम् लाति इति । ला आदाने आतोऽनुपसर्गे कः ॥ ३१ ॥

दण्डी ।

कर्णद्विजवरकर्णद्विजवरकर्णा इह यदि ।

सन्ति द्विजवर इत्थं प्रतिचरणं यत्र सपदि ॥

वृत्तं कुतरतिनाम्ना प्रविरति दण्डी प्रभवति ।

सर्पाधिप इति शेषो निजमतिपूर्वं निगदति ॥ ३२ ॥

कथंति । इह यदि कर्णद्विजवरकर्णद्विजवरकर्णाः सन्ति । ततो द्विज-
वरः भवति । अर्थात् पूर्वम् गुरुद्वयम् ततो लघुचतुष्टयम् पुनः गुरुद्वयम्
ततो लघुचतुष्टयम् पुनः गुरुद्वयम् ततः लघुचतुष्टयम् स्यात् । इत्थम्
यत्र प्रतिचरणम् नियमः स्यात् इति शेषः । तर्हि इदम् वृत्तम् नाम्ना

दण्डी प्रभवति । इति सर्पाधिपः शेषः निजमतिपूर्वम् यथातथा निग-
दति । कीदृशम् वृत्तम् । कृतरति कृता रतिः विदुषामिति यावत् येन तत् ।
पुनः की० प्रविरति । प्रकृष्टा विरतिः यतिः यत्र तत् । अत्र पादान्यव-
र्णानां लघुत्वमेव । नियतकर्णादिनियमादिदं वृत्तम्बर्णप्रस्तावे लेख्यम् ।
परन्तु मात्रावृत्तोपयोगित्वाद्वा फणिता भूतम् । एतद्वृत्तम् वर्णप्रस्तावे
सगणान्तम्भवति, तत्र दण्डशब्दः पुल्लिङ्गः । अत्र तु दण्डीशब्दः
स्त्रीलिङ्गः । दण्डानां समाहारोऽस्यामिति व्युत्पत्तिः इति ॥ ३२ ॥

शुद्धध्वनिः ।

आदौ षण्मात्रा यदि चरमेऽत्राऽलपुगिति मध्ये वदतितराम् ।

दण्डीकृतमोहा रचितजनोहा रसिकमनोहारि च नितराम् ॥

भुजगाधिपशेषो विहितविशेषो नियतमशेषोपहतमदः ।

शुद्धध्वनिवृत्तं सुकविविवृत्तं हृतजनचित्तं सततमदः ॥ ३३ ॥

आदाविति । अत्र यदि प्रतिपादम् आदौ षट् मात्राः स्युः । तथा
मध्ये दण्डी दण्डीवृत्तचरणम् इति यावत् स्यात् । तथा चरमे अन्ते
अलघुः एकः गुरुः स्यात् । तर्हि अदः इदम् शुद्धध्वनिवृत्तम् नियतम् भव-
ति । इति भुजगाधिपशेषः वदतितराम् । कीदृशी दण्डी । कृतमोहा । पुनः
की० । रचितजनोहा रचितः जनानाम् ऊहः यथा सा । कीदृशम् वृत्तम् ।
नितराम् रसिकमनोहारि । पुनः की० । सुकविविवृत्तम् । पुनः की० । सत-
तम् हृतजनचित्तम् । कीदृशः भुजगाधिपशेषः । विहितविशेषः । पुनः की० ।
अशेषोपहतमदः अशेषः अशेषम् यथातथा वा उपहतः मदः येन सः ।
यद्वा, अशेषाणाम् उपहतः मदः येन सः । अस्मिन् वृत्ते षण्मात्रानन्तरं
दण्डीचरणन्तश्चैको गुरुरिति प्रतिपादं नियमः । त्रिभङ्गीदुर्मिला-
लीलावतिकाजलहरणवक्ष्यमाणपद्मावतिकावृत्तेषु तु नायं नियम इति
भेदः ॥ ३३ ॥

षट्मावतिका ।

दशवसुमनुयतिका रदमितकलिका प्रतिपदमन्ते करतलिता ।

वसुरविमितमात्राविरचितगात्रा प्रतियतियमकितसुगणचिता ॥

हर्षितकविमतिका पद्मावतिका ललितपदविततिरिति नितराम् ।

सन्ततमपनायकमाहिगणनायक उदितरसिकरति वष्टितराम् ॥ ३४ ॥

दशेति । प्रतिपदम् दशवसुमनुयतिका दशभिः वसुभिः अष्टभिरिति

या वत् मनुभिः चतुर्दशभिरितियावत् मात्राभिः यतिः यस्याम् सा, तथा प्रतिपदम् रश्मितकलिका रदमिताः द्वात्रिंशत्संख्याः कलाः मात्राः यस्यां सा, तथा प्रतिपदम् अन्ते करतलिता सञ्जातकरतला अन्त्यगुरुचतुष्कलगणवतीति यावत्, तथा वसुरविमितमात्राविरचितगात्रा अष्टाविंशत्यधिकशतमात्रामयतनुः, तथा प्रतियतियमकितसुगणचिता, यमकयुक्तशोभनगणविशिष्टा, तथा हर्षितकविमत्तिका, तथा नितराम् ललितपदचिततिः पद्यावतिका नाम वृत्तम्, अपनायकम् अपगतः नायकः मध्यगुरुचतुष्कलगणः यस्मिन् कर्मणि तत् यथा तथा भवतीति शेषः । इति अहिगणपतिः उद्भितरसिकरति यथातथा सन्ततम् वष्टितराम् इच्छुतितराम् । त्रिभङ्गीवृत्तेदशवसुरसैः विरतिः । अत्र दशवसुमनुभिः यतिरित्यनयोर्भेदः । दुर्मिलावृत्ते गलनियमः । अत्र तु नेत्यनयोर्भेदः । लीलावतिकावृत्तेऽपि गलनियमः, विरतिविवेकाभावश्च । अत्र तु न तथेत्यनयोर्भेदः । अत्र प्रतिपदमन्तेऽन्त्यगुरुचतुष्कलगणो भवति । मध्यगुरुचतुष्कलगणाभावश्च नियतः । जलहरणवृत्ते तु न तथेति द्वयोर्भेदः । शुद्धध्वनिवृत्तादस्य वृत्तस्य भेदस्तु पूर्वमेवोक्तः ॥ ३४ ॥

अलिला ।

श्रुतिमितङ्गणाः प्रतिचरणं यदि । लघुद्वयं चरमे भवति सपदि ॥
निबतं पिङ्गलनामा फणिपतिरलिलानामकवृत्तामिति गदति ॥ ३५ ॥

श्रुतीति । यदि प्रतिचरणम् श्रुतिमितङ्गणाः चत्वारश्चतुष्कलगणाः स्युः । तथा प्रतिचरणम् चरमे अन्ते लघुद्वयम् नियतम् स्यात् । तर्हि इदम् अलिलानामकवृत्तम्भवति । इति पिङ्गलनामा फणिपतिः सपदि गदति । अस्मिन्वृत्ते प्रतिचरणमन्तेलघुद्वयं नियतम् । सिंहविलोकितवृत्ते तु नायनियम इत्युभयोर्भेदः । अत्र पादान्त्यवर्णानां लघुत्वमेव ॥ ३६ ॥

वसुकला ।

चरमजलदानि । वसुमितकलानि ।

इति वसुकला च । फणिपतिरुवाच ॥ ३६ ॥

चरमेति । यत्र चरमजलदानि चरमे अन्ते जलदः मध्यगुरुचतुष्कलगणः येषां तानि, वसुमिताः अष्टौ कलाः येषु तानि, पदानि स्युरिति शेषः । सा वसुकला नाम भवति । इति फणिपतिः उवाच । अत्र चरमे जलदो नाऽभिलक्षितः कर्मणि । तन्मते यत्र च पदानि इति पाठः । अत्र पादान्त्यवर्णानां लघुत्वमेव ॥ ३६ ॥

मधुरा ।

रसशरमिताश्रये कलाश्वेतस्युयदा सुललितपदा कृतसम्मदा बुद्धा-
श्विभिः परिसम्मितास्मकलाः कलाः ॥ सप्तभिः किल सप्तभिः
किल भवति विरतिर्नगणनियनिर्यमकपहिता भुवनमहिता कौश-
लगमकगतिरविकला ॥ उदितमङ्गल एष पिङ्गल उचितकोमलजल्प-
कोऽमलमृदुलकाया ऽऽरसनिकाया सुरसन्मतिश्रुतसम्मतिः ॥ निगद-
तितरामिति जनितरागरसिकपराऽऽमोदनपरा नाम मधुरा श्रवणम-
धुरा फणिनरपतिः कृतगुरुमतिः ॥ ३७ ॥

रसेति । चेत् यदि चरणे प्रतिचरणम् रसशरमिताः पदपञ्चाशन्मिताः
कलाः स्युः । तथा च यदा सकलाः चरणचतुष्टयगताः कलाः बुद्धा-
श्विभिः परिसम्मिताः चतुर्विंशत्युत्तरशतद्वयसंख्याः स्युः । तथा च यदा
सप्तभिः पुनः सप्तभिः पुनः सप्तभिः पुनः सप्तभिः पुनः सप्तभिः पुनः
सप्तभिः पुनः सप्तभिः पुनः सप्तभिः मात्राभिरिति यावत् विरतिः
स्यात् । तथा च यदा गणनियतिः गणानाम् नियमः न स्यात् ।
तर्हि मधुरा नाम छन्दो भवति । इति उदितमङ्गलः उचितकोमलजल्पकः
कृतगुरुमतिः फणिनरपतिः एषः पिङ्गलः निगदतितराम् । कीदृशी मधुरा ।
सुललितपदा । पुनः की० । कृतसम्मदा उत्पादितहर्षा । पुनः की० । यमक-
सहिता । पुनः की० । भुवनमहिता । पुनः की० । कौशललगमकगतिः, दक्षन्व-
सूचनकारिपरिहामहेतुरिति यावत् । पुनः की० । अविकला वैकल्यहीना ।
पुनः की० । अमलमृदुलकाया । पुनः की० । आरसनिकाया आ साम-
स्येन रसनिकायः रससमूहः यस्यां सा । पुनः की० । सुरसन्मतिश्रुतसं-
मतिः, सुराणाम् सती या मतिः तथा श्रुता सम्मतिः यस्यां सा । पुनः की० ।
जनितरागरसिकपरामोदनपरा, जनितः रागः येषान्ते एवम्भूताः ये रसि-
काः तेषाम् परम् यत् आमोदनम् तस्मिन् परा तन्परा । यद्वा तदेव परम्
प्रधानम् यस्यां सा । पुनः की० । श्रवणमधुरा कर्णप्रिया ॥ ३७ ॥

मात्रासमकम् ।

षोडशकालिकाः प्रतिपदं यदा । नवमीलघुर्गुरुन्ते तदा ।

शेषेऽनियमो भणति फणिपतिर्मात्रासमकं तथैव विरतिः ॥ ३८ ॥

मात्रेति । यदा प्रतिपदम् षोडश कालिकाः मात्राः स्युः । तथा प्रतिप्र-
दम् नवमी मात्रा लघुः स्यात् । तथा प्रतिपदमन्ते गुरुः स्यात् । तथा
शेषे अनियमः स्यात् । तथैव विरतिः स्यात् । तदा मात्रासमकम् नाम
वृत्तम् भवति । इति फणिपतिः भणति ॥ ३८ ॥

विश्लोकः ।

मात्राचतुष्कतः स्याज्जलदः । प्रतिपदामिहाऽष्टिमात्रिकासदः ।

शेषश्च पूर्ववद् भुवि लोके । नियमोऽयमेव किल विश्लोके ॥ ३९ ॥

मात्रेति । इह प्रतिपदम् मात्राचतुष्कतः मात्राचतुष्टयान्तरम् जलदः मध्यगुरुचतुष्कलणः स्यात् । तथा प्रतिपदम् अष्टिमात्रिकासदः षोडश मात्राः इति यावत् स्यात् । शेषं च पूर्ववत् स्यात् । भुवि लोके पृथिव्यामिति यावत् विश्लोके विश्लोकनामके वृत्ते अयम् एव नियमः उक्तः इति शेषः । किलेति निश्चये ॥ ३९ ॥

नवासिका ।

वसुमात्रातो भवेत्पयोदः । शेषे पूर्ववदिति प्रमोदः ।

नवासिकानामके च वृत्ते । शेषेणाऽहिपतिना विवृत्ते ॥ ४० ॥

वस्विति । नवासिकानामके वृत्ते वसुमात्रातः अष्टमात्रानन्तरम् प्रतिपादमिति यावत् पयोदः मध्यगुरुचतुष्कलणः भवेत् । शेषे पूर्ववत् भवेत् । अर्थात् प्रतिपादम् षोडश मात्राः स्युः । इति प्रमोदः प्रकृष्टः हर्षः भवति—इति शेषः कीदृशे वृत्ते । अहिपतिना शेषेण विवृत्ते उक्ते । अतिप्रमोदः इति पाठे तु पयोदस्य विशेषणमेतत् ॥ ४० ॥

चित्रा ।

पञ्चाष्टनवसु यदा लकारः । शेषे त्वनियम इति प्रकारः ।

तदा वदति फणिनृपतिश्चित्रानामकमिति शुभगणेन सत्रा ॥ ४१ ॥

पञ्चेति । यदा प्रतिपादम् शुभगणेन सत्रा सह पञ्चाष्टनवसु लकारः स्यात् । अर्थात् पञ्चमी अष्टमी नवमी च मात्रा लघुरेव भवेत् । शेषे तु अनियमः स्यात् । प्रतिपादम् षोडशमात्रास्तु पूर्ववत् भवेयुः । इति प्रकारः स्यात् । तदा चित्रानामकम् वृत्तम् भवति । इति फणिनृपतिः वदति ॥ ४१ ॥

उपचित्रा ।

नवमे गुरुर्बदा स्यादत्रा—ऽनियमः शेषेऽसावुपाचित्रा ।

वृत्तं भवति तदेति विशेषः । कथयति फणिनृपतिः किल शेषः ॥ ४२ ॥

नवम इति । यदा अत्र प्रतिपादम् नवमे नवममात्रास्थाने दशमीममात्रामाश्रित्येति यावत् गुरुः स्यात् । शेषे अनियमः स्यात् । प्रतिपादम् षोडशमात्रास्तु पूर्ववत् स्युः । तदा असौ उपचित्रा नाम वृत्तम् भवति । इति फणिनृपतिः शेषः कथयति । कीदृशः शेषः । विशेषः उत्कृष्टः । यद्वा विशेषम् आचष्टे विशेषयति विशेषयतीति विशेषः । विशेषशब्दात् तत्करोति तदाचष्टे इति लिच् ततः पचाद्यच् । पञ्चटिकावृत्ते मध्यगुरुचतुष्कलणमात्राः नियतः । अत्र तु नेत्यनयोर्भेदः ॥ ४२ ॥

परिचरिता ।

उद्वयमादौ उद्वयं ततो यदि ।

प्रतिपदमन्ते लद्वयं च संसदि ॥

इयमिह कविवरमुखगता विराजति ।

परिचरिता फणिपभणिता यथायति ॥ ४३ ॥

उद्वयमिति । यदि प्रतिपदम् आदौ उद्वयम् चतुष्कलगणद्वयम् भवति । ततः उद्वयानन्तरम् उद्वयम् पञ्चकलगणद्वयम् भवति । तथा प्रतिपदमन्ते लद्वयम् लघुद्वयम् भवति । तर्हि इह लोके इयम् परिचरिता नाम कविवरमुखगता सती संसदि सभायाम् विराजति । कीदृशी इयम् । यथायति यतिम् अनतिक्रम्य फणिपभणिता । अत्र पादान्त्यवर्णानां लघुत्वमेव ॥ ४३ ॥

अचला ।

दृगणद्वयरचितं यदि । यच्चरणम्भवति सपदि ॥

लद्वयचरमं फणिपति-रचला नाम परिभणति ॥ ४४ ॥

दृगणैति । यदि यच्चरणम् दृगणद्वयरचितम् षट्कलगणद्वयनिर्मितम् भवति । तद्वृत्तम् अचला नाम फणिपतिः सपदि परिभणति । कीदृशम् चरणम् । लद्वयचरमम् अन्यलघुद्वययुक्तम् । अत्र पादान्त्यवर्णानां लघुत्वमेव ॥ ४४ ॥

रतिकरी ।

उद्वयं चरणेषु । वारिदश्वरमेषु ।

रतिकरी यदि शेष-इति नाम समियेष ॥ ४५ ॥

उद्वयमिति । यद्वयस्य चरणेषु उद्वयम् पञ्चकलगणद्वयम् भवति । तथा चरमेषु वारिदः मध्यगुरुचतुष्कलगणः भवति । तर्हि तस्य वृत्तस्य रतिकरी इति नाम शेषः समियेष । अत्रापि पादान्त्यवर्णानाम् लघुत्वमेव ॥ ४५ ॥

चरणम् ।

दृगणयुतदृगणम् । चरमगतहरणम् ।

यदि भवति चरणम् । वृत्तमिति चरणम् ॥ ४६ ॥

दृगणैति । यदि दृगणयुतदृगणम् दृगणेन षट्कलगणेन युतः दृगणः त्रिकलगणः यत्र तत्, चरमगतहरणम् चरमगतं हरणं हारः गुरुरिति यावत् यत्र तत्, चरणम् भवति । तर्हि चरणम् इति वृत्तम् भवति ॥ ४६ ॥

चटुलम् ।

इदौ भवतः । पदेषु यतः ॥ चटुलं शेष-इति समियेष ॥ ४७ ॥

इदोविति । यतः यस्य तस्यैस्सार्धविभक्तिकत्वात् षष्ठ्यर्थे तसिः
पदेषु इदौ डगणदणौ चतुष्कलत्रिकलगणौ इति यावत् भवतः । तद्वृ-
त्तम् चटुलम् नाम भवति । इति शेषः समियेष । अत्र तृतीयचतुर्थपादा-
न्त्यवर्णयोर्लघुत्वम् ॥ ४७ ॥

कलना ।

इत्रयणाभ्यां संसृष्टम् । पिङ्गलनागेनोद्दिष्टम् ॥

भवति समं चैवचरणम् । कलनावृत्तं रतिकरणम् ॥ ४८ ॥

इत्रयेति । चेत्यचरणम् इत्रयणाभ्यां चतुष्कलगणत्रयेण द्विकलग-
णेन च संसृष्टम् रचितम् भवति । तर्हि कलना नाम वृत्तम् पिङ्गलनागेन
उद्दिष्टम् कथितम् । कीदृशम् । समम् । पु० की० । रतिकरणम् प्रीतिज-
नकम् । किञ्चलं वृत्ते गणनियमो नास्ति । अत्र तु सोऽस्तीत्यनयोर्भेदः ॥ ४८ ॥

लीला ।

टगणद्वयसहितं यदि डगणत्रयमिह चरणे ।

तैरपि चेत्स्याद्विरतिर्नियमितसुगणाचरणे ॥

वृत्तं इतजनचित्तं रसनवमात्रं प्रभवति ।

लीलानामकमेतत् फणिगणपतिरिति निगदति ॥ ४९ ॥

टगणेति । यदि इह चरणे प्रतिचरणम् टगणद्वयसहितम् षट्कल-
गणद्वययुक्तम् डगणत्रयम् चतुष्कलगणत्रयम् स्यात् । तथा चेत् तैः टग-
णद्वयैः विरतिः अपि स्यात् । तर्हि एतत् लीलानामकम् वृत्तम् प्रभ-
वति । इति फणिगणपतिः निगदति ॥ कीदृशे चरणे । नियमितसुगणाच-
रणे, नियमितम् सुगणानाम् शोभनगणानाम् आचरणम् यत्र तस्मिन् ।
कीदृशम् वृत्तम् । इतजनचित्तम् । पु० की० । रसनवमात्रम्, रसनवसं-
ख्याः षण्णवतिरिति यावत् मात्राः चतुश्चरणगताः इति यावत् यत्र
तत् । अत्र तृतीयचतुर्थपादान्त्यवर्णयोर्लघुत्वम् ॥ ४९ ॥

मदकरणम् ।

वदीन्द्रासनद्वन्द्वमथ दद्वयं ततष्ठगणद्वयमनुपदम् ।

विरामो भवेत्तद्वयमिदं शमिर्दशभिश्च सुललितपदम् ॥

इजङ्गाभिनाशोऽसौ ब्रूते नाम्ना तद्वृत्तं मदकरणम् ।

विशिष्य प्रसादात्मसाधुरचनाऽवगूढमिदमिह मदकरणम् ॥ ५० ॥

वदीति । इह यदि अनुपदम् प्रतिचरणम् इन्द्रासनद्वन्द्वम् आदिल-
घुपञ्चकलगणद्वयम् भवेत् । अथ तदनन्तरम् दद्वयम् षट्कलगणद्वयम्

भवेत् । ततः तदनन्तरम् टगणद्वयम् पञ्चकलगणद्वयम् भवेत् । तथा चेत् अनुपदम् दशभिः डादशभिः पुनः दशभिः मात्राभिरिति यावत् विरामः विरतिः भवेत् । तर्हि तत् इदम् वृत्तम् नाम्ना मदकरणम् भवति । इति असौ भुजङ्गाधिनायः विशिष्य ब्रूते । कीदृशम् वृत्तम् । मदकरणम् हर्षजनकम् । पु० की० । प्रसादान्मसाधुरचनावगूढम् , प्रसादात्मिका या साध्वी रचना तथा अवगूढम् । पुनः की० । सुललित-पदम् ॥ ५० ॥

॥ इति मात्रासमवृत्तप्रकरणम् ॥

॥ इति शम् ॥

अथ मात्रार्द्धसमवृत्तानि ।

तत्राऽऽर्द्धा-

द्विपथ्या दोहा च ।

टोऽप्ययोधरडोऽसमे पदेऽनादिगुरुद्वयम् ।

तावेकं लघु समपदे दोहां वक्तव्यहिपश्च ॥ १ ॥

टोऽपीति । यदि असमे विषमे पदे चरणे टः षट्कलगणः स्यात् । ततः अपयोधरडः मध्यगुरुचतुष्कलगणेतरचतुष्कलगणः स्यात् । ततश्च अनादिगुरुद्वयः । आदिगुरुत्रिकलगणेतरत्रिकलगणः स्यात् । तथा समपदे तौ टगणमध्यगुरुद्वयगणेतरद्वयगणौ स्याताम् । ततः एकं लघु स्यात् । तर्हि अहिपः शेषः दोहाम् नाम छन्दः वक्ति । अत्रद्वितीयचतुर्थपादान्यवर्णयोर्लघुत्वमेव । द्विपथ्येतिनामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ १ ॥

सौराष्ट्री सौराष्ट्रम् सौरट्टा च ।

यदोहाविपरीत-मिह पिङ्गलनागो यदा ।

तत्सौरट्टावृत्त-महिपतिरिति निगदति तदा ॥ २ ॥

यदिति । इह यदा यत् वृत्तम् दोहाविपरीतं भवति । तदा तत् सौरट्टा नाम वृत्तम् भवति । इति अहिपतिः पिङ्गलनागः निगदति । यदि दोहावृत्तस्य समचरणलक्षणं विषमचरणं स्यात् । विषमचरण-लक्षणं च समचरणं भवेत् । तर्हि सौरट्टावृत्तमिति भावः । सौराष्ट्री सौराष्ट्रं चेति नामद्वयमन्यदप्यस्य ज्ञेयम् ।

अत्र प्रथमतृतीयपादान्यवर्णयोर्लघुत्वमेव ॥ २ ॥

अथ दोहाभेदानाह ॥

तद्यथा त्रयोविंशतिगुरुद्वौ लघूचाऽरभ्यैकैकगुरुद्वौ

लघुद्वयवृद्ध्या च नामानि ।

मेढ्राः	नामानि	गुरवः	लघवः
१	भ्रमरः	२३	२
२	भ्रामरः	२२	४
३	सरभः	२१	६
४	श्येनः	२०	८
५	मण्डूकः	१९	१०
६	मकटः	१८	१२
७	करभः	१७	१४
८	नरः	१६	१६
९	मरालः	१५	१८
१०	मदकलः	१४	२०
११	पयोधरः	१३	२२
१२	चलः	१२	२४
१३	वानरः	११	२६
१४	त्रिकलः	१०	२८
१५	कच्छपः	९	३०
१६	मत्स्यः	८	३२
१७	शार्दूलः	७	३४
१८	अहिवरः	६	३६
१९	व्याघ्रः	५	३८
२०	विडालः	४	४०
२१	भ्रा	३	४२
२२	उदुम्बरः उन्दुरुक्ष	२	४४
२३	सर्पः	१	४६
२४	शशधरः	०	४८

अथैतेषामुदाहरणानि ।

भ्रमरः ।

यत्र स्युर्दीर्घास्त्रयोविंशत्या तुल्याश्च ।

द्वौ ह्रस्वाः स्यातां यदा पूर्वस्यान्नाम्ना च ॥ १ ॥

यत्रेति । यत्रा यत्र त्रयोविंशत्या तुल्याः दीर्घाः स्युः । तथा द्वौ ह्रस्वाः स्याताम् । सः नाम्ना पूर्वः भ्रमरः इति यावत् स्यात् । अत्र चकारयोः पादान्तगत्वाद्गुरुता, अन्यथा चतुर्लघ्वापत्तिः, द्विलभ्यसम्भवात् । एवञ्चात्र द्वयोः पादान्त्ययोः लघुचकारयोः मात्राद्वयमिमिलित्वा एक एव गुरुर्भवतीत्यनुसन्धेयम् । अन्यथा चतुर्विंशतिगुरवः स्युः, त्रयोविंशतिगुर्वसम्भवात् । ततश्च मात्राद्वयाधिकायात् छन्दोभङ्गप्रसङ्गः स्यादिति दिक् । वस्तुतस्तु द्वाविंशतिगुरुन् चतुर्लघ्वनेवाऽऽरभ्यैकैकगुरुद्वासेन लघुद्वयवृद्ध्या च भेदाः कल्पनीयाः । ततो न कष्टकल्पनेन्यलम्पल्लवितेनेति शम् ॥ १ ॥

भ्रामरः ।

द्वाविंशत्या सम्मिता दीर्घा ह्रस्वा यत्र ।

चत्वारः स्युर्भ्रामरो नाम्नाऽसौ स्यादत्र ॥ २ ॥

द्वाविंशति । यत्र द्वाविंशत्या सम्मिताः दीर्घाः स्युः । तथा चत्वारः ह्रस्वाः स्युः । असौ अत्र नाम्ना भ्रामरः स्यात् । अत्र द्वितीयचतुर्थपादान्त्यवर्णयोः लघुत्वमेव । इतः परं सर्वेषु दोहाभेदेषु द्वितीयचतुर्थपादान्त्यवर्णयोः लघुत्वमेवाऽनुसन्धेयम् ॥ २ ॥

सरभः ।

चेत्स्युर्भूदस्रोन्मिता दीर्घा ह्रस्वा यर्हि ।

षण्णागेशेनोदितो नाम्ना सरभस्तर्हि ॥ ३ ॥

चेदिति । चेत् भूदस्रोन्मिताः एकविंशतिसंख्याः दीर्घाः स्युः । तथा यर्हि षट् ह्रस्वाः स्युः । तर्हि असौ नाम्ना सरभः नागेशेन शेषेण उदितः उक्तः ॥ ३ ॥

श्येनः ।

दीर्घा विंशत्या मिता अष्टौ लघवो यत्र ।

पिङ्गलनागप्रोदितः श्येनः स्यादित्यत्र ॥ ४ ॥

दीर्घा इति । यत्र विंशत्या मिताः दीर्घाः स्युः । तथा अष्टौ लघवः स्युः । असौ अत्र श्येनः इति स्यात् । कीदृशः । पिङ्गलनागप्रोदितः, शेषप्रोक्तः ॥ ४ ॥

मण्डूकः ।

दीर्घाः अतिधृत्युन्मिता इस्वाः स्युर्दश यर्हि ।

ब्रून्ऽनन्तो नामतो मण्डूकं किल तर्हि ॥ ५ ॥

दीर्घा इति । यर्हि अतिधृत्युन्मिता एकोनविंशतिसंख्याः दीर्घाः स्युः ।
तथा दश इस्वाः स्युः । तर्हि अनन्तः तम् नामतः मण्डूकं ब्रूते । किले-
ति निश्चये ॥ ५ ॥

मर्कटः ।

दीर्घाः स्युर्धृतिसंमिता इस्वा द्वादश यत्र ।

पिङ्गलनागेनोदितो मर्कटनामा तत्र ॥ ६ ॥

दीर्घा इति । यत्र धृतिसंमिताः अष्टादश दीर्घाः स्युः । तथा द्वादश
इस्वाः स्युः । तत्र मर्कटनामा दोहाभेदः इति यावत् पिङ्गलनागेन
उदितः ॥ ६ ॥

करभः ।

दीर्घाः स्युर्धनसंमिता इन्द्रमिता लघवश्च ।

ब्रूते शेषो यदि तदा नाम्नाऽसौ करभश्च ॥ ७ ॥

दीर्घा इति । यदि धनसंमिताः सप्तदश दीर्घाः स्युः । च पुनः इन्द्र-
मिताः चतुर्दश लघवः स्युः । तदा असौ नाम्ना करभः भवति । इति
शेषः ब्रूते ॥ ७ ॥

नरः ।

षाडश गुरवः सन्ति चेललघवो यत्र किलाऽपि ।

पिङ्गलनागेनाऽसकौ नाम्ना नर आलापि ॥ ८ ॥

षोडशेति । चेत् यत्र षोडश गुरवः सन्ति । तथा लघवः अपि षोडश
सन्ति किल । तर्हि असकौ असौ पिङ्गलनागेन नाम्ना नरः आलापि
उक्तः । असकाधित्यत्राऽव्ययसर्वनाम्नामकच् प्राक्टेरित्यकच् ॥ ८ ॥

मरालः ।

अष्टादश लघवो यदा गुरवः पञ्चदशैव ।

मरालनामेत्यहिपतिः शेषो वक्ति तदैव ॥ ९ ॥

अप्येति । यदा अष्टादश लघवः स्युः । तथा पञ्चदश एव गुरवः स्युः ।
तदा मरालनामा दोहाभेदः भवति । इति अहिपतिः शेषः वक्ति एव ॥ ९ ॥

मदकलः ।

मनुमितगुरवो विंशतिर्लघवः सन्ति यदा च ।

मदकलनामाऽसौ भवेदित्यं शेष उवाच ॥ १० ॥

मनुमितेति । यदा मनुमितगुरवः चतुर्दश दीर्घाः सन्ति च पुनः
विंशतिः लघवः सन्ति ॥ तर्हि असौ मदकलनामा भवेत् । इत्थम्
शेषः उवाच ॥ १० ॥

पयोधरः ।

नाम पयोधर इति भवेदनिरविगुरवस्सन्ति ।

न्यस्ता आकृतिमास्मिना लघवो यत्र भवन्ति ॥ ११ ॥

नामेति । यत्र अनिरविगुरवः त्रयोदश दीर्घाः सन्ति । तथा आकृति-
सम्मिताः द्वाविंशतिसंख्याः लघवः न्यस्ताः भवन्ति । तस्य दोहावृत्त-
स्य पयोधरः इति नाम भवेत् ॥ ११ ॥

चलः ।

लघवश्च चतुर्विंशतिगुरवो द्वादश यत्र ।

स्युः फणिगणपतिरिति वदन्ति चलनामाऽस्मावत्र ॥ १२ ॥

लघव इति । यत्र चतुर्विंशतिः लघवः स्युः । तथा द्वादश गुरवः
स्युः । अत्र असौ चलनामा भवति । इति फणिगणपतिः वदति । अत्र
तृतीयपादान्त्यवर्णस्याऽपि लघुत्वम् ॥ १२ ॥

वानरः ।

एकादश गुरवो यदा रसयममितलघवश्च ।

नाम्ना वानर इह तदा फणिनायकभणितश्च ॥ १३ ॥

एकादशेति । इह यदा एकादश गुरवः स्युः । च पुनः रसयममित-
लघवः षड्विंशतिसंख्याः ह्रस्वाः स्युः । तदा सः नाम्ना वानरः भवति ।
कीदृशः सः । फणिनायकभणितः, शेषोक्तः ॥ १३ ॥

त्रिकलः ।

वसुयममितलघवो यदा दश गुरवश्च भवन्ति ।

तदा विशिष्य त्रिकल इति नाम बुधा निगदन्ति ॥ १४ ॥

वस्विति । यदा वसुयममितलघवः अष्टाविंशतिसंख्याः ह्रस्वाः
भवन्ति । च पुनः दश गुरवः भवन्ति । तदा बुधा विशिष्य विशेषेणेति
यावत् त्रिकलः इति नाम निगदन्ति ॥ अत्र तृतीयपादान्त्यवर्णस्याऽपि
लघुत्वम् ॥ १४ ॥

वाग्व ११

कच्छपः ।

लघवो द्विगुणिततिथिमिता गुरवो नव यदि सन्ति ।

नाम्ना कच्छप इति भवति सुधियो नियतमुशन्ति ॥ १५ ॥

लघव इति । यदि द्विगुणिततिथिमिताः त्रिंशत्संख्याः लघवः सन्ति । तथा नव गुरवः सन्ति । तदा असौ नाम्ना कच्छपः भवति । इति सुधियः नियतम् यथा तथा उशन्ति इच्छन्ति । अत्र तृतीयपादान्त्यवर्णस्याऽपि लघुत्वम् । उशन्तीत्यत्र वशकान्तौ कर्तरि लट्, ग्रहिज्येति सम्प्रसारणम् ॥ १५ ॥

मत्स्यः ।

रदपरिमितलघवो यदा वसुमितगुरवस्सन्ति ।

भवति मत्स्य इह खलु तदा त्रिबुधा इति कथयन्ति ॥ १६ ॥

येति । इह यदा रदपरिमितलघवः द्वात्रिंशत्संख्याः ह्रस्वाः सन्ति । तथा वसुमितगुरवः अष्टौ दीर्घाः सन्ति । तदा मत्स्यः भवति । इति त्रिबुधाः कथयन्ति । खलु निश्चये ॥ १६ ॥

शार्दूलः ।

श्रुतिगणपरिमितलघव इह नगमितगुरवो यत्र ।

फणिगणपतिपरिभणित इति शार्दूलः स्यात्तत्र ॥ १७ ॥

भुताति । इह यत्र श्रुतिगणपरिमितलघवः चतुस्त्रिंशत्संख्याः ह्रस्वाः स्युः । तथा नगमितगुरवः सप्त दीर्घाः स्युः । तत्र सः शार्दूलः इति स्यात् । कीदृशः । फणिगणपतिभणितः, शेषोक्तः । अत्र प्रथमतृतीयपादान्त्यवर्णयोरपि लघुत्वम् ॥ १७ ॥

अहिवरः ।

रसगुणपरिमितलघव इह रसमितगुरवो यर्हि ।

अहिवर इति खलु नामतः फणिपतिभणितस्तर्हि ॥ १८ ॥

रसेति । इह यर्हि रसगुणपरिमितलघवः षट्त्रिंशत्संख्याः ह्रस्वाः स्युः । तथा रसमितगुरवः षट् दीर्घाः स्युः । तर्हि सः नामतः अहिवरः इति फणिपतिभणितः शेषोक्तः । खलु निश्चये । अत्र प्रथमपादान्त्यवर्णस्याऽपि लघुत्वम् ॥ १८ ॥

व्याघ्रः ।

वसुगुणपरिमितलघव इह अरमितगुरवश्चाऽपि ।

व्याघ्र इति भवति सनियममहिगणपतिनाऽलापि ॥ १९ ॥

वस्त्विति । इह यदि वसुगुणपरिमितलघवः अष्टत्रिंशत्संख्याः ह्रस्वाः

स्युः । अपि च शरमितगुरवः पञ्च दीर्घाः स्युः । तर्हि सः व्याघ्रकः भवति ।
इति अहिगणपतिना सनियमम् यथा तथा अत्रापि उक्तम् । अत्र प्रथम-
तृतीयपादान्यवर्णयोरपि लघुत्वम् ॥ १९ ॥

विडालः ॥

गगनजलधिमितलघव इह जलनिधिमितगुरवश्च ।

प्रभवति यदि फणिपतिभणित इति नाम विडालश्च ॥ २० ॥

गगनेति । इह यदि गगनजलधिमितलघवः चत्वारिंशत्संख्या द्वस्वाः
स्युः । च पुनः जलनिधिमितगुरवः चत्वारो दीर्घाः स्युः । तर्हि असौ
विडालः इति प्रभवति । नामेति प्रसिद्धौ । कीदृशः असौ । फणिपति-
भणितः । अत्र प्रथमतृतीयपादान्यवर्णयोरपि लघुत्वम् ॥ २० ॥

श्वा ।

यदि यमयुगमितलघव इह गुणपरिमितगुरुकाणि ।

श्वा फणिपतिगुरुमतिभिरिति भवति सनियममभाणि ॥ २१ ॥

यदीति । इह यदि यमयुगमितलघवः द्विचत्वारिंशत्संख्याः द्वस्वाः
स्युः । तथा गुणपरिमितगुरुकाणि त्रयो दीर्घाः स्युः । तर्हि असौ श्वा भ-
वति । इति फणिपतिगुरुमतिभिः सनियमम् यथा तथा अभाणि । अत्र
प्रथमतृतीयपादान्यवर्णयोरपि लघुत्वम् ॥ २१ ॥

उदुम्बरः उन्दुरुश्च ।

द्विगुरुजलधियुगलघुभिर्ह नियमिततनुरनुभवति ।

फणिपतिरिति तत उन्दुरुः सुनियतकृतयति भवति ॥ २२ ॥

द्वीति । इह यदि द्विगुरुजलधियुगलघुभिः द्वाभ्याम् गुरुभ्याम्
चतुश्चत्वारिंशत्संख्याभिः च नियमिततनुः भवति । ततः स उन्दुरुः सुनि-
यतकृतयति सुनियतम् यथा तथा कृता यतिः यस्मिन्कर्मणि तद्यथा तथा
भवति । इति फणिपतिः अनुभवति । अत्र प्रथमपादान्यवर्णस्याऽपि
लघुत्वम् ॥ २२ ॥

सर्पः ।

शशिगुरुरसयुगमितलघुभिरथ कृततनुरिह लसति ।

फणिगणपतिरधिकृतविरति सर्प इति समभिलषति ॥ २३ ॥

शशीति । अथ इह यदि शशिगुरुरसयुगमितलघुभिः एकेन गुरुणा
षट्चत्वारिंशत्संख्यैः लघुभिश्च कृततनुः लसति । तर्हि असौ सर्पः अधि-
कृतविरति अधिकृता विरतिः यस्मिन्कर्मणि तद्यथा तथा भवति । इति

फणिगणपतिः सममिलयति । अत्र प्रथमतृतीयपादान्त्यवर्णयोरपि लघुत्वमेव ॥ २३ ॥

शशधरम् ।

वसुजलनिधिपरिमितलघुभिरभिनियमिततनु भवति ।

शशधरमिदमिति नियतयति फणिगणपतिरनुभवति ॥ २४ ॥

वस्त्विति । वसुजलनिधिपरिमितलघुभिः अष्टचत्वारिंशत्संख्यैः लघुभिः अभिनियमिततनु अभिनियमिता तनुः यस्य तत्, नियतयति नियता यतिः यत्र तत्, इदम् शशधरम् भवति । इति फणिगणपतिः अनुभवति । अत्र प्रथमतृतीयपादान्त्ययो वर्णयोरपि लघुत्वमेव ॥ २४ ॥

॥ इति द्विपद्याभेदाः ॥

॥ इति शम् ॥

वडवा वरवा नन्दकक्ष ।

रविनगयतिरतिधृतिपरिमितमात्रा च ॥

पटहचरमदलवरवेत्यहिप उवाच ॥ १ ॥

रविनगति । रविनगयतिः रविभिः द्वादशभिः नगैः सप्तभिः मात्राभिरिति यावत् पूर्वार्धोत्तरार्धयोरिति भावः यतिः यत्र सा, अतिधृतिपरिमितमात्रा अतिधृतिपरिमिताः एकोनविंशतिसंख्याः प्रत्यर्धमिति यावत् मात्राः यत्र सा, पटहचरमदलवरवा पटहः आदिगुरुत्रिकलगणः चरमे चरमो वा ययोः ते पटहचरमे एवम्भूते दले पूर्वार्धोत्तरार्धे यत्र सा पटहचरमदला सा चासौ वरवा नाम वृत्तम् भवतीति शेषः । इति अहिपः शेषः उवाच । अत्र पूर्वार्धोत्तरार्धान्त्यवर्णयोर्लघुत्वमेव । वडवा-नन्दकक्षे तिनानन्दयमस्यदप्यस्य ज्ञेयम् ॥ १ ॥

घटा ।

सप्तदशलघुकत्रयनिर्मितमुभयदलं यदि नियतं सपदि ।

फणिनायकपिङ्गलपरिमाणितं किल घटावृत्तमिदं द्विपदि ॥ २ ॥

सपतेति । यदि प्रत्येकम् सप्तदशलघुकत्रयनिर्मितम् सप्तभिः डगणैः सप्तपङ्कलगणैः लघुकत्रयेषु त्रिभिः लघुभिश्च निर्मितम् रचितम् उभयदलम् निरुक्तम् स्यात् । तर्हि इदम् घटावृत्तम् भवति । कीदृशम् । सपदि फणिनायकपिङ्गलपरिमाणितम् पुनः की० । द्विपदि डे पदे स्तः अस्य तत् । किमेति निश्चयः । अत्र पूर्वार्धोत्तरार्धान्त्यवर्णयोर्लघुत्वमेव ॥ २ ॥

घत्तानन्दम् ।

एकादशविरतिश्च सप्तयतिश्च ननु चेत्मा घत्ता भवति ।

वृत्तं घत्तानन्दमेतदमन्दमतिकृष्णपतिभणितं भवति ॥ ३ ॥

एकादशेति । चेत् सा घत्ता प्रतिदलम् एकादशविरतिः एकादशभिः मात्राभिरिति यावत् विरतिः यत्र एवम्भूता, च पुनः सप्तयतिः सप्तभिः मात्राभिः यतिः यत्र एवम्भूता भवति । एतत् वृत्तम् घत्तानन्दम् नाम भवति । कीदृशम् । अमन्दमतिकृष्णपतिभणितम् । ननु निश्चये । अत्रापि पूर्वोत्तरदलान्यवर्णयोर्लघुत्वमेव । अत्र इयान् विशेषः, यदत्र गणनियमो नास्ति, प्रत्यर्थम् एकत्रिंशन्मात्राः एव ॥ ३ ॥

शिखा ।

द्विगुणितमनुपरिमितलघुहिमकिरणपरिमितगुरुविरचितदला ।

अधिसहृदयहृदयमिह मुदमियमतिवितरति फणिपभणितशिखा ॥४॥

द्विगुणितेति । प्रत्येकम् द्विगुणितैः मनुमितैः अष्टाविंशतिसंख्यैः इति भावः लघुभिः हिमकिरणपरिमितेन एकेनेति यावत् गुरुणा च विरचिते दलेयस्याः सा इयम् फणिपभणिता चाऽसौ शिखा इह अधिसहृदयम् सहृदयहृदये मुदम् अतिवितरति । केचित्तु अस्या उत्तरार्धे त्रिशल्लयवः एको गुरु रिति वदन्ति । पिङ्गलसूत्रकारः अस्या विरमपादयोरष्टाविंशतिर्लघवः एको गुरुः समपादयोः त्रिशल्लयवः एको गुरुः इति वदन् पादचतुष्टयात्मकत्वमस्या निदिशति ॥ ४ ॥

चुलियाला ।

दाहादलचरमे भवेदमलं पञ्चकलं सकलं यदि ।

फणिगणनरपतिरिति वदति चुलियालावृत्तम्भवति सपदि ॥५॥

दाहेति । यदि दाहादलचरमे दाहावृत्तस्य दलयोः चरमे अन्ते सकलम् अमलम् पञ्चकलम् भवेत् पञ्च मात्राः स्युः । तर्हि इदम् चुलियालावृत्तम्भवति । इति फणिगणनरपतिः सपदि वदति । अत्र पूर्वोत्तरदलान्यवर्णयोर्लघुत्वम् ॥ ५ ॥

रुचिरा ।

डगणैः सप्तभिरेकेन गुरुणा चरमपरिगतेन दलम् ।

रुचिरं यदि रुचिरावृत्तमिदं फणिपतिना भणितं सकलम् ॥ ६ ॥

डगणैरिति । यदि सप्तभिः डगणैः चतुष्कलगणैः एकेन चरमपरिगतेन अन्त्येन गुरुणा च उपलक्षितम् रुचिरम् दलम् स्यात् । तर्हि इदम् रुचिरावृत्तम् भवति । कीदृशम् । फणिपतिना भणितम् पुनः की० सक०

लम् । केचित्तु यत्र उभयार्थयोः समविंशतिलघवः एको गुरुश्चान्ते, सा रुचिरेति वदन्ति । पिङ्गलसूत्रकारस्तु अस्याः पूर्वार्धे समविंशतिलघवः एको गुरुः उत्तरार्धे एकोनविंशलघवः एको गुरुश्चेति वदति, चूलि-
केति आस्या नाम निर्दिशति ॥ ६ ॥

गन्धानकम् ।

सप्तदशाक्षरनखमितकलविषमपदम् ।

अष्टादशवर्णं जिनमितकलमत्र समपदम् ॥

भवति ननु चेद्भुजगपतिशेषनिगदितम् ।

गन्धानकवृत्तमिदं वरकविजनमनोहितम् ॥ ७ ॥

सन्नेति । चेत् अत्र सप्तदशाक्षरनखमितकलविषमपदम् सप्तदश
अक्षराणि यत्र तत् सप्तदशाक्षरम् तथा नखमिताः विंशतिसंख्याः कलाः
मात्राः यत्र तत् नखमितकलम् सप्तदशाक्षरञ्च तन्नखमितकलञ्च तद्वि-
षमञ्च तत्पदम् स्यात् । तथा अष्टादशवर्णम् अष्टादश वर्णाः यत्र तत्
तथा जिनमिताः चतुर्विंशतिसंख्याः कलाः यत्र तत् जिनमितकलम्
एवम्भूतम् समपदम् स्यात् । तर्हि इदम् गन्धानकवृत्तम् भवति । कीदृ-
शम् । भुजगपतिशेषनिगदितम् । पुनः की० । वरकविजनमनोहितम् ।
ननु निश्चये ॥ ७ ॥

अतिशिखा ।

द्विगुणिततिथिपरिमितलघुकहिमकिरणपरिमितगुरुकविरचितदला ।

फणिगणनरपतिरिति परिभणति भवति खलु ललितपदततिरतिशिखा ८ ।

द्विगुणिनेति । द्विगुणिततिथिपरिमितलघुकहिमकिरणपरिमितगुरु-
कविरचितदला प्रत्येकम् द्विगुणितैः तिथिपरिमितैः त्रिंशत्संख्यैरिति
यावत् लघुकैः तथा हिमकिरणपरिमितेन एकेन गुरुकेण विरचिते
दले पूर्वाशोचरार्धे यस्याः सा एवम्भूता अतिशिखा नाम वृत्तम् भवति ।
इति फणिगणनरपतिः परिभणति । कीदृशी अतिशिखा । ललितपदततिः
ललिता पदानाम् सुतिङ्गानाम् ततिः यस्याम् सा । खलु निश्चये ॥ ८ ॥

ललितपदम् ।

षोडशकलकं यदि विषमपदम् । रविमितकलं समपदम् ॥

वृत्तम्भवति तदा ललितपदम् । नाम्ना तल्ललितपदम् ॥ ९ ॥

षोडशेति । यदि षोडशकलकम् षोडश कलाः यत्र तत् एवम्भूतम्
विषमपदं स्यात् । तथा रविमितकलम् रविमिताः द्वादश कलाः यत्र तत्

एवम्भूतम् समपदम् स्यात् । तदा तन् वृत्तम् नाम्ना ललितपदम् भवति ।
कीदृशम् वृत्तम् । ललितपदम् ललितानि पदानि यस्मिन् तन् ॥ ९ ॥

अनङ्गक्रीडा ।

चेदष्टौ मास्स्युर्यस्याः पूर्वार्धे सा सर्पाधीशेन प्रोक्ता नाम्नाऽनङ्गक्रीडा ॥

अपरदलमपि यदि भवति वसुमित्रनगणरचितमिह ॥ १० ॥

चेदिति । इह यदि यस्याः पूर्वार्धे प्रथमदले अष्टौ माः मगणाः स्युः
भवेयुः । अपि च यदि यस्याः अपरदलम् उत्तरार्धम् वसुमित्रनगण-
रचितम् अष्टनगणनिर्मितम् स्यात् । अर्थात् यस्याः पूर्वार्धे चतुर्विंशति-
गुरवः उत्तरार्धे चतुर्विंशतिलघवश्च स्युः । सा सर्पाधीशेन शेषेण नाम्ना-
कृत्वा अनङ्गक्रीडा प्रोक्ता । अर्थात् तस्याः अनङ्गक्रीडेति नाम बोध्यम् ।
एतद्वृत्तम् अष्टचत्वारिंशन्मात्रात्मकपूर्वदलं चतुर्विंशतिमात्रात्मकपरद-
लम् इति फणितः आशयः । परन्तु उदलकादिभिराचार्यैः सम्पूर्णगुरु-
त्वेन पूर्वार्धात्मकं संपूर्णलघुत्वेनोत्तरार्धात्मकमिदमुदाहृतम् । तत्र वर्ण-
वृत्तत्वापत्तिरिति चिन्त्यमेतत् । केचित्तु यस्याः पूर्वार्धे षोडश गुरवः
उत्तरार्धे च द्वात्रिंशलघवः, साऽनङ्गक्रीडा भवतीति वदन्ति ॥ १० ॥

चतुष्पथा ।

विषमे विलसन्ति षोडश कलाः । पादे समे मनुमितकलाः ॥

फणिपतिरिति भणति वृत्तं यदा । चतुष्पथानामकं तदा ॥ ११ ॥

विषम इति । यदा विषमे पादे प्रथमतृतीययोश्चरणयोरिति यावत्
षोडश कलाः षोडश मात्राः विलसन्ति वर्तन्ते । रम्यरीत्येति या-
वत् ॥ तथा समे पादे द्वितीयचतुर्थयोश्चरणयोरिति यावत् मनुमित-
कलाः चतुर्दश मात्राः विलसन्ति । तदा फणिपतिः "इदम् वृत्तम्
चतुष्पथानामकम्" इति भणति ॥ ११ ॥

उल्लाला ।

डगणत्रयं दगणश्च टगणडगणावपि धेहि दगणम् ।

दलयोस्तदनु समवेहि वृत्तमुल्लाला नियमितगणम् ॥ १२ ॥

डगणेति । भोः पिपठिपो त्वम् दलयोः पूर्वार्धोत्तरार्धयोः पूर्वडगण-
त्रयम् चतुष्कलगणत्रितयम् धेहि स्थापय । च पुनः दगणम् एकमिति
यावत् धेहि । अपि च टगणडगणौ षट्कलचतुष्कलगणौ धेहि । ततः
पुनः दगणम् धेहि । तदनु उल्लाला उल्लालाख्यं वृत्तं तद्भवतीति समवेहि
चिद्धि । कीदृशं वृत्तम् । नियमितगणम् नियमिताः गणाः यत्र तत् ॥ १२ ॥

द्विदला ।

प्रथमं किल षट्कलमथ चरमे गुरुमध्ये वाणमिता : ।

इगणा यदि च स्युर्भवति तदा द्विदला फणिपतिभणिता ॥ १३ ॥

प्रथममिति । यदि च प्रथमम् षट्कलम् इगण इति यावत् स्यात् । अथ चरमे दलद्वयान्ते गुरुः स्यात् । मध्ये षट्कलगणाऽन्त्यगुर्वोरन्तरे वाणमिताः पञ्चेति यावत् इगणाः चतुष्कलगणाः स्युः । तदा फणिपतिभणिता द्विदला नाम वृत्तम् भवति ॥ १३ ॥

मोहिनी ।

त्रयोदश कला भवेयुर्यदि चरणे विषमे ।

फणिपतिरिति निगदति भवति मोहिनी दशसमे ॥ १४ ॥

त्रयोदशेति । यदि विषमे चरणे प्रथमतृतीयपादयोरिति यावत् त्रयोदश कलाः त्रयोदश त्रयोदश मात्राः इति यावत् भवेयुः । तथा समे द्वितीयतुर्यपादयोः दश कलाः दश दश मात्रा इति यावत् भवेयुः । तदा मोहिनी मोहिनीसङ्गम् वृत्तम् भवति । इति फणिपतिः निगदति ॥ १४ ॥

खञ्जिका ।

द्विजवरवसुकसहितशशिभवनगरुडविर-

चितदल्युगकृततनुरतिरसिकराञ्जिका ।

अधिसहृदयमिह विलसति कृतनियति-

फणिगणनरपतिपरिभणितखञ्जिका ॥ १५ ॥

द्विजेति । इह द्विजवराणाम् लघुचतुष्टयात्मकगणानाम् वसुकेन अष्टकेन अष्टभिः चतुर्लघ्वात्मकगणैरिति यावत् सहिताभ्याम् शशिभवनगरुडाभ्याम् त्रिलघ्वात्मकत्रिकलमध्यलघुपञ्चकलात्मकगणाभ्याम् विरचितेन दलयोः पूर्वार्धोत्तरार्धयोः युगेन कृता तनुः यस्याः सा, अतिशयेन रसिकानाम् जनानामिति यावत् रञ्जिका रागजननी, कृता नियतिः नियमः यस्मिन्कर्मणि तद्यथा तथा यद्वा कृतानियतिर्यस्यां सा सा चासौ फणिगणनरपतिपरिभणिता शेषोक्ता सा चासौ खञ्जिका खञ्जिका नामकम् वृत्तमिति यावत् अधिसहृदयहृदयम् रसहृदयेषु इति भावः विलसति ॥ अयम्भावः यत्र पूर्वार्धोत्तरार्धयोः प्रत्येकम् अष्टौ लघुचतुष्टयात्मका मन्त्राः तदन्ते एकम् भवनम् अर्थात् भावः त्रिकलो लघुत्रयात्मको मन्त्र इति यावत् तदन्ते मध्यलघुपञ्चकलात्मको मन्त्रश्चेत्, तर्हि तद्वृत्तम् खञ्जिका नाम भवति । केचित्तु यस्यां पूर्वार्धे त्रिशङ्खभवः एको गुरुः इत्ये-

कर्त्रिशदक्षराणि स्युः उत्तरार्धे अष्टाविंशतिर्लघवः एको गुरुः इति एकोनत्रिंशदक्षराणि स्युः सा खञ्जा इति वदन्ति । पिङ्गलमुत्रकारस्तु विषमपादयोः पूर्वार्धलक्षणं समपादयोः उत्तरार्धलक्षणं वदन् पादचतुष्टयात्मकत्वमस्या वदति ॥ १५ ॥

नाकि ।

रसमितधराणिमुरशशिजलदरचितमुखदलमभिमतनाकि ।

स्वरमितधराणिमुरशशिजलदरचितपरदलमिति फणिपभणितनाकि ॥

रसेति । रसमितैः षड्भिः धराणिमुरैः लघुचतुष्टयात्मकचतुष्कलगणैः शशिना एकेन जलदेन मध्यगुरुचतुष्कलगणेन च रचितम् मुखदलम् पूर्वार्ध इति यावत् यस्य तत् । स्वरमितैः सप्तभिः धराणिमुरैः पूर्वोक्तगणैः शशिजलदेन एकेन पूर्वोक्तगणेन च रचितम् परदलमुत्तरार्ध इति यावत् यस्य तत् । अभिमताः इष्टाः नाकिनः देवाः यस्य तत् । यस्मिन् कर्मणि वा तद्यथा तथा, यद्वा अभिमता अनुमतियुक्ता इति यावत् नाकिनो यत्र तत्, फणिपभणितं शेषोक्तम् तच्च तत् नाकिसंज्ञकं वृत्तमिति यावत् भवति । अयमभिप्रायः । यत्र पूर्वार्धे षट् लघुचतुष्टयात्मकचतुष्कलगणाः तदन्ते एकः मध्यलघुचतुष्कलगणश्च, उत्तरार्धे सप्त ते तदन्ते एकस्स च । तद्वृत्तञ्चानाम भवतांति फणिनोक्तम् ॥ १६ ॥

हरिपदम् ।

षोडश विषमे विलसन्ति कला-द्वादश समे किल यदा ।

फणिनायकपिङ्गल इह निगदति । हरिपदमिति भवति तदा ॥ १७ ॥

षोडशेति । इह यदा यदि विषमे प्रथमतोयपादयोरिति यावत् षोडश कलाः मात्राः विलसन्ति । अथ समे द्वितीयतुर्यपादयोरिति यावत् द्वादश कलाः विलसन्ति । तदा तर्हि हरिपदम् हरिपदसंज्ञकम् वृत्तम् भवति । इति फणिनायकपिङ्गलः निगदति । किलति निश्चये ॥ १७ ॥

विरया ॥

पञ्चदशगणपट्टैकविरचितं दलं यदा च ॥

षोडशतुरगविरतिरिति विरया फणिप उवाच ॥ १८ ॥

पञ्चेति ॥ यदा यदि पञ्चभिः डगणैः चतुष्कलगणैः पट्टहेन आदिगुरुत्रिकलगणेन च एकेनेति यावत् एकम् केवलम् विरचितम् दलम् अर्धम् भवति । षोडशतुरगविरतिश्चस्यात् । तर्हि विरया विरयानामवृत्तम् भवति । इति फणिपः शेषः उवाच । अयम्भावः । यत्रप्रतिदलम् पञ्चचतुष्कलगणास्तत एक आदिगुरुत्रिकलगणः, तथा षोडशमात्राः न्ये सप्तमात्रान्ते च विश्रामोभवति । तद्विरयानाम वृत्तम्भवति ॥ १८ ॥

वाग्व १२

द्विदला ।

प्रथमं किल षट्कलमथ चरमे गुरुमध्ये वाणामिता : ।

इगणा यदि च स्युर्भवति तदा द्विदला फणिपतिभणिता ॥ १३ ॥

प्रथममिति । यदि च प्रथमम् षट्कलम् टगण इति यावत् स्यात् ।
अथ चरमे दलद्वयान्ते गुरुः स्यात् । मध्ये षट्कलगणाऽन्त्यगुर्वोरन्तरे
वाणामिताः पञ्चेति यावत् इगणाः चतुष्कलगणाः स्युः । तदा फणि-
पतिभणिता द्विदला नाम वृत्तम् भवति ॥ १३ ॥

मोहिनी ।

त्रयोदश कला भवेयुर्यदि चरणे विषमे ।

फणिपतिरिति निगदति भवति मोहिनी दशसमे ॥ १४ ॥

त्रयोदशेति । यदि विषमे चरणे प्रथमतृतीयपादयोरिति यावत् त्रयो-
दश कलाः त्रयोदश त्रयोदश मात्राः इति यावत् भवेयुः । तथा समे द्विती-
यतुर्यपादयोः दश कलाः दश दश मात्रा इति यावत् भवेयुः । तदा मो-
हिनी मोहिनीसंज्ञम् वृत्तम् भवति । इति फणिपतिः निगदति ॥ १४ ॥

खञ्जिका ।

द्विजवरवसुकसहितशशिभवनगरुडाविर-

चितदलधुगकृततनुरतिरसिकरञ्जिका ।

अधिसहृदयमिह विलसति कृतनियति-

फणिगणनरपतिपरिभणितखञ्जिका ॥ १५ ॥

द्विजेति । इह द्विजवराणाम् लघुचतुष्टयात्मकगणानाम् वसुकेन अ-
ष्टकेन अष्टभिः चतुर्लघ्वात्मकगणैरिति यावत् सहिताभ्याम् शशिभवन-
गरुडाभ्याम् त्रिलघ्वात्मकत्रिकलमध्यलघुपञ्चकलात्मकगणाभ्याम् विर-
चितेन दलयोः पूर्वार्धोत्तरार्धयोः युगेन कृता तनुः यस्याः सा, अति-
शयेन रसिकानाम् जनानामिति यावत् रञ्जिका रागजननी, कृता नियतिः
नियमः यस्मिन्कर्मणि तद्यथा तथा यद्वा कृतनियतिर्यस्यां सा सा चा-
सौ फणिगणनरपतिपरिभणितशेषोक्ता सा चासौ खञ्जिका खञ्जिका ना-
मकम् वृत्तमिति यावत् अधिसहृदयमिह रससहृदयेषु इति भावः
विलसति ॥ अयम्भावः यत्र पूर्वार्धोत्तरार्धयोः प्रत्येकम् अष्टौ लघुचतुष्टया-
त्मका गणाः तदन्ते एकम् भवनम् अर्थात् भावः त्रिकलो लघुत्रयात्मको
गण इति यावत् तदन्ते मध्यलघुपञ्चकलात्मको गणश्चेत्, तर्हि तद्वृत्तम्
खञ्जिका नाम भवति । केचित्तु यस्यां पूर्वार्धे त्रिंशद्गणवः एको गुरुः इत्ये-

कत्रिंशदक्षराणि स्युः उत्तरार्धे अष्टाविंशतिर्लघवः एको गुरुः इति एकोनत्रिंशदक्षराणि स्युः सा खञ्जा इति वदन्ति । पिङ्गलमुत्रकारस्तु विषमपादयोः पूर्वार्धलक्षणं समपादयोः उत्तरार्धलक्षणं वदन् पादचतु-
ष्टयात्मकस्वमस्या वदति ॥ १५ ॥

नाकि ।

रसमितधरणिमुरशशिजलदरचितमुखदलमभिमतनाकि ।

स्वरमितधरणिमुरशशिजलदरचितपरदलमिति फणिपभाणितनाकि ॥

रसेति । रसमितैः पद्भिः धरणिमुरैः लघुचतुष्टयात्मकचतुष्कलगा-
णैः शशिना एकेन जलदेन मध्यगुरुचतुष्कलगणेन च रचितम् मुखद-
लम् पूर्वार्ध इति यावत् यस्य तत् , स्वरमितैः समभिः धरणिमुरैः पूर्वा-
क्तगणैः शशिजलदेन एकेन पूर्वोक्तगणेन च रचितम् परदलमुत्तरार्ध-
इति यावत् यस्य तत् , अभिमताः इष्टाः नाकिनः देवाः यस्य तत् , यस्मिन्
कर्मणि वा तद्यथा तथा, यद्वा अभिमता अनुमतिगुक्ता इति यावत् नाकिनो
यत्र तत्, फणिपभाणितं शेषोक्तम् तच्च तत् नाकिसंज्ञकं वृत्तमिति यावत्
भवति । अयमभिधायः । यत्र पूर्वार्धे षट् लघुचतुष्टयात्मकचतुष्कलगणाः
तदन्ते एकः मध्यलघुचतुष्कलगणश्च, उत्तरार्धे सप्त ते तदन्ते एकस्स च ।
तद्वृत्तञ्चानाम भवतीति फणिनोक्तम् ॥ १६ ॥

हरिपदम् ।

षोडश विषमे विलसन्ति कला-द्वादश समे किल यदा ।

फणिनायकपिङ्गल इह निगदति । हरिपदमिति भवति तदा ॥ १७ ॥

षोडशेति । इह यदा यदि विषमे प्रथमतोयपादयोरिति यावत् षो-
डश कलाः मात्राः विलसन्ति । अथ समे द्वितीयतुर्यपादयोरिति यावत्
द्वादश कलाः विलसन्ति । तदा तर्हि हरिपदम् हरिपदसंज्ञकम् वृत्तम्
भवति । इति फणिनायकपिङ्गलः निगदति । किलति निश्चये ॥ १७ ॥

विरया ॥

पञ्चदशगणपट्टैकविरचितं दलं यदा च ॥

षोडशतुरगविरतिरिति विरया फणिप उवाच ॥ १८ ॥

पञ्चेति ॥ यदा यदि पञ्चभिः दशगणैः चतुष्कलगणैः पट्टहेन आदिगु-
रुत्रिकलगणेन च एकेनेति यावत् एकम् केवलम् विरचितम् दलम्
अर्धम् भवति । षोडशतुरगविरतिश्चस्यात् । तर्हि विरया विरयानामवृ-
त्तम् भवति । इति फणिपः शेषः उवाच । अयमभावः । यत्रप्रतिद-
लम् पञ्चचतुष्कलगणास्तत एक आदिगुरुत्रिकलगणः, तथा षोडशमात्रा-
न्ते सप्तमात्रान्ते च विश्रामोभवति । तद्विरयानाम वृत्तम्भवति ॥ १८ ॥

चाग्व १२

नृगणम्-सुगणं च ।

उद्वयं ततश्चेद् डगणदगणम् ॥ यत्रदलयोस्तदा भवति नृगणम् ॥ १९ ॥

उद्वयमिति । चेत् यदि यत्र दलयोः प्रतिदलमिति यावत् उद्व-
यम् पञ्चकलगणद्वयं भवति । ततः डगणश्च दगणश्च अनयोःसमाहारः
डगणदगणम् चतुस्कलत्रिकलगणौ इति यावत् भवति । तदा तर्हि
तत् इति शेषः नृगणम् नृगणनामकवृत्तं भवति । सुगणमिति नामान्तर-
मस्य बोध्यम् ॥ १९ ॥

॥ इति मात्रार्द्धसमवृत्तानि ॥

अथ विषममात्रावृत्तानि ।

कुण्डलिका ।

पूर्वं दोहानामकं वृत्तं स्यादथ यत्र ।

रोलाचरणचतुष्टयं भवेदनन्तरमत्र ॥

भवेदनन्तरमत्र पदञ्च समाहितयमकम् ।

वसुपदानियमितमूर्तिं किल कुण्डलिकानामकम् ॥

वसुपदानियमितमूर्तिं भवति फणिपतिमतिपूर्वम् ॥

पूर्वं रमिकमनोज्ञतयैतद्वृत्तमपूर्वम् ॥ १ ॥

पूर्वमिति । यत्र पूर्वम् पुरः दोहानामकम् वृत्तम् स्यात् । अ-
नन्तरम् तदन्ते रोलाचरणचतुष्टयम् सम्पूर्णं रोलावृत्तम् भवेत् । तदि-
ति शेषः एतत् अत्र छन्दःशास्त्रे फणिपतिमतिपूर्वम् शेषबुद्धिपूर्व-
कम् कुण्डलिकानामकम् वृत्तम् भवति । कीदृशम् वृत्तम् । वसुभिः
अष्टभिः पदैः पादैः नियमिता बद्धा मूर्तिः आकृतिर्यस्य तत् । पुनः
कीदृशम् । वसूनाम् धनानाम् देवानाम्वा पदम् आस्पदभूता नियमि-
ता नितराम् यमिता यम इवाऽऽचरिता संज्ञातयमा वा रिपुसंहारोप-
योगिनीति यावत् मूर्तिः कठिनता यस्य तत् । पुनः कीदृशम् । पूर्वम्,
आदिभूतम् सर्ववृत्तेभ्यः श्रेष्ठमिति यावत् । पुनः कीदृशम् । रसिकमनो-
ज्ञतया सहृदयहृदयाह्लादजनकत्वेनेति यावत् अपूर्वम् अनुपमम् ।
पूर्वमपि सप्तपूर्वमिति विरोधो व्यज्यते । तत्परिहारस्तु पूर्वोक्तार्थेन ॥ अ-
थ च अत्र अस्मिन्वृत्त पदम् दोहायाः चतुर्थचरणम् इति यावत्
अनन्तरम् अभिन्नम् रोलाप्रथमपादगताद्यैकादशाक्षराभिन्नमिति या-
वत् भवेत् । यथाऽत्रैव भवेदनन्तरमत्र । भवेदनन्तरमत्र पदञ्चेति ।

च पुनः पदम् सर्वमिति यावत् समाहितम् यमकम् अन्यानुप्रासोपल-
क्षणमिदम् यत्र तत् एवम्भूतम्भवेत् । यथाऽत्रैव पूर्वम् पूर्वम् अपूर्वम्
यमकम् नामकम् यत्र मन्त्रेत्यादि । किलेति निश्चये ॥ १ ॥

अमृतध्वनिः ।

एकयमकोद्धतवर्णा इयमेवाऽमृतध्वनिः ।

इयं कुराडलिकैव यदि एकेनच यमकेन विशिष्टोद्धतवर्णशालिनी
स्यात् । तर्हि अमृतध्वनिः ज्ञेया । रौद्रादिरसोपयोगि वृत्तमिदममृतध्व-
निनामकमित्यवधेयम् ॥

सुललितम् रसिका च ।

निखिललघुशिवमितकल-विरचितचरणमिह किल ।

जनितरसिकरति सपदि । मुकलितललितरमपदि ॥

सुललितमिदमथ भवति । फणिगणपतिरिति भणति ॥ २ ॥

निखिलेति । अथ इह निखिलाः लघवो येषु तानि, शिवमिताः
एकादश कला मात्राः येषु तानि च, एवम्भूतानि विशिष्टतया रचिता-
नि चरणानि यस्य यस्मिन्वा तत्, सपदि शीघ्रम् जनिता रसिकानाम्
रतियेन तत्, मुकलितः ललितः रसः यैः एवम्भूतानि पदानि स-
न्ति अस्य तत्, न कर्मधारयान्मन्त्रवर्णयो बहुब्रीहिश्वेत्तदर्थप्रतिपत्तिकर
इति वचनस्य तु असुव्रत इत्यादिमहाभाष्यकारप्रयोगदर्शनादन्य-
त्वम्, इदम् सुललितम् सुललितनामकमवृत्तम् भवति । इति फणिग-
णपतिश्लेषः भणति । किलेति निश्चये । अयमाशयः । यत्र यद् चरणानि,
प्रतिचरणमेकादश मात्रा लघुरूपाश्च भवन्ति । तन्सुललितमवृत्तम्भवति ।
रसिकेतिनामान्तरमस्यज्ञेयम् ॥ २ ॥

नवपदम् रट्टा च ।

विषमपदं तिथिमितकलं यदि । भवति समपदं सपदि ॥

अशिशेखरमितमात्रं भवति । प्रतिपदवसुचरमपदि ॥

सयमकसुललिततरवर्णतति ।

लघुचरमाणि पदानि खलु यत्र पञ्च विलमन्ति ॥

दोहावृत्तं तदनु चेन्नवपदमिति कथयन्ति ॥ ३ ॥

विषमेति । विषमपदम् प्रथमतृतीयपञ्चमपदानीति यावत् ति-
थिमितकलम् पञ्चदशमात्रात्मकमिति यावत् भवति । समपदम् द्वि-
तीयतुर्यपादौ इति यावत् शशिशेखरमितमात्रम् एकादशमात्रात्मकम्
भवति । कीदृशम् विषमपदम् समपदञ्च । प्रतिपदम् प्रतिचरणम्

वसुमात्रान्ते अष्टमात्रान्ते चरमे च यतिर्विश्रामो यत्र तत् । पुनः कीदृ-
शम् । यमकेन सहिता सुललिततरा वर्णानां ततिर्यत्र तत् । एवम् य-
दि यत्र लघुः लघुवर्णः चरमे चरमो वा येषु तानि पञ्च पदानि विल-
सन्ति । चेत् तदनु पञ्चपदान्ते सपदि अव्यवहितोत्तरभागे इति यावत्
दोहावृत्तम्भवति । तर्हि तत् नवपदम् वृत्तम् भवति । इति कथयन्ति
आचार्या इति शेषः । स्खलिवति निश्चये । रट्टेति नामान्तरमस्य ज्ञेयम् ॥३॥

षट्पदम् ।

आदौ रोला भवति दश शरदशगुणविरतिकौ ।

पदावनन्तरमथोऽष्टाविंशतिमितमात्रिकौ ॥

यर्हि भवेतां तदनु वृत्तं षट्पदनामकम् ।

मुल्लितयमकितकायमतिमतिहितपरिणामकम् ॥

कलितमृदुपदविततिगणनियतिकृतमिदमधिकृतरति भवति ।

पिङ्गलनामा किल धृतनिखिलकुण्डलीशकुल इति भणति ॥४॥

आदाविति । यर्हि आदौ रोलावृत्तम् सम्पूर्णमिति यावत् भव-
ति । तदनु अनन्तरम् अव्यवहितम् यथा तथा दशशरदशगुणविर-
तिकौ दशमात्रान्ते शरमात्रान्ते पुनः दशमात्रान्ते पुनः मात्रात्रयान्ते
विरतिर्ययोः तौ अष्टाविंशतिमितमात्रिकौ अष्टाविंशतिमात्रात्मकौ पदौ
चरन्तौ भवेताम् । तर्हि इदम् षट्पदनामकम् वृत्तम् भवति । कीदृशम्
वृत्तम् । सुललितः यमकितः संज्ञातयमकः कायो यस्य तत् । पुनः
की० । अतिमतिहितपरिणामकम् अतिशयितः मतिहितः बुद्ध्यनुकूलः
परिणामः यस्य तत् । बहुव्रीहौ कप् । यद्वा अतिमतिहितः परिणामः यस्य
एवम्भूतम् कम् सुखम् यस्मात्तत् । पुनः कीदृशम् । कलिता मृदुपदानाम्
विततिर्येन तत् । पुनः की० । गणनियतिकृतम् सगणनियमम् । यद्वा क-
लितमृदुपदविततयो ये गणास्तेषाम् नियत्या नियमेन कृतम् इत्येकमेव
सर्वम्पदमस्तु । पुनः की० । अधिकृता रतिर्यस्मिन् येन वा तत् । इति
धृतनिखिलकुण्डलीशकुलः सर्वसर्पाधिराजकुलपालकः पिङ्गलनामा आ-
चार्यः इति शेषः भणति । इदम्वृत्तं क्वचित् षड्विंशतिमात्रात्मकपद-
द्वयावसानकरोलाचरणचतुष्टयात्मकमपि भवति ॥ ४ ॥

माला ।

निधिपरिमितधराजिसुराहिमाकिरणपरिमितगरुडगुरुगुणलविरचित-

प्रथमदला मुखे माला । परदलपाय्यामदृशं फणिनृपतेभाति मा
माला ॥ ५ ॥

निधीति । निधिरपरिमितैः नवभिः परणिसुरैः चतुर्लक्षान्मकचतुष्क-
लगणैः हिमकिरणपरिमितेन एकेन गरुडेन मध्यलघुपञ्चकलग-
णेन च गुरुयुगलेन द्वाभ्यां गुरुभ्याम् च विगञ्जितम् प्रथमदलम्
पूर्वार्धः यस्याः सा, माम् लक्ष्मीम् शोभामिति यावत् लानि तथा-
विधा, सा प्रसिद्धा माला मालानामवृत्तम् फणिनृपतेशोपस्य मुखे
भाति । याद् परदलम् उत्तरार्धः आर्यासिद्धशम् आर्यार्धसमम् स्यात् ।
अयमाशयः । यस्य पूर्वार्धं नवचतुर्लक्षान्मकचतुष्कलगणाः तदनु एकः
मध्यलघुपञ्चकलगणः तदनु द्वौ गुरु भवतः, उत्तरार्धस्त्वार्यार्धसमो भवति ।
तद्वृत्तम् मालानामकम्भवति ॥ ५ ॥

अनुला ॥

चरणचतुष्कं षोडशकलकम् । चरमे चकं त्रिंशत्कलकम् ।

चरणं चेत्स्थानाभियपितयमकम् । तद्गणतिनरामगणनियमकम् ॥

इति पिङ्गलनामा फणिगणपतिरनुलानामकवृत्तमिदम् ॥ ३ ॥

चरणेति । चेत् चरणचतुष्कम् पादचतुष्टयम् चत्वारः पादा
इति यावत् षोडशकलाः प्रत्येकमिति यावत् येषु तन् षोडशकलकम्
स्यात् । च पुनः चरमे चरणचतुष्कान्ते एकं चरणम् त्रिंशत्कलकम् त्रिंश-
न्मात्रात्मकं स्यात् । तत् तर्हि इदम् अनुलानामकवृत्तम् भवेत् । इति
पिङ्गलनामा फणिगणपतिः भणतिनराम् । कीदृशम् वृत्तम् । नियमितं
यमकम् पादान्ते इति यावत् यस्मिंस्तत् । पुनः कीदृशम् । न गणानाम्
नियमो यत्र तत् ॥ ६ ॥

इदमत्राऽवधेयम् । इह येषुलुन्दस्सुदलनिर्देशः । तेषुपादव्यवस्था-
नाऽस्ति । यथावरवादिषु । अपि च एषु सर्वेषु समार्धसमविषममात्रा-
त्तेषु पादान्वयमकाऽनुपासान्वयतरमवश्यमेवाऽभ्युपेयमन्यथाऽरोचकत्वा-
पत्तिरिति शम् ॥

॥ इति मात्राविषमवृत्तानि ॥

अथ वैतालीयम् ।

वैतालीयम् ।

विषमे यदि षट्कलास्समेऽष्टौ स्युस्ता इह नो निरन्तराः ।

न समाऽत्र पराश्रिता कला । वैतालीयेऽन्ते रलौ गुरुः ॥१॥

विषम इति । यदि विषमे प्रथमतृतीयचरणयोरिति यावत् प्रत्येकमिति यावत् षट्कलाः मात्राः स्युः । अन्ते पराणां कलानामिति भावः रलौ र-गणलपू स्याताम् । तदनु एकः गुरुः स्यात् । समे द्वितीयतुर्यपादयोरिति यावत् प्रत्येकमिति भावः अष्टौ कलाः स्युः । अन्ते अष्टानां कलानामिति यावत् रलौ स्याताम् । तदनु एकः गुरुः स्यात् । तर्हि तत् वैतालीये इत्यनुवा-दतो वैतालीयं नाम वृत्तम्भवतीति बोध्यम् । इह समे पादे ताः अष्टौ कलाः निरन्तराः अव्यवहिताः लघुरूपा इति यावत् नो स्युः । अत्र वैतालीये समा कलेति यावत् पराश्रिता न स्यात् । इदमत्र बोध्यम् । अत्र द्वितीया तुर्या षष्ठी अष्टमी च कला तृतीयया पञ्चम्या सप्तम्या नवम्या च सह गुरुत्वम् न प्रपद्यते । किन्तु लघुरूपैव तिष्ठति । यद्वा पूर्वकलया सह गुरुतामेति । तद्यथा द्वितीया प्रथमया तुर्या तृतीयया षष्ठी पञ्चम्या अष्टमी च सप्तम्या सह गुरुत्वमाप्नोतीति शम् ॥ १ ॥

औपच्छन्दसिकम् ।

चरमे यदि रेफयौ भवेता-

मौपच्छन्दमिकं दलद्वये तत् ॥ २ ॥

चरमे इति । यदि दलद्वये पूर्वार्धोत्तरार्धयोरिति यावत् चरमे अन्ते पराणां अष्टानां च कलानामिति यावत् रेफयौ रगणयगणौ भवेताम् । इतरन्सर्ववैतालीयवत् स्यात् इति भावः । तत् तर्हि औपच्छन्दसिकम् नाम वृत्तम् बोध्यम् ॥ २ ॥

आपातलिका ।

स्यातां यदि भो गुरुकौ च-

स्यादापातलिकाऽपि च तद्वत् ॥ ३ ॥

स्यातामिति । यदि षट्कलान्ते अष्टकलान्ते च भगणः स्यात् । तदनु च गुरुकौ द्वौ गुरु स्याताम् । अपि च अन्यच्च सर्वम् तद्वत् वैतालीय-वत् स्यात् । तर्हि आपातलिका नाम वृत्तम् स्यात् ॥ ३ ॥

दक्षिणान्तिका ।

तृतीययुग्दाक्षिणान्तिका ।

सप्तस्तपादेषु द्वितीयकः ॥ ४ ॥

तृतीयेति । समस्तपादेषु चतुर्थे चरणेषु द्वितीयलः द्वितीयो लघुः
तृतीययुक् तृतीयेन लघुनेति यावत् युज्यते इति तथाविधः स्यात् । तर्हि
दक्षिणान्तिकानाम वृत्तम् बोध्यम् । अयमाशयः । यत्र समस्तपादेषु
प्रथमो वर्णो लघुरेव । द्वितीयो गुरुः । अन्यः सर्वं वैतालीयवत् । सा
दक्षिणान्तिका भवति ॥ ४ ॥

उदीच्यवृत्तिः ।

उदीच्यवृत्तिर्द्वितीयलो ।

युक्तोऽग्रेण भवेदयुग्मयोः ॥ ५ ॥

उदीच्येति । यदि द्वितीयलः अयुग्मयोः प्रथमतोयपादयोः अग्रेण
तृतीयेन लघुनेति यावत् युक्तः स्यात् । तर्हि उदीच्यवृत्तिर्भवेत् । अय-
माशयः । यत्र विषमपादयोरेव प्रथमो वर्णो लघुः द्वितीयो गुरुः । इतर-
त्सर्वं वैतालीयवत् । तत् उदीच्यवृत्तिनामकं वृत्तं भवति ॥ ५ ॥

प्राच्यवृत्तिः ।

पूर्वेण युतोऽथ पञ्चमः । प्राच्यवृत्तिरुदितेति युग्मयोः ॥ ६ ॥

पूर्वेणेति । अथ यदि पञ्चमः लघुरिति यावत् युग्मयोः द्वितीयचतुर्थ-
पादयोः पूर्वेण लघुनेति यावत् युतः स्यात् । तर्हि प्राच्यवृत्तिः इति उदि-
ता । अयमाशयः । यत्र समपादयोः तुर्यपञ्चमौ लघू मिलित्वा गुरुः ।
इतरत्सर्वं वैतालीयवत् । तत् प्राच्यवृत्तिनामवृत्तम् बोध्यम् ॥ ६ ॥

प्रवृत्तकम् ।

यदा समावोजयुग्मकौ । पूर्वयोर्भवति तत्प्रवृत्तकम् ॥ ७ ॥

यदेति । यदा आजयुग्मकौ विषमसमौ पादाविति यावत्, पूर्वयोः
उदीच्यवृत्तिप्राच्यवृत्त्योः समौ तुल्यौ भवतः । तत् तर्हि प्रवृत्तकम् भ-
वति । अयमाशयः । यत्र विषमपादौ उदीच्यवृत्तिलक्षणघटितौ समपादौ
प्राच्यवृत्तिलक्षणघटितौ भवतः । तत् प्रवृत्तकं नाम वृत्तं बोध्यम् ॥ ७ ॥

अपरान्तिका परान्तिका वा ।

अस्य युग्मरचिता परान्तिका ॥ ८ ॥

अस्येति । अस्य प्रवृत्तकस्य युग्मरचिता समपादलक्षणघटिता
परान्तिका भवति । अयमाशयः । यत्र पादचतुष्टयम् प्राच्यवृत्तिलक्षण-
घटितं भवति । तत् परान्तिकानाम वृत्तम् बोध्यम् । अपरान्तिकेतिना-
मान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ८ ॥

चारुहासिनी ।

अयुग्मयुक् चारुहासिनी ॥ ९ ॥

अयुग्मेति । अयुग्मयुक् प्रवृत्तकवृत्तविषमचरणलक्षणयुक्ता चारुहा-
सिनी भवति । अयमाशयः । यत्र पादचतुष्टयम् उदीच्यवृत्तिलक्षणघ-
टितं भवति । नन् चारुहासिनीनाम् वृत्तम् ज्ञेयम् । इत्यादयोऽन्योऽपि
ज्ञेयाः ॥ ९ ॥ इति वैतालीयप्रकरणम् ।

इति मात्रावृत्तप्रकरणम् ।

अथ वर्णवृत्तानि ।

आरभ्यकासरात्पादादेकैकाक्षरवर्धितैः ।

पादैर्मवन्ति छन्दांसि यावत् षड्विंशतिं गतम् ॥ १ ॥

आरभ्येति । एकाक्षरात् एकवर्णात्मिकात्पादाच्चरणात् आरभ्य आ-
रम्भं कृत्वेति यावत् एकैकाक्षरवर्धितैः एकेन एकेन च अक्षरेण क्रमशः
वर्धितैः पादैः कृत्वा छन्दांसि यावत् षड्विंशतिं गतम् षड्विंशतिवर्णप-
र्यन्तमिति यावत् भवन्ति । तथा हि एकाक्षरपादम् १ द्व्यक्षरपादम् २ त्र्य-
क्षरपादम् ३ चतुरक्षरपादम् ४ पञ्चाक्षरपादम् ५ षडक्षरपादम् ६ सप्ताक्ष-
रपादम् ७ अष्टाक्षरपादम् ८ नवाक्षरपादम् ९ दशाक्षरपादम् १० एका-
दशाक्षरपादम् ११ द्वादशाक्षरपादम् १२ त्रयोदशाक्षरपादम् १३ चतुर्दशा-
क्षरपादम् १४ पञ्चदशाक्षरपादम् १५ षोडशाक्षरपादम् १६ सप्तदशाक्षर-
पादम् १७ अष्टादशाक्षरपादम् १८ एकोनविंशत्यक्षरपादम् १९ विंशत्य-
क्षरपादम् २० एकविंशत्यक्षरपादम् २१ द्वाविंशत्यक्षरपादम् २२ त्रयो-
विंशत्यक्षरपादम् २३ चतुर्विंशत्यक्षरपादम् २४ पञ्चविंशत्यक्षरपादम् २५
षड्विंशत्यक्षरपादश्च वृत्तम् भवति । तत्र एकाक्षरपादेवृत्ते प्रतिपादमे-
कमक्षरम्भवति । द्व्यक्षरपादे वृत्ते प्रतिपादमक्षरद्वयम् भवति । पञ्चमेवा-
ऽन्येऽपि सर्वे बोध्याः ॥ १ ॥

अथ एतेषां जातिनामान्याह—

उक्ताऽत्युक्ता तथा मध्या प्रतिष्ठाऽन्या सुपूर्विका ।

गावज्युष्णिगनुष्टुप् च वृहती पङ्क्तिरेव च ॥ २ ॥

त्रिष्टुप् च जगती चैव तथाऽतिजगती मता ।

शर्करा साऽतिपूर्वा स्यादष्टयत्यष्टी ततः स्मृते ॥ ३ ॥

धृतिश्चाऽतिधृतिश्चैव कृतिः प्रकृतिराकृतिः ।

विकृतिः संस्कृतिश्चैव तथाऽतिकृतिरुत्कृतिः ॥ ४ ॥

इत्येति । उक्ता १ अत्युक्ता २ मध्या ३ प्रतिष्ठा ४ अन्या पञ्चमी सुपूर्ति

का प्रतिष्ठा, सुप्रतिष्ठेति यावत् ५ गायत्री ६ उष्णिक् ७ अनुष्टुप् ८ वृहन् ९ पङ्क्तिः १० त्रिष्टुप् ११ जगती १२ अतिजगती १३ शर्करा, क्वचित् शर्कराति नाम १४ सा शर्करा अतिपूर्वा स्यात्, अतिशर्कराति यावत् १५ अष्टिः १६ अत्यष्टिः १७ धृतिः १८ अतिधृतिः १९ कृतिः २० प्रकृतिः २१ आकृतिः २२ विकृतिः २३ संस्कृतिः क्वचित् संकृतिरित्यपि २४ अतिकृतिः अतिकृतिरित्यपि नाम क्वचित् २५ उन्कृतिः २६ । तत्रैकाक्षरपादवृत्तस्य उक्ता नाम जातिः, द्व्यक्षरपादवृत्तस्य अन्युक्तानामजातिः, त्र्यक्षरपादवृत्तस्य मध्यानाम जातिः, एवमेव क्रमेणाऽन्यान्यपि सर्वाणि जातिनामानि बोध्यानि ॥२॥३॥४॥

इत्युक्ताश्छन्दसां संज्ञाः क्रमशो वच्मि साम्प्रतम् ॥

तदग्रे चण्डवृष्ट्यादिदण्डकाः परिकीर्तिताः ।

वर्णवर्णवतिर्यावद्वर्णवृद्ध्या यथाक्रमम् ॥ ५ ॥

इति इति । इति छन्दसाम् वर्णसमवृत्तजातीनामिति यावत् संज्ञाः नामानि उक्ताः पिङ्गलादिभिरिति यावत् । साम्प्रतम् इदानीम् तदुभेदः निति शेषः क्रमशः वच्मि कथयामि । तदग्रे षड्विंशत्यक्षरपादवृत्तजातिः ऊर्ध्वम् चण्डवृष्ट्यादिदण्डकाः चण्डवृष्टिप्रपातनामकप्रभृतिदण्डकाः यथाक्रमम् गणवृद्ध्या परिकीर्तिताः । यावत् वर्णवर्णवतिर्भवतीति शेषः वर्णवृत्तिसंख्याः वर्णाः यावत् भवन्तीति भावः । तथा हि समविंशत्यक्षरपादो दण्डकश्चण्डवृष्टिप्रपातनामको भवति, एवमन्येऽपि दण्डका बोध्याः । दण्डकोऽपि समवृत्तान्तःपातो तत्पादचतुष्टयस्य समलक्षणत्वात्

त्रिभिः षड्भिः पदैर्गाथा भवन्ति नियमोद्भूताः ।

ऊर्ध्वं कक्षास्समाख्याता यावद्वर्णशतत्रयम् ॥ ६ ॥

त्रिभिरिति । त्रिभिः षड्भिः वा पदैः पादैः उपलक्षिता इति यावत् नियमोद्भूताः नियता गाथा भवन्ति । यथा इत्युक्ताश्छन्दसां संज्ञा इत्यारभ्य गणवृद्ध्या यथाक्रममित्यन्तमेका षट्चरणान्तिका गाथा मूल एवोक्ता । एतदुपलक्षणम्, ततश्चोक्तादन्यत् “महिषे सुराणामधिपे देवाना”मित्यादि निखिलवृत्तलक्षणानाक्रान्तमार्षं वृत्तमपि गाथासंज्ञं बोध्यम् । परन्वेतत्समाधानमार्षवृत्तेष्वेव, न त्वनार्षवृत्तेषु अनवस्थापत्तेः ॥ ५ ॥

ऊर्ध्वम् वर्णवर्णवत्यक्षरपाददण्डकजातेरिति यावत् यावद्वर्णशतत्रयम् त्रिशतसंख्याक्षरपर्यन्तमिति यावत् कक्षाः कक्षाख्यानि वृत्तानीति यावत् समाख्याताः । तथा हि एकाक्षरपादादारभ्य शतत्रयसंख्याक्षरपादपर्यन्तम् वर्णसमवृत्तानि भवन्तीति निष्पन्नम् । तत्रैकाक्षरपा-

दादीनां बहुविशयक्षरपादान्तानां वृत्तानामुक्तादयो जातिसंज्ञाः पृथक् पृथक् उक्ताः । समविशयक्षरपादादीनां परणवत्यक्षरपादान्तानां सर्वेषाम्बुत्तानां तु दण्डक इति एकैव जातिसंज्ञा प्रोक्ता । एवम् सप्तनव-
त्यक्षरपादादीनां त्रिशताक्षरपादपर्यन्तानाम्बुत्तानामपि कदा इति एकैव जातिसंज्ञा निरूपिता । इति सर्वमवदातम् ॥ ६ ॥

॥ अथ वर्णसमवृत्तानि ॥

तत्रैकाक्षरा वृत्तिः ।

१ उक्ता- भेदौ २

श्रीः

गश्रीः ५ १ व्यक्तिः

स्तु—

लस्तु । २ व्यक्तिः

इत्युक्ताप्रस्तारे यथाक्रमनामनी ॥

मिति । यत्र प्रतिपादमेको गुरुः, तत् वृत्तम् श्रीनामकम्भवति ॥ १ ॥

मिति । यत्र प्रतिपादमेको लघुः, तत् वृत्तम् स्तुनामकम्भवति ॥ २ ॥

इति एकाक्षरा वृत्तिः ।

॥ अथ द्व्यक्षरा वृत्तिः ॥

२ अत्युक्ता- भेदाः ४

स्त्री-कामा च—

गौ स्त्री ५५ १ व्यक्तिः

महो—

लम्महो । ५ २ व्यक्तिः

चारु-सारु च—

ग्लचारु ५ ३ व्यक्तिः

मधु—

ल्लमधु ॥ ४ व्यक्तिः ।

इत्युक्ताप्रस्तारे यथाक्रमनामानि ॥

गाविति । यत्र प्रतिपादम् द्वौ गुरुः स्याताम्, तत् वृत्तम् स्त्रीनामकम् ज्ञेयम् । अस्य कामाऽपि नाम ज्ञेयम् ॥ १ ॥

लिति । यत्र प्रतिपादम् लघुगुरु, तत् वृत्तम् महीनामकम् ज्ञेयम् ॥ २ ॥

गिति । यत्र प्रतिपादम् गुरुलघु, तत् वृत्तम् चारुनामकम् ज्ञेयम् ।

अस्य नामान्तरम् सारु ॥ ३ ॥

लिति । यत्र प्रतिपादम् लघुद्वयम्, तत् वृत्तम् मधुनामकम् ज्ञेयम् ॥ ४ ॥

॥ इति त्रयन्तरा वृत्तिः ॥

॥ अथ त्रयन्तरा वृत्तिः ॥

३ मध्या-

भेदाः ८

नारी-

मो नारी SSS १ व्यक्तिः

बलाका शशी च-

य्वलाका ISS २ व्यक्तिः । शशी यः इति पाठान्तरम् ।

मृगी-प्रिया च-

रोमृगी SIS ३ व्यक्तिः । रः प्रिया इत्यपि पाठः ।

रमणः-

रमणः IIS ४ व्यक्तिः

पाञ्चालि-

त्पाञ्चालि SSI ५ व्यक्तिः

मृगेन्दु-नरेन्दु च-

जमृगेन्दु ISI ६ व्यक्तिः । जनरेन्दु इत्यपि पाठः ।

मन्दरि-

भमन्दरि SII ७ व्यक्तिः

हरणि-कमलि च-

नहरणि III ८ व्यक्तिः । न्कमलि इत्यपि पाठः ।

इति मध्याप्रस्तारे यथाक्रमनामानि ॥

म इति । यत्र प्रतिपादम् एको मगणः, तत् वृत्तम् नारीनाम भवति ॥ १ ॥

यिति । यत्र प्रतिपादम् एको यगणः, तत् वृत्तम् बलाकानाम् ज्ञेयम् । अस्य शशीति नामान्तरम् ॥ २ ॥

र इति । यत्र प्रतिपादम् एको रगणः, तत् वृत्तम् मृगीनाम बोध्यम् ।
अस्य प्रियेऽपि नामाऽस्ति ॥ ३ ॥

सिति । यत्र प्रतिपादम् एकस्सगणः, तत् वृत्तम् रमणनाम भवति ॥ ४ ॥

तिति । यत्र प्रतिपादम् एकस्तगणः, तत् वृत्तम् पाञ्चालिनाम
भवति ॥ ५ ॥

जिति । यत्र प्रतिपादम् एको जगणः, तत् वृत्तम् मृगेन्दुनाम भवति ।
इत् नरेन्दुसंज्ञकमपि बोध्यम् ॥ ६ ॥

भिति । यत्र प्रतिपादम् एको भगणः, तत् वृत्तम् मन्दरिसंज्ञकम्
ब्रह्मम् ॥ ७ ॥

निति । यत्र प्रतिपादम् एको नगणः, तत् वृत्तम् हरणिनामकम्
बोध्यम् । अस्य कमलि इति संहान्तरमास्ते ॥ ८ ॥

॥ इति त्रयक्षरा वृत्तिः ॥

॥ अथ चतुरक्षरा वृत्तिः ॥

४ प्रतिष्ठा—

भेदाः १६

कन्या-कार्णा-तार्णा च—

मर्गा चेतकन्या SSSS १ व्यक्तिः

क्रीडा-

यर्गा क्रीडा ISSS २ व्य०

नन्दः—

रोगु नन्दः SSSS ३ व्य०

दोला-रामा च—

सगि दोला IIS ४ व्य०

धरा—

तोगो धरा SSIS ५ व्य०

कला-नगानिका च—

जर्गा कला ISIS ६ व्य०

वला—

भोगु वला SII ७ व्य०

सती-तरणिजा च—

नगि सती IIIS ८ व्य०

मुग्ध-गोपालक्ष—

मुग्धं ग्लौ च SSSI ९ व्य०

वारि-कत्तु च-

यहाँ वारि । 55। १० व्य०

धारि-

ॐ च धारि ५।५। ११ व्य०

कारु-वीरु च-

सलि कार ॥५॥ १२ व्य०

तावुरि-कृष्णश्च-

तल्लौ तावुरि ५५॥ १३ व्य०

अनु-

जलावृजु ॥५॥ १४ व्य०

अनृजु-निशि-

भलावनृजु ॥ १५ ॥

पट्ट-हरि च-

नलि पटु ॥॥ १३ व्य०

॥ इति प्रतिष्ठाप्रस्तारे यथाक्रमनामानि ॥

मिति । यत्र प्रतिपादम् मण्णगुरु स्यातां, तद्वृत्तं कन्यानाम ज्ञेयम् ।
अस्य कीर्णा तीर्णा चैर्यपि नामद्वयम् ॥ १ ॥

यगाविति । यत्र प्रतिपादम् यगणगुरु स्यातां, तद्बृत्तं क्रोडानाम
ज्ञयम् ॥ २ ॥

र इति । यत्र प्रतिपादम् रगणगुरु स्तः, तद्वृत्तं नन्दनामकम् भवति ॥ ३ ॥
सगीति । यत्र प्रतिपादम् सगणगुरु भवतः, तद्वृत्तं दोलानाम्
भवति । रामेत्यपि नामाऽस्य बोध्यम् ॥ ४ ॥

त इति । यत्र प्रतिपादम् तगणगुरु स्तः, तद्वृत्तं धरा नाम भवति ॥५॥
जगाविति । यत्र प्रतिपादम् जगणगुरु स्याताम्, तद्वृत्तम् कलानाम
ज्ञेयम् । नगानिकेस्थपि नामाऽस्य बोध्यम् ॥ ६ ॥

अ इति । यत्र प्रतिपादम् भगणगुरु स्याताम्, तद्वृत्तम् बलानाम
बोध्यम् ॥ ७ ॥

नगीति । यत्र प्रतिपादम् नगणगुरु स्याताम्, तद्बृत्तं सतीनाम् दो-
ध्यम् । तरणिजेत्यपि नामाऽस्य ॥ ८ ॥

मुग्धमिति । यत्र प्रतिपादम् मगणलघु स्याताम्, तद्वृत्तं मुग्धनामकं
ज्ञेयम् । गोपाल इत्यपि नामास्य ॥ ९ ॥

यलाविति । यत्र प्रतिपादम् यगणलघु स्तः, तदुक्तं वारिनाम
भवति । कञ् इत्यपि नामास्य ॥ १० ॥

रिति । यत्र प्रतिपादम् रगणलघू स्याताम्, तद्वृत्तं धारिनाम
ज्ञेयम् ॥ ११ ॥

सलोति । यत्र प्रतिपादम् सगणलघू स्तः, तद्वृत्तं कारुनाम भवति ।
बोह नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ १२ ॥

तिनि । यत्र प्रतिपादम् तगणलघू स्तः, तद्वृत्तं तावुरिनाम भवति ।
कृष्णमपि नामाऽस्य ॥ १३ ॥

जलाविति । यत्र प्रतिपादम् जगणलघू स्तः, तद्वृत्तं ऋजुनाम
भवति ॥ १४ ॥

मिति । यत्र प्रतिपादम् भगणलघू स्तः, तद्वृत्तम् अनृजु नाम भवति ।
निशोऽपि नामास्य बोध्यम् ॥ १५ ॥

नलोति । यत्र प्रतिपादम् नगणलघू स्तः, तद्वृत्तम् पटुनामकं भवति ।
हराऽप्यस्य नाम बोध्यम् ॥ १६ ॥

॥ इति चतुरक्षरा वृत्तिः ॥

॥ अथ पञ्चाक्षरा वृत्तिः ॥

५ सुप्रतिष्ठा—

भेदाः ३२

बाला-सम्मोहासारः-सम्मोहा च-

मोगौ वाळा स्यात् SSSSS १ व्य०

म इति । यत्र प्रतिपादम् मगणः गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं बालानाम
स्यात् । अस्य सम्मोहासारः-संमोहा चेत्यपि नामद्वयम् बोध्यम् ॥ १ ॥

नाली-

यर्गा गो नाली ISSSS २ व्य०

यगाविति । यत्र प्रतिपादम् यगणो गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं नालीनामकं
ज्ञेयम् ॥ २ ॥

सुरिणी-

सूरिणी गौगः SSSSS ३ व्य०

सूरिणीति । यत्र प्रतिपादम् रगणो गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं सूरिणीनामकं
बोध्यम् ॥ ३ ॥

प्रगुणम्-चतुर्वर्णा च-

प्रगुणं सौ गः IISSS ४ व्य०

प्रगुणमिति । यत्र प्रतिपादम् सगणो गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तम्प्रगुणनाम
भवति । अन्य चतुर्वर्णस्य नामान्तरम् ॥ ४ ॥

लोलम्-सहारी च-

लोलं तगौ गः SSIS ५ व्य०

लोलमिति । यत्र प्रतिपादम् तगणो गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं लोलं नाम बोध्यम् । अस्य सहारीति नामान्तरम् ॥ ५ ॥

कण्ठी-

जगौ गु कण्ठी ISIS ६ व्य०

जगाविति । यत्र प्रतिपादम् जगणो गुरुद्वयं च, तद्वृत्तं कण्ठीनाम-
कम् बोध्यम् ॥ ६ ॥

पङ्क्तिः—अक्षरपङ्क्तिश्च-हंसोऽपि-

भगौ गुरु पङ्क्तिः SIISS ७ व्य०

भिति । यत्र प्रतिपादम् भगणो गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं पङ्क्तिनाम बोध्यम् ।
अस्याऽक्षरपङ्क्तिर्हंसश्चेत्यपि नामद्वयम् ॥ ७ ॥

कललि-

कललि नोगौ IIISS ८ व्य०

कललीति । यत्र प्रतिपादम् नगणो गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तम् कललिनामकं
बोध्यम् ॥ ८ ॥

हासिका-

म्लौ गो हासिका SSSIS ९ व्य०

मिति । यत्र प्रतिपादम् मगणो लघुगुरुञ्च, तद्वृत्तम् हासिकानाम
बोध्यम् ॥ ९ ॥

नरी-

यलौ गो नरी ISSIS १० व्य०

येति । यत्र प्रतिपादम् यगणलघुगुरुवः, तद्वृत्तं नरीनामकं बोध्यम् ॥ १० ॥

वैनसम्-

लौ गु वैनसम् SISIS ११ व्य०

रिति । यत्र प्रतिपादम् रगणलघुगुरुवः, तद्वृत्तं वैनसनामकं ज्ञेयम् ॥ ११ ॥

प्रिया-

मलगैः प्रिया IISIS १२ व्य०

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणलघुगुरुवः, तद्वृत्तम् प्रियानामकम् भ-
वति ॥ १२ ॥

कणिका-

त्लौगः कणिका SSIISS १३ व्य०

तिति । यत्र प्रतिपादम् तगणलघुगुरुवः, तद्वृत्तं कणिकानामकम् बो-
ध्यम् ॥ १३ ॥

शिला-

जलां गु शिला ।S॥S १४ व्य०

जेति । यत्र प्रतिपादम् जगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं शिलानामकं बोध्यम् ॥१४॥

मण्डलम्-

भृन्गमण्डलमिदम् S॥IS १५ व्य०

मिति । यत्र प्रतिपादम् मणलघुगुरवः, तद्वृत्तं मण्डलनामकं ज्ञेयम् ॥ १५ ॥

सुनः-

नलगु सुनः ॥IS १६ व्य०

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं सुलूनामकं बोध्यम् १६ कुम्भारि-

मो ग्लौ कुम्भारि SSSS १७ व्य०

म इति । यत्र प्रतिपादम् मणलघुगुरवः, तद्वृत्तं कुम्भारिनामकं ज्ञेयम् ॥ १७ ॥

भूः-

यगौ भृलेश्व ॥SSS १८ व्य०

येति । यत्र प्रतिपादम् यगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं भूनामकम्भवति ॥ १८ ॥

ह्रीः-

रो गलौ ह्रीश्च SSS १९ व्य०

र इति । यत्र प्रतिपादम् रगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं ह्रीनामकम्भवति ॥ १९ ॥

पालि-

मगलाः पालि ॥SS २० व्य०

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं पालिनामकम्बो-
ध्यम् ॥ २० ॥

किञ्चलिक-

किञ्चलिक तो म्लच SSIS २१ व्य०

किञ्चलीति । यत्र प्रतिपादम् तगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं किञ्चलिक नाम
भवति ॥ २१ ॥

वार्द्धि-

जगौल्व वार्द्धि ॥SIS २२ व्य०

जेति । यत्र प्रतिपादम् जगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं वार्द्धिनामकम्बोध्यम् २२
विद्-

विद् भगलाश्च SIIIS २३ व्य०

विदिति । यत्र प्रतिपादम् भगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं विद्नामकं ज्ञेयम् २३

पांशु-

नगलि पांशु ||SI|| २४ व्य०

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणगुलघवः तद्वृत्तं पांशुनाम बोध्यम् ॥ २४ ॥
मालीनम्-

मालीनं मल्लयु SSS|| २५ व्यः

मालीनमिति । यत्र प्रतिपादम् मगणो लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं माली-
ननाम स्यात् ॥ २५ ॥

वरीयः-

वरीयो रललि ISS|| २६ व्य०

वरीय इति । यत्र प्रतिपादम् यगणो लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं वरीयो नाम
बोध्यम् ॥ २६ ॥

कलिक-

कलिक च रललि SIS|| २७ व्य०

कलिकेति । यत्र प्रतिपादम् रगणो लघुद्वयं च, तद्वृत्तं कलिकनामकं
बोध्यम् ॥ २७ ॥

जतु-

सललं जतु ||SI|| २८ व्य०

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणो लघुद्वयं च, तद्वृत्तं जतुनाम भवति २८
छिद्रम्-

छिद्रं तललि SSI|| २९ व्य०

छिद्रमिति । यत्र प्रतिपादम् तगणो लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं छिद्रनाम-
कं ज्ञेयम् ॥ २९ ॥

क्षुपम्-हरञ्च-

क्षुपं जललि IS|| ३० व्य०

क्षुपमिति । यत्र प्रतिपादम् जगणो लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं क्षुपनामकम् भ-
वति । हरमिति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ३० ॥

क्षुत्-विष्णु च-

क्षुद्रललघु S|| ३१ व्य०

क्षुद्रिति । यत्र प्रतिपादम् भगणो लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं क्षुद्रनामकम्
ज्ञेयम् । अस्य विष्णु इत्यपि नाम ॥ ३१ ॥

हलि-जन्मि च-

नललि हलि |||| ३२ व्य०

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणो लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं हलिनामकं
भवति । अस्य जन्मीति नामान्तरम् ज्ञेयम् ॥ ३२ ॥

इति सुप्रतिष्ठाप्रस्तारे यथाक्रमनामानि ॥

॥ इति पञ्चाक्षरा वृत्तिः ॥

अथ षडक्षरा वृत्तिः ।

६ गायत्री भेदाः ६४

विद्युल्लेखा शेषा च—

मौ म्याद्विद्युल्लेखा

SSSSSS १

माविति । यत्र प्रतिपादम् द्वौ मगणौ, तद्वृत्तम् विद्युल्लेखानाम
स्यात् । शेषेऽप्यस्य नाम ॥ १ ॥

पन्था—

यमौ स्यात्पन्थाख्यम्

ISSSSS २

येति । यत्र प्रतिपादम् यगणमगणौ, तद्वृत्तं पन्थाख्यम् स्यात् ॥२॥
करेणुः—

स्यात्करेणु रो मः

SISSSS ३

स्यादिति । यत्र प्रतिपादम् रगणमगणौ, तद्वृत्तं करेणुनामकम्
स्यात् ॥ ३ ॥

अभिख्या—

मगणो मोऽभिख्या

IISSSS ४

मगण इति । यत्र प्रतिपादम् मगणमगणौ, तद्वृत्तम् अभिख्यानामकं
भवति ॥ ४ ॥

वभ्रूः—

तोमो भवेद्वभ्रूः

SSISSS ५

त इति । यत्र प्रतिपादम् तगणमगणौ, तद्वृत्तम् वभ्रूनामकं भवेत् ॥५॥
कञ्जा—

जमौ भवेत्कञ्जा

ISISSS ६

जेति । यत्र प्रतिपादम् जगणमगणौ, तद्वृत्तं कञ्जानाम भवेत् ॥६॥
सिन्धुरया—

सिन्धुरया भोमः

SIISSS ७

सिन्धुरयेति । यत्र प्रतिपादम् भगणमगणौ, तद्वृत्तं सिन्धुरयानाम
भवेत् ॥ ७ ॥

गुणवती—

गुणवती नो मः

SSS ८

गुणवतीति । यत्र प्रतिपादम् नगणमगणौ, तद्वृत्तं गुणवतीनाम
भवति ॥ ८ ॥

तन्त्री-

मो यो यत्र तन्त्री

SSS SS ९

म इति । यत्र प्रतिपादम् भगणयगणौ, तद्वृत्तं तन्त्रीनामकं भवति ॥ ९ ॥

सोमराजी-शङ्खधारी च-

द्विया सोमराजी

ISS SS १०

द्वियेति । यत्र प्रतिपादम् द्वौ यगणौ, तद्वृत्तं सोमराजी नाम भवति । शङ्खधारीति नामान्तरमस्य ज्ञेयम् ॥ १० ॥

पिकाली-

चेद्रयौ पिकाली

S SS SS ११

चेदिति । चेत्प्रतिपादम् रगणयगणौ भवेताम्, तर्हि पिकालीनाम वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ११ ॥

कमनी-

कमनी सयौ स्यात्

SS SS १२

कमनीति । यत्र प्रतिपादम् सगणयगणौ, तद्वृत्तं कमनीनामकं स्यात् १२ तनुमध्या-

त्यौ चेत्तनुमध्या

SS SS १३

त्याविति । चेत् प्रतिपादम् तगणयगणौ स्याताम्, तर्हि तनुमध्या नाम वृत्तम् ज्ञेयम् ॥ १३ ॥

अरजस्का-

जयावरजस्का

ISI SS १४

जेति । यत्र प्रतिपादम् जगणयगणौ, तद्वृत्तम् अरजस्कासंज्ञकं स्यात् ॥ १४ ॥

ईति:-

भो यगण ईति:

S III SS १५

भ इति । यत्र प्रतिपादम् भगणयगणौ, तद्वृत्तम् ईतिनामकं बोध्यम् ॥ १५ ॥

शशिवदना-

शशिवदना न्यौ

II SS १६

शशीति । यत्र प्रतिपादम् नगणयगणौ, तद्वृत्तम् शशिवदनानाम भवति ॥ १६ ॥

अवोढा-

उक्ताऽवोढा मरौ

SSSSS १७

उक्तेति । यत्र प्रतिपादम् मगणरगणौ, सा अवोढा उक्ता ॥ १७ ॥

कच्छपी-

यरा म्यात्कच्छपी

ISSIS १८

येति । यत्र प्रतिपादम् यगणरगणौ, तत् वृत्तं कच्छपीनाम स्यात् ॥ १८ ॥

विजोहा-विमोहा च-

रा विजोहा मता

SSIS १९

राविति । यत्र प्रतिपादम् ङी रगणौ, सा विजोहा नाम मता । विमोहे-
न्यपि नामाऽस्य बोध्यम् ॥ १९ ॥

मृदुकीला-

मृदुकीला मरा

SSIS २०

मृदुकीलेति । यत्र प्रतिपादम् सगणरगणौ, तद् वृत्तं मृदुकीलानामकं
बोध्यम् ॥ २० ॥

स्थाली-

स्थाली भवेतरा

SSIS २१

स्थालीति । यत्र प्रतिपादम् तगणरगणौ, तत् वृत्तम् स्थालीनामकं
बोध्यम् ॥ २१ ॥

बलीमुखी-

बलीमुखी जरा

ISIS २२

बलीमुखीति । यत्र प्रतिपादम् जगणरगणौ, तत् वृत्तं बलीमुखीसंज्ञ-
कम्भवति ॥ २२ ॥

शुनकम्-

स्याच्छुनकम्भरा

SIIS २३

स्यादिति । यत्र प्रतिपादम् भगणरगणौ, तद् वृत्तम् शुनकम् नाम
स्यात् ॥ २३ ॥

निरसिका-

निरसिका नरा

IIIS २४

निरसिकेति । यत्र प्रतिपादम् तगणरगणौ, तत् वृत्तं निरसिकानाम
बोध्यम् ॥ २४ ॥

निस्का-

निस्का यत्र मरा

SSII २५

निस्केति । यत्र प्रतिपादम् मगणसगणौ, तत् वृत्तम् निस्काख्यं
बोध्यम् ॥ २५ ॥

मशगा-

यसौ स्यान्मशगा

ISSIIS २६

येति । यत्र प्रतिपादम् यगणसगणौ, तद्वृत्तं मशगाऽऽख्यं स्यात् २६
कर्मदा-

कर्मदा च रसौ

SSIIS २७

कर्मदेति । यत्र प्रतिपादम् रगणसगणौ, तद्वृत्तम् कर्मदानामकं
बोध्यम् ॥ २७ ॥

तिलका-

सगणौ तिलका

IIISI २८

सगणाविति । यत्र प्रतिपादम् द्वौ सगणौ, तद्वृत्तं तिलकानाम
बोध्यम् ॥ २८ ॥

वसुमती-

त्सौ स्याद्वसुमती

SSIIS २९

तिति । यत्र प्रतिपादम् तगणसगणौ, तद्वृत्तं वसुमतीनाम स्यात् २९
कुही-

कुही यदि जसौ

ISIIS ३०

कुहीति । यदि प्रतिपादम् जगणसगणौ स्याताम्, तर्हि कुहीनामवृत्तं
बोध्यम् ॥ ३० ॥

सौरभि-

सौरभि च भसौ

SIIS ३१

सौरभीति । यत्र प्रतिपादम् भगणसगणौ, तत् वृत्तं सौरभिनाम
भवति ॥ ३१ ॥

सरि-

सरि नसगणौ

IIIIIS ३२

सरीति । यत्र प्रतिपादम् नगणसगणौ, तद्वृत्तं सरिसंज्ञकं बोध्यम् ३२
साह्वति-

मस्तः स्यात्साह्वति

SSSSSI ३३

म इति । यत्र प्रतिपादम् मगणतगणौ, तद्वृत्तं साह्वतिनाम स्यात् ३३
विन्दु-

यतावृत्तं विन्दु

ISSSSI ३४

येति । यत्र प्रतिपादम् यगणतगणौ, तद्वृत्तम् विन्दुनामकम्
उक्तम् ॥ ३४ ॥

मन्त्रिका-

मन्त्रिकारस्तथ

SISSSI ३५

मन्त्रिकेति । यत्र प्रतिपादम् रगणतगणौ, तद्वृत्तं मन्त्रिकानाम
बोध्यम् ॥ ३५ ॥

दुग्धि-

मनकारौ दुग्धि

॥SSSI ३६

मेति । यत्र प्रतिपादम् सगणतगणौ, तद्वृत्तं दुग्धिनामकम्भवति ३६
मन्थानकम्-

मन्थानकं तौ च

SS SSI ३७

मन्थानकमिति । यत्र प्रतिपादम् द्वौ तगणौ, तद्वृत्तं मन्थानकं नाम
ज्ञेयम् ॥ ३७ ॥

क्षमापालि-

जतौ क्षमापालि

IS SSI ३८

जेति । यत्र प्रतिपादम् जगणतगणौ, तद्वृत्तं क्षमापालिनाम भवति ३८
रादि-

यत्र भतौ रादि

SIISS ३९

यत्रेति । यत्र प्रतिपादम् भगणतगणौ, तद्वृत्तं रादिनामकम्बोध्यम् ३९
अनिभृतम्-

अनिभृतं न्तौ च

IISSI ४०

अनिभृतमिति । यत्र प्रतिपादम् नगणतगणौ, तद्वृत्तम् अनिभृतनाम
ज्ञेयम् ॥ ४० ॥

मङ्कुरम्-

मो जो मङ्कुरश्च

SSSISI ४१

महति । यत्र प्रतिपादम् मगणजगणौ, तद्वृत्तं मङ्कुरम् नाम
बोध्यम् ॥ ४१ ॥

वृत्तहारि-

यजौ वृत्तहारि

ISSISI ४२

येति । यत्र प्रतिपादम् यगणजगणौ, तद्वृत्तम् वृत्तहारि नाम बोध्यम् ४२
आर्भवं-

आर्भवं रजौ च

SISISI ४३

आर्भवंमिति । यत्र प्रतिपादम् रगणजगणौ, तद्वृत्तम् आर्भवं नाम
ज्ञेयम् ॥ ४३ ॥

मधुमारकम्-

मधुमारकं रिज

IIISIS ४४

मधुमारकमिति । यत्र प्रतिपादम् सगणजगणौ, तद्वृत्तम् मधुमा-
रकं नाम स्यात् ॥ ४४ ॥

हाटकशालि-

त्र्यौ हाटकशालि

SS||S| ४५

तिति । यत्र प्रतिपादम् तगणजगणौ, तद्वृत्तं हाटकशालिनामक-
म्भवति ॥ ४५ ॥

मालतिका-

जिज मालतिका च

IS||S| ४६

ज्जिति । यत्र प्रतिपादम् द्वौ जगणौ, तद्वृत्तं मालतिकानाम बोध्यम् ४६
पाकलि-

पाकलि भर्जौ च

S||S| ४७

पाकलीति । यत्र प्रतिपादम् भगणजगणौ, तद्वृत्तं पाकलिनामकं
बोध्यम् ॥ ४७ ॥

पुटमर्दि-

नजि पुटमर्दि

||||S| ४८

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणजगणौ, तद्वृत्तं पुटमर्दिनामकं बोध्यम् ४८
कंसरि-

मो भस्स्यात्कंसरि

SSSS|| ४९

म इति । यत्र प्रतिपादम् मगणभगणौ, तद्वृत्तं कंसरिनामकं
स्यात् ॥ ४९ ॥

सोमश्रुति-

यभौ सोमश्रुति

SSS|| ५०

येति । यत्र प्रतिपादम् यगणभगणौ, तद्वृत्तं सोमश्रुतिनाम बोध्यम् ५०
सोपधि-

स्याद्रभौ सोपधि

S|SS|| ५१

स्यादिति । यत्र प्रतिपादम् रगणभगणौ, तद्वृत्तं सोपधिसंज्ञकं
स्यात् ॥ ५१ ॥

शङ्खश्रुति-

सभि शङ्खश्रुति

||SS|| ५२

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणभगणौ, तद्वृत्तं शङ्खश्रुतिनाम बोध्यम् ५२
इन्धा-

इन्धा तभौ यदि

SS|S|| ५३

इन्धेति । यदि प्रतिपादम् तगणभगणौ, तर्हि इन्धानाम वृत्तम्
बोध्यम् ॥ ५३ ॥

सावदु-

जभौ च सावदु

SISII ५४

जति । यत्र प्रतिपादम् जगणभगणौ, तद्वृत्तम् सावदुस्सङ्कं ज्ञेयम् ५४
नन्दि-

नन्दि च भद्रयि

SIIISII ५५

नन्दि । यत्र प्रतिपादम् भगणद्वयम्, तद्वृत्तम् नन्दिनाम् ज्ञेयम् ५५
अयमितम्-

अयमितं नभि

IIISII ५६

अयमितमिति । यत्र प्रतिपादम् नगणभगणौ, तद्वृत्तम् अयमि-
नन्नाम् स्यात् ॥ ५६ ॥

प्रोथा-

म्नां प्रोथा भवति

SSSIII ५७

मिति । यत्र प्रतिपादम् मगणनगणौ, तद्वृत्तं प्रोथानाम भवति ५७
अति-

यनावर्त्तिगिति

ISSII ५८

येति । यत्र प्रतिपादम् यगणनगणौ, तद्वृत्तम् "अतिः" इति नाम्ना
प्रसिद्धम् ॥ ५८ ॥

प्रतरि-

स्याद्रनौ प्रतरि

SISII ५९

स्यादिति । यत्र प्रतिपादम् रगणनगणौ, तद्वृत्तम् प्रतरिनामकं
स्यात् ॥ ५९ ॥

विससि-

सनवद्विमसि

IIISII ६०

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणनगणौ, तद्वृत्तम् विससिनाम् स्यात् ६०
अतिकलि-

तो नस्वनिकलि

SSIIII ६१

त इति । यत्र प्रतिपादम् तगणनगणौ, तद्वृत्तम् तु अतिकलिनाम्
स्यात् ॥ ६१ ॥

सुदायि-

सुदायि च जनि

ISIIII ६२

सुदायीति । यत्र प्रतिपादम् जगणनगणौ, तद्वृत्तं सुदायिनाम् स्यात् ६२
अमति-

म्नाविदमनति

SIIIIII ६३

मिति । यत्र प्रतिपादम् भगणनगणौ, तदिदम् वृत्तम् अनतिनाम्
भवति ॥ ६३ ॥

उपवलि-दमनकञ्च-

ननमुपवलि

|||| ६४

नेति । यत्र प्रतिपादम् द्वौ नगणौ, तद्वृत्तं उपवलिनाम भवति ।
दमनकमिति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ६४ ॥

इति गायत्रीप्रस्तारे यथाक्रमनामानि ।

इति षडक्षरा वृत्तिः ॥

अथ सप्ताक्षरा वृत्तिः ।

७ उष्णिक् ।

भेदाः १२८ व्य०

शिप्रा—शीर्षा च-

शिप्रा मौ स्यातां गश्चेत् SSSSSS १

शिप्रेति । यत्र प्रतिपादम् द्वौ मगणौ स्याताम् तदनु एको गुरुश्चेत्,
तर्हि तद्वृत्तम् शिप्रा नामकं स्यात् । शीर्षेति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ १ ॥

प्रहाणः-

प्रहाणस्याद्यो मोगः ISSSSS २

प्रहाण इति । यत्र प्रतिपादम् यगणमगणौ स्याताम् तदनु एको गुरुः
स्यात्, तद्वृत्तम् प्रहाण नामकम्बोध्यम् ॥ २ ॥

सैरवी-

सैरवी स्याद्रो मो गः SSSSSS ३

सैरवीति । यत्र प्रतिपादम् रगणमगणौ तदनु एको गुरुः स्यात्,
तद्वृत्तं सैरवी नामकं ज्ञेयम् ॥ ३ ॥

शम्बूकः-

समगाशम्बूकस्यातु ISSSSS ४

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणमगणगुरुवः स्युः, तद्वृत्तं शम्बूक नामकं
स्यात् ॥ ४ ॥

निम्नाशया-

निम्नाशया तो मो गः SSISSSS ५

निम्नेति । यत्र प्रतिपादम् तगणमगणगुरुवः स्युः, तद्वृत्तं निम्नाश-
यानामकं ज्ञेयम् ॥ ५ ॥

सुमोहिता-

सुमोहिता जो मो गः ISISSSS ६

वाग्व० १५

सुमोहिनेति । यत्र प्रतिपादम् जगणमगणगुरवः, तद्वृत्तं सुमोहि-
नानामकं स्यात् ॥ ६ ॥

अधारा-

यत्र भर्मा गोऽधीरा S||SSSS ७

यश्चेति । यत्र प्रतिपादम् भगणमगणगुरवः, तद्वृत्तम् अधीरानामकं
स्यात् ॥ ७ ॥

होला-

यदि नमौ गो होला ||SSSS ८

यदि इति । यदि प्रतिपादम् नगणमगणगुरवः स्युः, तर्हि होलानामकं
वृत्तम् बोध्यम् ॥ ८ ॥

इभभ्रान्ता-

मो यो गुर्विभभ्रान्ता SSSISSS ९

म इति । यत्र प्रतिपादम् भगणयगणगुरवः स्युः, तद्वृत्तम् इभभ्रा-
नानामकं स्यात् ॥ ९ ॥

अभीकम्-

अभीकं यकारौ गः |SSISSS १०

अभीकमिति । यत्र प्रतिपादम् द्वौ यगणौ तदनु एकः गुरुस्स्यात्,
तद्वृत्तम् अभीकनामकं बोध्यम् ॥ १० ॥

अहिंसा-

रो यगावहिंसा स्यात् S|SISSS ११

र इति । यत्र प्रतिपादम् रगणयगणगुरवः स्युः, तद्वृत्तम् अहिंसा
नामकं स्यात् ॥ ११ ॥

रसधारि-

रसधारि सो यो गः ||SISSS १२

रसधारोति । यत्र प्रतिपादम् सगणयगणगुरवः, तद्वृत्तम् रसधा-
रिनामकं ज्ञेयम् ॥ १२ ॥

वेधाः-

वेधा यदि तो यो गः SS||SSSS १३

वेधा इति । यदि प्रतिपादम् तगणयगणगुरवः स्युः, तर्हि वेधा नाम
वृत्तम् स्यात् ॥ १३ ॥

पद्या-

जयौगुरुचेत्पद्या |S||SSS १४

जेति । चेत् प्रतिपादम् जगणयगणगुरवः स्युः, तर्हि पद्यानामकं वृ-
त्तम् बोध्यम् ॥ १४ ॥

किणपा-

यार्हकिणपा भ्यां गः ॥SSSS १५

यर्हीति । यर्हि यदि प्रतिपादम् भगणयगणगुरवः, तर्हि किणपानामकं वृत्तमबोधम् ॥ १५ ॥

सुरि-

सुरि यदि नो यो गः ॥SSSS १६

सुरीति । यदि प्रतिपादम् नगणयगणगुरवः, तर्हि सुरिसंज्ञकं वृत्तम् बोध्यम् ॥ १६ ॥

किर्मरिम्-

स्यात्किर्मरिम्भर्गो गः ॥SSSS १७

स्यादिति । चेत्प्रतिपादम् मगणरगणगुरवः स्युः, तर्हि किर्मरिनामकं वृत्तम् स्यात् ॥ १७ ॥

वयस्यः-

वयस्यश्चेन्नरौ गः ॥SSSS १८

वयस्य इति । चेत् प्रतिपादम् यगणरगणगुरवः, तर्हि वयस्यनामकं वृत्तम् ॥ १८ ॥

भूरिधामा-

भूरिधामाऽत्र रौ गः ॥SSSS १९

भूरिधामेति । अत्र समवर्णप्रस्तारे चेत् रगणद्वयमनुगुरुः स्यात्, तर्हि भारधामा नाम वृत्तम् ॥ १९ ॥

हंसमाला-

सरगा हंसमाला ॥SSSS २०

सेति । चेत्प्रतिपादम् सगणरगणगुरवः, तर्हि हंसमाला नाम वृत्तम् २० भोमार्जनम्-

भीमार्जनं तरौ गः ॥SSSS २१

भीमार्जनमिति । यत्र प्रतिपादम् तगणरगणौ गुरुश्च, तद्भवत्तं भीमार्जनं नाम ज्ञेयम् ॥ २१ ॥

पुरोहिता-

पुरोहिता जरौ गः ॥SSSS २२

पुरोहितेति । चेत् प्रतिपादम् जगणरगणौ गुरुश्च, तर्हि पुरोहितानाम वृत्तम् ॥ २२ ॥

होडपदा-

होडपदा भर्गौ गः ॥SSSS २३

होडपदेति । चेत्प्रतिपादम् भगणरगणगुरवः, तर्हि होडपदानाम
वृत्तञ्चोध्यम् ॥ २३ ॥

खरकरा—

खरकरा नरौ गः ॥SIS २४

खरेति । यत्र प्रतिपादम् नगणरगणगुरवस्स्युः, तद्वृत्तं खरकरा नाम
वृत्तञ्चोध्यम् ॥ २४ ॥

मदलेखा—

मग्गाः स्यान्मदलेखा SSSISS २५

म इति । चेत् प्रतिपादम् मगणसगणगुरवस्स्युः, तर्हि मदलेखानाम
वृत्तं स्यात् ॥ २५ ॥

महनीया—

यमौ गो महनीया ISSISS २६

यसाविति । यत्र प्रतिपादम् यगणसगणगुरवः स्युः, तद्वृत्तं महनी-
यानामकं स्यात् ॥ २६ ॥

शरगीतिः—

रम्मगौ शरगीतिः SISISS २७

र इति । यत्र प्रतिपादम् रगणसगणगुरवः, तद्वृत्तं शरगीतिनामकं
चोध्यम् ॥ २७ ॥

करभिन्—

करभिद्यदि मौ गः ॥SIS २८

करेति । यदि प्रतिपादम् द्वौ सगणौ ततश्चैको गुरुः, तर्हि करभिन्नाम
वृत्तम् ॥ २८ ॥

स्थूला—

स्थूला यदि तमौ गः SSISS २९

स्थूलेति । यदि प्रतिपादम् तगणसगणगुरवः, तर्हि स्थूलानामकं वृत्तम् २९
कुमारललिता—

कुमारललिता जग्गाः ISIISS ३०

कुमारेति । यदि प्रतिपादम् जगणसगणगुरवः, तर्हि कुमारललिता
नाम वृत्तं स्यात् ॥ ३० ॥

रुचिरम्—

भमौ गुरु रुचिरं स्यात् SIISS ३१

भिति । चेत् प्रतिपादम् भगणसगणगुरवः, तर्हि रुचिरं नाम वृत्तं
स्यात् ॥ ३१ ॥

दृतिः-

दृतिगिति नमो गः ॥SSS ३२

दृतिरिति । चेत् प्रतिपादम् भगणसगणगुरवः, तर्हि दृतिः इति नाम वृत्तम्बोध्यम् ॥ ३२ ॥

हिन्दीरम्-

हिन्दीरं स्यान्मस्तगौ SSSSSIS ३३

हिन्दीरामिति । चेत् प्रतिपादम् भगणतगणगुरवः, तर्हि हिन्दीरनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३३ ॥

ऊपिकम्-

यतौ गस्स्यादूपिकम् ISSSSIS ३४

यताविति । चेत् प्रतिपादम् भगणतगणगुरवः, तर्हि ऊपिकम् नाम वृत्तं स्यात् ॥ ३४ ॥

मृष्टपादा-

मृष्टपादा रस्तगौ SSSSSIS ३५

मृष्टेति । यत्र प्रतिपादम् भगणतगणगुरवः, तद् वृत्तम् मृष्टपादानामकं बोध्यम् ॥ ३५ ॥

मायाविनी-

सतगा मायाविनी ॥SSSSIS ३६

सेति । चेत् प्रतिपादम् सगणतगणगुरवः, तर्हि मायाविनी नाम वृत्तं स्यात् ॥ ३६ ॥

राजराजो-

तौ राजराजो गुरुः SSISSSIS ३७

ताविति । चेत् तगणद्वयमनुगुरवः स्यात्, तर्हि राजराजो नाम वृत्तम्बोध्यम् ॥ ३७ ॥

कुठारिका-

कुठारिका जस्तगौ ISSSIS ३८

कुठारिकेति । चेत् प्रतिपादम् भगणतगणगुरवः, तर्हि कुठारिका नाम वृत्तम् ॥ ३८ ॥

कल्पमुखी-

कल्पमुखी भस्तगौ SIISSIS ३९

कल्पेति । चेत् प्रतिपादम् भगणतगणगुरवः, तर्हि कल्पमुखी नाम वृत्तं बोध्यम् ॥ ३९ ॥

परभृतम्-

परभृतं नस्तगौ ॥SSSIS ४०

परेति । यत्र प्रतिपादम् नगणजगणगुरुवः, तद्वृत्तं परभृतं नाम स्यात् ४२
महोन्मुखी-

मो जो गो महोन्मुखी SSSISIS ४१

म इति । चेत् प्रतिपादम् मगणजगणगुरुवः, तर्हि महोन्मुखी नाम
वृत्तम् ॥ ४१ ॥

महोद्धता-

यजौ गो महोद्धता ISSISIS ४२

येति । यत्र प्रतिपादम् यगणजगणगुरुवः, तद्वृत्तं महोद्धता नाम स्यात् ॥
चामरम्-

चामरं रजौ गुरुः SISISIS ४३

चामरमिति । चेत् प्रतिपादम् रगणजगणगुरुवः, तर्हि चामरं नाम
वृत्तम् ॥ ४३ ॥

कठोद्धता-

मजगाः कठोद्धता IISISIS ४४

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणजगणगुरुवः, तद्वृत्तम् कठोद्धता नाम
स्यात् ॥ ४४ ॥

पूर्णा-

पूर्णा यदि तो जगौ SSIISIS ४५

पूर्णेति । यदि प्रतिपादम् तगणजगणगुरुवः, तर्हि पूर्णानामकं वृत्तं
ज्ञेयम् ॥ ४५ ॥

बहिर्वलि-

बहिर्वलि जौ गुरुः ISIIISIS ४६

बहिरिति । चेत् प्रतिपादम् द्वौ जगणौ तदनु एको गुरुः, तर्हि तद्वृ-
त्तं बहिर्वलिनामकं स्यात् ॥ ४६ ॥

उन्दरि-

उन्दरि भजौ गुरुः SIIISIS ४७

उन्दरीति । चेत् प्रतिपादम् भगणजगणगुरुवः, तर्हि उन्दरिनाम वृत्तं स्यात्
पुरटि-

पुरटि नजौ गुरुः IIIISIS ४८

पुरटिति । चेत् प्रतिपादम् नगणजगणगुरुवः, तदा पुरटि नाम वृत्तम् ४८
वर्करिता-

मो भो गो वर्करिता SSSSIIIS ४९

म इति । यदि प्रतिपादम् मगणभगणगुरुवः, तदा वर्करिता नाम
वृत्तम् ॥ ४९ ॥

केशवती-

यमौ गः केशवती ॥५०॥

येति । यदि प्रतिपादम् यगणभगणगुरवः, तदा केशवती नाम वृत्तम् ॥५०॥

सौरकान्ता-

सौरकान्ता रभगाः ॥५१॥

सौरैति । यदि प्रतिपादम् रगणभगणगुरवः, तदा सौरकान्ता नाम वृत्तम् ॥ ५१ ॥

अधिकारी-

अधिकारी सभगाः ॥५२॥

अधीति । चेत् प्रतिपादम् सगणभगणगुरवः, तदा अधिकारी नाम वृत्तम् ॥ ५२ ॥

निर्वाधिका-

निर्वाधिका तभगाः ॥५३॥

निरिति । चेत्प्रतिपादम् तगणभगणगुरवः, तदा निर्वाधिका नाम वृत्तम् ॥

महोधिका-

महोधिका जभगाः ॥५४॥

मह इति । चेत् प्रतिपादम् जगणभगणगुरवः, तर्हि महोधिका नाम वृत्तम् ॥ ५४ ॥

मौरलिकम्-

मौरलिकं सभगम् ॥५५॥

मौरलिकमिति । यत्र प्रतिपादम् द्वौ भगणौ तदनु एको गुरुश्च, तद् वृत्तं मौरलिकं नाम स्यात् ॥ ५५ ॥

स्वनकरी-

स्वनकरी नभगाः ॥५६॥

स्वनेति । चेत्प्रतिपादम् नगणभगणगुरवः, तदा स्वनकरी नाम वृत्तम् ५६

नवसरा-

मो नो गो नवसरा ॥५७॥

म इति । चेत् प्रतिपादम् मगणनगणगुरवः, तदा नवसरा नाम वृत्तम् ५७

चिररुचिः-

यनौ गश्चिररुचिः ॥५८॥

येति । चेत् प्रतिपादम् यगणनगणगुरवः, तदा चिररुचिनामकं वृत्तम् ५८

बहुलया-

रो नगौ बहुलया ॥५९॥

र इति । यत्र प्रतिपादम् रगणनगणगुरवः, तद्वृत्तं बहुलया नामकं स्यात् ५९
यमनकम्-

सनगा यमनकम् ॥SIIIS ६०

येति । चेत् प्रतिपादम् सगणनगणगुरवः, तदा यमनकं नाम वृत्तम् ६०
हीरम्-

हीरं यदि तनगाः SSIIIS ६१

हीरमिति । यदि प्रतिपादम् तगणनगणगुरवः, तदा हीरनामकं वृत्तम् ६१
स्विदा-

स्विदा यदि जनगाः ISIIS ६२

स्विदेति । यदि प्रतिपादम् जगणनगणगुरवः, तदा स्विदानामकं
वृत्तम् ॥ ६२ ॥

उलपा-

भर्ता यदि ग उलपा SIIIS ६३

भिति । यदि प्रतिपादम् भगणनगणगुरवः, तदा उलपा नाम वृत्तम् ६३
मधुमती-

ननगु मधुमती IIIS ६४

नेति । यदि प्रतिपादम् नगणद्वयमनुगुरुरेकः, तदा मधुमती नाम वृत्तम्
नीहारी-

नीहारी स्यान्मौ लश्च SSSSS ६५

नीहारीति । चेत् प्रतिपादम् मगणद्वयं लघुश्च स्यात्, तदा नीहारी नाम
वृत्तम् ॥ ६५ ॥

कंसासारि-

यमौ लः कंसासारि ISSSS ६६

येति । चेत् प्रतिपादम् यगणमगणलघवः, तदा कंसासारिनामकं वृत्तम् ॥
खर्विणी-

खर्विणी रो मो लश्च SISSS ६७

खर्विणीति । चेत् प्रतिपादम् रगणमगणलघवः, तदा खर्विणी नाम
वृत्तम् ॥ ६७ ॥

गृहिणी-

गृहिणी मो मो लश्च IISSS ६८

गृहिणीति । यत्र प्रतिपादम् सगणमगणलघवः, तद्वृत्तम् गृहिणी
नाम स्यात् ॥

वर्द्धिष्णु-शूरश्च-

तो मो लघुवर्द्धिष्णु SSISSS ६९

त इति । चेत् प्रतिपादम् तगणमगणलघवः, तदा वृद्धिष्णुनाम
वृत्तम् । शूरमिति नामान्तरमस्य ॥ ६९ ॥

श्रोणी-

जमौ लघुःश्रोणीह ॥१११११॥ ७०

जेति । इह समवर्णप्रस्तारे यत्र प्रतिपादम् जगणमगणलघवः,
तद्वृत्तं श्रोणीनाम ज्ञेयम् ॥ ७० ॥

व्याहारि-

चेद् भमला व्याहारि ॥१११११॥ ७१

चेदिति । चेत् प्रतिपादम् भगणमगणलघवः, तदा व्याहारिनाम वृत्तम् ७१
किशलयम्-

किशलयं न्मौ लश्च ॥१११११॥ ७२

किशलयमिति । चेत् प्रतिपादम् नगणमगणलघवः, तदा किशलय-
नाम वृत्तम् ॥ ७२ ॥

देवलम्--

मो यो देवलं लश्च ॥१११११॥ ७३

म इति । यत्र प्रतिपादम् मगणयगणलघवः, तद्वृत्तं देवलनाम ॥ ७३ ॥
नर्हि--

यकारौ लघु नर्हि ॥१११११॥ ७४

यकाराविति । चेत्प्रतिपादम् यगणयगणलघवः, तदा नर्हिनाम वृत्तम् ॥ ७४ ॥
अनासादि--

रो यलावनासादि ॥१११११॥ ७५

र इति । चेत् प्रतिपादम् रगणयगणलघवः, तदा अनासादिनाम
वृत्तम् ॥ ७५ ॥

अलालापि--

सयला अलालापि ॥१११११॥ ७६

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणयगणलघवः, तद्वृत्तम् अलालापिनाम ७६
गुञ्जा--

गुञ्जा तयला यर्हि ॥१११११॥ ७७

गुञ्जेति । यर्हि प्रतिपादम् तगणयगणलघवः, तर्हि गुञ्जानाम वृत्तम् ७७
ऋचा--

ऋचा जयला यत्र ॥१११११॥ ७८

ऋचेति । यत्र प्रतिपादम् जगणयगणलघवः, तद्वृत्तम् ऋचानाम ७८
वाग्ध० १६

नन्दधु—

नन्दधु भयो लध्व

S||SS| ७९

नन्दध्विति । यत्र प्रतिपादम् भगणयगणलध्वः, तद्वृत्तम् नन्द-
धुनाम् ॥ ७९ ॥

अनु—

अनु नयला यत्र

||SS| ८०

अनुध्विति । यत्र प्रतिपादम् नगणयगणलध्वः, तद्वृत्तम् अनुनाम् ॥ ८० ॥
अम्मेधो—

अम्मेधो भ्रा लघुश्च

SSSS|S| ८१

अम्मेधोति । यत्र प्रतिपादम् मगणरगणलध्वः, तद्वृत्तम् अम्मेधो
नाम् ॥ ८१ ॥

मयूरी—

मयूरी यो रलो च

|SSS|S| ८२

मयूरीति । यत्र प्रतिपादम् यगणरगणलध्वः, तद्वृत्तं मयूरीनाम् ॥ ८२ ॥
सामिका—

सामिका रौ लघुश्च

S|SS|S| ८३

सामिकेति । यत्र प्रतिपादम् रगणद्वयम् लघुश्च, तद्वृत्तम् सामि-
कानाम् ॥ ८३ ॥

प्रोज्झिता—

मरलाः प्रोज्झिता च

||SS|S| ८४

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणरगणलध्वः, तद्वृत्तम् प्रोज्झिता नाम ८४
वृन्दा—

वृन्दा तरौ लघुश्च

SS|S|S| ८५

वृन्देति । यत्र प्रतिपादम् तगणरगणलध्वः, तद्वृत्तं वृन्दानाम् ॥ ८५ ॥
प्रतर्दि—

प्रतर्दि जो रलो च

|S|S|S| ८६

प्रतर्दिनि । यत्र प्रतिपादम् जगणरगणलध्वः, तद्वृत्तम् प्रतर्दिनाम्
बोध्यम् ॥ ८६ ॥

मीनपदी—

मीनपदी भरो ल्व

S||S|S| ८७

मीनेति । यत्र प्रतिपादम् भगणरगणलध्वः, तद्वृत्तम् मीनपदीनाम्
बोध्यम् ॥ ८७ ॥

मणिमुखी--

मणिमुखी नरौ लूच ॥१॥१॥ ८८

मणीति । यत्र प्रतिपादम् नगणसगणलघवः, तद्वृत्तम् मणिमुखीनाम ८८

मौलिछक्--

मौलिस्रह्मनलाश्च ॥३॥१॥ ८९

मौलीति । यत्र प्रतिपादम् मगणसगणलघवः, तद्वृत्तम् मौलिछ-
क्नाम ॥ ८९ ॥

परमानु--

यमौ लः परमानु ॥३॥१॥ ९०

येति । यत्र प्रतिपादम् यगणसगणलघवः, तद्वृत्तम् परमानुनाम ॥ ९० ॥

मेथिका--

मेथिका रमलाश्च ॥३॥१॥ ९१

मेथिका । यत्र प्रतिपादम् रगणसगणलघवः, तद्वृत्तम् मेथिका
नाम ॥ ९१ ॥

गोधि--

मगणौ लघु गोधि ॥३॥१॥ ९२

सगणाविति । यत्र प्रतिपादम् लौ सगणौ तदनु एको लघुश्चेत्, त-
र्हि गोधिनाम वृत्तम् ॥ ९२ ॥

सरलाङ्घ्रि--

त्सौ लश्च सरलाङ्घ्रि ॥३॥१॥ ९३

तिति । यत्र प्रतिपादम् तगणसगणलघवः, तद्वृत्तम् सरलाङ्घ्रि
नाम ॥ ९३ ॥

विरोहि--

जसौ लघु विरोहि ॥३॥१॥ ९४

जसाविति । यत्र प्रतिपादम् जगणसगणलघवः, तद्वृत्तम् विरोहि
नाम बोध्यम् ॥ ९४ ॥

वरजापि--

भसौ लघु वरजापि ॥३॥१॥ ९५

भिति । यत्र प्रतिपादम् भगणसगणलघवः, तद्वृत्तम् वरजापि
नाम ॥ ९५ ॥

अहरि--करहन्तृ च--

अहरि नसलाश्च ॥३॥१॥ ९६

अहरोति । यत्र प्रतिपादम् नगणसगणलघवः, तद्वृत्तम् अहरिनाम-

कम् । अस्यैव कर्तव्यं इति नामान्तरम् ॥ ९६ ॥

सम्पाकः—

सम्पाको मस्तो लघु ऽऽऽऽऽ॥ ९७

सम्पाक इति । यत्र प्रतिपादम् सगणतगणलघवः, तद्वृत्तम् सम्पा-
कनामकम् ॥ ९७ ॥

पद्धति—

यतो लः स्यान्पद्धति ऽऽऽऽऽ॥ ९८

यति । यत्र प्रतिपादम् सगणतगणलघवः, तद्वृत्तम् पद्धतिनाम-
कम् ॥ ९८ ॥

गूर्णिका—

गूर्णिका रम्नो लघु ऽऽऽऽऽ॥ ९९

गूर्णिकेति । यत्र प्रतिपादम् सगणतगणलघवः, तद्वृत्तं गूर्णिकानाम् ॥ ९९ ॥
काही—

मनका काही यदि ऽऽऽऽ॥ १००

सेति । यदि प्रतिपादम् सगणतगणलघवः, तदा काहीनाम वृत्तम् ॥ १०० ॥
कामोद्धता—

कामोद्धता तौ लघु ऽऽऽऽ॥ १०१

कामोद्धतेति । यत्र प्रतिपादम् तगणद्वयमनु लघुरेकः, तद्वृत्तं कामो-
द्धतानाम् ॥ १०१ ॥

खर्परि—

जतौ लघु खर्परि ऽऽऽऽ॥ १०२

जेति । यत्र प्रतिपादम् जगणतगणलघवः, तद्वृत्तं खर्परिनाम ॥ १०२ ॥
शन्तनु—लीला च—

शन्तनु भस्तो लघु ऽऽऽऽ॥ १०३

शन्तन्विति । यत्र प्रतिपादम् भगणतगणलघवः, तद्वृत्तं शन्तनुना-
मकम् । लीलेति नामान्तरमस्य ॥ १०३ ॥

मुरजिका—

मुरजिका न्तौ लघु ऽऽऽऽ॥ १०४

मुरजिकेति । यत्र प्रतिपादम् तगणतगणलघवः, तद्वृत्तम् मुरजि-
कानाम् ॥ १०४ ॥

कालम्बी—

कालम्बी मजौ लघु ऽऽऽऽ॥ १०५

कालम्बीति । यत्र प्रतिपादम् सगणजगणलघवः, तद्वृत्तं कालम्बी-
नाम् ॥ १०५ ॥

उपोहा--

उपोहा यजौ लघु SSISII १०६

उपोहेति । यत्र प्रतिपादम् यगणजगणलघवः, तद्वृत्तम् उपोहानाम १०६

कार्षिका--

कार्षिका रजौ लघु SISISII १०७

कार्षिकेति । यत्र प्रतिपादम् रगणजगणलघवः, तद्वृत्तम् कार्षिकानाम ॥ १०७ ॥

मुहुरा--

मुहुरा सजौ लघु IISISII १०८

मुहुरेति । यत्र प्रतिपादम् सगणजगणलघवः, तद्वृत्तम् मुहुरानाम ॥ १०८ ॥

दोषा--

दोषा तजला यदि SSIIISII १०९

दोषेति । यदि प्रतिपादम् तगणजगणलघवः, तदा दोषानाम वृत्तम् ॥ १०९ ॥

उपोदरि--

उपोदरि जौ लघु ISIIISII ११०

उपोदरीति । यत्र प्रतिपादम् जगणद्वयं लघुश्च, तद्वृत्तम् उपोदरिनाम ॥ ११० ॥

जासरि--

जासरि भजौ लघु SIIISII १११

जासरीति । यत्र प्रतिपादम् भगणजगणलघवः, तद्वृत्तम् जासरिनाम ॥ १११ ॥

वासकि-सवासनि च--

नजळघु वासाकि IIISII ११२

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणजगणलघवः, तद्वृत्तं वासकिनाम । सवासनीति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ११२ ॥

भूरिमधु--

मो भो लो भूरिमधु SSSSII ११३

म इति । यत्र प्रतिपादम् मगणभगणलघवः, तद्वृत्तम् भूरिमधुनाम ॥ ११३ ॥

भूरिवसु--

यभौ लो भूरिवसु ISSSII ११४

येति । यत्र प्रतिपादम् यगणभगणलघवः, तद्वृत्तं भूरिवसुनाम् ॥ ११४ ॥

हर्षिणी—

हर्षिणी भौ लघु च ॥ ११५ ॥

हर्षिणीति । यत्र प्रतिपादम् रगणभगणलघवः, तद्वृत्तं हर्षिणी-

नाम् ॥ ११५ ॥

लोलतनु—

मभला लोलतनु ॥ ११६ ॥

येति । यत्र प्रतिपादम् सगणभगणलघवः, तद्वृत्तं लोलतनुनाम् ॥ ११६ ॥

क्रोडान्तिकम्—

क्रोडान्तिकं तभलि ॥ ११७ ॥

क्रोडेति । यत्र प्रतिपादम् तगणभगणलघवः, तद्वृत्तं क्रोडान्तिकं नाम ॥ ११७ ॥

स्तरधि—

जभौ लघु स्तरधि ॥ ११८ ॥

जेति । यत्र प्रतिपादम् जगणभगणलघवः, तद्वृत्तं स्तरधिनाम्-
कम् ॥ ११८ ॥

पौरसरि—

भौ लघु पौरसरि ॥ ११९ ॥

भाविति । यत्र प्रतिपादम् भगणद्वयम् लघुश्च, तद्वृत्तं पौरसरि-
नाम् ॥ ११९ ॥

वीरवदु—

तभलि वीरवदु ॥ १२० ॥

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणभगणलघवः, तद्वृत्तम् वीरवदुनाम्-
कम् ॥ १२० ॥

अमतिः—

भो नो लोऽमतिरिति ॥ १२१ ॥

म इति । यत्र प्रतिपादम् भगणनगणलघवः, तद्वृत्तम् अमतिः इति
नाम्ना प्रसिद्धमिति यावत् ॥ १२१ ॥

अहतिः—

यनो लोऽहतिरिति ॥ १२२ ॥

येति । यत्र प्रतिपादम् यगणनगणलघवः, तद्वृत्तम् अहतिः इति
नाम्ना प्रसिद्धम् ॥ १२२ ॥

वरशशि—

रो नर्लो वरशशि

SSSSSS १२३

र इति । यत्र प्रतिपादम् रगणनगणलघवः, तद्वृत्तं वरशशिनाम् ॥ १२३ ॥

धनधरि—

मनला धनधरि

SSSSSS १२४

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणनगणलघवः, तद्वृत्तम् धनधरिनाम् ॥ १२४ ॥

मुशकि—

तो नो लघु मुशकि

SSSSSS १२५

त इति । यत्र प्रतिपादम् तगणनगणलघवः, तद्वृत्तं मुशकिस्त्रिकम् ज्ञेयम् ॥ १२५ ॥

कुरदि—

जर्नो लघु कुरदि

SSSSSS १२६

जेति । यत्र प्रतिपादम् जगणनगणलघवः, तद्वृत्तं कुरदिनाम् ॥ १२६ ॥

कोशि—

कोशि मनलघु च

SSSSSS १२७

कोशीति । यत्र प्रतिपादम् भगणनगणलघवः, तद्वृत्तम् कोशिनाम् ॥ १२७ ॥

अचटु—

अचटु ननलघु

SSSSSS १२८

अचटुविति । यत्र प्रतिपादम् नगणद्वयं लघुश्च, तद्वृत्तम् अचटुनाम् ॥ १२८ ॥

इत्युष्णिक्प्रस्तारे यथाक्रमनामानि ।

॥ इति समाक्षरा वृत्तिः ॥

अथाऽष्टाक्षरा वृत्तिः ।

८ अनुष्टुप्

भेदाः २५६

विद्युन्माला—

माँ गौ चेत्स्याद्विद्युन्माला

SSSSSSSS १

माविति । चेत् प्रतिपादम् द्वौ मगणौ द्वौ गुरु च स्याताम्, तद्वृत्तम् विद्युन्मालानाम् स्यात् ॥ १ ॥

अनिर्भारः—

ममगागश्चानिर्भारः

SSSSSSSS २

येति । यत्र प्रतिपादम् सगणमगणौ गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तम् अनि-
भांशो नाम स्यात् ॥ २ ॥

इन्द्रफला इन्द्रबला च—

इन्द्रफला मा भो मो गौ ३ SIISSSS ७

इन्द्रफलेति । यत्र प्रतिपादम् भगणमगणौ गुरुद्वयञ्च, सा इन्द्रफला
नाम वृत्तव्यक्तिः । इन्द्रबलेन्यपि नामास्याः ॥ ३ ॥

गोपावेदी—

नमगगा गोपावेदी ४ IISSSSS ८

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणमगणौ गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं गोपावेदी-
नाम ॥ ४ ॥ ८ ॥

भूमधारी—

भवेद्भूमधारी यौ गौ ५ ISSSSSS १०

भवेदिति । यत्र प्रतिपादम् भगणद्वयम् गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तम्भूमधा-
री नाम भवेत् ॥ ५ ॥ १० ॥

मौलिमालिका—

मौलिमालिका रो यो गौ ६ SISSSSS ११

मौलीति । यत्र प्रतिपादम् रगणयगणौ गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तम् मौलिमा-
लिकानाम ॥ ६ ॥ ११ ॥

युगधारि—

युगधारि चेत्सो यो गौ ७ IISSSSS १२

युगेति । यत्र चेत् प्रतिपादम् सगणयगणौ गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं युग-
धारिनाम ॥ ७ ॥ १२ ॥

विराजिकरा—

विराजिकरा जो यो गौ ८ ISIISSSS १४

विराजति । यत्र प्रतिपादम् जगणयगणौ गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं विरा-
जिकरानाम ॥ ८ ॥ १४ ॥

वात्या—

भो यगणगौ गो वात्या ९ SIISSSS १५

भ इति । यत्र प्रतिपादम् भगणयगणौ गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं वात्यानाम ॥ १५ ॥
पाञ्चालाङ्घ्रिः—पञ्चास्याङ्घ्रिः—

नवगगु पाञ्चालाङ्घ्रिः १० IIISSSS १६

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणयगणौ गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं पाञ्चालाङ्घ्रि-
नाम । पञ्चास्याङ्घ्रिरित्यपि नामास्य बोध्यम् ॥ १० ॥ १६ ॥

कुलाधारी—शुद्धगा च—

कुलाधारी यरौ गौ स्यात् ११ ।SSS|SSS १८

कुलेति । यत्र प्रतिपादम् यगणरगणौ गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं कुलाधारीनाम स्यात् । शुद्धगेत्यपि नामास्य ॥ ११ ॥

परिधारा—

परिधारा मरौ गौ स्यात् १२ ॥SS|SSS २०

परीति । यत्र प्रतिपादम् सगणरगणौ गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं परिधारा-
नाम स्यात् ॥ १२ ॥

यशस्करी—

यशस्करी जरौ गौ चेत् १३ ।S|S|SSS २२

यश इति । चेत् प्रतिपादम् जगणरगणौ गुरुद्वयञ्च, तदा तद्वृत्तं
यशस्करीनाम ॥ १३ ॥

कुररिका—

कुररिका नरौ गौ स्यात् १४ ॥|S|SSS २४

कुररिकेति । यत्र प्रतिपादम् नगणरगणौ गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं कुररि-
कानाम स्यात् ॥ १४ ॥

मनोला—

मनोला यसगा गश्चेत् १५ ।SS||SSS २६

मन इति । चेत् प्रतिपादम् यगणसगणौ गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तम् मनो-
लानाम ॥ १५ ॥ २६ ॥

पञ्चशिखा—रमणीयशिखा च—

रमणीयशिखा सौ गौ १६ ॥S||SSS २८

रमणीयेति । यत्र प्रतिपादम् सगणद्वयं गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं रमणी-
यशिखानाम । पञ्चशिखेत्यपि नामास्य ॥ १६ ॥ २८ ॥

भाङ्गी—

जसौ गुरुयुगं भाङ्गी १७ ।S|||SSS ३०

जेति । यत्र प्रतिपादम् जगणसगणौ गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तम्भाङ्गी
नाम ॥ १७ ॥ ३० ॥

रुद्राली—

नसगगुरु रुद्राली १८ ॥|||SSS ३२

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणसगणौ गुरुद्वयञ्च, तद्वृत्तं रुद्राली
नाम ॥ १८ ॥ ३२ ॥

वाग्व० १७

पारान्तचारी—

यत्तां गौ पागान्तचारी १३

ISSSSISS ३४

येति । यत्र प्रतिपादम् यगणतगणौ द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं पारान्तचा-
रोति नाम्ना प्रसिद्धम् ॥ १२ ॥ ३४ ॥

कौचमारः—

सतगा गः कौचमारः २०

ISSSSISS ३६

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणतगणौ द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं कौचमा-
रनामकम् ॥ २० ॥ ३६ ॥

वारिशाला-वितानञ्च—

वितानमुक्तं जतौ गौ २१

ISSSSISS ३८

वितानमिति । यत्र प्रतिपादम् जगणतगणौ द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं
विताननामकमुक्तम् । अस्य वारिशालेऽपि नाम ॥ २१ ॥ ३८ ॥

वान्तभारः—

नतगगा वान्तभारः २२

ISSSSISS ४०

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणतगणौ द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं वान्तभार-
नामकम् ॥ २२ ॥ ४० ॥

दिगीशः—

सजगा गुरुर्दिगीशः २३

ISSSSISS ४४

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणजगणौ द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं दिगीश-
नामकम् ॥ २३ ॥ ४४ ॥

कराली—

तौ गौ भवेतां कराली २४

SSISSISS ३७

ताविति । यत्र प्रतिपादम् द्वौ तगणौ द्वौ गुरु च भवेतां, तद्वृत्तं
करालीनामकम् ॥ २४ ॥ ३७ ॥

सिंहलेखा—

जौ च गौ च सिंहलेखा २५

SISISSISS ४३

जाविति । यत्र प्रतिपादम् रगणजगणौ द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं सिंहले-
खानाम् ॥ २५ ॥ ४३ ॥

सारावनदा—

सारावनदा तजौ गौ २६

SSISSISS ४५

सारिति । यत्र प्रतिपादम् तगणजगणौ द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं सारा-
वनदा नाम ॥ २६ ॥ ४५ ॥

कृष्णगतिका—

कृष्णगतिका भजौ गौ २७

SIISSISS ४७

कृष्णेति । यत्र प्रतिपादम् भगणजगणी द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं कृष्णग-
तिकानाम् ॥ २७ ॥ ४७ ॥

प्रतिसीरा—

मो भो गौ स्यान्प्रतिमीरा २८ SSS||SS ४९

म इति । यत्र प्रतिपादम् भगणभगणी द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं प्रतिसी-
राख्यम् ज्ञेयम् ॥ २८ ॥ ४९ ॥

अतिमोहा—

अतिमोहा सभगा गः २९ ||SS||SS ५१

अतीति । यत्र प्रतिपादम् सभगभगणी गुरुद्वयच, तद्वृत्तम्
अतिमोहानाम् ॥ २९ ॥ ५२ ॥

चतुरीहा—

जर्भा गुरु चतुरीहा ३० ||SS||SS ५४

जेति । यत्र प्रतिपादम् जगणभगणी गुरुद्वयी च, तद्वृत्तं चतुरीहा-
संज्ञकम् ॥ ३० ॥ ५४ ॥

चित्रपदा—

चित्रपदा यदि भौ गौ ३१ S||S||SS ५५

चित्रेति । यदि प्रतिपादम् भगणद्वयं गुरुद्वयच, तर्हि चित्रपदानाम्
वृत्तम् ॥ ३१ ॥ ५५ ॥

वृतमुखी—

वृतमुखी नभगा गः ३२ |||S||SS ५६

वृतेति । यत्र प्रतिपादम् नगणभगणी गुरुद्वयच, तद्वृत्तं वृतमु-
खीनाम् ॥ ३२ ॥ ५६ ॥

हंसरुतम्—

झौ गौ हंसरुतमुक्तम् ३३ SSS||SS ५७

मिति । यत्र प्रतिपादम् भगणनगणी द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं हंसरुत-
नामकम् उक्तम् ॥ ३३ ॥ ५७ ॥

सन्ध्या भवति तनौ गौ ३४ SS|||SS ६१

सन्ध्या—

सन्ध्यात । यत्र प्रतिपादम् तगणनगणी गुरुद्वयच, तद्वृत्तं सन्ध्या-
नामकं भवति ॥ ३४ ॥ ६१ ॥

तुङ्गा—

ननगगकृततुङ्गा ३५ |||||SS ६४

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणद्वयं गुरुद्वयच, तद्वृत्तं तुङ्गानाम्
कम् ॥ ३५ ॥ ६४ ॥

विहावा—

विहावा यदा यौ लग्ना ३६ ।SSISIS ७४

विहावेति । यदा प्रतिपादम् द्वौ यगणौ लघुगुरु च, तदा विहावा-
नाम वृत्तम् ॥ ३६ ॥ ७४ ॥

हेमरूपम्—

हेमरूपं च यौ लग्ना ३७ SISISIS ८३

हेमेति । यत्र प्रतिपादम् रगणद्वयं लघुगुरु च, तद्वृत्तं हेमरूपं
नाम ॥ ३७ ॥ ८३ ॥

शल्लकप्लुतम्—

शल्लगाः शल्लकप्लुतम् ३८ ॥SSISIS ८४

सिति । यत्र प्रतिपादम् सगणरगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं शल्लकप्लुतं
नाम ॥ ३८ ॥ ८४ ॥

नाराचिका—

नाराचिका त्रौ लग्ना ३९ SSISISIS ८५

नाराचिकेति । यत्र प्रतिपादम् तगणरगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं नारा-
चिका नाम ॥ ३९ ॥ ८५ ॥

प्रमाणिका नगस्वरूपिणी च—

प्रमाणिका जरौ लग्ना ४० ।SISISIS ८६

प्रमाणिकेति । यत्र प्रतिपादम् जगणरगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं प्रमा-
णिकानाम् । नगस्वरूपिण्यपि नामाऽस्य बोध्यम् ॥ ४० ॥ ८६ ॥

उपलिनी कृतवती च—

उपलिनी नरौ लग्ना ४१ ॥ISISIS ८८

उपेति । यत्र प्रतिपादम् नगणरगणलघुगुरवः, तद्वृत्तमुपलिनीनाम् ।
कृतवतीत्यपि नामाऽस्य बोध्यम् ॥ ४१ ॥ ८८ ॥

कलिला करिला च—

कलिला यदि सौ लग्ना ४२ ॥SISIS ९२

कलिलेति । यदि प्रतिपादम् सगणद्वयम् अनु लघुगुरु, तर्हि तद्वृत्तं
कलिलानामकम् । करिलेत्यपि नामाऽस्य ॥ ४२ ॥ ९२ ॥

लसदसु कमलञ्च—

लसदसु नसौ लग्ना ४३ ॥IIISIS ९६

लसदिति । यदि प्रतिपादम् नगणसगणलघुगुरवः, तदा तद्वृत्तं
लसदसुनाम् । कमलमपि नामाऽस्य ॥ ४३ ॥ ९६ ॥

सरघा सस्तौ लघु गौ ४४ ॥SSSIS १००

सरघा—

सरघेति । यत्र प्रतिपादम् सगणतगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं सरघा-
नाम ॥ ४४ ॥ १०० ॥

माणवकं माणवकक्रीडञ्च—

भात्तलगाः माणवकम् ४६ SISSIS १०३

भादिति । यत्र प्रतिपादम् भगणतगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं माणवकं
नाम । माणवकक्रीडमपि नामाऽस्य ॥ ४६ ॥ १०३ ॥

माण्डवकम्—

नतलगा माण्डवकम् ४७ IISSIS १०४

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणतगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं माण्डवकं
नाम ॥ ४७ ॥ १०४ ॥

हठिनी—

मो जो लो गुरुहठिनी ४८ SSSIS १०५

म इति । यत्र प्रतिपादम् मगणजगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं हठिनी
नाम ॥ ४८ ॥ १०५ ॥

श्रद्धरा-उद्धरा च—

श्रद्धरा रजौ लघु गौ ४९ SISIS १०६

श्रद्धरेति । यत्र प्रतिपादम् रगणजगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं श्रद्धराना-
मकम् । उद्धरेत्यपि नामाऽस्य ॥ ४९ ॥ १०६ ॥

विद्या-उदया च—

विद्येह तजौ लघुगौ ४९ SSISIS १०९

विद्येति । इह यदि प्रतिपादम् तगणजगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं
विद्यानाम । अस्योदयेत्यपि नाम ॥ ४९ ॥ १०९ ॥

अरालि—

अरालि च जौ लघुगौ ५० ISIISIS ११०

अरालीति । यत्र प्रतिपादम् जगणद्वयं लघुगुरु च, तद्वृत्तम् अरा-
लिनाम ॥ ५० ॥ ११० ॥

अस्त्रनिः—

नजलघुगुर्वस्त्रनिः ५१ IIISIS ११२

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणजगणलघुगुरवः, तद्वृत्तम् अस्त्रनिना-
मकम् ॥ ५१ ॥ ११२ ॥

कुरुचरी—

रो भलौ गः कुरुचरी ५२ SSSIS ११५

र इति । यत्र प्रतिपादम् रगणभगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं कुरुचरी-
नाम ॥ ५२ ॥ ११५ ॥

गजगतिः—

नभलगा गजगतिः ५३ ॥S||S १२०

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणभगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं गजगतिनाम-
कम् ॥ ५३ ॥ १२० ॥

शिखिलिखिता—

भ्रां ल्गां स्याच्छिखिलिखिता ५४ SSS||S १२१

मिति । यत्र प्रतिपादम् मगणनगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं शिखिलिखि-
तानाम स्यात् ॥ ५४ ॥ १२१ ॥

ईडा ईडा च—

ईडा यदि तनलगाः ५५ S||S||S १२५

ईडेति । यदि प्रतिपादम् तगणनगणलघुगुरवः, तर्हि ईडानाम वृत्तम्
हेयम् । ईलेत्यपि नाम, डलयोरैक्यादिति भावः ॥ ५५ ॥ १२५ ॥

अरि—

भ्रावरि भवति ल्गां ५६ S||S||S १२७

मिति । यत्र प्रतिपादम् भगणनगणलघुगुरवः, तद्वृत्तम् अरिनामक-
कम्भवति ॥ ५६ ॥ १२७ ॥

हरिपदम्-हृत्पदञ्च—

ननलगु हरिपदम् ५७ ॥S||S १२८

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणद्वयं लघुगुरु च, तद्वृत्तं हरिपदं नाम ।
हृत्पदमित्यप्यस्य नाम ॥ ५७ ॥ १२८ ॥

नागारि—

मयगा लघुर्नागारि ५८ ॥S|SSS| १४०

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणयगणगुरुलघवः, तद्वृत्तं नागारिनाम-
कम् ॥ ५८ ॥ १४० ॥

लक्ष्मीः—

रौ गलौ यत्र लक्ष्मीश्च ५९ S|SS|S| १४१

राविति । यत्र प्रतिपादम् रगणद्वयम् गुरुलघु च, तद्वृत्तं लक्ष्मी-
नाम ॥ ५९ ॥ १४१ ॥

बलीकेन्दु—

सरगा लो बलीकेन्दु ६० ॥S|S|S| १४८

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणरगणगुरुलघवः, तद्वृत्तं बलीकेन्दुना-
म ॥ ६० ॥ १४८ ॥

अमानिका—

अमानिका जगौ ग्लौ च ६१ ।S।S। १५०

अमानिकेति । यत्र प्रतिपादम् जगण्भगणगुरुलघवः, तद्वृत्तम्
अमानिकानाम् ॥ ६१ ॥ १५० ॥

नखपदा—

नखपदा नरौ ग्लौ च ६२ ।।S।S। १५२

नखेति । यत्र प्रतिपादम् नगण्भगणगुरुलघवः, तद्वृत्तं नखपदा
नाम ॥ ६२ ॥ १५२ ॥

हरित्—

हरिदिह नमौ ग्लौ च ६३ ।।।S। १६०

हरिदिति । इह यत्र प्रतिपादम् नगण्भगणगुरुलघवः, तद्वृत्तं हरि-
नामकम् ॥ ६३ ॥ १६० ॥

किष्कु—

तौ गो लघुश्चाऽपि किष्कु ६४ ।S।S।S। १६५

ताविति । यत्र प्रतिपादम् तगण्भगणगुरुलघु चाऽपि, तद्वृत्तं
किष्कुनामकम् ॥ ६४ ॥ १६५ ॥

समानिका—मल्लिका च—

ग्लौ रजौ समानिका च ६५ ।S।S।S। १७१

गिति । यत्र प्रतिपादम् रगण्भगणगुरुलघवः, तद्वृत्तं समानिका
नाम । मल्लिकेत्यपि नामाऽस्य वृत्तस्य बोध्यम् ॥ ६५ ॥ १७१ ॥

अनृतनर्म—नृतनर्म च—

सभगा लो नृतनर्म ६६ ।।S।।S। १८०

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगण्भगणगुरुलघवः, तद्वृत्तम् अनृतनर्म-
नाम । नृतनर्मत्यपि नामाऽस्य बोध्यम् ॥ ६६ ॥ १८० ॥

अमरन्दि—

तौ भो गलावमरन्दि ६७ ।S।S।।S। १८१

त इति । यत्र प्रतिपादम् तगण्भगणगुरुलघवः, तद्वृत्तम् अमरन्दि-
नाम ॥ ६७ ॥ १८१ ॥

कुलचारि—

जभौ ग्लौ कुलचारि ६८ ।S।S।।S। १८२

जेति । यत्र प्रतिपादम् जगण्भगणगुरुलघवः, तद्वृत्तं कुलचारि-
नामकम् ॥ ६८ ॥ १८२ ॥

करञ्जि—

करञ्जि जनगलाश्च ६९ ।S।।।S। १९०

करञ्जोति । यत्र प्रतिपादम् जगणमगणौ लघुद्वयः स्तद्वृत्तं करञ्जि-
नाम ॥ ६६ ॥ १९० ॥

वृन्तम्—

समला लौ वृन्तं यदि ७० ॥SSSS॥ १९६

जेति । यत्र प्रतिपादम् सगणमगणौ लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं वृन्तनामक-
म् ॥ ७० ॥ १९६ ॥

शाखोटकि—

जमौ लघु शाखोटकि ७१ ॥SSSS॥ १९८

जेति । यत्र प्रतिपादम् जगणमगणौ लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं शाखोटकि-
नामकम् ॥ ७१ ॥ १९८ ॥

पञ्जरि—

भो मगणो लौ पञ्जरि ७२ ॥SSSS॥ १९९

भ इति । यत्र प्रतिपादम् भगणमगणौ लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं पञ्जरिना-
मकम् ॥ ७२ ॥ १९९ ॥

अप्रीता प्रीता-अतिप्रीता-अलिप्रीता च—

नमकलं प्रीता यदि ७३ ॥SSSS॥ २००

नेति । यदि प्रतिपादम् नगणमगणौ लघुद्वयञ्च, तदा प्रीतानाम् वृत्तम् ।
अस्य वृत्तस्य अप्रीता-अतिप्रीता-अलिप्रीता चेति नामत्रयमन्यदपि बो-
द्धव्यम् ॥ ७३ ॥ २०० ॥

मन्थरि—

मो यो लौ भवेन्मन्थरि ७४ ॥SSSS॥ २०१

म इति । यत्र प्रतिपादम् मगणयगणौ लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं मन्थरिना-
मकम् ॥ ७४ ॥ २०१ ॥

वातुलि—

बकारौ लघु वातुलि ७५ ॥SSSS॥ २०२

जेति । यत्र प्रतिपादम् यगणद्वयं लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं वातुलिनाम-
कम् ॥ ७५ ॥ २०२ ॥

भाषा-सम्भाषा-सम्भासा च—

बरा भाषा लघु यदि ७६ ॥SSSS॥ २१०

यराविति । यदि प्रतिपादम् नगणयगणौ लघुद्वयञ्च, तदा भाषाना-
मवृत्तम् । सम्भाषा सम्भासा चेति नामद्वयमस्याऽन्यत् ॥ ७६ ॥ २१० ॥

पाकलि—

नरकलञ्च पाकलि ७७ ॥SSSS॥ २१६

नेति । यत्र प्रतिपादम् मगणभगणौ लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तम् पाकलिना-
मकम् ॥ ७५ ॥ २१६ ॥

अमना—

अमना द्विमला लघु ७८ ॥ ५॥५॥ २२०

अमना इति । यत्र प्रतिपादम् मगणद्वयं लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तम् अम-
नानामकम् ॥ ७८ ॥ २२० ॥

आकतनु—

जतौ लघु आकतनु ७९ ॥ ५५५५ ॥ २३०

जताविति । यत्र प्रतिपादम् जगणभगणौ लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तम् आक-
तनुनामकम् ॥ ७९ ॥ २३० ॥

आखेटम्—

जौ लघु आखेटमिति ८० ॥ ५५५५॥ २३५

रिति । यत्र प्रतिपादम् मगणजगणौ लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तम् आखेट-
मिति प्रसिद्धमिति शेषः ॥ ८० ॥ २३५ ॥

अतिजनि—

मो भो लौ स्यादतिजनि ८१ ॥ ५५५५॥ २४१

म इति । यत्र प्रतिपादम् मगणभगणौ लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तम् अतिज-
निनाम स्यात् ॥ ८१ ॥ २४१ ॥

सुतमधु—

सभला लस्युतमधु ८२ ॥ ५५५५॥ २४४

सेति । यत्र प्रतिपादम् मगणभगणौ लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तम् सुतमधु-
नामकम् ॥ ८२ ॥ २४४ ॥

मरु—

जभौ लघु यदि मरु ८३ ॥ ५५५५॥ २४६

जेति । यदि यत्र प्रतिपादम् जगणभगणौ लघुद्वयञ्च, तर्हि तद्वृत्तं
मरुनामकम् ॥ ८४ ॥ २४६ ॥

चयनम्—

यनौ लौ चयनमिह ८४ ॥ ५५५५॥ २५०

येति । इह यत्र प्रतिपादम् मगणभगणौ लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तम् चयन-
नामकम् ॥ ८४ ॥ २५० ॥

कुशकम्—

नौ लघु कुशकमिति ८५ ॥ ५५५५॥ २५१

नौविति । यत्र प्रतिपादम् मगणभगणौ लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं कुशक-
मिति प्रसिद्धम् ॥ ८५ ॥ २५१ ॥

वाग्व० १८

निरुद्धम्—

निरुद्धं मनललघु ८६ ॥॥॥॥ २५२
 निरुद्धमिति । यत्र प्रतिपादम् सगणनगणौ लघुद्वयञ्च तद्वृत्तं निरु-
 द्धनामकम् । निरुद्धनामकमपीदं प्रसिद्धम् ॥ ८६ ॥ २५२ ॥

सिन्धुक्—

सिन्धुक् मनललमिह ८७ ॥॥॥॥ २५३
 सिन्धुगिति । इह यत्र प्रतिपादम् तगणनगणौ लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं
 सिन्धुक्नाम स्यात् ॥ ८७ ॥ २५३ ॥

क्षर-क्षुरञ्च—

क्षरञ्च जनललघु ८८ ॥॥॥॥ २५४
 क्षरमिति । यत्र प्रतिपादम् जगणनगणौ लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं क्षरना-
 मकम् । अस्य क्षरमित्यपि नाम ॥ ८८ ॥ २५४ ॥

वेशि—वेपि च—

वेशि मनललघु च ८९ ॥॥॥॥ २५५
 वेशीति । यत्र प्रतिपादम् भगणनगणौ लघुद्वयञ्च, तद्वृत्तं वेशिनाम-
 कम् वेपीत्यपि नामास्य ॥ ८९ ॥ २५५ ॥

कृतयुः—कशयुञ्च—

द्विनलकृतयुरिति ९० ॥॥॥॥ २५६
 द्वीति । यत्र प्रतिपादम् द्वौ नगणौ द्वौ लघू च, तद्वृत्तं कृतयुरिति-
 प्रामदम् । कशयुरित्यपि नामास्य बोध्यम् ॥ ९० ॥ २५६ ॥

इत्यनुष्टुप्प्रस्तारे यथालब्धि नामानि नवतिः ॥ ९० ॥

अथ नवाक्षरा वृत्तिः ।

९ वृहती—

भेदाः ५१२

रूपामाली—

यत्र स्थान्मां मो रूपामाली १ ॥॥॥॥॥॥॥ १
 यत्रेति । यत्र प्रतिपादम् त्रयो मगणाः, तद्वृत्तं रूपामालीनामकम् स्यात् ॥ १ ॥
 मेघालोकः—

मवेद्यो मां चेन्मेघालोकः २ ॥॥॥॥॥॥॥ २

भवेदिति । चेत् प्रतिपादम् यगणो मगणद्वयञ्च, तद्वृत्तं मेघालोका-
 नामकम् भवेत् ॥ २ ॥ २ ॥

मायासारी—

यदि नयमा मायासारी ३ ॥SSSSS १६

यदीति । यदि प्रतिपादम् तगणयगणमगणाः, तद्वृत्तम् मायासा-
रीनामकम् ॥ ३ ॥ १६ ॥

खेलाढ्यम्—

यत्र स्यान्मसमाः खेलाढ्यम् ४ SSS||SSSS २५

यत्रेति । यत्र मगणसगणमगणाः प्रतिपादम् इति यावत्, तद्वृत्तं
खेलाढ्यं नाम ॥ ४ ॥ २५ ॥

उदरश्रि—उदरस्रक्—उदरासृक् च—

उदरश्रि भवेत् सौ मश्वेत् ५ ॥S||SSSS २८

उदरेति । चेत् प्रतिपादम् द्वौ सगणौ मगणश्चैकः, तद्वृत्तम् उदर-
श्रिनामकम्—अस्य उदरस्रक् उदरासृगिन्यपि नामद्वयम् बाध्यम् ॥५॥२८॥

वैसारुः—वैसारञ्च—

वैसारुहि चेत्तः सोमः ६ SS||SSSS २९

वैसारुरिति । इह वृत्ते चेत् प्रतिपादम् तगणसगणमगणाः, तर्हि
वैसारुनामकं तद्वृत्तं ज्ञेयम् । वैसारमिति नामान्तरमस्य ॥ ६ ॥ २९ ॥

निर्विन्ध्या—निर्वन्ध्या च—

भवन्ति जसमा निर्विन्ध्या ७ ॥S||SSSS ३०

भवन्तीति । यत्र प्रतिपादम् जगणसगणमगणाः, तद्वृत्तं निर्विन्ध्या-
नामकम् । निर्वन्ध्येति नामान्तरमस्य ॥ ७ ॥ ३० ॥

कर्मिष्ठा—कर्मिष्ठा च—

चेद्यदि भउमाः कर्मिष्ठा ८ S|||SSSS ३१

चेदिति । यदि प्रतिपादम् भगणसगणमगणाः स्युः, तर्हि तत् कर्मि-
ष्ठानाम वृत्तं ज्ञेयम् । कर्मिष्ठेति नामान्तरमस्य ॥ ८ ॥ ३१ ॥

वि० धृतहाला—

मो भो मश्वेद्धृतहाला स्यात् ९ SSSS||SSS ४९

म इति । चेद् यदि प्रतिपादम् मगणभगणमगणाः स्युः, तर्हि तद्वृत्तं
धृतहालानामकं स्यात् इदं वृत्तं विलोमकाव्यानुकूलम् ॥ ९ ॥ ४९ ॥

कलहम्—

कलहं यर्हि सभो मस्स्यात् १० ॥SS||SSS ५२

कलहमिति । यर्हि प्रतिपादम् सगणभगणमगणाः स्युः, तर्हि तद्वृत्तं
कलहनामकं स्यात् ॥ १० ॥ ५२ ॥

वि० अयनपताका—

चेन्म्रायोऽयनपताका स्यात् ११ SSSIISS ५७

चेदिति । चेत् प्रतिपादम् मगलनगलयगणाः स्युः, तर्हि तद्वृत्तम् अ-
यनपताका नामकं स्यात् । इदं वृत्तं विलोमकाव्यानुकूलम् ॥ ११ ॥ ५७ ॥
वि० रम्भा—

उक्ता तनमगणै रम्भा १२ SSIISS ६१

उक्तेति । यत्र प्रतिपादम् तनगणनगलयगणाः, तद्वृत्तं रम्भानाम ज्ञेयम्
इदं विलोमकाव्यानुकूलम् वृत्तम् ॥ १२ ॥ ६१ ॥
भुजगशिशुभृता-वृता-सृता—

भुजगशिशुभृता ना मः १३ IISS ६४

भुजगेति । यदि प्रतिपादम् द्वौ नगणौ एको मगलश्च, तद्वृत्तं भुज-
गशिशुभृता नाम ज्ञेयम् । भुजगशिशुवृता भुजगशिशुसृता चेति नामा-
न्तरमस्य ॥ १३ ॥ ६४ ॥

विशलयम्—

विशलयं यकारत्रयं स्यात् १४ ISSISS ७४

विशलयमिति । यत्र प्रतिपादम् त्रयो यगणाः, तद्वृत्तं विशलयं नाम
स्यात् ॥ १४ ॥ ७४ ॥

बिम्बम्—

नमयगणमृष्टबिम्बम् १५ IISS ९६

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणसगणयगणाः, तद्वृत्तं बिम्बनामकं
ज्ञेयम् ॥ १५ ॥ ९६ ॥

अर्धक्षामा—

अर्धक्षामा स्यान्मतयाश्चेत् १६ SSSSISS ९७

अर्धेति । चेत् प्रतिपादम् मगलनगलयगणाः, तर्हि अर्धक्षामानाम
वृत्तं स्यात् ॥ १६ ॥ ९७ ॥

सम्बुद्धिः—

इह सम्बुद्धिः सतयाश्चेत् १७ IISSIISS १००

इहेति । चेत् इह सगलनगलयगणाः, तर्हि सम्बुद्धिनामकं वृत्तं ज्ञेयम् १००
वि० शम्बरधारी—

शम्बरधारी भनवाश्चेत् १८ SISSIISS १०३

शम्बरेति । चेत् प्रतिपादम् भगलनगलयगणाः, तर्हि शम्बरधारी
नाम वृत्तम् भवति । इदं वृत्तं विलोमकाव्यानुकूलम् ॥ १८ ॥ १०३ ॥

शरलीहा—

यदि नजवाः शरलीहा १९ IISSIISS ११२

यदीति । यदि प्रतिपादं नगणजगणयगणाः स्युः, तर्हि तद्वृत्तं शरलो-
दानामकं स्यात् ॥ १९ ॥ ११२ ॥

कांसीकम्—

कांसीकं भवति मर्ता यः २० SS||SS १२१

कांसीकमिति । यत्र प्रतिपादं मगणनगणयगणाः, तद्वृत्तं कांसीकं
नाम भवति ॥ २० ॥ १२१ ॥

सुगन्धिः—

सनया भवति सुगन्धिः २१ ||S||SS १२४

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणनगणयगणाः, तद्वृत्तं सुगन्धिनामकं भ-
वति ॥ २१ ॥ १२४ ॥

कामा—

कामा भवति तनयाश्चेत् २२ SS||SS १२५

कामेति । चेत् प्रतिपादम् तगणनगणयगणाः, तर्हि तद्वृत्तं कामाना-
मकं भवति ॥ २२ ॥ १२५ ॥

वि० भौरिकं-महालक्ष्मिका च—

त्रयं चेन्महालक्ष्मिका २३ SSSSSIS १४७

रेति । चेत् प्रतिपादम् त्रयो रगणाः, तर्हि महालक्ष्मिकानाम वृत्तं
ज्ञेयम् । भौरिकमिति नामान्तरमस्य । इदं वृत्तं विलोमकाव्यानुकू-
लम् ॥ २३ ॥ १४७ ॥

निभालिता—

सतरा उक्ता निभालिता २४ ||SSSISIS १६४

सेति । यत्र प्रतिपादम् सगणतगणरगणाः, सा निभालिता
उक्ता ॥ २४ ॥ १६४ ॥

भुजङ्गसंगता—

सजरैर्भुजङ्गसंगता २५ ||SISISIS १७२

सेति । यत्र प्रतिपादं सगणजगणरगणाः, सा भुजङ्गसंगता
ज्ञेया ॥ २५ ॥ १७२ ॥

रवोन्मुखी—

उक्ता तजरा रवोन्मुखी २६ SS||SISIS १७३

उक्तेति । यत्र प्रतिपादं नगणजगणरगणाः, सा रवोन्मुखी
उक्ता ॥ २६ ॥ १७३ ॥

अवनिजा—

इहावनिजा च जो जरौ २७ IS||SISIS १७४

इति । यदि इह प्रतिपादं पूर्वं द्वौ जगणौ तत एको रगणः, तर्हि अ-
वनिजानाम वृत्तम् ॥ २७ ॥ १७४ ॥

प्रवहिका—

भौ जगणौ प्रवहिका २८ SIIISIS १७५

अ इति । यत्र प्रतिपादं भगणजगणरगणाः, तत् प्रवहिकानाम वृत्तं
ज्ञेयम् ॥ २८ ॥ १७५ ॥

हलोद्गता—

यदि नजरा हलोद्गता २९ IIISISIS १७६

अ इति । यदि प्रतिपादं नगणजगणरगणाः, तर्हि हलोद्गतानाम
वृत्तम् ॥ २९ ॥ १७६ ॥

मधुमल्ली—

मधुमल्ली मभरा यदा ३० IISIIISIS १८०

अ इति । यदा प्रतिपादं सगणभगणरगणाः, तदा मधुमल्लीनाम वृ-
त्तम् ॥ ३० ॥ १८० ॥

सहेलिका—

सहेलिका जभरा यदा ३१ ISISIIISIS १८२

अ इति । यदा प्रतिपादं जगणभगणरगणाः, तदा सहेलिकाना-
मकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ३१ ॥ १८२ ॥

मदनोद्घुरा—

भौ रगणौ मदनोद्घुरा ३२ SIIISISIS १८३

अ इति । यत्र प्रतिपादं द्वौ भगणौ एको रगणः, तद्वृत्तं मदनोद्घु-
रानामकं ज्ञेयम् ॥ ३२ ॥ १८३ ॥

करशया—

करशया यदि नो भरा ३३ IIISIIISIS १८४

अ इति । यदि प्रतिपादं नगणभगणरगणाः, तर्हि करशयानाम वृत्तं
भवति ॥ ३३ ॥ १८४ ॥

वि० भद्रिका—

रो नरौ भवति भद्रिका ३४ SIIIIISIS १८७

र इति । यत्र प्रतिपादं रगणनगणरगणाः, तद्वृत्तं भद्रिकानामकं
भवति । इदं वृत्तं विलोमकाध्यानुकूलं ज्ञेयम् ॥ ३४ ॥ १८७ ॥

शशिकरी—

सनराशशशिकरी भवेत् ३५ IISIIISIS १८८

स इति । यत्र प्रतिपादं सगणनगणसगणाः, तद्वृत्तं शत्रुघ्ननामकं भवेत् ॥ ३५ ॥ १८८ ॥

वि० मणिमध्यं मणिबन्धं च—

स्यान्मणिमध्यं चेद्भ्रमसाः ३६ SIISSIIIS १९९

स्यादिति । चेत् प्रतिपादं भगणभगणसगणाः, तर्हि मणिमध्यं नाम वृत्तम् स्यात् । मणिबन्धमिति नामान्तरमस्य । इदं वृत्तं विलोमकाव्यानु-
कूलं ज्ञेयम् ॥ ३६ ॥ १९९ ॥

मुखला-सारङ्गिका च—

नयसगणाः स्यान्मुखला ३७ IIISSIIIS २०८

नेति । यत्र प्रतिपादम् नगणयगणसगणाः, तद्वृत्तं मुखलानामकं स्यात् । सारङ्गिकेति नामान्तरमस्य ज्ञेयम् ॥ ३७ ॥ २०८ ॥

वि० निषधम्—

भ्रौ सगणो भवेन्निषधम् ३८ SIISSIIIS २१०

भ्राविति । यत्र प्रतिपादम् भगणरगणसगणाः, तद्वृत्तं निषधनामकं भवेत् । इदं वृत्तं विलोमकाव्यानुकूलम् ॥ ३८ ॥ २१० ॥

अर्धकला—

सगणत्रयमर्धकला ३९ IISIISSIIIS २२०

सगणेति । यत्र प्रतिपादं त्रयस्सगणाः, तद्वृत्तम् अर्धकलानामकं स्यात् ॥ ३९ ॥ २२० ॥

रञ्जकम्—

रञ्जकमिह चेद्भ्रमसम् ४० SIIISIIIS २२३

रञ्जकमिति । चेत् इह प्रतिपादम् पूर्वमेको भगणः नतो द्वौ सगणौ, तर्हि रञ्जकं नाम वृत्तम् ॥ ४० ॥ २२३ ॥

वीरा-अवीरा-पापित्ता च—

उक्ता वीरा यदि सभसाः ४१ SSSIIIIIS २४१

उक्तेति । यदि प्रतिपादं भगणभगणसगणाः, तदा सा वीरा उक्ता ।
अवीरा पापित्ता चेति नामद्वयमन्यदपि अस्य वृत्तस्य ज्ञेयम् ॥ ४१ ॥ २४१ ॥

अनवीरा—

अनवीरा यदि सभसाः ४२ IISIIIIIS २४४

अनवीरेति । यदि प्रतिपादं सगणभगणसगणाः, तदा अनवीरा-
नाम वृत्तं स्यात् ॥ ४२ ॥ २४४ ॥

वि० प्रियतिलका—

भौ सगणः प्रियतिलका ४३ SIISSIIIIIS २४७

भाषितम् । यत्र प्रतिपादं द्वौ भगणौ सगणश्चैकः, तद्वृत्तं प्रियतिल-
कानामकं ज्ञेयम् । इदं वृत्तं विलोमकाव्यानुकूलम् ॥ ४३ ॥ २४७ ॥

हलमुखी—

ग नमाविह हलमुखी ४४ SISIIS २५१

र इति । चेत् इह प्रतिपादं हगणनगणसगणाः, तर्हि हलमुखीनाम
वृत्तम् ॥ ४४ ॥ २४१ ॥

आकेकरम्—

आकेकरमिह ननमाः ४५ SSIIS २५३

आकेकरमिति । चेत् इह प्रतिपादं तगणनगणसगणाः, तर्हि आकेकरं
नाम वृत्तम् ॥ ४५ ॥ २५३ ॥

धौनिकम्—

धौनिकमिह च भनमाः ४६ SIIIS २५५

धौनिकमिति । चेत् इह प्रतिपादं भगणनगणसगणाः, तर्हि धौनिकं
नाम वृत्तम् ॥ ४६ ॥ २५५ ॥

मदनकं रतिपदं च—

मदनकमिति ननसम् ४७ IIIIS २५६

मदनकमिति । यत्र प्रतिपादं नगणद्वयम् ततश्चैकस्सगणः, तद्वृत्तं
मदनकमिति ज्ञेयम् । रतिपदमिति नामान्तरमस्य ॥ ४७ ॥ २५६ ॥

बला—

बलाभिधं तत्रयं यत्र ४८ SSISISSI २९३

बलेति । यत्र प्रतिपादं त्रयः नगणाः, तद्वृत्तं बलाभिधं ज्ञेयम् ४८ ॥ २९३ ॥

कीटमाला—

सजताश्च कीटमालाऽत्र ४९ IISISISSI ३००

स इति । चेत् अत्र प्रतिपादं सगणजगणतगणाः, तर्हि कीटमाला-
नामकं वृत्तम् ॥ ४९ ॥ ३०० ॥

मसृणम्—

मसृणकमिति नौ तश्च ५० IIIISSI ३२०

मसृणकमिति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ तत एकः तगणः, तद्वृत्तं
मसृणकम् इति ज्ञेयम् ॥ ५० ॥ ३२० ॥

लीला—

न्यञ्जकुतलीकेति नाम ५१ IIISSISI ३३६

न्यञ्जकुतेति । यत्र प्रतिपादं नगणयगणजगणाः, तस्य वृत्तस्य लीला
इति नाम ज्ञेयम् ॥ ५१ ॥ ३३६ ॥

वारिधियानम्—

वारिधियानं भनजाश्च ५२ SIISSISI ३५९

वारिधियानमिति । यत्र प्रतिपादं भगणनगणजगणाः, तद्वृत्तं वारिधियानं नाम ज्ञेयम् ॥ ५२ ॥ ३५९ ॥

तोमरम्—

इति तोमरं सज्जं च ५३ IISIIISI ३६४

इतीति । यत्र प्रतिपादं एकः सगणः द्वौ जगणौ च, तद्वृत्तं तोमरम् इति ज्ञेयम् ॥ ५३ ॥ ३६४ ॥

कुहू—

कुहू जगणत्रयमत्र ५४ ISIISI ३६६

कुह्विति । यदि अत्र प्रतिपादं त्रयः जगणाः, तर्हि कुहूनामकं वृत्तं बोध्यम् ॥ ५४ ॥ ३६६ ॥

कठिनास्थि-अहीरि च—

भनौ ज इह च कठिनास्थि ५५ SIIIIISI ३८३

भनाविति । यदि इह प्रतिपादम् भगणनगणजगणाः, तर्हि कठिनास्थिनामकं वृत्तम् । अहीरि इति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ५५ ॥ ३८३ ॥

विकचवती—

विकचवती न्याँ भो यदि ५६ IIISSSI ४००

विकचवतीति । यदि प्रतिपादं नगणयगणभगणाः, तर्हि विकचवतीनामकं वृत्तम् ॥ ५६ ॥ ४०० ॥

वन्दारुः—

वन्दारुर्ममभाशेदिह ५७ SSSIISI ५०९

वन्दारुरिति । चेत् इह प्रतिपादं मगणसगणभगणाः, तर्हि वन्दारुनामकं वृत्तम् ॥ ५७ ॥ ४०९ ॥

दधि-उदधि च—

भत्रयमत्र किलोदधि ५८ SIIISII ४३९

भत्रयमिति । चेत् अत्र प्रतिपादं त्रयो भगणाः, तर्हि उदधिनामकं वृत्तं किल ज्ञेयम् । दधि इति नामान्तरमस्य । दध्यर्धकलयोः प्रति-लोमानुलोमता ज्ञेया ॥ ५८ ॥ ४३९ ॥

स्फुटघटिता—

स्फुटघटिता न्याँ न इह ५९ IIISSIII ४६४

स्फुटघटितेति । चेत् इह प्रतिपादम् नगणयगणनगणाः, तर्हि स्फुटघटितानामकं वृत्तम् ॥ ५९ ॥ ४६४ ॥

चुलकम्—

त्रिनकृन्नुलकमिति ६० ||||| ५१२

त्रिनकृतेति । यत्र प्रतिपादं त्रयो मगणाः, तद्वृत्तं चुलकम् इति ज्ञेयम् ॥ ६० ॥ ५१२ ॥

इति बृहतीप्रस्तारे यथाप्राप्तं नामानि षष्टिः ॥ ६० ॥

अथ दशाक्षरा वृत्तिः ।

१० पाङ्क्तिः भेदाः १०२४

पद्मावर्त्तः—

यत्र स्युर्मौ मां गः पद्मावर्त्तः १ SSSSSSSSS १

यत्रेति । यत्र प्रतिपादं त्रयो मगणाः स्युः तदनु एको गुरुः स्यात्, तद्वृत्तं पद्मावर्त्तनामकं बोध्यम् ॥ १ ॥ १ ॥

शेफाली—

यर्मौ मो गो यत्र स्याच्छेफाली २ ISSSSSSSS २

यमाविति । यत्र प्रतिपादं पूर्वं यगणः, ततो मगणद्वयं, ततश्च गुरुः कः, तद्वृत्तं शेफालीसंज्ञकं स्यात् ॥ २ ॥ २ ॥

धूम्राली—

यदा यौ मगौ स्यातां धूम्राली ३ ISSSSSSSS १०

यदेति । यदा प्रतिपादं द्वौ यगणौ ततो मगण गुरु स्याताम्, तदा धूम्रालीसंज्ञकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ३ ॥ १० ॥

नीरोहा—

सरमा गो यदा स्यात्नीरोहा ४ ISSSSSS २०

सेति । यदा प्रतिपादं सगणरगणमगणगुरुवः स्युः, तर्हि नीरोहानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ४ ॥ २० ॥

वीरान्ता—

जसौ मगणगौ वीरान्ता स्यात् ५ IS||SSSSS ३०

जसाविति । यत्र प्रतिपादं जगणसगणमगणगुरुवः, तद्वृत्तं वीरान्तानामकं स्यात् ॥ ५ ॥ ३० ॥

निर्मेषा—

नतमगा यत्र सा निर्मेषा ६ ||SS|SSSS ४०

नेति । यत्र प्रतिपादं नगणतगणमगणगुरुवः, सा निर्मेषा नाम ज्ञेया ॥ ६ ॥ ४० ॥

वि० मध्याधारः—

मो भो मो गो यदि मध्याधारः ७ SSSS||SSSS ४९

म इति । यदि प्रतिपादं मगणभगणमगणगुरवः, तदा मध्याधारो नाम वृत्तम् । इदं विलोमकाव्यानुकूलम् वृत्तम् ॥ ७४९ ॥
वंशारोपी—

यभौ मो गो यदि वंशारोपी ८ SSS||SSSS ५०

यभाविति । यदि प्रतिपादं यगणभगणमगणगुरवः, तर्हि वंशारोपी-
नामकं वृत्तं स्यात् ॥ ८ ॥ ५० ॥
कूलम्—

वृत्तंतनमगसृष्टं कूलम् ९ SSS||SSSS ६१

वृत्तमिति । यत्र प्रतिपादं तगणनगणमगणगुरवः, तद्वृत्तं कूलना-
मकं स्यात् ॥ ९ ॥ ६१ ॥
बोधानुरा सकृद्वोधा च—

यमौ यो गो बोधानुरावृत्तम् १० SSSSS|SSS ६६

यमाविति । यत्र प्रतिपादं यगणमगणयगणगुरवः, तद्वृत्तं बोधातु-
रानामकं ज्ञेयम् । सकृद्वोधा इति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ १० ॥ ६६ ॥
सुराक्षी—

भवति सुराक्षी नयौ योगः ११ ||SSS|SSS ८०

भवतीति । यत्र प्रतिपादं नगणयगणयगणगुरवः, तद्वृत्तं सुराक्षी-
नामकं भवति ॥ ११ ॥ ८० ॥
कलापान्तरिता—

कलापान्तरिता यसौ योगः १२ |SS|S|SSS ९०

कलापान्तरितेति । यत्र प्रतिपादं यगणसगणयगणगुरवः, तद्वृत्तं
कलापान्तरितानामकं ज्ञेयम् ॥ १२ ॥ ९० ॥
द्वारवहा-भारवहा च—

रस्तयौ गो भारवहावृत्तम् १३ SSSS||SSS ९९

र इति । यत्र प्रतिपादं रगणतगणयगणगुरवः, तद्वृत्तं भारवहाना-
मकं बोध्यम् । द्वारवहा इति नामान्तरमस्यास्ति ॥ १३ ॥ ९९ ॥
विशदच्छायः—

सतयागधेद्विशदच्छायः १४ ||SSS||SSS १००

सतया इति । चेत् प्रतिपादं सगणतगणयगणगुरवः स्युः, तर्हि वि-
शदच्छायनामकं वृत्तम् बोध्यम् ॥ १०० ॥

इन्द्रः ऐन्द्री च—

यदा जगणौ यगुरु ऐन्द्री १५ |S||S||SSS ११०

यदेति । यदा प्रतिपादं द्वौ जगणौ यगणगुरु च स्याताम्, तद्वृत्तम्

पेन्द्रोनामकं स्यात् । इन्द्र इति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ १५ ॥ ११० ॥

वि० हीराङ्गो—

मो ना यो गुरुहि हीराङ्गा १६ SSSIISSS १२१

म इति । यदि इह प्रतिपादं मगणनगणयगणगुरवः स्युः, तर्हि हीराङ्गोनामकं वृत्तं स्यात् । इदं वृत्तं विलोमकाव्यानुकूलम् ॥ १६ ॥ १२१ ॥
हेमहासः बाला च—

रत्रयं गो यदा हेमहासः १७ SSIISSISS १४७

रत्रयमिति । यदा प्रतिपादं त्रयो रगणाः एको गुरुश्च, तदा हेमहा-
सनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १७ ॥ १४७ ॥

मयूरसारिणी—

जो रगौ मयूरसारिणी स्यात् १८ SISISISS १७१

जोविति । यत्र प्रतिपादं रगणजगणरगणगुरवः, तद्वृत्तं मयूरसा-
रिणीनामकं स्यात् ॥ १८ ॥ १७१ ॥

सुखला—

मजरा गुरुर्यदा सुखला १९ IISISISS १७२

स जरा इति । यदा प्रतिपादं सगणजगणरगणगुरवः, तदा सुखेला
नामकं वृत्तं स्यात् ॥ १९ ॥ १७२ ॥

नमेरुः लाजवती च—

उक्तस्तजरा गुरुर्नमेरुः २० SSIISSISS १७३

उक्त इति । यत्र प्रतिपादं तगणजगणरगणगुरवः, सः नमेरुः उक्तः ।
लाजवती इति नामान्तरमस्य बोध्यम् । लाजवतीशब्दघटितं लक्षणं यथा—

“स्याल्लाजवती तजौ रगौ चेत्”

अर्थस्तु स एव स्पष्टः ॥ २० ॥ १७३ ॥

गणदेहा—

गणादेहा प्रोक्ता समसागः २१ IISSSIISS १९६

गणदेहेति । यत्र प्रतिपादं सगणमगणसगणगुरवः, सा गणदेहा
नाम प्रोक्ता ॥ २१ ॥ १९६ ॥

चम्पकमाळा-रूपमवती-रूपवती च—

चम्पकमाळा यत्र भमस्गाः २२ SIISSIISS १९९

चम्पकमाळेति । यत्र प्रतिपादं मगणमगणसगणगुरवः, तद्वृत्तं च-
म्पकमालानामकं ज्ञेयम् । अस्य वृत्तस्य रूपमवती रूपवती चेति नाम-
द्वयमन्यदपि ज्ञेयम् । तत्र रूपमवती शब्दघटितलक्षणं यथा

“रूपमवती सा यत्र भमस्गाः”

रूपवतीशब्द घटितं लक्षणं यथा—

“रूपवती सा यत्र भमस्गाः”

स्पष्टम् ॥ २२ ॥ १६९ ॥

नरगा—

यदि नयमा गो नरगा स्यात् २३ ॥ १६९ ॥ २०८

यदीति । यदि प्रतिपादं नगणयगणसगणगुरवः, तर्हि नरगानामकं वृत्तं स्यात् ॥ २३ ॥ २०८ ॥

प्रसरा—

रामाश्वैः प्रसरामममंगः २४ ॥ १६९ ॥ २१७

रामाश्वैरिति । यत्र प्रतिपादं एको मगणः द्वौ सगणौ एको गुरुश्च, त्रिभिः सप्तभिश्च यतिः, तद्वृत्तं प्रसरानामकं स्यात् ॥ २४ ॥ २१७ ॥

केरम्—

स्याद्यदा रममंगुरुकेरम् २५ ॥ १६९ ॥ २१९

स्यादिति । यदा प्रतिपादं रगणः द्वौ सगणौ एको गुरुश्च, तदा तद्वृत्तं केरं नाम स्यात् ॥ २५ ॥ २१९ ॥

उदितम्—

सगणत्रयगावुदितं स्यात् २६ ॥ १६९ ॥ २२०

सगणेति । यदा प्रतिपादं त्रयः सगणाः एको गुरुश्च, तद्वृत्तं केरं नाम स्यात् ॥ २६ ॥ २२० ॥

मत्ता—

ज्ञेया मत्ता मभसगसृष्टा २७ ॥ १६९ ॥ २४१

ज्ञेयेति । यत्र प्रतिपादं मगणमगणसगणगुरवः, सा मत्ता नाम ज्ञेया ॥ २७ ॥ २४१ ॥

बलधारी—

सभसा गो यदि बलधारी २८ ॥ १६९ ॥ २४२

सभसा इति । यदि प्रतिपादं सगणमगणसगणगुरवः, तदा बलधारीनामवृत्तम् ॥ २८ ॥ २४२ ॥

अचलपङ्क्तिः—

रो नसा गुरुचलपङ्क्तिः २९ ॥ १६९ ॥ २५१

र इति । यत्र प्रतिपादं रगणनगणसगणगुरवः, तद्वृत्तं अचलपङ्क्तिनामकं वृत्तम् ॥ २९ ॥ २५१ ॥

असितधारा—

सनसा गुरुरसितधारा ३० ॥ १६९ ॥ २५२

सनसा इति । यत्र प्रतिपादम् सगणनगणसगणगुरवः, तद्वृत्तं असितधारा नामकं वृत्तम् ॥ ३० ॥ २५२ ॥

वि० उञ्जालम्—

उञ्जालमिह तनसगाःस्युः ३१ ॥ १६९ ॥ २५३

उञ्जालमिति । चेत् इह प्रतिपादं तगणनगणसगणगुरवः स्युः, तदा उञ्जालनामकं वृत्तं स्यात् । इदं वृत्तम् विलोमकाव्यानुकूलम् ॥ ३१ ॥ २५३ ॥

निरन्तिकम्—

निरन्तिकमिह जनमागः ३२ ।SIIIISS २५४
निरिति । चेत् इह प्रतिपादं जगण्णगणसगणगुरवः, तर्हि निरन्तिकं
नाम वृत्तम् बोध्यम् ॥ ३२ ॥ २५४ ॥

उपधाय्या—

भो नमगुग्व उपधाय्या ३३ SIIIISS २५५
भ इति । यत्र प्रतिपादं भगण्णगणसगणगुरवः, तद्वृत्तम् उपधा-
य्यानामकं स्यात् ॥ ३३ ॥ २५५ ॥

तनिमा—

ननमगमिह तनिमा स्यात् ३४ IISSSS २५६
ननसगमिति । चेत् इह प्रतिपादं द्वौ नगणौ ततः सगणगुरु स्याता-
म्, तद्वृत्तं तनिमनामकं स्यात् ॥ ३४ ॥ २५६ ॥

विशालान्तिकम्—

स्यात्तत्रयं गो विशालान्तिकम् ३५ SSISSSIS २९३
स्यादिति । यत्र प्रतिपादं त्रयः तगणाः एको गुरुश्च, तद्वृत्तं विशा-
लान्तिकनामकं स्यात् ॥ ३५ ॥ २९३ ॥

विशालप्रभम्—

जतौ तगौ चेद्विशालप्रभम् ३६ ISISSIS २९४
जतविति । चेत् प्रतिपादम् जगण्णतगणौ नगणगुरु च स्याताम्,
तद्वृत्तं विशालप्रभं नाम ॥ ३६ ॥ २९४ ॥

चरपदम्—

चरपदं नस्तकारौ गुरुः ३७ IISSIS २९६
चरपदमिति । यत्र प्रतिपादं नगणः द्वौ तगणौ गुरुश्च, तद्वृत्तं चरप-
दं नाम बोध्यम् ॥ ३७ ॥ २९६ ॥

उपसंकुला—

उपसंकुला सजौ तो गुरुः ३८ IISIS ३००
उपसंकुलंति । यत्र प्रतिपादं सगणजगण्णतगणगुरवः, तद्वृत्तम् उ-
पसंकुलानामकं बोध्यम् ॥ ३८ ॥ ३०० ॥

खेटकम्—

चेद्भजतगा भवेत्खेटकम् ३९ SIISSIS ३०३
खेदिति । चेत् प्रतिपादं भगण्णजगण्णतगणगुरवः, तर्हि खेटकनामकं
वृत्तं भवेत् ॥ ३९ ॥ ३०३ ॥

वर्हातुरा—

वर्हातुरा तभताथेगुरुः ४० SSISIISSIS ३०९
वर्हातुरेति । चेत् प्रतिपादं तगणभगण्णतगणगुरवः, तर्हि वर्हातुराना-

मकं वृत्तं बोध्यम् ॥ ४० ॥ ३०६ ॥

नीराञ्जलिः—

नीराञ्जलिरिह तो नस्तगौ ४१ SSIISSIS ३१७

नीराञ्जलिरिति । यत्र प्रतिपादं तगणनगणजगणगुरवः, ताह
नीराञ्जलिनामकं वृत्तमिदं बोध्यम् ॥ ४१ ॥ ३१७ ॥

वि० कर्णपालिका—

कर्णपालिका स्याद्रयौ जगौ ४२ SSSISIS ३३१

कर्णपालिकेति । यत्र प्रतिपादं रगणयगणजगणगुरवः, तद्वृत्तं कर्ण-
पालिकानामकं स्यात् । इदं वृत्तं भिन्नलोमकाव्यानुकूलमस्ति ॥ ४२ ॥ ३३१ ॥
सराविका—

जरौ जगौ भवेत्सराविका ४३ ISISISIS ३४२

जराविति । यत्र प्रतिपादं जगणरगणजगणगुरवः, तद्वृत्तं सरावि-
कानामकं भवेत् ॥ ४३ ॥ ३४२ ॥

मनोरमा—

नरजगैर्भवेन्मनोरमा ४४ IISSISIS ३४४

नरजगैरिति । यत्र प्रतिपादं नगणरगणजगणगुरवः, तद्वृत्तं मनोर-
मानामकं भवेत् ॥ ४४ ॥ ३४४ ॥

विराट्-शुद्धविराट् च—

वृत्तं स्याच्च विराट्मसौ जगौ ४५ SSSIISSIS ३४५

वृत्तमिति । यत्र प्रतिपादं मगणसगणजगणगुरवः, तद्वृत्तं विरा-
ट्नामकं स्यात् । शुद्धविराडिति नामान्तरमस्य बोध्यम् । एतन्नामघटितं
लक्षणं यथा—

“वृत्तं शुद्धविराट्मसौ जगौ”

इति ॥ ४५ ॥ ३४५ ॥

अक्षरावली—

रः सजौ गुरुरक्षरावली ४६ SSSIISSIS ३४७

र इति । यत्र प्रतिपादं रगणसगणजगणगुरवः, तद्वृत्तम् अक्षराव-
लीनामकं ज्ञेयम् ॥ ४६ ॥ ३४७ ॥

सहजा—

सहजा ससजं गुरुर्यदा ४७ IISSISIS ३४८

सहजेति । यदा प्रतिपादं द्वौ सगणौ जगणगुरु च भवतः, तदा स-
हजानामकं वृत्तम्बोध्यम् ॥ ४७ ॥ ३४८ ॥

अहिला—

उक्ता तसजगा यदाऽहिला ४८ SSSIISSIS ३४९

उत्तेति । यदा प्रतिपादं तगणसगणजगणगुरुवः, तदा तद् वृत्तम्
अहिलानामकं स्यात् ॥ ४८ ॥ ३४९ ॥

कुप्यम्—

कुप्यमिति भवेद्भूमौ जगौ ४९ SIIISIS ३५१

कुप्यमिति । यत्र प्रतिपादं भगणसगणजगणगुरुवः, तद्वृत्तं कुप्यम्
इति भवेत् ॥ ४९ ॥ ३५१ ॥

अनुचायिता—

नमजगुरवोऽनुचायिता ५० IIISISIS ३५२

नमजेति । यत्र प्रतिपादं नगणसगणजगणगुरुवः, तद्वृत्तम् अनुचा-
यितानामकं वृत्तम् स्यात् ॥ ५० ॥ ३५२ ॥

वर्मिता—

वर्मिता यदा रजजं गुरुः ५१ SISISIISIS ३६३

वर्मितेति । यदा प्रतिपादं रगणजगणौ जगणगुरु च, तदा वर्मिता-
नामकं वृत्तम्भवेत् ॥ ५१ ॥ ३६३ ॥

संहतिका-संयुगा-संयुता च—

मजजं गु संहतिका भवेत् ५२ IISISIS ३६४

सजजमिति । यत्र प्रतिपादं सगणजगणौ जगणगुरु च, तद्वृत्तं सं-
हतिकानामकं भवेत् । संयुगा संयुता चेति नामान्तरमस्य बोध्य-
म् ॥ ५२ ॥ ३६४ ॥

उपस्थिता—

रजौ जश्च ग एक उपस्थिता ५३ SSIIISIS ३६५

रजाविति । यत्र प्रतिपादं तगणजगणौ जगणगुरु च, तद्वृत्तम् उप-
स्थितानामकं ज्ञेयम् ॥ ५३ ॥ ३६५ ॥

जरा—

जरा यदि जत्रयगौ भवेत् ५४ ISIIISIS ३६६

जरेति । यदि प्रतिपादं त्रयो जगणाः एको गुरुश्च, तदा जरानामकं
वृत्तं भवेत् ॥ ५४ ॥ ३६६ ॥

मिश्रपदम्—

मिश्रपदं भवति भौ जगौ ५५ SIIISIIIS ३७५

मिश्रपदमिति । यत्र प्रतिपादं द्वौ भगणौ ततो जगणगुरु च, तद्वृत्तं
मिश्रपदनामकं भवति ॥ ५५ ॥ ३७५ ॥

वद्विशभेदनी—

नभजगा वद्विशभेदनी ५६ IIISIIIS ३७६

नभजगा इति । यत्र प्रतिपादं नगणभगणजगणगुरुवः, तद्वृत्तं व-
द्विशभेदनीनामकं ज्ञेयम् ॥ ५६ ॥ ३७६ ॥

पणवः—

ह्रौं जगौ स्यादिह पणवाभिधम् ५५ SSSIIISIS ३७७

स्त्राविति । चेत् इह भगणनगणजगणगुरुवः, तर्हि इह पणवाभिधं
(पणवसंज्ञकं) वृत्तं स्यात् ॥ ५७ ॥ ३७७ ॥

चितिभृतम्—

चिनिभृतमिति नौ जगौ ५८ IIISIS ३८४

चितिभृतमिति । यत्र प्रतिपादं ह्रौं नगणौ जगणगुरु च, तद्वृत्तं चि-
तिभृतम् इति (चितिभृतसंज्ञकं) ज्ञेयम् ॥ ५८ ॥ ३८४ ॥

सुषमा—

तो यो भगुरु उक्ता सुषमा ५९ SSIISSIS ३९७

त इति । यत्र प्रतिपादं तगणयगणभगणगुरुवः, सा सुषमा नाम
उक्ता ॥ ५९ ॥ ३९७ ॥

फलिनी—

नयभगसृष्टा स्यात्फलिनी ६० IIISSSIS ४००

नयेति । यत्र प्रतिपादं नगणयगणभगणगुरुवः, तद्वृत्तं फलिनीना-
मकं स्यात् ॥ ६० ॥ ४०० ॥

सुरयानवती—

सुरयानवती सौ च भगौ ६१ ISIISSIS ४१२

सुरयानवतीति । यत्र प्रतिपादं ह्रौं सगणौ भगणगुरु च, तद्वृत्तं
सुरयानवतीसंज्ञकं स्यात् ॥ ६१ ॥ ४१२ ॥

विरल-कटिका च—

स्याद्भसभगसृष्टं विरलम् ६२ SIIISIS ४१७

स्यादिति । यत्र प्रतिपादं भगणसगणभगणगुरुवः, तद्वृत्तं विरलना-
मकं स्यात् । कटिकेत्यपि नामाऽस्य ज्ञेयम् ॥ ६२ ॥ ४१७ ॥

छलितकम्—

छलितकं यत्र नस्तभगाः ६३ IISSISIS ४२४

छलितकमिति । यत्र प्रतिपादं नगणतगणभगणगुरुवः, तद्वृत्तं
छलितकनामकं स्यात् ॥ ६३ ॥ ४२४ ॥

प्रवादपदा—

सजभा गुरुः प्रवादपदा ६४ ISISIS ४२८

सजभा इति । यत्र प्रतिपादं सगणजगणभगणगुरुवः, तद्वृत्तं प्रवा-
दपदानामकं स्यात् ॥ ६४ ॥ ४२८ ॥

वारवती—

इह सो भौ गुरु वारवती ६५ ॥SSIISS ४३६
इहेति । चेत् इह प्रतिपादं सगणभगणौ भगणगुरु च, तदा एतद्वृत्तं
वारवतीनामकं स्यात् ॥ ६५ ॥ ४३६ ॥

परिचारवती—

तो भौ गुरुः परिचारवती ६६ SSISIISS ४३७
त इति । यत्र प्रतिपादं तगणभगणौ भगणगुरु च, तद्वृत्तं परिचा-
रवतीनामकं स्यात् ॥ ६६ ॥ ४३७ ॥

काण्डमुखी—

जभौ भगौ यदि काण्डमुखी ६७ ISISIISS ४३८
जभाति । यदि प्रतिपादं जगणभगणौ भगणगुरु च, तदा काण्ड-
मुखीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ६७ ॥ ४३८ ॥

वि० विश्वमुखी—सारवती च

भत्रयगौ यदि विश्वमुखी ६८ SIISSIISS ४३९
भत्रयगाति । यदि प्रतिपादं त्रयो भगणा एको गुरुश्च, तर्हि विश्व-
मुखीनामकं वृत्तं स्यात् । सारवती इत्यपि नामाऽस्य बोध्यम् । इदं वृत्तं
विलोमकाव्यानुगुणम् ॥ ६८ ॥ ४३९ ॥

शरत्—

नभभगा भवतीह शरत् ६९ IIISIISS ४४०
नभभगा इति । यदि इह प्रतिपादं नगणभगणौ भगणगुरु च, तदा
इदं वृत्तं शरत्नामकं भवति ॥ ६९ ॥ ४४० ॥

गहना—

चेद्जनभगुरवो गहना ७० SIIIISS ४४७
चेदिति । चेत् प्रतिपादं भगणनगणभगणगुरवः, तदा गहनानामकं
वृत्तं स्यात् ॥ ७० ॥ ४४७ ॥

फलधरम्—

फलधरमिह नौ भगुरु ७१ IIISIISS ४४८
फलधरमिति । चेत् इह प्रतिपादं द्वौ नगणौ भगणगुरु च, तदा
फलधरनामकमिदं वृत्तं स्यात् ॥ ७१ ॥ ४४८ ॥

धमनिका—

सजना गुरुश्च धमनिका ७२ IISIIIISS ४९२
सजना इति । यत्र प्रतिपादं सगणजगणनगणगुरवः, तद्वृत्तं धम-

निकानामकं स्यात् ॥ ३२ ॥ ४९२ ॥

अमृतगतिः—स्वरितगतिः—मृगलतिका च—

स्वरितगतिश्च नजनर्गः ७३ ॥ ५११ ॥ ४९३

स्वरितगतिरिति । यत्र प्रतिपादं नगणजगणनगणगुरवः, तद्वृत्तं स्वरितगतिनामकं बोध्यम् । अमृतगतिः मृगलतिका चेति नामद्वयमन्य-
दपि अस्य ज्ञेयम् ॥ ७३ ॥ ४९३ ॥

हंसी—

उक्ता हंसी भवनगुरुभिः ७४ ॥ ५१२ ॥ ४९४

उक्तेति । यत्र प्रतिपादं भगणभगणनगणगुरवः, सा हंसी नाम
उक्ता ॥ ७४ ॥ ४९४ ॥

वि० कृतमणिता-मणिता च—

भट्टिनगुरुकृतमणिता ७५ ॥ ५१३ ॥ ४९५

भेति । यत्र प्रतिपादं भगणनगणौ नगणगुरु च, तद्वृत्तं कृतमणिता-
नामकं स्यात् । मणिनेत्यपि नामास्य बोध्यम् । इदं वृत्तं विलोमकाध्या-
नुगुणम् अस्ति ॥ ७५ ॥ ५१३ ॥

मकरमुखी—

त्रिनगु यदि मकरमुखी ७६ ॥ ५१४ ॥ ४९६

त्रिनगिविति । यदि प्रतिपादं त्रयो नगणाः गुरुश्च, तर्हि तत् मकरमु-
खीसंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ ७६ ॥ ५१४ ॥

महिमावसायि—

सभरा लो महिमावसायि ७७ ॥ ५१५ ॥ ४९७

सभरा इति । यत्र प्रतिपादं सगणभगणरगणलघवः, तद्वृत्तं महिमा-
वसायिनामकं स्यात् ॥ ७७ ॥ ४९७ ॥

कामचारि—

तो मो रळौ यदि कामचारि ७८ ॥ ५१६ ॥ ४९८

त इति । यदि प्रतिपादं तगणभगणरगणलघवः, तदा तद्वृत्तं काम-
चारिसंज्ञकं स्यात् ॥ ७८ ॥ ४९८ ॥

वि० नेमधारि—

जभौ रळौ यदि नेमधारि ७९ ॥ ५१७ ॥ ४९९

जभाविति । यदि प्रतिपादं जगणभगणरगणलघवः, तर्हि नेमधारि-
नामकं वृत्तं स्यात् । इदं वृत्तं विलोमकाध्यानुकूलम् ॥ ७९ ॥ ४९९ ॥

हीरलम्बि—

भौ रगणो लघु हीरलम्बि ८० S||S||S||S ६९५
भाषिति । यत्र प्रतिपादं द्वौ भगणौ रगणलघु च, तद्वृत्तं हीरल-
म्बिनामकं स्यात् ॥ ८० ॥ ६९५ ॥

धनिताविनोदि—

नभरला धनिताविनोदि ८१ ||S||S||S ६९६
नभरला इति । यत्र प्रतिपादं नगणभगणरगणलघवः, तद्वृत्तं धनि-
ताविनोदिनामकं स्यात् ॥ ८१ ॥ ६९६ ॥

विरेकि—

रो नरो लघु यदा विरेकि ८२ S S||S||S||S ६९७
र इति । यदा प्रतिपादं रगणनगणरगणलघवः, तदा तद्वृत्तं विरे-
किनामकं स्यात् ॥ ८२ ॥ ६९७ ॥

कुकपादि—

नरसला यदा कुकपादि ८३ ||S||S||S||S ७२८
नरसला इति । यदा प्रतिपादं नगणरगणसगणलघवः, तदा कुकपा-
दिनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ८३ ॥ ७२८ ॥

लुलितम्—

सगणत्रयलौ लुलितं च ८४ ||S||S||S||S ७३२
सगणेत्येति । यत्र प्रतिपादं त्रयः सगणाः एको लघुश्च, तद्वृत्तं लुलित-
नामकं ज्ञेयम् ॥ ८४ ॥ ७३२ ॥

रसभूम—

सजसा लघुश्च रसभूम ८५ ||S||S||S||S ७४८
सजसा इति । यत्र प्रतिपादं सगणजगणसगणलघवः, तद्वृत्तं रस-
भूमसंज्ञकं स्यात् ॥ ८५ ॥ ७४८ ॥

चारुचारणम्—

चारुचारणमिति रनस्त्रि ८६ S||S||S||S||S ७६३
चाषिति । यत्र प्रतिपादं रगणनगणसगणलघवः, तद्वृत्तं चारुचार-
णम् इति (चारुचारणसंज्ञकं) स्यात् ॥ ८६ ॥ ७६३ ॥

सरसमुखी—

द्वौ स्त्री यदि सरसमुखी ८७ S S||S||S||S||S ७६५
भाषिति । यदि इह प्रतिपादं तगणनगणसगणलघवः, तर्हि इदं सर-
समुखीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ८७ ॥ ७६५ ॥

कृतम्--

दिनमलकृतमृतमत्र ८८ |||||51 ७१८

त्रिनेति । चेत् यत्र प्रतिपादं क्री नगणी मगणलघु च, तर्हि इदम अ-
तनामकम्बुत्तं स्यात् ॥ ८८ ॥ ७१८ ॥

कीलालम्—

भो मनलाश्चेत्कीलालं किल ८९ ||SSSSS|| ७१५

भ इति । चेत् प्रतिपादं भगणमगणनगणलघवः, तर्हि कीलाल-
नामकम्बुत्तं किल स्यात् ॥ ८९ ॥ ७१५ ॥

खौरलि—

नयनलघु स्याच्चेत्खौरलि ९० ||SSSSS|| ७८४

नयेति । चेत् प्रतिपादं नगणयगणनगणलघवः, तर्हि खौरलिनामकं
वृत्तं स्यात् ॥ ९० ॥ ७८४ ॥

कामनिभा—

उक्ता कामनिभा मस्ता लघु ९१ SSS||SSS|| ७९३

उक्तेति । यत्र प्रतिपादं मगणसगणनगणलघवः, सा कामनिभा नाम
उक्ता ॥ ९१ ॥ ७९३ ॥

विस्त्रंसि—

नसतलघवो विस्त्रंसि च ९२ ||||SSS|| ८००

नसेति । यत्र प्रतिपादं नगणसगणनगणलघवः, तद्वृत्तं विस्त्रंसि-
नामकं स्यात् ॥ ९२ ॥ ८०० ॥

नीरनिधिः—

नतनला नीरनिधिरिति ९३ ||SS|||| १०००

नतनला इति । यत्र प्रतिपादं नगणनगणनगणलघवः, तद्वृत्तं नीर-
निधिः इति (नीरनिधिनामकम्) स्यात् ॥ ९३ ॥ १००० ॥

कृतकवलि—

त्रिनलघु च कृतकवलि ९४ |||||||| १०२४

त्रिनेति । यत्र प्रतिपादं त्रयो नगणाः लघुरेकश्च, तद्वृत्तं कृतकवलि-
नामकं स्यात् ॥ ९४ ॥ १०२४ ॥

चतुरधिकनवतिः ९४ ।

एकादशाक्षरा वृत्तिः ।

११ त्रिष्टुप्—भेदाः २०४८

भारती—भारती च—

मौ मो गौ चेत्र स्यान्भारत्येषा १ SSSSSSSSSS १
माविति । चेत् यत्र प्रतिपादं त्रयो मगणाः द्वौ गुरु च, तर्हि एषा
भारतीनाम स्यात् । भारतीन्यपि नामास्य वृत्तस्य बोध्यम् ॥ १ ॥

आराधनी—

तो मौ गुरु चेत्स्यादाराधिन्येषा २ SSSSSSSSSS ५
त इति । चेत्प्रतिपादं तगणमगणौ मगणौ गुरुद्वयं च, तर्हि एषा आ-
राधनी नाम स्यात् ॥ २ ॥ ५ ॥

अमालीनम्—

अमालीनवृत्तं यौ मो गौ यत्र ३ SSSSSSSSSS १०
अमालीनेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ यगणौ एको मगणः द्वौ गुरु च, त-
द्वृत्तम् अमालीनसंज्ञकं स्यात् ॥ ३ ॥ १० ॥

मेघध्वनिपूरः—

मेघध्वनिपूरः स्यात्तो यो मो गौ ४ SSSSSSSSSS १३
मेघेति । यत्र प्रतिपादं तगणयगणमगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं मेघ-
ध्वनिपूरनामकं स्यात् ॥ ४ ॥ १३ ॥

उद्धतिकरी—

उद्धतिकरीषं स्याद्भो यो मो गौ ५ SSSSSSSSSS १५
उद्धतिकरोति । यत्र प्रतिपादं मगणयगणमगणाः द्वौ गुरु च, सा
इयम् उद्धतिकरी नाम स्यात् ॥ ५ ॥ १५ ॥

अपयोधा—

अपयोधाऽहिपोक्ता सो रो मो गौ ६ SSSSSSSSSS २०
अपेति । यत्र प्रतिपादं सगणरगणमगणाः द्वौ गुरु च, सा अपयोधा
नाम अहिपोक्ता शेषेण कथिता इति यावत् ॥ ६ ॥ २० ॥

अन्तर्बनिता—

स्वादन्तर्बनिता मः सो मो गौ चेत् ७ SSSSSSSSSS २५
स्यादिति । चेत् प्रतिपादं मगणसगणमगणाः द्वौ गुरु च, तर्हि अ-
न्तर्बनितानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ७ ॥ २५ ॥

प्रकुलकदली—

प्रकुलकदलीयं नः मो मो गौ ८ ।।।।।SSSSSS ३०

प्रकुलेति । यत्र प्रतिपादं जगणमगणमगणाः द्वौ गुरु च, सेयं प्रकुलकदलीनाम स्यात् ॥ ८ ॥ ३० ॥

लक्ष्मणीला—

लक्ष्मणीला भवेद्भस्त्रो मो गौ ९ ।।SSSSSSSS ३९

लक्ष्मेति । यत्र प्रतिपादं भगणतगणमगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं लक्ष्मणीलासंज्ञकं भवेत् ॥ ९ ॥ ३९ ॥

कूलचारिणी—कूलिका च—

कूलचारिणी रजौ मो गौ यत्र १० ।।।।।SSSSSS ४३

कूलेति । यत्र प्रतिपादं रगणजगणमगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं कूल-
चारिणीसंज्ञकं स्यात् । कूलिकेति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ४३ ॥

विलुलितमञ्जरी—

विलुलितमञ्जरी नो जो मो गौ ११ ।।।।।SSSSSS ४८

विलुलेति । यत्र प्रतिपादं नगणजगणमगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं
विलुलितमञ्जरीसंज्ञकं स्यात् ॥ ११ ॥ ४८ ॥

भूरिघटकम्—

वृत्तं भूरिघटकं मो नो मो गौ १२ SSS||SSSSS ५७

वृत्तमिति । यत्र प्रतिपादं मगणनगणमगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं
भूरिघटकसंज्ञकं स्यात् ॥ १२ ॥ ५७ ॥

कलितकमलमाला—

कलितकमलमाला नौ मो गौ १३ ।।।।।SSSSS ६४

कलितेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ एको मगणाः द्वौ गुरु च, त-
द्वृत्तं कलितकमलमालासंज्ञकं स्यात् ॥ १३ ॥ ६४ ॥

वल्लवीविलासः—

वल्लवीविलामो यदा रो यौ गौ १४ ।।।।।SSSSSS ५७

वल्ल्वेति । यदा प्रतिपादमेको रगणः द्वौ यगणौ द्वौ गुरु च, तर्हि
वल्लवीविलाससंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ १४ ॥ ५७ ॥

विकसितपद्मावली—

विकसितपद्मावली नो यौ गौ १५ ।।।।।SSSSSS ८०

विकसितेति । यत्र प्रतिपादम् एको नगणः द्वौ यगणौ द्वौ गुरु च,
तद्वृत्तं विकसितपद्मावलीसंज्ञकं स्यात् ॥ १५ ॥ ८० ॥

अमोघमालिका—

अमोघमालिका जरां यो गौ स्यात् १६ ।S।S।SSSS ८६

अमोघेति । यत्र प्रतिपादं जगणनगणयगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तम्
अमोघमालिकासंज्ञकं स्यात् ॥ १६ ॥ ८६ ॥

ललितागमनम्—

ललितागमनं यदा मौ यो गौ १७ ।S।S।SSSS ९२

ललिनेति । यदा प्रतिपादं द्वौ सगणौ एको यगणः, द्वौ गुरु च, तदा
ललितागमनसंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ १७ ॥ ९२ ॥

संस्मृतशोभासारः—

सतया गौ संस्मृतशोभासारः १८ ।SSS।SSSS १००

सतया इति । यत्र प्रतिपादं सगणतगणयगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं
संस्मृतशोभासारसंज्ञकं स्यात् ॥ १८ ॥ १०० ॥

ललितालबालम्—

ललितालबालमिदं र्जौ यो गौ १९ ।S।S।SSSS १०८

ललिनेति । चेत् अत्र प्रतिपादं सगणजगणयगणाः द्वौ गुरु च, तदा
इदं ललितालबालसंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ १९ ॥ १०८ ॥

वार्त्ताहारी—

नेजयगगा यदि वार्त्ताहारी २० ।।।S।SSSS ११२

नजयेति । यदि प्रतिपादं नगणजगणयगणाः द्वौ गुरु च, तर्हि वा-
र्त्ताहारीसंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ २० ॥ ११२ ॥

कडारम्—

कडारं भवति च यो नो यो गौ २१ ।SS।।।SSSS १२२

कडारमिति । यत्र प्रतिपादं यगणनगणयगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं
कडारनामकं भवति ॥ २१ ॥ १२२ ॥

उदितदिनेशः—

सनवा उदितदिनेशः स्याद्गौ २२ ।S।।।SSSS १२४

सनया इति । यत्र प्रतिपादं सगणनगणयगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं
उदितदिनेशनामकं वृत्तं स्यात् । सौधाङ्घ्रिरिति नामान्तरमस्य बोध्यम् ।
एतन्नामघटितं लक्षणं यथा "सनयागुरुयुगलं सौधाङ्घ्रिः" अर्थस्तु स
एव स्पष्टः ॥ २२ ॥ १२४ ॥

जालपादः—

समरा गौ चेत्युर्जालपादः स्यात् २३ SS।SSSS।SSSS १३२

समरा इति । चेत् प्रतिपादं सगणमगणरगणाः द्वौ गुरु च
स्याताम्, तर्हि जालपादसंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ २३ ॥ १३२ ॥

दारुदेहा—दारुदेहा च—

दारुदेहा भवेद्रत्रयं गौ चेत् २४ SSSSSSSSS १४७

दारुदेहेति । चेत्प्रतिपादं त्रयो रगणाः द्वौ गुरु च, तर्हि दारुदेहासं-
ज्ञकं वृत्तं भवेत् । दारुदेहा इत्यपि नामाऽस्य बोध्यम् ॥ २४ ॥ १४७ ॥
सुधाधारा—

रात्परैर्नरगणैः सुधाधारा २५ SISSSSS १८७

रादिति । यत्र प्रतिपादं रगणनगणरगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं सु-
धाधारानामकं स्यात् ॥ २५ ॥ १८७ ॥

कन्दविनोदः—

कन्दविनोदः स्याद्धममार्गौ चेत् २६ SSSSSSSSS १२९

कन्दविनोद इति । चेत् यत्र प्रतिपादं भगणमगणसगणाः द्वौ गुरु
च, तदा तद्वृत्तं कन्दविनोदसंज्ञकं स्यात् ॥ २६ ॥ १२९ ॥

विलम्बितमध्या—

मःसौ गौ च विलम्बितमध्या स्यात् २७ SSSSSSS २१७

म इति । यत्र प्रतिपादम् एको भगणः द्वौ सगणौ द्वौ गुरु च, त-
द्वृत्तं विलम्बितमध्यासंज्ञकं स्यात् ॥ २७ ॥ २१७ ॥

विष्टम्भः—

सगणत्रयगद्वयिविष्टम्भः २८ SSSSSSS २२०

सगणेति । यत्र प्रतिपादं त्रयःसगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं विष्टम्भ-
संज्ञकं स्यात् ॥ २८ ॥ २२० ॥

क्रोशितकुशला—

क्रोशितकुशला भससं गौ चेत् २९ SSSSSSS २२३

क्रोशितेति । चेत् यत्र प्रतिपादम् एको भगणः द्वौ सगणौ द्वौ गुरु
च, तर्हि तद्वृत्तं क्रोशितकुशलासंज्ञकं स्यात् ॥ २९ ॥ २२३ ॥

उपहितचण्डी—

सभसङ्गावुपहितचण्डी स्यात् ३० SSSSSSS २४४

सभसमिति । यत्र प्रतिपादं सगणभगणसगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तम्
उपहितचण्डीसंज्ञकं स्यात् ॥ ३० ॥ २४४ ॥

भितकमला—

भौ सगणः भितकमला गौ चेत् ३१ SSSSSSS २४७

भाविनि । चेत् प्रतिपादं द्वौ भगणौ एकः सगणः द्वौ गुरु च, तर्हि
ध्रितकमलानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३१ ॥ २४७ ॥

रथपदं—वृत्ताच्च सुकृतिश्च—

रथपदमिह यदि नौ सो गौ ३२ ॥ ११११११११११ २५६
रथेति । यदि इह प्रतिपादं द्वौ नगणौ एकः सगणः द्वौ गुरु च, तर्हि
इदं वृत्तं रथपदसंज्ञकं स्यात् । वृत्ता-सुकृतिश्चेति नामद्वयमन्यदप्यस्य
वृत्तस्य बोध्यम् ॥ ३२ ॥ २५६ ॥

उपस्थितम्—

जसौ तगगमाहोपास्थितं तत् ३३ ॥ ११११११११११ २८६
जसाविनि । यत्र प्रतिपादं जगणसगणतगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं
उपस्थितसंज्ञम् आह वक्ति । पिङ्गलः इति शेषः ॥ ३३ ॥ २८६ ॥
शालिनी—

भासौ गौ चेच्छालिनी वेदलोकैः ३४ ॥ ११११११११११ २८९
भादिति । चेत् प्रतिपादम् एको भगणः द्वौ तगणौ द्वौ गुरु च, चतुर्भिः
सप्तभिश्च विरतिः, तर्हि शालिनीसंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ ३४ ॥ २८९ ॥
वि० प्राकारबन्धः—

प्राकारबन्धस्तकारत्रयं गौ ३५ ॥ ११११११११११ २९३
प्राकारेति । यत्र प्रतिपादं त्रयः तगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं प्राकारब-
न्धसंज्ञकं स्यात् । इदं वृत्तं विलोमकाव्यानुगुणम् बोध्यम् ॥ ३५ ॥ २९३ ॥
विहारिणी-भासिनी च—

सजता विहारिणी गौ यदा स्यात् ३६ ॥ ११११११११११ ३००
सजता इति । यदा प्रतिपादं सगणजगणतगणाः द्वौ गुरु च, तदा
विहारिणीसंज्ञकं वृत्तं स्यात् । भासिनीति नामान्तरमस्य ज्ञेयम् ॥ ३६ ॥ ३०० ॥
बातोर्मी—

बातोर्मीयं गदिता र्भौ तगौ गः ३७ ॥ ११११११११११ ३०५
बातोर्मीति । यदि अत्र प्रतिपादं भगणभगणतगणाः द्वौ गुरु च, तर्हि
इयं बातोर्मी नाम गदिता ॥ ३७ ॥ ३०५ ॥

ईहामृगी—

ईहामृगी किल चेत्तो भतौ गौ ३८ ॥ ११११११११११ ३०९
ईहेति । चेत् प्रतिपादं तगणभगणतगणाः द्वौ गुरु च, तर्हि ईहामृगी-
संज्ञकं किल वृत्तं स्यात् ॥ ३८ ॥ ३०९ ॥

परिमलललितम्—

परिमलललितं नौ तगौ गः ३२ ।।।।SS।SS ३२०

परिमलेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ तगणौ एकस्तगणः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं परिमलललितसंज्ञकं स्यात् ॥ ३२ ॥ ३२० ॥

विश्वविराट्—

वृत्तं विश्वविराट् मसौ जगौ गः ४० SS।S।S।SS ३४५

वृत्तमिति । यत्र प्रतिपादं मगणसगणजगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं विश्वविराट्संज्ञकं स्यात् ॥ ४० ॥ ३४५ ॥

विमला—

विमला समजं गुरु यदा स्यात् ४१ ।।S।।S।S।SS ३४८

विमलेति । यदा प्रतिपादं द्वौ सगणौ एको जगणः द्वौ गुरु च, तदा विमलासंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ ४१ ॥ ३४८ ॥

सरोजवनिका—

सरोजवनिका जसौ जगौ गः ४२ ।S।।S।S।SS ३५०

सरोजेति । यत्र प्रतिपादं जगणसगणजगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं सरोजवनिकासंज्ञकं स्यात् ॥ ४२ ॥ ३५० ॥

अमन्दपादः—

स्याद्भसजगगा अमन्दपादः ४३ S।।।S।S।SS ३५१

स्यादिति । यत्र प्रतिपादं भगणसगणजगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तम् अमन्दपादसंज्ञकं स्यात् ॥ ४३ ॥ ३५१ ॥

पञ्चशास्त्री—

इह नसजगा गु पञ्चशास्त्री ४४ ।।।।S।S।SS ३५२

इहेति । चेत् इह प्रतिपादं तगणसगणजगणाः द्वौ गुरु च, तर्हि इह पञ्चशास्त्रीसंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ ४४ ॥ ३५२ ॥

वि० इन्द्रवज्रा—

स्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ गः ४५ SS।SS।।S।SS ३५७

स्यादिति । यदि प्रतिपादं द्वौ तगणौ एको जगणः द्वौ गुरु च, तर्हि इन्द्रवज्रासंज्ञकं वृत्तं स्यात् । इदं वृत्तं धिलोमकाव्यानुगुणम्बोध्यम् ॥ ४५ ॥ ३५७ ॥

वि० उपेन्द्रवज्रा—

उपेन्द्रवज्रा जतजा गयुगम् ४६ ।S।SS।।S।SS ३५८

उपेन्द्रेति । यत्र प्रतिपादं जगणतगणजगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तम्

उपेन्द्रवज्रासंज्ञकं स्यात् । इदं वृत्तं विलोमकाव्यानुगुणं बोध्यम् ॥ ४६ ॥ ३५८ ॥

उपजातिः—

चेदिन्द्रवज्राचरणानि यस्यामुपेन्द्रवज्राचरणानि च स्युः ॥

तदोपजातिः कथिता कवीन्द्रभेदा भवन्तीह चतुर्दशाऽस्याः ॥ १ ॥

वाणी	१	SSS	उ० इ० इ० इ०
माता	२	SISS	इ० उ० इ० इ०
माला	३	SSS	उ० उ० इ० इ०
हंमी	४	SSIS	इ० इ० उ० इ०
माया	५	SIS	उ० इ० उ० इ०
जाया	६	SIS	इ० उ० उ० इ०
बाला	७	IIIS	उ० उ० उ० इ०
आर्द्रा	८	SSS	इ० इ० इ० उ०
भद्रा	९	ISSI	उ० इ० इ० उ०
प्रेमा	१०	SISI	इ० उ० इ० उ०
रामा	११	IIIS	उ० उ० इ० उ०
वृद्धिः	१२	SSII	इ० इ० उ० उ०
बुद्धिः	१३	ISII	उ० इ० उ० उ०
मृष्टणा	१४	SIII	इ० उ० उ० उ०

चेदिति । चेत् यस्याम् इन्द्रवज्रायाः चरणानि उपेन्द्रवज्रायाः चरणानि च स्युः । तदा सा कवीन्द्रैः उपजातिः नाम कथिता । इह छन्दःशास्त्रे अस्याः उपजातेः चतुर्दश भेदाः भवन्ति ॥ १ ॥

इकारेण इन्द्रवज्रा

उकारेण उपेन्द्रवज्रा

यत्र प्रथमपादः उपेन्द्रवज्रायाः अन्ये त्रयः इन्द्रवज्रायाः सा वाणी नाम उपजातिः ज्ञेया । एवं सर्वाः अपि संकेतलिखिताः बोध्याः ॥

पदुपट्टिका—

पदुपट्टिका सजजं गुरु चेत् ४७ ॥SISIISSS ३६४

पट्टविति । चेत् प्रतिपादम् एकः सगद्यः द्वौ जगणौ द्वौ गुरु च, तदा

पदुपट्टिकासंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ ४७ ॥ ३६४ ॥

उपस्थिता—

तज्जौ जगौ गुरुणेयमुपस्थितोक्ता ४८ SS||S||SS ३३५

त्जाविति । यत्र प्रतिपादम् एकः तगणः द्वौ जगणौ द्वौ गुरु च, इयम् उपस्थिता नाम उक्ता । पिङ्गलेनेति शेषः ॥ ४८ ॥ ३३५ ॥

श्रुतकीर्त्तिः—

नयभगगा यत्र श्रुतकीर्त्तिः ४९ ||||SSS||SS ४००

नयेति । यत्र प्रतिपादं नगणयगणभगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं श्रुतकीर्त्तिसंज्ञकं स्यात् ॥ ४९ ॥ ४०० ॥

वर्णवलाका—

इह वर्णवलाका समभं गौ ५० ||S||SS||SS ४१२

इहेति । चेत् इह प्रतिपादं द्वौ सगणौ एकः भगणः द्वौ गुरु च, तदिह इदं वृत्तं वर्णवलाकासंज्ञकं स्यात् ॥ ५० ॥ ४१२ ॥

श्रमितशिखण्डी—

स्याच्छ्रमितशिखण्डी भसभं गौ ५१ S|||SS||SS ४१५

स्यादिति । यत्र प्रतिपादं भगणसगणभगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं श्रमितशिखण्डिसंज्ञकं स्यात् ॥ ५१ ॥ ४१५ ॥

दोधकं—बन्धुश्च

दोधकमिच्छति भन्निताद्गौ ५२ S||S||S||SS ४३९

दोधकमिति । यत्र प्रतिपादं त्रयः भगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं दोधकनामकं स्यात् इति इच्छति पिङ्गलनामकः आचार्यः इति शेषः ॥ ५२ ॥ ४३९ ॥

रोधकम्—

नभमगा गुरुरोधकवृत्तम् ५३ |||S||S||SS ४४०

नभेति । यत्र प्रतिपादम् एकः नगणः द्वौ भगणौ-द्वौ गुरु च, तद्वृत्तम् रोधकनामकं स्यात् ॥ ५३ ॥ ४४० ॥

स्वागता—

स्वागता रनभगैर्गुण्णा च ५४ S||S|||S|||SS ४४३

स्वागतेति । यत्र प्रतिपादं रगणनगणभगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं स्वागतासंज्ञकं स्यात् ॥ ५४ ॥ ४४३ ॥

मदनमाला—

नरनगागुरुर्मदनमाला ५५ |||S||S|||SS ४७२

नरेति । यत्र प्रतिपादम् नगणरगणनगणाः द्वौ गुरु च, तद्वृत्तं मदनमालासंज्ञकं स्यात् ॥ ५५ ॥ ४७२ ॥

उदितविजोहा—

नौ नो गुरु चेदुदितविजोहा ५६ SSISSSIISS ४८५
नादिति । चेत् यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ एकः नगणः द्वौ गुरु च, तर्हि
तद्वृत्तम् उदितविजोहासंज्ञकं स्यात् ॥ ५६ ॥ ४८५ ॥

अनुकूला-श्रीः-मौक्तिकमाला च—

स्यादनुकूला भवननगमाश्वेत् ५७ SIISSIISS ४८७
स्यादिति । चेत् प्रतिपादं भगणतगणनगणाः द्वौ गुरु च, तर्हि अनु-
कूलासंज्ञकं वृत्तं स्यात् । श्रीः मौक्तिकमाला चेति नामद्वयमन्यदप्यस्य
वृत्तस्य बोध्यम् ॥ ५७ ॥ ४८७ ॥

मात्रा—

मो नौ गाविह भवति च मात्रा ५८ SSIISSIISS ५०५
म इति । चेत् इह प्रतिपादम् एको भगणः द्वौ नगणौ द्वौ गुरु च,
तर्हि इदं मात्रासंज्ञकं वृत्तं भवति ॥ ५८ ॥ ५०५ ॥

सुवृत्तिः—

इह चेतमननगगुमुवृत्तिः ५९ IISIISS ५०८
इहेति । चेत् इह प्रतिपादम् एकः सगणः द्वौ नगणौ द्वौ गुरु च,
तर्हि इदं सुवृत्तिसंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ ५९ ॥ ५०८ ॥

भुजङ्गी—

भुजङ्गी त्रयो या लगौ कीर्तिता ६० ISISSSIS ५८६
भुजङ्गीति । यत्र प्रतिपादं त्रयः यगणाः लघुगुरु च, सा भुजङ्गी नाम
कीर्तिता ॥ ६० ॥ ५८६ ॥

जवनशालिनी—

जवनशालिनी नरौ यो लगौ ६१ ISIISSIS ६००
जवनेति । यत्र प्रतिपादं नगखरगखयगखलघुगुरवः, तद्वृत्तं जवन-
शालिनीसंज्ञकं स्यात् ॥ ६१ ॥ ६०० ॥

प्रसुमरकरा—

प्रसुमरकरा नसौ यो लगौ ६२ IIISIS ६०८
प्रसुमरकरेति । यत्र प्रतिपादं नगखसगखयगखलघुगुरवः, तद्वृत्तं
प्रसुमरकरासंज्ञकं स्यात् ॥ ६२ ॥ ६०८ ॥

गङ्गाकम्—

नयुगलबलघुगा गङ्गाकम् ६३ IIISIS ६४०
नयुगलेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ भगणलघुगुरवश्च, तद्वृत्तं ग-
ङ्गाकसंज्ञकं स्यात् ॥ ६३ ॥ ६४० ॥

प्रपातावतारम्—

प्रपातावतारं यौ रलौ गुरुः ६४ ॥SSSSSSIS ६५०

प्रपातेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ रगणौ रगणलघुगुरुवश्च, तद्वृत्तं प्रपा-
तावतारसंज्ञकं स्यात् ॥ ६४ ॥ ६५० ॥

गह्वरम्—

रत्रयं यत्र लो गश्च गह्वरम् ६५ ॥SSSSSSIS ६५९

रत्रयमिति । यत्र प्रतिपादं त्रयः रगणाः लघुगुरु च, तद्वृत्तं गह्वर-
संज्ञकं स्यात् ॥ ६५ ॥ ६५९ ॥

वारयात्रिकम्—

भ्रौ रलगा भवेद्धारयात्रिकम् ६६ ॥SSSSSSIS ६६३

भ्राविति । यत्र प्रतिपादम् एकः भगणः द्वौ रगणौ लघुगुरु च, तद्वृ-
त्तं वारयात्रिकसंज्ञकं भवेत् ॥ ६६ ॥ ६६३ ॥

कनक मञ्जरी-इन्दिरा-भाविनी-भामिनी च—

कनकमञ्जरी नश्चरौ लगौ ६७ ॥SSSSSSIS ६६४

कनकेति । यत्र प्रतिपादम् एको नगणः द्वौ रगणौ लघुगुरु च, तद्वृत्तं
कनकमञ्जरीसंज्ञकं स्यात् । इन्दिरा भाविनी-भामिनी चेति नामत्रय-
मन्यदप्यस्य वृत्तस्य बोध्यम् । इन्दिरानामघटितं लक्षणं यथा—

यदि नरौ रलौ गस्तदेन्दिरा ।

भाविनीनामघटितं लक्षणं यथा—

भवति भाविनी नौ रलौ गुरु ।

भामिनीनामघटितं लक्षणं यथा—

भवति भामिनी त्रौ रलौ गुरुः ।

एतेषां लक्षणानामर्थाः स्पष्टाः ॥ ६७ ॥ ६६४ ॥

श्येनी-श्येनिका-सेनिका च—

सेनिका भवेद्रजौ रलौ गुरुः ६८ ॥SSSSSSIS ६८३

सेनिकेति । यत्र प्रतिपादं रगणजगणरगणलघुगुरुवः तद्वृत्तं सेनि-
कासंज्ञकं भवेत् । सेनिकेत्यत्र श्येनिकेति पाठे तन्नामघटितं लक्षणं
बोध्यम् ॥ ६८ ॥ ६८३ ॥

सीधुः—

इह सीधुः समरा लगौ यदा ६९ ॥SSSSSSIS ६९२

इहेति । यदा इह प्रतिपादं सगणभगणरगणलघुगुरुवः, तदा इदं सी-
धुसंज्ञकं स्यात् ॥ ६९ ॥ ६९२ ॥

रघोदता—

रान्परैर्नैरङ्गैरथोदता ७० S|S||S|S|S ६९९

रादिति । यत्र प्रतिपादं रगणनगणरगणलघुगुरवः तद्वृत्तं रथोद-
तासंज्ञकं स्यात् ॥ ७० ॥ ६९९ ॥

प्रतारिता—

मनरा लघुगुरुप्रतारिता ७१ ||S||S|S|S ७००

सनरा इति । यत्र प्रतिपादं सगणनगणरगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं प्र-
तारितासंज्ञकं स्यात् ॥ ७१ ॥ ७०० ॥

नीला—

नीला भवति तनौ रत्नौ गुरुः ७२ SS|||S|S|S ७०१

नीलेति । यत्र प्रतिपादं तगणनगणरगणलघुगुरवः तद्वृत्तं नीलासं-
ज्ञकं स्यात् ॥ ७२ ॥ ७०१ ॥

सुभद्रिका—समुद्रिका च—

ननरल्लगु समुद्रिका भवेत् ७३ ||||S|S|S|S ७०४

ननरेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ एकः रगणः लघुगुरु च, तद्वृत्तं
समुद्रिकासंज्ञकं भवेत् । सुभद्रिकेति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ७३ ॥ ७०४ ॥

सौरभवर्दिनी—

नयमलगाः सौरभवर्दिनी ७४ |||SS||S|S|S ७२०

नयसेति । यत्र प्रतिपादं नगणयगणसगणलघुगुरवः-तद्वृत्तं सौर-
भवर्दिनीसंज्ञकं स्यात् ॥ ७४ ॥ ७२० ॥

भुजगहारिणी—

भुजगहारिणी नरसा लगौ ७५ |||S|S|S|S|S ७२८

भुजगेति । यत्र प्रतिपादं नगणरगणसगणलघुगुरवः तद्वृत्तं भुज-
गहारिणीसंज्ञकं स्यात् ॥ ७५ ॥ ७२८ ॥

उपचित्रं—सुचित्रं—नरेशश्च—

उपचित्रमिदं समसं लगौ ७६ ||S||S||S|S|S ७२२

उपचित्रमिति । यत्र प्रतिपादं त्रयः सगणाः लघुगुरु च, तदिदम् उ-
पचित्रसंज्ञकं वृत्तं स्यात् । सुचित्रं—नरेशश्चेति नामद्वयमन्यदप्यस्य
वृत्तस्य बोध्यम् ॥ ७६ ॥ ७२२ ॥

समदमालिका—

नससल्लगि समदमालिका ७७ ||||S||S|S|S ७३६

नससेति । यत्र प्रतिपादमेकः नगणः द्वौ सगणौ लघुगुरु च, तद्वृत्तं
समदमालिकासंज्ञकं स्यात् ॥ ७७ ॥ ७३६ ॥

कनककामिनी—

जतौ सखौ गः कनककामिनी ७८ ।S।S।S।S।S ७४२

जताविति । यत्र प्रतिपादं जगण्जगणसगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं क-
नककामिनीसंज्ञकं स्यात् ॥ ७८ ॥ ७४२ ॥

उपदारिका—

रो जसौ लगौ तदुपदारिका ७९ S।S।S।S।S ७४७

र इति । यत्र प्रतिपादं रगण्जगणसगणलघुगुरवः, तद्वृत्तमुपदा-
रिकसंज्ञकं स्यात् ॥ ७९ ॥ ७४७ ॥

दारिका—

सजसा लगौ भवति दारिका ८० ॥S।S।S।S।S ७४८

सजसा इति । यत्र प्रतिपादं सगण्जगणसगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं
दारिकासंज्ञकं भवेत् ॥ ८० ॥ ७४० ॥

मालविका—

स्थान्मालविका तजसला गुरुः ८१ S।S।S।S।S ७४९

स्यादिति । यत्र प्रतिपादं तगण्जगणसगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं माल-
विकासंज्ञकं स्यात् ॥ ८१ ॥ ७४९ ॥

नाभसम्—

भवेज्जजसं लगुरु नाभसम् ८२ ।S।S।S।S।S ७५०

भवेदिति । यत्र प्रतिपादं लौ जगणौ सगणलघुगुरवश्च, तद्वृत्तं ना-
भससंज्ञकं भवेत् ॥ ८२ ॥ ७५० ॥

सौभगकला—

सौभगकला भजसला गुरुः ८३ S।S।S।S।S ७५१

सौभगेति । यत्र प्रतिपादं भगण्जगणसगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं सौ-
भगकलासंज्ञकं स्यात् ॥ ८३ ॥ ७५१ ॥

वीवधः—

नजललमा भवति वीवधः ८४ ॥S।S।S।S।S ७५२

नजसेति । यत्र प्रतिपादं नगण्जगणसगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं वी-
वधसंज्ञकं भवति ॥ ८४ ॥ ७५२ ॥

आशापादः—

आशापादो भभसलगा यदा ८५ SSSS।S।S ७५३

आशेति । यदा यत्र प्रतिपादं भगण्भगणसगणलघुगुरवः, तदा त-
द्वृत्तं आशापादसंज्ञकं स्यात् ॥ ८५ ॥ ७५३ ॥

भुजलता—

३६ भुजलता नस्मस्तलगाः

८६ ॥॥॥॥SSS॥S ८००

इति । यत्र प्रतिपादं नगणसगणतगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं भुजल-
तासंज्ञकं स्यात् ॥ ८६ ॥ ८०० ॥

हरिकान्ता—

हरिकान्ता यदि सौ भस्मस्तलगाः

८७ ॥SS॥SS॥S ८२०

हरिकान्तेति । यदि प्रतिपादं सगणभगणतगणलघुगुरवः, तर्हि हरि-
कान्तासंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ ८७ ॥ ८२० ॥

कलस्वनवंशः—

भौ च कलस्वनवंशस्तलगाः

८८ S॥S॥SS॥S ८२३

भाविति । यत्र प्रतिपादं द्वौ जगणौ तगणलघुगुरवश्च, तद्वृत्तं कल-
स्वनवंशसंज्ञकं स्यात् ॥ ८८ ॥ ८२३ ॥

मदनया—

भवति मदनया नौ तलगाः

८९ ॥॥॥॥SS॥S ८३२

भवतीति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ तगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं मद-
नयासंज्ञकं भवति ॥ ८९ ॥ ८३२ ॥

मोटनकम्—

स्यान्मोटनकं तजगं लघुक

९० SS॥S॥S॥S ८७७

स्यादिति । यत्र प्रतिपादं तगणजगणौ जगणलघुगुरवश्च, तद्वृत्तं
मोटनकसंज्ञकं स्यात् ॥ ९० ॥ ८७७ ॥

खटका—

त्रयो जगणलघुक खटका

९१ S॥S॥S॥S ८७८

त्रय इति । यत्र प्रतिपादं त्रयः जगणाः लघुगुरु च, तद्वृत्तं खटका-
संज्ञकं स्यात् ॥ ९१ ॥ ८७८ ॥

शल्कशकलम्—

शल्कशकलं भजजं लघुगौ

९२ S॥S॥S॥S ८७९

शक्लेति । यत्र प्रतिपादं भगणजगणौ जगणलघुगुरवश्च, तद्वृत्तं
शल्कशकलसंज्ञकं स्यात् ॥ ९२ ॥ ८७९ ॥

सुमुखी—

नजजलगैर्गदिता सुमुखी

९३ ॥॥S॥S॥S ८८०

नजेति । यत्र प्रतिपादं नगणजगणौ जगणलघुगुरवश्च, सा सुमुखी-
नाम गदिता । पिङ्गलेनेति शेषः ॥ ९३ ॥ ८८० ॥

जिह्वाशया—

जिह्वाशयेह तभजा लघुर्गो १४ SSS|||S||S ८८५

जिह्वेति । यदि इह तगणभगणजगणलघुगुरवः, तर्हि इदं जिह्वाशया-
संज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ १४ ॥ ८८५ ॥

कुशलकलावतिका—

झौ जल्गाः कुशलकलावतिका ५५ SSS|||S||S ८८९

झाविति । यत्र प्रतिपादं भगणभगणजगणलघुगुरवः, तद्वृत्तं कुश-
लकलावतिकासंज्ञकं स्यात् ॥ ५५ ॥ ८८९ ॥

अर्थशिखा—

चेद्भनजलगुरवोऽर्थशिखा १६ S|||S||S ८९५

चेदिति । चेत् प्रतिपादं भगणभगणजगणलघुगुरवः, तर्हि तद्वृत्तम-
अर्थशिखासंज्ञकं स्यात् ॥ १६ ॥ ८९५ ॥

निरवधिगतिः—

निरवधिगतिर्नः सभलगाः १७ |||SS|||S ९२८

निरवधिगतिरिति । यत्र प्रतिपादं नगणसगणभगणलघुगुरवः, तद्वृ-
त्तं निरवधिगतिसंज्ञकं स्यात् ॥ १७ ॥ ९२८ ॥

दामघटिता—

ननभलगुरु दामघटिता १८ |||S|||S ९६०

नेति । यत्र प्रतिपादं झौ नगणौ भगणलघुगुरवश्च, तद्वृत्तं दामघ-
टितासंज्ञकं स्यात् ॥ १८ ॥ ९६० ॥

समित्—

नयनलगाश्चेच्चद्भवति समित् १९ ||SS|||S ९७६

नवेति । चेत् प्रतिपादं नगणयगणनगणलघुगुरवः, तर्हि समित्संज्ञकं-
वृत्तं भवति ॥ १९ ॥ ९७६ ॥

सामपदा—

उक्ता सामपदा मसनलगाः १०० SSS||S|||S ९८५

उक्तेति । यत्र प्रतिपादं भगणसगणनगणलघुगुरवः, सा सामपदा
नाम उक्ता ॥ १०० ॥ ९८५ ॥

भ्रमरविलसिता—

मो गो नौ गो भ्रमरविलसिता १०१ SSS|||S||S १००९

म इति । यत्र प्रतिपादं भगणगुरुनगणाः नगणगुरु च, तद्वृत्तं भ्र-
मरविलसितासंज्ञकं स्यात् १०१ ॥ १००९ ॥

दमनकम्—

त्रिनगणलघुश्च दमनकम् १०२ |||||S १०२४

त्रिनगणेति । यत्र प्रतिपादं त्रयो नगणाः लघुगुरु च, तद्वृत्तं दम-
नकसंज्ञकं स्यात् ॥ १०२ ॥ १०२४ ॥

गम्भारि—

रत्रयं यत्र गो लश्च गम्भारि १०३ S|SSISS| ११७१

रत्रयमिति । यत्र प्रतिपादं त्रयो रगणाः गुरुलघू च, तद्वृत्तं गम्भा-
रिसंज्ञकं स्यात् ॥ १०३ ॥ ११७१ ॥

कामुकलेखा—

कामुकलेखा स्याद्भमसा ग्लौ च १०४ S||SSS||SS| १२१३

कामुकेति । यत्र प्रतिपादं भगणभगणसगणगुरुलघवः, तद्वृत्तं का-
मुकलेखासंज्ञकं स्यात् ॥ १०४ ॥ १२१३ ॥

संश्रयश्रीः—

ताः स्युस्त्रयः संश्रयश्रीर्ग्लौ च १०५ SS|SS|SS|S| १३१७

ता इति । यत्र प्रतिपादं त्रयः तगणाः स्युः गुरुलघू च स्यात्, तद्वृ-
त्तं संश्रयश्रीसंज्ञकं स्यात् ॥ १०५ ॥ १३१७ ॥

त्रि० सैनिकम्—

जरा जगौ लघुश्च सैनिकं च १०६ |S|S|S|S|S| १३६६

जराविति । यत्र प्रतिपादं जगणरगणजगणगुरुलघवः, तद्वृत्तं सै-
निकसंज्ञकं स्यात् । इदं वृत्तं विलोमकाव्यानुगुणं बोध्यम् ॥ १०६ ॥ १३६६ ॥

पिचुलम्—

पिचुलं यदि सौ जगौ लघुश्च १०७ ||S||S|S|S| १३७२

पिचुलमिति । यदि प्रतिपादं द्वौ सगणौ जगणगुरुलघवश्च, तर्हि त-
द्वृत्तं पिचुलसंज्ञकं स्यात् ॥ १०७ ॥ १३७२ ॥

कालवर्म—

नभजगा लघु च कालवर्म १०८ ||S||S|S|S| १४००

नभेति । यत्र प्रतिपादं नगणभगणजगणगुरुलघवः, तद्वृत्तं कालव-
र्मसंज्ञकं स्यात् ॥ १०८ ॥ १४०० ॥

सान्द्रपदम्—

सान्द्रपदं भौ नगलघुमिश्र १०९ S||SS|||S| १५११

सान्द्रेति । यत्र प्रतिपादं भगणतगणभगणगुरुलघवः, तद्वृत्तं सा-
न्द्रपदसंज्ञकं स्यात् ॥ १०९ ॥ १५११ ॥

शेषापीडम्—

शेषापीडं मभसल्ला यदि ११० SSSSIIISII १७७७

शेषापीडमिति । यत्र प्रतिपादं मगणभगणसगणाः द्वौ लघू च, तर्हि
शेषापीडसंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ ११० ॥ १७७७ ॥

केलिचरम्—

नयनललं कोलिचरमिति १११ IIISIIII २०००

नयेति । यत्र प्रतिपादं नगणयगणनगणाः द्वौ लघू च, तद्वृत्तं केलि-
चरम् इति नामकं स्यात् ॥ १११ ॥ २००० ॥

अगरिम—

त्रिनललमगरिम भवति ११२ IIISIIII २०४८

त्रिनेति । यत्र प्रतिपादं त्रयो नगणाः द्वौ लघू च, तद्वृत्तम् अगरि-
मसंज्ञकं भवति ॥ ११२ ॥ २०४८ ॥

दारिकोपदारिकयोरप्युपजातिः १४ चतुर्दश भेदाः

आसां नामानि नोपलब्धानि ॥

इति त्रिष्टुप्प्रस्तारे यथालाभं नामानि द्वादशोत्तरशतम् ११२

॥ इति शम् ॥

अथ द्वादशाक्षरा वृत्तिः ।

जगती—

भेदाः ४०९६

विद्याधारः—

चत्वारो मा वेदैर्वेदैर्विद्याधारः १ SSSSSSSSSSSS १

चत्वार इति । यत्र प्रतिपादं चत्वारो मगणाः चतुर्भिश्चतुर्भिश्चतुर्भिश्च
यतिः, तद्वृत्तं विद्याधारसंज्ञकं स्यात् ॥ १ ॥ १ ॥

भासितभरणम्—

भासितभरणं वृत्तं स्याद्भः सो मां २ SIIISSSSSSS ३१

भासितेति । यत्र प्रतिपादं भगणसगणौ द्वौ मगणौ च, तद्वृत्तं भा-
सितभरणसंज्ञकं स्यात् ॥ २ ॥ ३१ ॥

विषमव्याली—

भवति विषमव्याली चेन्नः सो मां ३ IIISSSSSSS ३२

भवतीति । चेत्प्रतिपादं नगणसगणौ द्वौ मगणौ च, तर्हि विषमव्या-
लीसंज्ञकं वृत्तं भवति ॥ ३ ॥ ३२ ॥

शम्पा—

नौ मौ यदि भवतीदं शम्पावृत्तम् ४ SSIISSSSSS ६१
 ज्ञावति । यदि प्रतिपादं तगणनगणौ द्वौ मगणौ च, तर्हि इदं श-
 म्पासंज्ञकं वृत्तम्भवति ॥ ४ ॥ ६१ ॥

मिथुनमाली—

भवति मिथुनमालीवृत्तं नौ मौ ५ IISSSSSS ६४
 भवतीति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ द्वौ मगणौ च, तद्वृत्तं मिथुनमा-
 लीसंज्ञकं भवति ॥ ५ ॥ ६४ ॥

किशुकास्तरणम्—

किशुकास्तरणं भवेद्रः सो यो मः ६ SISISSSSSS ९१
 किशुकेति । यत्र प्रतिपादं रगणसगणयगणमगणाः, तद्वृत्तं किशु-
 कास्तरणसंज्ञकं भवेत् ॥ ६ ॥ ९१ ॥

दोलीला—

समया मगणो यदा स्यादोलीला ७ SISISSSSSS ९२
 ससया इति । यदा प्रतिपादं द्वौ सगणौ यगणमगणौ च, तदा दो-
 लीलासंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ ७ ॥ ९२ ॥

विशालाम्मोजाली-अम्मोजाली च—

उक्ता तस्यमैर्विशालाम्मोजाली ८ SSIISSSSSS ९३
 उक्तेति । यत्र प्रतिपादं तगणसगणयगणमगणाः, सा विशालाम्मो-
 जालीनाम उक्ता । अम्मोजाली इति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ८ ॥ ९३ ॥

वीणादण्डम्—

जसौ यमगणौ यदा वीणादण्डम् ९ SISISSSSSS ९४
 जसाविति । यदा प्रतिपादं जगणसगणयगणमगणाः, तदा वीणाद-
 ण्डनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ९ ॥ ९४ ॥

मत्ताली—

वेदैर्नागैर्मौ यमकारौ मत्ताली १० SSSSSIISSSS ९७
 वेदैरिति । यत्र प्रतिपादं मगणनगणयगणमगणाः तथा चतुर्भिः अ-
 ष्मिन् चिरतिः, तद्वृत्तं मत्तालीसंज्ञकं बोध्यम् । इदं वृत्तं विलोमकाव्या-
 जुगुणं ज्ञेयम् ॥ १० ॥ ९७ ॥

वसनविशाला—

भवति वसनविशाला नौ यो मः ११ IISSSSSS १४८
 भवतीति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ यगणमगणौ च, तद्वृत्तं वसन-
 विशालासंज्ञकं भवति ॥ ११ ॥ १४८ ॥

लीलारत्नम्—

स्याल्लीलारत्नं वृत्तमिदं मौ सो मः १२ SSSSSS||SSSS १२३

स्यादिति । चेत् इह प्रतिपादं द्वौ मगणौ सगणमगणौ च, तर्हि इदं लीलारत्ननामकं वृत्तं स्यात् ॥ १२ ॥ १२३ ॥

जलधरमाला—

मो भः सो मो जलधरमालाऽन्धन्तः १३ SSSS||SSSS २४१

म इति । यत्र प्रतिपादं मगणभगणसगणमगणाः तथा चतुर्भिः अष्ट-
भिश्च यतिः, तद्वृत्तं जलधरमालासंज्ञकं स्यात् । इदं वृत्तं विलोमका-
व्यानुगुणं ज्ञेयम् ॥ १३ ॥ २४१ ॥

विवरविलसितम्—

वृत्तं विवरविलसितं त्रौ स्मौ चेत् १४ SS||||SSSS २५३

वृत्तमिति । चेत् प्रतिपादं तगणनगणसगणमगणाः, तर्हि विवरवि-
लसितसंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ १४ ॥ २५३ ॥

शुद्धान्तम्—

भवति ननसमगणाः शुद्धान्तम् १५ ||||||SSSS २५६

भवतीति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ सगणमगणौ च, तद्वृत्तं शुद्दा-
न्तसंज्ञकं भवति ॥ १५ ॥ २५६ ॥

साक्षी—

ससजं मगणो यदा तदा साक्षी १६ ||S||S|SSSS ३४८

ससजमिति । यदा प्रतिपादं द्वौ सगणौ जगणमगणौ च, तदा सा-
क्षिसंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ १६ ॥ ३४८ ॥

स्वरवर्षिणी—

स्वरवर्षिणी सजजं मकारश्चेत् १७ ||S|S||S|SSS ३६४

स्वरेति । चेत् प्रतिपादं सगणजगणौ जगणमगणौ च स्याताम्, तर्हि
स्वरवर्षिणीनामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ १७ ॥ ३६४ ॥

धवलकरी—

इह धवलकरी यदि नौ मौ मः १८ ||||||S||SSS ४४८

इहेति । यदि इह प्रतिपादं द्वौ नगणौ भगणमगणौ च, तदा इदं ध-
वलकरीसंज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ १८ ॥ ४४८ ॥

लुम्बाक्षी—लुम्बाक्षी च—

यदि सौ च नमौ भवति लुम्बाक्षी १९ ||S||S||SSS ४७६

यदीति । यदि प्रतिपादं द्वौ सगणौ नगणमगणौ च, तदा लुम्बाक्षी-

संज्ञकं वृत्तं भवति । लुब्धाक्षीति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ १९ ॥ ४७६ ॥

त्रि० मलयसुरभिः—

मा नौ मा मलयजसुरभिः प्रोक्ता २० SSS||||SSS ५०५

य इति । यत्र प्रतिपादं मगणनगणौ नगणमगणौ च, सा मलयज-
सुरभिः नाम प्रोक्ता । इदं वृत्तं विलोमकाव्यानुगुणं बोध्यम् ॥ २० ॥ ५०५ ॥

पुटः—

वसुगुगविरतिर्ना स्यौ पुटः स्यात् २१ |||||SSS|SS ५७६

वस्त्विति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ मगणयगणौ च, तथा
वसुभिः अष्टभिः युगैः चतुर्भिश्च विरतिः स्यात्, तद्वृत्तं पुटसंज्ञकं
स्यात् ॥ २१ ॥ ५७६ ॥

वैश्वदेवी—

बाणाश्वैरिच्छन्ना वैश्वदेवीह मौ यौ २२ SSSSSS|SS|SS ५७७

बाणाश्वैरिति । यत्र प्रतिपादं मगणद्वयं यगणद्वयं च स्यात् तथा
पञ्चभिः सप्तभिश्च विरतिः स्यात्, तद्वृत्तं वैश्वदेवीसंज्ञकं स्यात् ॥ २२ ॥ ५७७ ॥

आधिदैवी—

रसैः षड्भिश्छन्नाऽऽधिदैवी यमौ यौ २३ |SSSSS|SS|SS ५७८

रसैरिति । यत्र प्रतिपादं यगणमगणौ च तथा षड्भिः पुनः षड्-
भिश्च विरतिः स्यात्, तद्वृत्तं आधिदैविकसंज्ञकं स्यात् ॥ २३ ॥ ५७८ ॥

भुजङ्गप्रयातम्—

चतुर्भिर्वकारैर्भुजङ्गप्रयातम् २४ |SS|SS|SS|SS ५८६

चतुर्भिरिति । यत्र प्रतिपादं चत्वारो यगणाः, तद्वृत्तं भुजङ्गप्रयात-
संज्ञकं स्यात् ॥ २४ ॥ ५८६ ॥

समयप्रहिता—

समयप्रहिता भवेद्यत्र सौ यौ २५ ||S||S|SS|SS ६०४

समयेति । यत्र प्रतिपादं सगणद्वयं यगणद्वयं च स्यात्, तद्वृत्तं स-
मयप्रहितासंज्ञकं भवेत् ॥ २५ ॥ ६०४ ॥

मिहिरा—

भवति मिहिरा नसौ यौ भवेताम् २६ ||||S|SS|SS ६०८

भवतीति । यत्र प्रतिपादं नगणसगणौ द्वौ यगणौ च भवेताम्, तद्वृ-
त्तं मिहिरासंज्ञकं भवति ॥ २६ ॥ ६०८ ॥

कलबल्लीविहङ्गः—

नसौ यकारौ कलबल्लीविहङ्गः २७ |S|SS||SS|SS ६१४

जनाविति—यत्र प्रतिपादं जगन्मगलौ द्वौ यगलौ च, तद् वृत्तं कल-
वलीविहङ्गसंज्ञकं भवति ॥ २७ ॥ ६१४ ॥

असुधाराऽस्रधारा च—

जरो रयौ यदा स्यात्तदाऽसुधारा २८ ॥ ६१५ ॥ ६१५ ॥

जराविति । यदा प्रतिपादं जगन्मगलौ रगन्मगलौ च स्या-
ताम्, तदा असुधारातामकं वृत्तं बोध्यम् । अस्रधारेति नामान्तरमस्य
ज्ञेयम् ॥ २८ ॥ ६१५ ॥

वलोर्जिता-अचलमच्चविका च—

भवति वलोर्जिता नजौ रयौ चेत् २९ ॥ ६१६ ॥ ६१६ ॥

भवताति । चेत् प्रतिपादं नगन्मगलौ रगन्मगलौ च स्याताम्, तद्
वृत्तं वलोर्जितासंज्ञकं भवति । अचलमच्चविकेति नामान्तरमस्य ज्ञेयम् । एत-
न्नामघटितं लक्षणम् यथा—“अचलमच्चविका नजौ रयौ चेत्” ॥ २९ ॥ ६१६ ॥

वधिरा—

वधिरा स्यात्सभरा यदा जकारः ३० ॥ ६१७ ॥ ६१७ ॥

वधिरेति । यदा प्रतिपादं सगन्मगलौ रगन्मगलौ च, तदा वधिरासं-
ज्ञकं वृत्तं स्यात् ॥ ३० ॥ ६१७ ॥

वलभी—

स्याद्वलभी खलु भद्रयं रयौ चेत् ३१ ॥ ६१८ ॥ ६१८ ॥

स्यादिति । चेत् प्रतिपादं द्वौ भगलौ रगन्मगलौ च, तद् वलभी-
संज्ञकं वृत्तं खलु स्यात् ॥ ३१ ॥ ६१८ ॥

परिमितविजया—

परिमितविजयाऽत्र नौ रयौ चेत् ३२ ॥ ६१९ ॥ ६१९ ॥

परमितेति । चेद् यदि अत्र प्रतिपादम् द्वौ भगलौ रगन्मगलौ च
भवेताम्, तद् इदं परिमितविजयासंज्ञकं वृत्तम् ज्ञेयम् ॥ ३२ ॥ ६१९ ॥

लीढालर्कः—

लीढालर्को यत्र मतसा यकारः ३३ ॥ ६२० ॥ ६२० ॥

लीढेति । यत्र प्रतिपादं सगन्मगलौ रगन्मगलौ च, तद् लीढा-
लर्कनामकं वृत्तम् बोध्यम् ॥ ३३ ॥ ६२० ॥

वनिताविलोकः—

नौ सो यकारोऽत्र वनिताविलोकः ३४ ॥ ६२१ ॥ ६२१ ॥

ताविति । अत्र चेत् प्रतिपादं द्वौ भगलौ रगन्मगलौ च स्याताम्, त-
द् इदं वनिताविलोकनामकं वृत्तम् ज्ञेयम् ॥ ३४ ॥ ६२१ ॥

कुमुदिनीविकाशः—

ननौ मयौ स्यात्कुमुदिनीविकाशः ३५ ।S।SS।।S।SS ७४२

ज्जाविति । यत्र प्रतिपादं जगणतगणौ सगणयगणौ स्याताम्, तद्वृत्तं कुमुदिनीविकाशनामकं ज्ञेयम् ॥ ३५ ॥ ७४२ ॥

वसन्तहासः—

मो मः सो यो भवति वसन्तहासः ३६ SSSS।।S।SS ७५३

म इति । यत्र प्रतिपादं मगणभगणसगणयगणाः स्युः, तद्वृत्तं वसन्तहासनामकं भवति ॥ ३६ ॥ ७५३ ॥

चि० मणिमाला—

त्यौ त्यौ मणिमाला छिन्ना यदि पद्भिः ३७ SS।SSSS।SS ७८१

त्याविति । यदि प्रतिपादं तगणयगणतगणयगणाः स्युः पद्भिः प-
डभिश्च अक्षरैः छिन्ना विरतिमती स्यात्, तर्हि मणिमालानामकं वृत्तं त-
दोष्णम् । इदं वृत्तं विलोमकाव्यानुगुणम् ॥ ३७ ॥ ७८१ ॥

सिक्तमणिमाला-श्वेतमणिमाला च—

मिक्तमणिमाला स्यात्तर्हि भयौ त्यौ ३८ S।।SSSS।SS ७८३

सिक्नेति । चेत् प्रतिपादं भगणयगणतगणयगणाः स्युः, तर्हि सिक्त-
मणिमालानामकं वृत्तम् । श्वेतमणिमालेत्यपि नामास्य ज्ञेयम् ॥ ३८ ॥ ७८३ ॥

विद्रुमदोला—

नयतयकाराः स्याद्विद्रुमदोला ३९ ।।।SSS।SS ७८४

नयेति । यत्र प्रतिपादं नगणयगणतगणयगणाः स्युः, तद्वृत्तं विद्रु-
मदोलानामकं स्यात् ॥ ३९ ॥ ७८४ ॥

सुखशैलम्—

मो भस्तो यो यदि तत्स्यात्सुखशैलम् ४० SSSS।SS।SS ८१७

म इति । यदि प्रतिपादं मगणभगणतगणयगणाः स्युः, तद्वृत्तं सुख-
शैलनामकं स्यात् ॥ ४० ॥ ८१७ ॥

करमाला—

तयकारौ तयकारौ करमाला ४१ ।SS।SS।SS ८२०

सेति । यत्र प्रतिपादं सगणभगणतगणयगणाः स्युः, तत्करमालाना-
मकं वृत्तं स्यात् ॥ ४१ ॥ ८२० ॥

विजयपरिचया—

विजयपरिचया नौ तयकारौ ४२ ।।।।SS।SS ८३२

विजयेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ तगणयगणौ च स्याताम्, त-
द्वृत्तं विजयपरिचयानामकं स्यात् ॥ ४२ ॥ ८३२ ॥

कासारक्रान्ता—

कासारक्रान्ता किल चेन्मतर्जा यः ४३ SSSSS||S||SS ८६५

कासारेति । चेत् प्रतिपादं मगणतगणजगणयगणाः स्युः, तर्हि कासारक्रान्तानामकं वृत्तं किल स्यात् ॥ ४३ ॥ ८६५ ॥

माया—

माया भवतीह तर्जा जयकारा ४४ SS||S||S||SS ८७७

मायेति । चेत् इह प्रतिपादं तगणजगणौ जगणयगणौ च स्याताम्, तर्हि इदं वृत्तं मायानामकं भवति ॥ ४४ ॥ ८७७ ॥

परिलेखः—वारा च—

यदा जगणत्रयया परिलेखः ४५ |S||S||S||SS ८७८

यदेति । यदा प्रतिपादं त्रयो जगणाः एकश्च यगणः स्यात्, तदा परिलेखनामकं वृत्तं भवेत् । धारान्यपि नामाऽस्य ज्ञेयम् ॥ ४५ ॥ ८७८ ॥

वरत्रा—

चेद्भजजया भवतीह वरत्रा ४६ S||S||S||SS ८७९

चेदिति । चेत् इह प्रतिपादं भगणजगणौ जगणयगणौ च भवेताम्, तर्हि इदं वरत्रानामकं वृत्तम् भवति ॥ ४६ ॥ ८७९ ॥

तामरसम्—

भवति च तामरसं नजजं यः ४७ ||S||S||S||SS ८८०

भवतीति । यत्र प्रतिपादं नगणजगणौ जगणयगणौ च स्याताम्, तद्वृत्तं तामरसं नाम भवति ॥ ४७ ॥ ८८० ॥

कुम्भोधनी—

कुम्भे ध्री स्यान्मभजयाः किल चेत्स्युः ४८ SSSS||S||SS ८८१

कुम्भोधनीति । चेत् प्रतिपादं मगणभगणजगणयगणाः स्युः, तर्हि कुम्भोधनीनामकं वृत्तं स्यात् किल ॥ ४८ ॥ ८८१ ॥

शरमेया—

शरमेया सभजयाः किल चेत्स्युः ४९ ||S||S||S||SS ८८४

शरेति । चेत् प्रतिपादं मगणभगणजगणयगणाः स्युः, तर्हि शरमेया नामकं वृत्तं किल स्यात् ॥ ४९ ॥ ८८४ ॥

नीरान्तिकम्—

नीरान्तिकं तभजया किल चेत्स्युः ५० SS|S||S||S||SS ८८५

नीरेति । चेत् प्रतिपादं तगणभगणजगणयगणाः स्युः, तर्हि नीरान्तिकनामकं वृत्तं स्यात् । किलेति निश्चये ॥ ५० ॥ ८८५ ॥

धृष्टपदम्—

धृष्टपदं भगणयुग्मजयैः स्यात् ५१ S||S||S||S||SS ८८७

धृतेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ भगणौ जगण्यगणौ च स्याताम् , तद्वृत्तं धृष्टपदनामकं स्यात् ॥ ५१ ॥ ८८७ ॥

द्रुतपदम्—

द्रुतपदं नभजयैः कलितं स्यात् ५२ ॥ SIIISIISS ८८८

द्रुतेति । यत्र प्रतिपादं तगणभगणजगण्यगणाः स्युः, तद्वृत्तं द्रुतपदनामकं स्यात् ॥

धृष्टपदद्रुतपदयोरप्युपजातयो भवन्ति । तथा शरमेया नीरान्तिकयोरपि चतुर्दशोपजातयो भवन्ति । एवं यत्र यत्र प्रथमाक्षरयोरेव गुरुत्वलघुत्वकृती भेदः इतरागयक्षराणि समस्तानि तुल्यानि, तत्र तत्रोपजात्या भवितव्यम् । नामान्यासां तु नोपलब्धानि ॥ ५२ ॥ ८८८ ॥

अर्दितपादम्—

रो नर्जो षगणा इहार्दितपादम् ५३ SISIISIISS ८९१

र इति । चेत् इह प्रतिपादं रगणनगणजगण्यगणाः स्युः, तर्हि इदम् अर्दितपादनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ५३ ॥ ८९१ ॥

परितोषा—

भवतीह सनजयैः परितोषा ५४ ॥ SIIISIISS ८९२

भवतीति । इह यत्र प्रतिपादं सगणनगणजगण्यगणाः स्युः, तत्परितोषानामकं वृत्तं भवति ॥ ५४ ॥ ८९२ ॥

छलितकपदम्—

त्रौ ज्यौ छलितकपदं वसुवेदैः ५५ SSIIISIISS ८९३

न्ताविति । यत्र प्रतिपादं तगणनगणजगण्यगणाः स्युः अष्टभिः चतुर्भिश्च अक्षरैः विरतिश्च स्यात्, तद्वृत्तं छलितकपदं नाम स्यात् ॥ ५५ ॥ ८९३ ॥

उपधानम्—

जनौ जगण्यगणानुपधानम् ५६ ISIIISIISS ८९४

जनाविति । यत्र प्रतिपादं जगणनगणजगण्यगणाः स्युः, तत् उपधाननामकं वृत्तं स्यात् ॥ ५६ ॥ ८९४ ॥

पथिकान्ता—

यार्हि मनजयगणाः पथिकान्ता ५७ SIIIIISIISS ८९५

यार्हि इति । यर्हि प्रतिपादं भगणनगणजगण्यगणाः स्युः, तर्हि पथिकान्तानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ५७ ॥ ८९५ ॥

नयमालिनी—वनमालिका च—

इह नयमालिनी नजययाश्चेत् ५८ IIUSISIISS ९४४

इहेति । चेत् इह प्रतिपादं नगणजगणभगणयगणाः स्युः, तर्हि नय-
मालिनीनामकं वृत्तं स्यात् । यनमालिका इत्यपि नामास्य बोध्यम् ॥ ५८ ॥ १५४ ॥

कुसुमविचित्रा—

नयनमहिता न्या कुसुमविचित्रा ५९ ॥SSSSSS १७६

नयेति । यत्र प्रतिपादं नगणयगणनगणयगणाः स्युः, तत्कुसुमवि-
चित्रानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ५९ ॥ १७६ ॥

वि० विरतिमहती—

तो नौ य इह विरतिमहती स्थान ६० SSSSSSS १०२१

त इति । इह चेत् प्रतिपादं नगणनगणौ नगणयनगणौ च स्याताम्,
तर्हि इदं विरतिमहतोनामकं वृत्तं स्यात् । इदं वृत्तं विलोमकाव्यानु-
गुणम् ॥ ६० ॥ १०२१ ॥

ललितम्-गौरी च—

ललितमभिहितं नौ भ्रा नामतः ६१ ॥SSSSSS १०८०

ललितमिति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ भगणरगणौ च स्याताम्,
तद्वृत्तं नामतः ललितम् अभिहितम् ॥ ६१ ॥ १०८० ॥

गलितनाला—

जभौ यरौ गलितनाला कीर्तिता ६२ SSSSSSSSS ११४२

जभायिति । यत्र प्रतिपादं जगणभगणयगणरगणाः स्युः, तद् गलि-
तनालानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ६२ ॥ ११४२ ॥

सरोजावली—

यकारौ च रंफौ स्यात्सरोजावली ६३ SSSSSSSSS ११६२

यकाराविति । यत्र प्रतिपादं द्वौ यगणौ द्वौ रगणौ च स्याताम्, तद्-
वृत्तं सरोजावलीनामकं स्यात् ॥ ६३ ॥ ११६२ ॥

स्रग्विणी-शृङ्गारिणी-लक्ष्मीधरं च—

कीर्तितेषा चतुरोफिका स्रग्विणी ६४ SSSSSSSSS ११७१

कांक्षितेति । यत्र प्रतिपादं चत्वारः रगणाः स्युः, सा स्रग्विणी नाम
कांक्षिता । शृङ्गारिणी लक्ष्मीधरं चेत्यपि नामद्वयमस्य बोध्यम् । इदं वृत्तं
विलोमानुगुणं बोध्यम् ॥ ६४ ॥ ११७१ ॥

विप्लुतशिखा—

विप्लुतशिखा भवेज्जौ रद्वयम् ६५ SSSSSSSSS ११९९

विप्लुतेति । यत्र प्रतिपादं भगणजगणौ द्वौ रगणौ च भवेताम्, तद्-
वृत्तं विप्लुतशिखानामकं भवेत् ॥ ६५ ॥ ११९९ ॥

विशिखलता—

विशिखलता यदा नर्जो रद्वयम् ६६ ||||SIS|SSIS १२००

विशिखेति । यदा प्रतिपादं नगणजगणौ द्वौ रगणौ च स्याताम्,
तद्वृत्तं विशिखलतानामकं भवेत् ॥ ६६ ॥ १२०० ॥

अर्पितमदना—

अर्पितमदना भमनयमृष्टा ६७ S||||S||||SS ९९०

अर्पितेति । यत्र प्रतिपादं भगणसगणनगणयगणाः स्युः, तद् अर्पित-
मदनानामकवृत्तं स्यात् ॥ ६७ ॥ ९९० ॥

प्रभा-मन्दाकिनी-प्रमुदितवदना च—

स्वरश्चरविरतिश्च नौ रौ प्रभा ६८ |||||SIS|SSIS १२१६

स्वरेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ द्वौ रगणौ च स्याताम् सप्तभिः
पञ्चभिश्च अक्षरैः विरतिः स्यात्, तत्प्रभानामकं वृत्तं स्यात् । मन्दाकिनी
प्रमुदितवदना इत्यपि नामद्वयमस्य बोध्यम् ॥ ६८ ॥ १२१६ ॥

सुतलम्—

सुतलं नाम यत्र सराभ्यां सरौ ६९ ||SSIS||SSIS १२३६

सुतलमिति । यत्र प्रतिपादं सगणरगणसगणरगणाः स्युः, तत्सुतल-
नामकं वृत्तं स्यात् ॥ ६९ ॥ १२३६ ॥

अन्तर्विकासवासकः—

अन्तर्विकासवासकस्तरो जरौ ७० SSIS|SIS|SIS १३६५

अन्तरिति । यत्र प्रतिपादं तगणरगणजगणरगणाः स्युः, तद्वृत्तम्
अन्तर्विकासवासकनामकं स्यात् ॥ ७० ॥ १३६५ ॥

ललामललिताधरा—

जरौ जरौ ललामललिताधरा ७१ |SIS|SIS|SIS १३६६

जराविति । यत्र प्रतिपादम् जगणरगणजगणरगणाः स्युः, तद्वृत्तं-
ललामललिताधरानामकं स्यात् ॥ ७१ ॥ १३६६ ॥

परिपुङ्गिता—

कीर्तिता परिपुङ्गिता रसौ जरौ ७२ S|S||S|S|S १३७१

कीर्तितेति । यत्र प्रतिपादं रगणसगणजगणरगणाः स्युः, तद्वृत्तं-
परिपुङ्गितानामकं स्यात् ॥ ७२ ॥ १३७१ ॥

प्रसृमरमराळिका—

प्रसृमरमराळिका नसौ जरौ ७३ ||||SIS|SIS १३७६

प्रसृमरेति । यत्र प्रतिपादं नगणसगणजगणरगणाः स्युः, तत् प्रसृ-
मरमराळिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ७३ ॥ १३७६ ॥

इन्दुवंशा-वीरासिका-इन्द्रवंशा च—

स्यादिन्दुवंशा तयुगं यदा जरी ७४ SSISISIS १३८१

स्यादिति । यदा प्रतिपादं द्वौ नगणौ जगणरगणौ च स्याताम्, तदा इन्दुवंशानामकं वृत्तं स्यात् । वीरासिका इन्द्रवंशा इत्यपि नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ७४ ॥ १३८१ ॥

वंशस्थं—वंशस्थविलं च—

जतौ तु वंशस्थमुदीरितं जरी ७५ ISISISIS १३८२

जताविति । यत्र प्रतिपादं जगणनगणजगणरगणाः स्युः, तद्वृत्तं वंशस्थनामकम् उदीरितम् उक्तम् । वंशस्थविलमिति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥

अनयोरिन्दुवंशावंशस्थयोरपि चतुर्दशोपजातयो भवन्ति

क्रमेण नामां नामानि—

१ वरासिका-२ रतारुयानकी-३ इन्दुमा-४ पुष्टिदा-५ उपमेया-६ मौरभेयी-७ शीलानुरा-८ वामनिका-९ मन्दहामा-१० शिशिरा-११ वैधात्री-१२ शङ्खचूडा-१३ रमणा-१४ कुमारी-इति ॥ ७६ ॥ १३८२ ॥

विधारिता—

यदा जगणत्रयसौ विधारिता ७६ ISISISIS १३९०

यदेति । यदा प्रतिपादं त्रयः जगणाः एकश्च रगणः स्यात्, तदा विधारितानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ७६ ॥ १३९० ॥

पिकालिका पिधायिनी च—

भोऽत्र जगणद्वयसौ पिकालिका ७७ SIIISISIS १३९१

म इति । चेत् अत्र प्रतिपादं भगणजगणौ जगणरगणौ च स्याताम्, तदा तद्वृत्तं पिकालिकानामकं स्यात् । पिधायिनीति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ७७ ॥ १३९१ ॥

मालती—

भवति नजावथ मालती जरी ७८ IIISISIS १३९२

भवतीति । अथ यत्र प्रतिपादं नगणजगणौ जगणरगणौ च स्याताम्, तद्वृत्तं मालतीनामकं भवति ॥ ७८ ॥ १३९२ ॥

ललिता—

धीरैरभाणि ललिता तभौ जरी ७९ SSISISIS १३९३

श्रीरैरिति । यत्र प्रतिपादं नगणभगणजगणरगणाः स्युः, सा श्रीरैः
लल्लिता नाम अभ्याणि ॥ ३९ ॥ १३९७ ॥

प्रियंवदः—

नभजरश्च कथितः प्रियंवदः ८० ॥SIIISISIS १४००

नभेति । यत्र प्रतिपादं नगणभगणजगणरगणाः स्युः, सः प्रियंवदः
नाम कथितः ॥ ८० ॥ १४०० ॥

विरला—वीरला च—

विरला भवति यदा मनौ जगौ ८१ ॥SIIIIISISIS १४०४

विरलेति । यदा प्रतिपादं सगणजगणनगणरगणाः स्युः, तदा विर-
लानामकं वृत्तं भवति । वीरलेति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ८१ ॥ १४०४ ॥

अविरलरतिका—

स्यादविरलरतिका भनौ जरौ ८२ ॥SIIIIISISIS १४०७

स्यादिति । यत्र प्रतिपादं भगणनगणजगणरगणाः स्युः, तद्वृत्तम्
अविरलरतिका स्यात् ॥ ८२ ॥ १४०७ ॥

राधिका—

सगणो भौ रगणो यदि राधिका ८३ ॥SSIIISISIS १४१०

अगण इति । यदि प्रतिपादं सगणभगणौ भगणरगणौ च स्याताम्,
तर्हि राधिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ८३ ॥ १४१० ॥

द्रुतबिलम्बितम्—

द्रुतबिलम्बितमाह नभौ भरौ ८४ ॥SIIISISIS १४६४

द्रुतेति । यत्र प्रतिपादं नगणभगणौ भगणरगणौ च स्याताम्, तद्वृ-
त्तं द्रुतबिलम्बितं नाम आह वक्ति । पिङ्गल इति शेषः ॥ ८४ ॥ १४६४ ॥

उज्ज्वला—

ननमररचिता कथितोज्ज्वला ८५ ॥IIIIISISIS १४७२

नेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ भगणरगणौ च स्याताम्, सा उ-
ज्ज्वला नाम कथिता ॥ ८५ ॥ १४७२ ॥

विपुलपालिका—

जौ नरौ मतेति विपुलपालिका ८६ ॥SISISIIISIS १५१२

जांघिति । यत्र प्रतिपादं रगणजगणनगणरगणाः स्युः, सा विपुल-
पालिकानाम मता इष्टा ॥ ८६ ॥ १५१५ ॥

उपलेखा—

उपलेखा सभनरगणा यदा ८७ ॥SSIIIIISIS १५२४

उपेति । यद्वा प्रतिपादं सगणभगणनगणरगणाः स्युः, तद्वा उपलब्धा-
नामकं वृत्तं स्यात् ॥ ८७ ॥ १५२४ ॥

भसलविनोदिता—

जभौ नरौ च भसलविनोदिता ८८ ।।।।।।।।।।।।।।।।।।।। १५२६

जभाविति । यत्र प्रतिपादं जगणभगणनगणरगणाः स्युः, तन् भस-
लविनोदितानामकं वृत्तं भवति ॥ ८८ ॥ १५२६ ॥

विरतप्रभा—

भौ च नरौ भवति विरतप्रभा ८९ ।।।।।।।।।।।।।।।।।।।। १५२७

भाविति । यत्र प्रतिपादं द्वौ भगणौ नगणरगणौ च स्याताम्, तन्
विरतप्रभानामकं वृत्तं भवति ॥ ८९ ॥ १५२७ ॥

वि० मुकुलितकलिकावली—

नौ नरौ मुकुलितकलिकावली ९० ।।।।।।।।।।।।।।।।।।।। १५३१

नाविति । यत्र प्रतिपादं रगणभगणनगणरगणाः स्युः, तन् मुकु-
लितकलिकावलीनामकं वृत्तं स्यात् । इदं वृत्तं त्रिलोमकाव्यानुगुणं हे-
यम् ॥ ९० ॥ १५३१ ॥

अतिवासिता—

अतिवासिता सो यो रसौ किल चेत् ९१ ।।।।।।।।।।।।।।।।।।।। १६७६

अतीति । चेत् प्रतिपादं सगणयगणरगणसगणाः स्युः, तर्हि अतिवा-
सितानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ९१ ॥ १६७६ ॥

भुजङ्गजुषी—

रेफसौ रमकारौ भुजङ्गजुषी ९२ ।।।।।।।।।।।।।।।।।।।। १६८१

रेफेति । यत्र प्रतिपादं रगणसगणरगणसगणाः स्युः, तन् वृत्तं भुज-
ङ्गजुषीनामकं स्यात् ॥ ९२ ॥ १६८१ ॥

अर्जितफलिका—

अर्जितफलिका भः सरौ सगणः ९३ ।।।।।।।।।।।।।।।।।।।। १६९५

अर्जितेति । यत्र प्रतिपादं भगणसगणरगणसगणाः स्युः, तन् अर्जित-
फलिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ९३ ॥ १६९५ ॥

ललना—

पञ्चनगैर्भौ स्यात्सगणौ ललना ९४ ।।।।।।।।।।।।।।।।।।।। १७३५

पञ्चेति । यत्र प्रतिपादं भगणभगणौ द्वौ सगणौ च स्याताम् अथ
पञ्चभिः तथा सप्तभिः अक्षरैः विरतिः स्यात्, तद् वृत्तं ललनानामकं भ-
वति ॥ ९४ ॥ १७३५ ॥

कुरङ्गावतारः—

कुरङ्गावतारो यदि यौ सगणौ ९५ ॥५॥५॥५॥५ १७३८
कुरङ्गेति । यदि प्रतिपादं द्वौ सगणौ द्वौ सगणौ च स्याताम् , तदा
कुरङ्गावतारनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ९५ ॥ १७३८ ॥

तोटकम्—

इह तोटकमन्धिसकारकृतम् ९६ ॥५॥५॥५॥५ १७५६
इहेति । यत्र प्रतिपादं चत्वारः सगणाः स्युः, तत् इह तोटकं नाम
वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ९६ ॥ १७५६ ॥

प्रमिताक्षरा—

प्रमिताक्षरा सजसमं कथिता ९७ ॥५॥५॥५॥५ १७७२
प्रमिनेति । यत्र प्रतिपादं सगणजगणौ द्वौ सगणौ च स्याताम्, तद्वृ-
त्तं प्रमिताक्षरानामकं स्यात् ॥ ९७ ॥ १७७२ ॥

विकथनम्—

विकथनमत्र जगणौ सगणौ ९८ ॥५॥५॥५॥५ १७७३
विकथनमिति । अत्र चेत् प्रतिपादं द्वौ जगणौ द्वौ सगणौ च स्या-
ताम्, तदा विकथननामकं वृत्तं स्यात् ॥ ९८ ॥ १७७३ ॥

नीलगिरिका—

नीलगिरिका यदि भजौ सगणौ ९९ ॥५॥५॥५॥५ १७७५
नीलेति । यदि प्रतिपादं भगणजगणौ द्वौ सगणौ च भवेताम्, तर्हि
नीलगिरिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ९९ ॥ १७७५ ॥

वनिताभरणम्—

भौ सगणौ यदि वनिताभरणम् १०० ॥५॥५॥५॥५ १७८३
भाविति । यदि प्रतिपादं द्वौ भगणौ द्वौ सगणौ च स्याताम्,
तर्हि वनिताभरणं नाम वृत्तं स्यात् । इदं वृत्तं विलोमकाव्यानु-
गुणम् ॥ १०० ॥ १७८३ ॥

सुमद्रावतरणिः—

मस्तौ मथेत्सुः सुमद्रावतरणिः १०१ ॥५॥५॥५॥५ १८२५
म इति । चेत् प्रतिपादं भगणजगणौ तगणसगणौ च स्याताम्, तदा
सुमद्रावतरणिनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १०१ ॥ १८२५ ॥

विरलोद्धता—

रामाङ्गैर्विरलोद्धता मसजसाः १०२ ॥५॥५॥५॥५ १८८१
रामेति । यत्र प्रतिपादं भगणसगणजगणसगणाः स्युः तथा त्रिभिः नव-
भिश्च अक्षरैर्विरतिः स्यात्, तत् विरलोद्धतानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १०२ ॥ १८८१ ॥

सुविहिता—

भवेदत्र ययो जमो सुविहिता १०३ ॥SSIIISIIIS १८८२

भवेदिति । चेत् यत्र प्रतिपादं यगणसगणजगणसगणाः स्युः, तन् सुविहितानामकं वृत्तं भवेत् ॥ १०३ ॥ १८८२ ॥

उर्द्धरचिता—

इह सो च जमावुर्द्धरचिता १०४ ॥SSIIISIIIS १८८४

इहेति । चेत् इह प्रतिपादं द्वौ सगणौ जगणसगणौ च स्याताम्, तत् उर्द्धरचितानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १०४ ॥ १८८४ ॥

सुवनमालिका—उपवनमालिका च—

उक्ता सुवनमालिका तसजमाः १०५ ॥SSIIISIIIS १८८५

उक्तेति । यत्र प्रतिपादं तगणसगणजगणसगणाः स्युः, तन् सुवनमालिकानामकं वृत्तं स्यात् । उपवनमालिकेति नामान्तरमस्य ज्ञेयम् ॥ १०५ ॥ १८८५ ॥

जलोद्धतगतिः—

जसो जमयुतो जलोद्धतगतिः १०६ ॥SIIISIIIS १८८६

जसाविति । यत्र प्रतिपादं जगणसगणजगणसगणाः स्युः, तन् वृत्तं जलोद्धतगतिनामकं स्यात् ॥ १०६ ॥ १८८६ ॥

नगमहिता—क्रमुकवती च—

सगणो भौ सगणो नगमहिता १०७ ॥SSIIISIIIS १८८७

सगण इति । यत्र प्रतिपादं सगणभगणौ भगणसगणौ च स्याताम्, तद्वृत्तं नगमहितानामकं स्यात् । क्रमुकवतीति नामान्तरमस्य बोध्यम् । एतन्नामघटितं लक्षणं यथा—“सभमं सो भवति क्रमुकवती” इति ॥ १०७ ॥ १८८७ ॥

संमद्वदना—

भत्रयसौ यदि सम्मद्वदना १०८ ॥SIIISIIIS १९७५

भत्रयेति । यदि प्रतिपादं त्रयो भगणाः एकः सगणश्च स्यात्, तदा संमद्वदनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १०८ ॥ १९७५ ॥

चन्द्रवर्म—

चन्द्रवर्म निगदन्ति रनभसैः १०९ ॥SIIISIIIS १९७९

चन्द्रवर्मेति । यत्र प्रतिपादं रगणनगणभगणसगणाः स्युः, तद्वृत्तं चन्द्रवर्मनामकं निगदन्ति पिक्कलाद्याचार्याः इति शेषः ॥ १०९ ॥ १९७९ ॥

कुमारगतिः—

कुमारगतिरियं च जनभसैः ११० ॥SIIISIIIS १९८२

कुमारेति । चेत् अत्र प्रति पादं जगत्तन्मयभगवत्सङ्गः स्युः, तर्हि
इयं कुमारवृत्तिः नाम स्यात् ॥ ११० ॥ १६८२ ॥

उद्‌यनमुखी—

उद्‌यनमुखी—
उद्‌यनमुखी नमनसगणाः १११ ||||S||||S २०१६

उद्यनेति । यत्र प्रतिपादं नगणसगणनगणसगणाः स्युः, तद्वृत्तम्
उद्यनमुत्सोनामकं स्यात् ॥ १११ ॥ २०१६ ॥

रसिकपरिचिता—

मतना: संघद्रसिकपरिचिता ११२ ॥SSSIIIIIS २०२०

सतना इति । चेत् प्रतिपादं सगणतगणनगणसगणाः स्युः, तर्हि रसि-
कपरिचितानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ११२ ॥ २०२० ॥

वीरखमाला—

वीरणमाला भवति भतनसाः ११३ SIISSIIIIIS २०२३

वीरखेति । यत्र प्रतिपादं भगवत्तगणनगणसगणाः स्युः, तत् वीर-
मालानामकं कृत्तं भवति ॥ ११३ ॥ २०२३ ॥

व्यायोगवती—

व्यायोगवती भवति तजनसाः ११४ ॥॥॥॥॥॥॥ २०२९

ध्यायोगेति । यत्र प्रतिपादं तगणजगणनगणसगणाः स्युः, तद्व्यायो
गवतीनामकं वृत्तं भवति ॥ ११४ ॥ २०२९ ॥

विद्योगवती—

विशोगवती भवति जजनसाः ११५ ।SIISSIIIS २०३०

विद्योगेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ जगत्तौ नगणसगणौ च स्याताम्, तद्वि-
द्योग्यतीनामकं वृत्तं भवति ॥ ११५ ॥ २०३० ॥

संगमवती—

संगमवती भवति भजनसाः ११६ S||S||||S २०३१

संगमेति । यत्र प्रतिपादं भगवज्जगणनगणसगणाः स्युः, तत् संगम-
बनीनाम्रक्षं वृक्षम्मवति ॥ ११६ ॥ २०३१ ॥

ज्योतिषा—

ज्वालिता भवति सननसगर्भैः ११७ ॥S|||||S २०४४

ज्वलितेति । यत्र प्रतिपादं सगणनगणौ नगणसगणौ च स्याताम्, तत्
ज्वलितानामकं वृत्तं भवति ॥ ११७ ॥ ३०४४ ॥

ह्यावलिः—

रूपावलिः—
रूपावलिः तननसगणैः ११८ SS||||||S २०४५

रूपेति । चेत् इह प्रतिपादं तगखनगखौ नगखसगखौ च स्याताम्,
तदा तत् कपावखियामर्कं वृत्तं स्यात् ॥ ११८ ॥ २०४६ ॥

अनीचकम्—

अनीचकमिह जननसगर्णः ११९ ।SIIIIIIIS २०४६

अनीचकमिति । चेत् इह प्रतिपादं जगत्जनगणौ नगणसगर्णौ च स्याताम्, तदा तत् अनीचकनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ११९ ॥ २०४६ ॥

भासितसरणिः—

भासितसगणिरिह भननसाः १२० SIIIIIIIS २०४७

भासितेति । चेत् इह प्रतिपादं भगणनगणौ नगणसगर्णौ च स्याताम्, तदा भासितसरणिनामकं वृत्तं स्यात् । इदं विलोमकाव्यानुगुणं वृत्तं बोध्यम् ॥ १२० ॥ २०४७ ॥

कृतकतिका—कतिका च—

त्रिनसगणकृतकृतकतिका १२१ IIIIIIIIS २०४८

त्रिनेति । यत्र प्रतिपादं त्रयः नगणाः एकः सगणश्च, तद्वृत्तं कृतक-
तिका नामकं स्यात्, कतिकेन्यपि नामाऽस्य बोध्यम् ॥ १२१ ॥ २०४८ ॥

सारङ्गो—मेनावली च—

सारङ्गमाचष्ट वेदेस्तकारैश्च १२२ SSSSSSSSS २३४१

सारङ्गमिति । यत्र प्रतिपादं चत्वारः तगणाः स्युः, तद्वृत्तं सारङ्ग-
नामकम् आचष्ट उक्तवान् पिङ्गलः इति शेषः । मेनावलीति नामान्तर-
मस्य ज्ञेयम् ॥ १२२ ॥ २३४१ ॥

विकलवकुलवल्ली—

विकलवकुलवल्लीह नौ तौ च १२३ IIIIISSISI २३६८

विकलेति । इह यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ द्वौ तगणौ च स्याताम्,
तद्विकलवकुलवल्लीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १२३ ॥ २३६८ ॥

निमग्नकीला—

निमग्नकीला च जतौ जतौ यत्र १२४ SSSSISSISI २४०६

निमग्रेति । यत्र प्रतिपादं जगणतगणजगणतगणाः स्युः, तद्वृत्तं
निमग्नकीलानामकं स्यात् ॥ १२४ ॥ २४०६ ॥

मौक्तिकदाम—

जकारचतुष्टयि मौक्तिकदाम १२५ SIIISIIIS २९२६

जकारेति । यत्र प्रतिपादं चत्वारः जगणाः स्युः, तत् मौक्तिकदाम-
नामकं वृत्तं स्यात् ॥ १२५ ॥ २९२६ ॥

वासरमणिका—

वासरमणिका भमसं भो यदि १२६ SIIISIIIS ३२६५

वासरोत । यदि प्रतिपादं भगणसगर्णौ सगणभगणौ च स्याताम्,
तदा वासरमणिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १२६ ॥ ३२६५ ॥

अरिला—

अरिलानाम सभौ भगणौ यदि १२७ ॥SS||S||S|| ३५०८

अरिलेति । यदि प्रतिपादम् एकः सगणः त्रयः भगणाश्च स्युः, तदा तत् अरिलानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १२७ ॥ ३५०८ ॥

मोदकम्—

मोदकमत्र भकारचतुष्टयि १२८ S||S||S||S|| ३५११

मोदकमिति । चेत् अत्र प्रतिपादं चत्वारः भगणाः स्युः, तदा इदं मोदकनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १२८ ॥ ३५११ ॥

तरलनयनम्—

जलधिनतरलनयनमिति १२९ |||||||| ४०९६

जलधिति । यत्र प्रतिपादं चत्वारः नगणाः स्युः, तत्तरलनयनम् इति वृत्तं स्यात् ॥ १२९ ॥ ४०९६ ॥

इति जगतीप्रस्तारे यथामिलितं नामानि

एकोनविंशदुत्तरशतम् ॥

त्रयोदशाक्षरा वृत्तिः ।

अतिजगतीभेदाः ८१९२

सध्याली—

चत्वारो मा गश्चेद्यत्र स्यात्सा सध्याली १ SSSSSSSSSSSS १

चत्वारः इति । चेत् यत्र चत्वारः भगणा एकः गुरुश्च स्यात्, तर्हि सा सध्याली नाम स्यात् ॥ १ ॥ १ ॥

उल्काभासः—

उल्काभासो मस्तसभगाश्चेत्स्युर्यत्र २ SSSSS||SSSSS २२५

उल्केति । चेत् यत्र प्रतिपादं भगणतगणसगणभगणगुरवः स्युः, तर्हि तद्वृत्तम् उल्काभासनामकं स्यात् ॥ २ ॥ २२५ ॥

लीलाळोलः—

वेदै नन्दैर्मभसमगा लीलाळोलः ३ SSSS||SSSSS २४१

वेदैरिति । यत्र प्रतिपादं भगणभगणसगणभगणगुरवः स्युः चतुर्भिः नवभिश्च अक्षरैः विरतिः स्यात्, तत् लीलाळोलनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३ ॥ २४१ ॥

कलाधाम—

भौ जमगा यदि तदा कलाधाम स्यात् ४ S||S|||S|SSSS ३७५

भाविनि । यदि प्रतिपादं द्वौ भगणौ त्रगणमगणगुरवश्च स्युः, तदा कलाधामनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ४ ॥ ३५५ ॥

वासविलासवती—

वासविलासवती त्रिमकाग मो गः ५ ॥ ३५५॥३५५५ ४३९

वासेति । यत्र प्रतिपादं त्रयः भगणाः मगणगुरु च स्याताम्, तत् वासविलासवतीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ५ ॥ ४३९ ॥

विपन्नकदन्तं-विपन्नकलनं-विपन्नकवलं च—

इह भवेद्विपन्नकदन्तं नो न्मौगः ६ ॥ ३५५॥३५५५ ४७२

इहेति । इह यत्र प्रतिपादं नगणरगणनगणमगणगुरवः स्युः, तत् विपन्नकदन्तनामकं वृत्तं स्यात् । विपन्नकलनं विपन्नकवलं चेति नाम-द्वयमप्यस्य ज्ञेयम् ॥ ६ ॥ ४५२ ॥

विभा—

नयतयगाश्चेत्स्युर्यत्र विभावृत्तम् ७ ॥ ३५५५॥३५५ ५८४

नयेति । चेत् यत्र प्रतिपादं नगणयगणनगणयगणगुरवः स्युः, तत् विभा-नामकं वृत्तं स्यात् ॥ ७ ॥ ५८४ ॥

रसधारा—

नयनयगाः स्युर्यदि रसधारा स्यात् ८ ॥ ३५५॥३५५५ ९७५

नयेति । यदि प्रतिपादं नगणयगणनगणयगणगुरवः स्युः, तदा रस-धारा-नामकं वृत्तं स्यात् ॥ ८ ॥ ९७५ ॥

प्रज्ञामूलम्—

प्रज्ञामूलं मभनयगणगाश्चेत्स्युः ९ ॥ ३५५॥३५५५ १००९

प्रज्ञेति । चेत् यत्र प्रतिपादं मगणभगणनगणयगणगुरवः स्युः, तदा तत् वृत्तं प्रज्ञामूलनामकं स्यात् ॥ ९ ॥ १००९ ॥

चञ्चरीकावली—

यमौ रौ विरुयाता चञ्चरीकावली गः १० ॥ ३५५५५५५५५५ ११५४

यमाविति । यत्र प्रतिपादं यगणमगणरगणाः रगणगुरु च स्याताम्, तत् चञ्चरीकावलीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १० ॥ ११५४ ॥

दर्पमाला-दर्भमाला च—

रसागैर्यकारौ रौ गुरुदर्पमाला ११ ॥ ३५५५५५५५५ ११६२

रसेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ यगणौ द्वौ रगणौ गुरुश्च स्यात् तथा पद-भिः सप्तभिश्चाऽन्तरः विरतिः स्यात्, तत् दर्पमाला-नामकं वृत्तं स्यात् । दर्भमाला इति नामान्तरमस्य ॥ ११ ॥ ११६२ ॥

भाजनशीला—

स्याद्भाजनशीला नौ यकारश्चरौ गः १२ SSISSSISSSISS ११६५
स्यादिति । यत्र प्रतिपादं तगणयगणरगणाः रगणगुरु च स्याताम्,
तद्भाजनशीलानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १२ ॥ ११६५ ॥

भद्वरान्ता—

स्याच्चतुरेफगैः भद्वरान्ताख्यवृत्तम् १३ SSSISISISIS ११७१
स्यादिति । यत्र प्रतिपादं चत्वारो रगणाः एको गुरुश्च स्यात्, तद्-
वृत्तं भद्वरान्तानामकं स्यात् ॥ १३ ॥ ११७१ ॥

आनता—

मो नो रौ गुरुकमत्र चेदानता स्यात् १४ SSSIIISISIS १२०९
म इति । चेत् अत्र प्रतिपादं मगणनगणरगणाः रगणगुरु च स्याताम्,
तर्हि इदम् आनतानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १४ ॥ १२०९ ॥

प्रमोदः—

नमणयुगलमत्र रौ गः प्रमोदः १५ IIISISISIS १२१६
नगणेति । यदि अत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ द्वौ रगणौ एको गुरुश्च
स्यात्, तर्हि इदं प्रमोदनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १५ ॥ १२१६ ॥

सुकर्णपूरम्—

नरजरा गुरुर्धवेत्सुकर्णपूरम् १६ IISISISIS १३६८
नरेति । यत्र प्रतिपादं नगणरगणजगणगुरुवः स्युः, तत् सुकर्णपूर-
नामकं वृत्तं भवेत् ॥ १६ ॥ १३६८ ॥

जगत्समानिका—

यदि सौ जरगा जगत्समानिका स्यात् १७ ISIIISISIS १३७२
यदीति । यदि प्रतिपादं द्वौ सगणौ जगणरगणगुरुवश्च स्युः, तर्हि
जगत्समानिका नामकं वृत्तं स्यात् ॥ १७ ॥ १३७२ ॥

अतिरंहः—

त्रयो जगणा रगुरु यदातिरंहः १८ ISIIISISIS १३९०
त्रय इति । यदा प्रतिपादं त्रयः जगणाः रगणगुरु च स्याताम्, तदा
अतिरंहो नामकं वृत्तं स्यात् ॥ १८ ॥ १३९० ॥

सृगेन्द्रमुखम्—

भवति सृगेन्द्रमुखं नजौ जरौ गः १९ IIISIIISIS १३९२
भवतीति । यत्र प्रतिपादं नगणजगणा जगणरगणगुरुवश्च स्युः, तत्
सृगेन्द्रमुखनामकं वृत्तं भवति ॥ १९ ॥ १३९२ ॥

प्रहर्षिणी—

व्याशाभिर्मेनजरगाः प्रहर्षिणीह २० SSS||S|S|SS १४०१

व्याशाभिरिति । इह यत्र प्रतिपादं मगलनगलनगलनगलनगुरवः स्युः
तथा त्रिभिः दशभिश्चाक्षरैः विरतिः स्यात्, तः प्रहर्षिणीनामकं वृत्तं-
स्यात् ॥ २० ॥ १४०१ ॥

वि० माणविकाविकाशः (मः)—

तो भो भर्गो गुरु माणविकाविकाशः (मः) २१ S|S|S||S|S|SS १४६१

त इति । यत्र प्रतिपादं नगलनगलनगलनगलनगलनगुरवः स्युः, त-
द्वृत्तं माणविकाविकासनामकं स्यात् । इदं वृत्तं त्रिलोमकाध्यानुगुण-
बोध्यम् ॥ २१ ॥ १४६१ ॥

कीरलेखा—

नरनरा गुरुर्भवति कीरलेखा २२ ||S|S||S|SS १४९६

नेति । यत्र प्रतिपादं नगलनगलनगलनगलनगलनगुरवः स्युः, तद्वृत्तं कीर-
लेखानामकं भवति ॥ २२ ॥ १४९६ ॥

मत्तमयूरः—

वेदे रन्त्रैस्तौ यमगा मत्तमयूरः २३ SSSSS||SS||SS १६३३

वेदैरिति । यत्र प्रतिपादं मगलनगलनगलनगलनगलनगुरवः स्युः तथा च-
तुर्भिर्नवभिश्चाक्षरैः विरतिः स्यात्, तद्वृत्तं मत्तमयूरनामकं स्यात् १६३३
आननमूलम्—

आननमूलं भतकारौ यमगाश्चेत् २४ S||SS||SS||SS १६३९

आननेति । चेत् यत्र प्रतिपादम् मगलनगलनगलनगलनगलनगुरवः स्युः,
तर्हि तद्वृत्तम् आननमूलनामकं स्यात् ॥ २४ ॥ १६३९ ॥

लोभ्रशिखा—

उक्ता लोभ्रशिखा मममं सगणो गः २५ SSS||S||S||SS १७५३

उक्तेति । यत्र प्रतिपादं मगलनगलनगलनगलनगलनगुरवः स्युः, एको गुरुश्च स्या-
त्, सा लोभ्रशिखानाम उक्ता ॥ २५ ॥ १७५३ ॥

तारकम्—

सचतुष्टयगाविह तारकवृत्तम् २६ ||S||S||S||SS १७७६

सेति । यत्र प्रतिपादं चत्वारः सगणाः एकः गुरुश्च स्यात्, इह त-
त्तारकनामकं वृत्तं स्यात् ॥ २६ ॥ १७७६ ॥

कलहंसः—सिंहनादः क्षमा-कुटजा च—

सजसा सगौ च कथितः कलहंसः २७ ||S|S||S||SS १७७२

सेति । यत्र प्रतिपादं सगणजगणसगणाः सगणगुरु च स्याताम्,
सः कलहंसो नाम कथितः, सिंहनादः-क्षमा-कुटजा चेति नामत्रयम्-
स्यदप्यस्य बोध्यम् ॥ २७ ॥ १७७२ ॥

चण्डो-हाकलिका च—

नयुगलमयुगलगैरिति चण्डी २८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ १७९२

नेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ द्वौ सगणौ एकः गुरुश्च स्यात्, त-
द्वृत्तं चण्डो इति नामकं स्यात् हाकलिकानामान्तरं च ॥ २८ ॥ १७९२ ॥

शलभलोला—

यकारौ जसौ गो यदा शलभलोला २९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ १८०६

यकाराविति । यदा प्रतिपादं द्वौ यगणौ जगणसगणगुरुवश्च स्युः,
तदा शलभलोलानामकं वृत्तं स्यात् ॥ २९ ॥ १८०६ ॥

पङ्कजधारिणी—

उक्ता पङ्कजधारिणी ममजसा गः ३० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ १८८१

उक्तेति । यत्र प्रतिपादं मगणसगणजगणसगणगुरुवः स्युः, तद्वृत्तं-
पङ्कजधारिणीनामकम् उक्तम् ॥ ३० ॥ १८८१ ॥

कुबेरकटिका—

यदि सौ जसगाः कुबेरकटिका स्यात् ३१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ १८८४

यदीति । यदि प्रतिपादं द्वौ सगणौ तथा जगणसगणगुरुवः स्युः,
तदा कुबेरकटिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३१ ॥ १८८४ ॥

रुचिरवर्णा-साला च—

जसौ जगणसौ गुरु रुचिरवर्णा ३२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ १८८६

जसाविति । यत्र प्रतिपादं जगणसगणजगणसगणगुरुवः स्युः, तद्वृ-
त्तं रुचिरवर्णानामकं स्यात् नामान्तरं साला च ॥ ३२ ॥ १८८६ ॥

मयूखसरणिः—

चेद्भ्रमजसगा मयूखसरणिः स्यात् ३३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ १८८७

चेदिति । चेत् यत्र प्रतिपादं भगणसगणजगणसगणगुरुवः स्युः, तदा
तद्वृत्तं मयूखसरणिनामकं स्यात् ॥ ३३ ॥ १८८७ ॥

विधुरवितानम्—

नयुगलभसगा विधुरवितानम् ३४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ १९८४

नेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ भगणसगणगुरुवश्च स्युः, तद्विधुर-
वितानं नाम वृत्तम् बोध्यम् ॥ ३४ ॥ १९८४ ॥

पारावतः—

तानां चतुष्कं गुर्यत्र पारावतः ३५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ १९८९

तानामिति । यत्र प्रतिपादं तत्पारं तगणाः एकः गुरुश्च स्यात् ।
तद्वृत्तं पारायतनामकं योज्यम् ॥ ३५ ॥ २३४१ ॥

प्रवाहिका—

प्रवाहिका जम्भकारत्रयं चेद् गुरुः ३६ ॥ ३५५५५५५५ २३४२ ॥

प्रवाहिकेति । चेत् यत्र प्रतिपादं जगणतगणौ द्वौ तगणौ एकः
स्यात्, तदा तत्प्रवाहिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३६ ॥ २३४२ ॥

स्विन्नशरीरम्—

स्विन्नशरीरं भवेद्भस्वधस्ता गुरुः ३७ ॥ ३५५५५५५५५ २३४३ ॥

स्विन्नेति । यत्र प्रतिपादम् एकः भगणः त्रयः तगणाः एकः गुरुश्च
स्यात्, तत् स्विन्नशरीरं नाम वृत्तं भवेत् ॥ ३७ ॥ २३४३ ॥

परिवृद्धम्—

परिवृद्धं नस्तकारत्रयं स्याद् गुरुः ३८ ॥ ३५५५५५५५ २३४४ ॥

परिवृद्धमिति । यत्र प्रतिपादम् एकः भगणः त्रयः तगणाः एकः गुरु-
श्च स्यात्, तत् परिवृद्धनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३८ ॥ २३४४ ॥

वामवदना—

वामवदना भर्जा तद्वयं चेद् गुरुः ३९ ॥ ३५५५५५५५ २३४५ ॥

वामेति । चेत् यत्र प्रतिपादं भगणजगणौ द्वौ तगणौ एकः गुरुश्च
स्यात्, तर्हि तद्वृत्तं वामवदनामकं भवेत् ॥ ३९ ॥ २३४५ ॥

किरातः—

भवति किरातनामा भर्जा तौ गुरुः ४० ॥ ३५५५५५५५ २३४६ ॥

भवतीति । यत्र प्रतिपादं तगणजगणौ द्वौ तगणौ एकः गुरुश्च स्या-
त्, तत् किरातनामकं वृत्तं भवति ॥ ४० ॥ २३४६ ॥

चन्द्रिका-उत्पलिनी च—

नयुगतयुगैश्चन्द्रिकाश्चतुर्भिः ४१ ॥ ३५५५५५५५ २३४७ ॥

नेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ तगणौ द्वौ तगणौ एकः गुरुश्च स्यात् तथा
सप्तभिः पञ्चमिश्चाक्षरैः विरतिः स्यात्, तद्वृत्तं चन्द्रिकानामकं स्यात्,
उत्पलिनीत्यपि नामास्य ज्ञेयम् ॥ ४१ ॥ २३४७ ॥

भसलमदं-भसलपदञ्च—

स्याद्भसलपदं यदा भर्मा नस्तगौ ४२ ॥ ३५५५५५५५ २३४८ ॥

स्यादिति । यदा प्रतिपादं भगणजगणौ जगणतगणौ एकः गुरुश्च
स्यात्, तदा भसलपदं नाम वृत्तं भवेत् भसलमदं च ॥ ४२ ॥ २३४८ ॥

कठिनी—

भवति कठिनी नमौ जतौ गो यदा ४३ ॥ ३५५५५५५५ २३४९ ॥

भवतीति । यदा प्रतिपादं नगणरगणजगणतगणगुरवः स्युः तदा कठिनोनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ४३ ॥ २४०० ॥

वृद्धवामा—

नौ जस्तगौ चेतस्वलु वृद्धवामा भवेत् ४४ SSSS||SSSS २४०५

ताविति । चेत् प्रतिपादं द्वौ तगणौ जगणतगणगुरवश्च स्युः, तदा वृद्धवामानामकं खलु वृत्तम्भवेत् ॥ ४४ ॥ २४०५ ॥

मर्मस्फुरम्—

मर्मस्फुरं भवति तो भजौ तो गुरुः ४५ SSSS||SSSS २४२१

ममेति । यत्र प्रतिपादं तगणजगणतगणगुरवः स्युः तद् वृत्तं मर्मस्फुरं नाम भवति ॥ ४५ ॥ २४२१ ॥

पृषद्वती-निस्तुषा च—

तो रौ जगौ यदा स्युस्तदापृषद्वती ४६ SSSS||SSSS २५०९

त इति । यत्र प्रतिपादं तगणरगणौ रगणजगणौ एकः गुरुश्च स्यात्, तदा पृषद्वतीनामकं वृत्तं स्यात् । निस्तुषेति नामान्तरमस्या अस्ति ॥ ४६ ॥ २५०९ ॥

अखण्डमण्डनम्—

अखण्डमण्डनं जौ रजौगनगै रसैः ४७ SSSS||SSSS २५१०

अखण्डेति । यत्र प्रतिपादं जगणरगणौ रगणजगणौ गुरुश्च स्यात्, सप्तभिः षड्भिश्चाक्षरैः विरतिश्च स्यात्, तत् अखण्डमण्डनं नाम वृत्तं बोध्यम् ॥ ४७ ॥ २५१० ॥

कलापतिप्रभा—

चेद्रजौ रजौ गुरुः कलापतिप्रभा ४८ SSSS||SSSS २५३१

चेदिति । यत्र प्रतिपादं रगणजगणरगणजगणगुरवः स्युः, तत् कलापतिप्रभानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ४८ ॥ २५३१ ॥

अशोकपुष्पकम्-अशोकञ्च—

नयुगरजगुचेदशोकपुष्पकम् ४९ |||||SSSS २५५२

नेति । चेत् प्रतिपादं द्वौ नगणौ रगणजगणगुरवश्च स्युः, तदा तदशोकपुष्पकं नाम वृत्तं द्वेयम् अशोकमपि ॥ ४९ ॥ २५५२ ॥

करपञ्चबोद्धता—

यदा यौ सजौ गः करपञ्चबोद्धता ५० SSSS||SSSS २५६२

यदेति । यदा प्रतिपादं द्वौ यगणौ सगणजगणौ एकः गुरुश्च स्यात्, तदा करपञ्चबोद्धतानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ५० ॥ २५६२ ॥

साक्षेपदा—

रो यमौ जगौ साक्षेपदा भवेदियम् ५१ ॥SISISISIS २७६३

र इति । यदि अत्र रगणयगणसगणगुरवः, तर्हि इयं साक्षेपदानाम-
वृत्तं भवेत् ॥ ५१ ॥ २७६३ ॥

अम्बुदावली—

सगणा यमौ जो गुरुम्बुदावली ५२ ॥SISISISIS २७६४

सगण इति । यत्र प्रतिपादं सगणयगणसगणजगणगुरवः स्युः, तत्
अम्बुदावलीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ५२ ॥ २७६४ ॥

मञ्जुमालती—

मञ्जुमालती यदि रजौ मजौ गुरुः ५३ ॥SISISISIS २७६५

मञ्जुमालतीति । यदि प्रतिपादं रगणजगणसगणजगणगुरवः स्युः,
तर्हि तत् मञ्जुमालतीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ५३ ॥ २७६५ ॥

मञ्जुभाषिणी—

सजसा जगौ च यदि मञ्जुभाषिणी ५४ ॥SISISISIS २७६६

सेति । यदि प्रतिपादं सगणजगणसगणजगणगुरवः, तन्मञ्जुभा-
षिणीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ५४ ॥ २७६६ ॥

प्रभावती—

उक्ता यदा तनसजगाः प्रभावती ५५ ॥SISISISIS २८०५

उक्तेति । यदा प्रतिपादं तगणभगणसगणजगणगुरवः स्युः, तदा सा
प्रभावती नाम उक्ता ॥ ५५ ॥ २८०५ ॥

रुचिरा-अतिरुचिरा च—

जभौ सजौ गुरु रुचिरा चतुरङ्गः ५६ ॥SISISISIS २८०६

जभाविति । यत्र प्रतिपादं जगणभगणसगणजगणगुरवः स्युः तथा-
चतुर्भिः नवभिश्चाक्षरैः विरतिः स्यात्, तद्वृत्तं रुचिरानामकं स्यात्,
अतिरुचिरेत्यपि नामास्य बोध्यम् ॥ ५६ ॥ २८०६ ॥

विरोधिनी—

नभसजा भवति विरोधिनी गुरुः ५७ ॥SISISISIS २८०८

नभेति । यत्र प्रतिपादं नगणभगणसगणजगणगुरवः स्युः, तद्वृत्तं-
विराधिनीनामकं भवति ॥ ५७ ॥ २८०८ ॥

चन्द्रहासकरा—

चन्द्रहासकरा रमौ जगौ गुरुः ५८ ॥SISISISIS २९०७

चन्द्रेति । यत्र प्रतिपादं रगणसगणौ द्वौ जगणौ एकः गुरुश्च स्यात्,
तद्वृत्तं चन्द्रहासकरानामकं स्यात् ॥ ५८ ॥ २९०७ ॥

द्रुतलम्बिनी—

समजौ जगौ गुरुद्रुतलम्बिनी ५९ ॥SISISISIS २९०८

सगणाविति । यत्र प्रतिपादं द्वौ सगणौ द्वौ जगणौ एको गुरुश्च त-
द्ब्रुत्तं त्रनलम्बितनामकं स्यात् ॥ ५९ ॥ २९०८ ॥

कनककंतकी—

उक्ता कनककंतकी तमजा जगौ ६० SSIIISISIIISIS २९०९

उक्तेति । यत्र प्रतिपादं तगणसगणजगणाः जगणगुरु च स्याताम्,
सा कनककंतकी नाम उक्ता ॥ ६० ॥ २९०९ ॥

गरुद्वारिता—

भवेद्गरुद्वारिता तमजा जगौ ६१ ISIIISISIIISIS २९१०

भवेदिति । यत्र प्रतिपादं जगणसगणजगणाः जगणगुरु च भवेताम्
तद्गरुद्वारितानामकं वृत्तं भवेत् ॥ ६१ ॥ २९१० ॥

अमितनगानिका—

स्यादमितनगानिका तमजा जगौ ६२ SIIIIISISIIISIS २९११

स्यादिति । यत्र प्रतिपादं भगणसगणजगणाः जगणगुरु च स्याताम्,
तद् अमितनगानिका नामकं वृत्तं स्यात् ॥ ६२ ॥ २९११ ॥

उपगतशिखा—

उपगतशिखा भवेन्नमजाजगौ ६३ IIIISISIIISIS २९१२

उपेति । यत्र प्रतिपादं नगणसगणजगणाः जगणगुरु च स्याताम्,
तद्ब्रुत्तं उपगतशिखानामकं बोध्यम् ॥ ६३ ॥ २९१२ ॥

आपणिका—

जगौ जकारौ गुरुगणिका भवेन् ६४ SIISSIIISIIISIS २९१८

जताविति । यत्र प्रतिपादं जगणनगणजगणाः जगणगुरु च स्या-
ताम्, तद्ब्रुत्तं आपणिकानामकं भवेत् ॥ ६४ ॥ २९१८ ॥

गुणसारिका-गणसारिका च—

जकारचतुष्टयगौ गुणमागिका ६५ ISIIISIIISIIISIS २९२६

जकारेति । यत्र प्रतिपादं चत्वारो जगणाः एकः गुरुश्च स्यात्
तद्ब्रुत्तं गुणसारिकानामकं ज्ञेयम्, गणसारिकेत्यप्यस्य नाम बो-
ध्यम् ॥ ६५ ॥ २९२६ ॥

प्रमोदतिलका—

उक्ता प्रमोदतिलका तमजा जगौ ६६ SSISIIISIIISIS २९३३

उक्तेति । यत्र प्रतिपादं तगणभगणजगणाः जगणगुरु च स्याताम्,
तद्ब्रुत्तं प्रमोदतिलकानामकम् उक्तम् ॥ ६६ ॥ २९३३ ॥

सारसनावलिः—

तमजजाम गुरु सारसनावलिः ६७ IIIISIIISIIISIS २९३६

नेति । यत्र प्रतिपादं नगणभगणजगणाः जगणगुरुः च स्याताम्, तद्
सारसनावलिनामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ६७ ॥ २९३६ ॥

उपचित्ररतिका—

स्यादुपचित्ररतिका भनजा जर्गा ६८ SIIIIISIIIS २९४३
स्यादिति । यत्र प्रतिपादं भगणनगणजगणाः जगणगुरुः च स्याताम्,
तद्वृत्तं उपचित्ररतिका नामकं स्यात् ॥ ६८ ॥ २९४३ ॥

उदात्तहासः—

उदात्तहासो भवेज्जनभनजा गुरुः ६९ SSSSISIIIS २९८२
उदात्तेति । यत्र प्रतिपादं जगणनगणभगणजगणगुरुवः स्युः, तद्
उदात्तहासनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ६९ ॥ २९८२ ॥

कलनायिका—

जर्ता नर्ता गो भवति कलनायिका ७० SSSSIIIIIS ३०४६
जर्ताविति । यत्र प्रतिपादं जगणनगणभगणजगणगुरुवः स्युः, तद् क-
लनायिकानामकं वृत्तं भवेत् ॥ ७० ॥ ३०४६ ॥

अभ्रभ्रमशीला—

अभ्रभ्रमशीला तयकारो मभगाः ७१ SIIISIIISIIIS ३२७७
अभ्रेति । यत्र प्रतिपादं नगणयगणसगणभगणगुरुवः स्युः, तद्वृत्तं-
अभ्रभ्रमशीलानामकं ज्ञेयम् ॥ ७१ ॥ ३२७७ ॥

विदला—

इह यदि नभनभा गश्चेत्स्याद्धवेद्विदला ७२ IIISSSSIS ३३६०
यदि इति । इहाचेत् यदि प्रतिपादं नगणसगणनगणभगणगुरुवः स्युः,
तद्वृत्तं विदलानामकं भवेत् ॥ ७२ ॥ ३३६० ॥

प्रपातलिका—

चेज्जसजभगा भवेत्प्रपातलिका ७३ SIIISISIIIS ३४२३
चेदिति । चेत् प्रतिपादं भगणसगणजगणभगणगुरुवः स्युः, तद्वृत्तं-
प्रपातलिकानामकं भवेत् ॥ ७३ ॥ ३४२३ ॥

कर्मठः—

कर्मठमाह भकारवतुष्टयर्गा ७४ SIIISISIIIS ३५११
कर्मठमिति । यत्र प्रतिपादं चत्वारः भगणाः एकः गुरुश्च स्यात्, त-
द्वृत्तम् कर्मठनामकम् आह यत्किं शेष इति शेषः ॥ ७४ ॥ ३५११ ॥

लवलीलता—

स्याल्लवलीलता यदि भर्ता नभगाः ७५ SIIISISIIIS ३५४३
स्यादिति । यदि प्रतिपादं भगणनगणनगणभगणगुरुवः स्युः, तदा
लवलीलतानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ७५ ॥ ३५४३ ॥

अनिलोद्गममुखी—

नरगणौ रनौ गंऽनिलोद्गममुखी ७६ ॥ऽऽऽऽऽऽऽ ३७३६

नेति । यत्र प्रतिपादं नगणनगणौ रगणनगणगुरवश्च स्युः, तत् अनिलोद्गममुखीनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ७६ ॥ ३७३६ ॥

प्रबोधफलिता—

गं नगौ नगगणौ प्रबोधफलिता ७७ ॥ऽऽऽऽऽऽऽ ३७७१

र इति । यत्र प्रतिपादं रगणनगणरगणनगणगुरवः स्युः, तत् प्रबोधफलितानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ७७ ॥ ३७७१ ॥

कोमलकल्पकलिका—

मयमा नगा कोमलकल्पकलिका ७८ ॥ऽऽऽऽऽऽऽ ३७८८

सयसा इति । यत्र प्रतिपादं सगणयगणसगणनगणगुरवः स्युः, तत् कोमलकल्पकलिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ७८ ॥ ३७८८ ॥

परगतिः—

रो नमौ नगणगुरुकौ परगतिः ७९ ॥ऽऽऽऽऽऽऽ ३८३५

र इति । यत्र प्रतिपादं रगणनगणसगणनगणगुरवः स्युः, तत् परगतिनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ७९ ॥ ३८३५ ॥

अभिरामा—

अभिरामा किल चेतस्युः मयननगाः ८० ॥ऽऽऽऽऽऽऽ ३८९२

अभंति । चेत् प्रतिपादं सगणभगणतगणनगणगुरवः स्युः, तर्हि अभिरामानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ८० ॥ ३८९२ ॥

उपसरसी—

मनजा नगणगुरु उपसरसी ८१ ॥ऽऽऽऽऽऽऽ ३९६४

सेति । यत्र प्रतिपादं सगणनगणजगणनगणगुरवः स्युः, तत् उपसरसीनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ८१ ॥ ३९६४ ॥

मदनजवनिका—

नयननगाश्चेन्मदनजवनिका ८२ ॥ऽऽऽऽऽऽऽ ४०४८

नयेति । चेत् प्रतिपादं नगणयगणौ द्वौ नगणौ एकः गुरुश्च स्यात्, तदा मदनजवनिकानामकं वृत्तं भवेत् ॥ ८२ ॥ ४०४८ ॥

वरिवशि(सि)ता-परिवशि(सि)ता च—

इह सौ यदि नौ गुरु वरिवशिता ८३ ॥ऽऽऽऽऽऽऽ ४०६०

इहेति । यदि इह प्रतिपादं द्वौ सगणौ द्वौ मगणौ एकः गुरुश्च स्यात्, तदा इदम् वरिवशि(शि)तानामकं वृत्तम्भवति, परिवशिता चेति नामान्तरमस्य ज्ञेयम् ॥ ८३ ॥ ४०६० ॥

अर्धकुसुमिता—

अर्धकुसुमिता भसननगुरवः ८४ SIIISIIIIIS ४०६३

अर्धेति । यत्र प्रतिपादं भगणभगणनगणाः भगणगुरु च स्याताम्, तद्वृत्तम् अर्धकुसुमितानामकं स्यात् ॥ ८४ ॥ ४०६३ ॥

विनताक्षी-विनताक्षी च—

विनताक्षीह भवति समननगैः ८५ IISIIIIIIIS ४०८४

विनतेति । चेत् इह प्रतिपादम् सगणभगणनगणाः नगणगुरु च स्याताम्, तद्वृत्तं विनताक्षीनामकं भवति । विनताक्षी इत्यपि नामास्य बोध्यम् ॥ ८५ ॥ ४०८४ ॥

नरावलिः-निरावलिश्च—

उक्ता नरावलिरिह तभननगैः ८६ SSISIIIIIIIS ४०८५

उक्तेति । चेत् इह प्रतिपादं तगणभगणनगणाः नगणगुरु च स्याताम्, तर्हि इयं नरावलिः नाम उक्ता । निरावलिरेत्यपि नामास्य बोध्यम् ४०८५

अभीरुका—

अभीरुका यदि जभननगणगाः ८७ ISISIIIIIIIS ४०८६

अभीरुकेति । यदि प्रतिपादम् जगणभगणनगणाः नगणगुरु च स्याताम्, तत् अभीरुकानामकं वृत्तम्भवेत् ॥ ८७ ॥ ४०८६ ॥

कनकिता—

भौ नगणौ गुरु भवति कनकिता ८८ SIIISIIIIIIIS ४०८७

भाविती । यत्र प्रतिपादं द्वौ भगणौ द्वौ नगणौ एकः गुरुश्च, तद्वृत्तं कनकितासंज्ञकं भवति ॥ ८८ ॥ ४०८७ ॥

हरविनिता-उपनमिता च—

जलधिनगुरु यदि हरिविनिता ८९ IIIIIIIIIIS ४०९६

जलेति । यदि प्रतिपादं चत्वारः नगणाः एकः गुरुश्च भवेत् तर्हि हरिविनितानामकम्भवेत् स्यात् । उपनमिता नामकमपीदं वृत्तम् ॥ ८९ ॥ ४०९६ ॥

सुखकारिका—

सुखकारिका सज्जं मकारो लश्च ९० IISISIISSSI ४४६०

सुखेति । यत्र प्रतिपादं सगणजगणौ जगणभगणलघवश्च स्युः, तत्सुखकारिकानामकं वृत्तं भवेत् ॥ ९० ॥ ४४६० ॥

कन्दः—

भवेत्कन्दवृत्तं युगैर्यैश्चलकेन ९१ ISSISSISSI ४६८२

भवेदिति । यत्र प्रतिपादं चत्वारः यगणाः एकः लघुश्च स्यात्, त-
वाग्व० २६

इवृत्तं कन्दनामकं भवेत् ॥ ९१ ॥ ४६८२ ॥

अष्टासिनी—

अष्टासिनीह यदा तर्धौ रसलाश्च ९२ SSISISISISIS ५८१३

अष्टासिनीति । इह यदा प्रतिपादं तगणभगणरगणसगणलघवः स्युः, तदा इदम् अष्टासिनीनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ९२ ॥ ५८१३ ॥

पङ्कवती—

स्याङ्गनजनलघु पङ्कवती यदि ९३ SIIIIISISII ७०३९

स्यादिति । यदि प्रतिपादं भगणनगणजगणाः जगणगुरु च भवेताम्, तदा पङ्कवतीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ९३ ॥ ७०३९ ॥

पङ्कावलिः—

स्याङ्गनयनलघु पङ्कावलिरेह ९४ SIIIIISISII ७८०७

स्यादिति । चेत् इह प्रतिपादं भगणनगणयगणनगणलघवः स्युः, तर्हि इदं पङ्कावलिनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ९४ ॥ ७८०७ ॥

अशतिः—

ननननलघुभिः स्यादशतिरिति ९५ IISIIISISII ८०००

नेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ तगणनगणलघवश्च स्युः, तत् वृत्तम् अशतिः इति नामकं स्यात् ॥ ९५ ॥ ८००० ॥

अडमरु—

जलघिनगणलघुभिरडमरुः ९६ IISIIISISII ८१९२

जलेति । यत्र प्रतिपादं चत्वारः तगणाः एकः लघुश्च स्यात्, तद्वृत्तम् अडमरुनामकं स्यात् ॥ ९६ ॥ ८१९२ ॥

इत्यनिजगतीप्रस्तारे यथोपलब्धिनामानि

पणवतिः सैकाऽऽस्तेसमनवतिरिति यावत् ॥ २७ ॥

अथ चतुर्दशाक्षरा वृत्तिः ।

१४ शकरीभेदाः १६३८४

संकल्पासारः—संकल्पाधारश्च—

चत्वारो मा गौ चेत्स्युः स स्यात्संकल्पामारः १ SSSSSSSSSSSSSS १

चत्वार इति । चेत् प्रतिपादं चत्वारः तगणाः स्युः द्वौ गुरु च स्याताम्, तर्हि सः संकल्पासारः नाम स्यात् । संकल्पाधारः इति नामान्तरमस्य ज्ञेयम् ॥ १ ॥ १ ॥

वंशोत्तंसा—

त्यो स्मौ गुत्तयुग्मं यदि च स्याद्वंशोत्तंसा २ SSSSSSSSSSSS २०५

त्याविति । यदि प्रतिपादं तगणयगणमगणमगणाः द्वौ गुरु च भवे-
ताम्, तर्हि वंशोत्तंसानामकं वृत्तं स्यात् ॥ २ ॥ २०५ ॥

वासन्ती—

मात्तो नो मो गौ यदि गदिता वासन्तीयम् ३ SSSSSSSSSSSS ४८१

मादिति । यदि प्रतिपादं मगणतगणनगणमगणाः द्वौ गुरु च भवे-
ताम्, तर्हि इयं वासन्तीनाम गदिता । पिङ्गलेनेति यावत् ॥ ३ ॥ ४८१ ॥

कालध्वानं—कालध्वान्तञ्च—

अङ्गैर्नागैर्मौ नो यगगुरु कालध्वानम् ४ SSSSSSSSSSSS ५६१

अङ्गैरिति । यत्र प्रतिपादं द्वौ मगणौ तगणयगणौ द्वौ गुरु च स्या-
ताम् तथा षड्भिः अष्टभिश्च अन्नरैः विरतिः स्यात्, तद्वृत्तं कालध्वा-
ननामकं स्यात् । कालध्वान्तमित्यपि नामास्य बाध्यम् ॥ ४ ॥ ५६१ ॥

चूडापीडम्—

चूडापीडं मभनयगणगा गुर्वेत्र (गश्चेन्म्यान्) ५ SSSSSSSSSSSS १००९

चूडेति । चेत् प्रतिपादं मगणमगणनगणयगणाः द्वौ गुरु च स्या-
ताम्, तर्हि चूडापीडनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ५ ॥ १००९ ॥

पारावारः—

तो नो नयगुरुयुगमिह पारावारः ६ SSSSSSSSSSSS १०२१

त इति । इह यदि प्रतिपादं तगणनगणौ तगणयगणौ द्वौ गुरु च
स्याताम्, ततः पारावारनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ६ ॥ १०२१ ॥

प्रपन्नपानीयम्—

त्यो त्रौ गुरुयुग्मं यत्र प्रपन्नपानीयम् ७ SSSSSSSSSSSS १२९३

त्याविति । यत्र प्रतिपादं तगणयगणतगणरगणाः स्युः द्वौ गुरु च
स्याताम्, तद्वृत्तं प्रपन्नपानीयनामकं भवेत् ॥ ७ ॥ १२९३ ॥

अनिन्दगुर्विन्दुः—गुर्विन्दुः—पूर्वेन्दुश्च—

नयतरगा गश्च स्यादनिन्दगुर्विन्दुः ८ SSSSSSSSSSSS १२९६

नेति । यत्र प्रतिपादं तगणयगणतगणरगणाः स्युः द्वौ गुरु च स्या-
ताम्, तद्वृत्तम् अनिन्दगुर्विन्दुदनामकं स्यात् । गुर्विन्दुः पूर्वेष्वेतेन्यपि
नामद्वयमस्य ज्ञेयम् ॥ ८ ॥ १२९६ ॥

धीरध्वानम्—

धीरध्वानं नागैरङ्गैर्मत्रयसां गौ स्यात् ९ SSSSSSSSSSSS १५३७

धोरेति । यत्र प्रतिपादं त्रयः मण्डलाः एकः समणः द्वौ गुरु च तथा
अष्टमिः षड्भिश्चाक्षरैः विरतिः स्यात्, तद्बृत्तं धोरध्वाननामकं
स्यात् ॥ ९ ॥ १५३७ ॥

ललितपताका—

कलितपताका भवतीह नमो पो गौ १० ।।।।SSSSSS १७'४४

ललितेति । इह यत्र नगणसगणौ द्वौ यगणौ द्वौ गुरु च भवेताम्,
तत् ललितपताकानामकं वृत्तं भवति ॥ १० ॥ १५४४ ॥

असम्बाधा—

मो गो गो नौ मः श्रनवभिरसंवाधा ११ SSSSS|||||SSS २०१७

म इति । यत्र प्रतिपादम् एकः मगलः द्वौ गुरु द्वौ नगणौ एको मग-
लश्च स्यात् तथा पञ्चभिः नवभिश्चादरैः विरतिः स्यात्, तत् अस-
म्बाधानामकं कृत्तं श्रेयम् ॥ ११ ॥ २०१७ ॥

सम्बन्ध—

जतौ नसौ गौ च यदि भवति सम्बन्धा १२ ।।SSS।।।।SSS २०२२

जेति । यदि प्रतिपादं जगत्तगणनगणसगणाः द्वौ गुरु च भवेताम्,
तदा सम्बोधानामकं वृत्तं भवति ॥ १२ ॥ २०२२ ॥

विन्ध्यारुढम्-वन्ध्यारुढञ्च-

विन्ध्याकूटं मरौ मस्तो गो स्यात्तर्हि वृत्तम् ।३ऽऽऽ।ऽऽऽऽ।ऽऽ२०६५

विन्ध्येति । यदि प्रतिपादं मगणरगणमगणतगणाः द्वौ गुरु च स्या-
ताम्, तर्हि विन्ध्यारूढं नाम वृत्तं बोध्यम् । बन्ध्यारूढमित्यपि नामास्य
भवति ॥ १३ ॥ २०६५ ॥

विम्बालक्ष्यम्—

बिम्बाकल्पं मरौ तौ गद्वयं च स्वरागैः १४ ऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ

बिम्बेति । यत्र प्रतिपादं भगवत्पराङ्मुखौ द्वौ तगणौ द्वौ गुरु च स्याताम्
तथा सप्तभिः सप्तभिश्च भद्रैः चिरतिः स्यात्, तद्वृत्तं बिम्बालक्ष्यना-
मकं स्यात् ॥ १४ ॥ २३२१ ॥

इत्येवम्—

यसौ तौ गौ च यत्र स्युर्यदा दत्तदेहा १५ ।SSS।SSS।SS।SS २३२२

यराक्षिति । यदा यत्र यगखरगणौ द्वौ तगणौ द्वौ गुरु च स्याताम्,
तदा तत् वृत्तं हस्तवेदानामकं स्यात् ॥ १५ ॥ २३२२ ॥

वञ्जलक्ष्मीः—

रौ तकारौ गुरु चेतस्यात्तद्विबुधक्षमीः १६ ऽ।५५।५५।५५।५५२३२३

स्युगिति । यत्र प्रतिपादं भगणनगणयगणजगणाः स्युः, द्वौ गुरु च स्याताम्, तद्वृत्तं वाटिकाविकाशनामकं ज्ञेयम् । वाटिकाविलासः वाटिका चेति नामद्वयमप्यस्य बोध्यम् ॥ २३ ॥ २६८७ ॥

अर्कशेषा—

स्याद्रजौ रजौ गुरु यदा तदार्कशेषा २४ २७३१
S S S S S S S S S S

स्यादिति । यदा प्रतिपादं रगणजगणरगणजगणाः द्वौ गुरु च स्याताम्, तदा अर्कशेषानामकं वृत्तं स्यात् ॥ २४ ॥ २७३१ ॥

मदावदाता—

मभरा जश्च गुरु यदा मदावदाता २५ २७४०
I S S S S S S S S S

सेति । यदा प्रतिपादं सगणभगणरगणजगणाः द्वौ गुरु च स्याताम्, तदा मदावदातानामकं वृत्तं स्यात् ॥ २५ ॥ २७४० ॥

वशमूलम्—

मभसा जो गुरुयुगलं च वंशमूलम् २६ २८०४
I I S S I I I S S S S S

सेति । यत्र प्रतिपादं सगणभगणसगणजगणाः द्वौ गुरु च स्याताम्, तद्वृत्तं वंशमूलं नाम स्यात् ॥ २६ ॥ २८०४ ॥

चेलाञ्जलम्-वेलाञ्जलम्-वेलान्तरञ्च—

चेलाञ्जलं तभमजगा गुरु यदा स्यात् २७ २८०५
S S I S I I I S S S S S

चेलाञ्जलमिति । यदा प्रतिपादं तगणभगणसगणजगणाः द्वौ गुरु च भवेताम्, तदा चेलाञ्जलं नाम वृत्तं स्यात् । वेलाञ्जलं वेलान्तरञ्चेति नाम द्वयमन्यदप्यस्य बोध्यम् ॥ २७ ॥ २८०५ ॥

कुसुम्भिनी—

कुसुम्भिनी जभसजगा गुरुश्च यत्र २८ २८०६
I S I S I I I S S S S S

कुसुम्भिनीति । यत्र प्रतिपादं जगणभगणसगणजगणाः द्वौ गुरु च स्याताम् तद्वृत्तं कुसुम्भिनीनामकं ज्ञेयम् । अत्र चकारस्य पादान्तगत्वाद् गुरुत्वं बोध्यम् ॥ २८ ॥ २८०६ ॥

विलम्बनीया—

नभसजा गुरुयुगलं विलम्बनीया २९ २८०८
I I I S I I I S S S S S

नेति । यत्र प्रतिपादं नगणभगणसगणजगणाः द्वौ गुरु च स्याताम्, तद्वृत्तं विलम्बनीयानामकं ज्ञेयम् ॥ २९ ॥ २८०८ ॥

परिणाहो—

मो भः सो भो भवति गुरु चेत्परिणाहो ३५ SSSSIIIISSIISS ३३१३

म इति । चेत् प्रतिपादं सगणभगणसगभगणाः स्युः द्वौ गुरु च स्याताम्, तदा परिणाहो नाम वृत्तं भवति ॥ ३५ ॥ ३३१३ ॥

रतिरेखा—

नो षो भगणौ गौ चेत्खलु सा रतिरेखा ३६ SSSIISSIISSIISS ३४६९

त इति । चेत् यत्र प्रतिपादं तगणयगणौ द्वौ भगणौ द्वौ गुरु च स्याताम्, तदा सा रतिरेखा स्यात् ॥ ३६ ॥ ३४६९ ॥

मन्मथः—

सगणौ भगणौ गौ यदि मन्मथनामा ३७ IISSIISSIISS ३४८४

सगणाविति । यदि प्रतिपादं द्वौ सगणौ द्वौ भगणौ गुरु च स्याताम्, तदा मन्मथनामा स्यात् ॥ ३७ ॥ ३४८४ ॥

जाहमुखी—

जाहमुखीह चतुर्भगणा गुरुयुग्मम् ३८ SIISSIISSIISS ३५११

जाहमुखीनि । चेत् इह चत्वारः भगणाः स्युः द्वौ गुरु च स्याताम् तदा जाहमुखीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३८ ॥ ३५११ ॥

इन्द्रवदना-इन्दुवदना च—

भो जमनकारगग इन्द्रवदना स्यात् ३९ SIISSIISSIISS ३८२३

भ इति । यत्र प्रतिपादं भगणजगणसगणनगणाः स्युः द्वौ गुरु च स्याताम्, तद्वृत्तम् इन्द्रवदनानामकं स्यात् । इन्दुवदनेत्यपि नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ३९ ॥ ३८२३ ॥

प्रतिभादर्शनम्—

प्रतिभादर्शनमुक्तं सभतनगा गः ४० IISIISSIISS ३८९२

प्रतिभेति । यत्र प्रतिपादं सगणभगणतगणनगणाः स्युः द्वौ गुरु च स्याताम्, तद्वृत्तं प्रतिभादर्शनं नाम षट्कम् । पिङ्गलेनेति शेषः ॥ ४० ॥ ३८९२ ॥

अलिपदम्—

अलिपदपिह जलनिधि नगणा गौ ४१ IIIIIIIIISS ४००६

अलिपदमिति । चेत् इह प्रतिपादं चत्वारः नगणाः स्युः द्वौ गुरु च स्याताम्, तदा अलिपदनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ४१ ॥ ४००६ ॥

कामला—

नयुगलमिह मो यो लो गुरुः कामला ४२ ४६७०
 ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

नेति । यदि इह प्रतिपादं नगणौ मगणयगणौ लघुगुरु न स्याताम् ।
 तदा कामलानामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ४२ ॥ ४६७० ॥

प्रपातः—

प्रपातश्चतुर्भिर्यकारैर्लगाभ्यां भवेत् ४३ ४६८२
 ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

प्रपात इति । यत्र प्रतिपादं चत्वारो यगणाः स्युः लघुगुरु न स्या-
 ताम्, तद्वृत्तं प्रपातनामकम्भवेत् ॥ ४३ ॥ ४६८२ ॥

जलदरसिता—

जलदरसिता नमौ यौ लगौ चेत्तदा ४४ ४७०४
 ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

जलदेति । चेत् प्रतिपादं नगणसगणयगणा लघुगुरुवः स्युः, तदा
 जलदरसितानामकं वृत्तं बोध्यम् ॥ ४४ ॥ ४७०४ ॥

पथ्या—

सजसा यलौ गुरुरपीह पथ्या मता ४५ ४८४४
 ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

सेति । चेत् इह प्रतिपादं सगणजगणसगणयगणलघुगुरुवः स्युः,
 तदा सा पथ्या मता ॥ ४५ ॥ ४८४४ ॥

कल्पमीलिता—

रेफकाणां चतुष्कं लगौ कल्पमीलिता ४६ ५२६७
 ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

रेफेति । यत्र प्रतिपादं चत्वारो रगणाः स्युः ततो लघुगुरु न स्या-
 ताम्, तद्वृत्तं कल्पमीलितानामकं ज्ञेयम् ॥ ४६ ॥ ५२६७ ॥

सुधाधरा—

चेद्रजौ तरो लगौ यत्र सा सुधाधरा ४७ ५४१९
 ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

चेत् इति । चेत् यत्र प्रतिपादं रगणजगणतगणरगणलघुगुरुवः स्युः,
 सा सुधाधरा नाम स्यात् ॥ ४७ ॥ ५४१९ ॥

कलाधरः—

रद्वयं जो रलौ गुरुर्यदा कलाधरः ४८ ५४५९
 ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

रद्वयमिति । यदा प्रतिपादं द्वौ रगणौ स्याताम् ततः जगणरगणलघु-
 गुरुवश्च स्युः, तदा कलाधरनामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ४८ ॥ ५४५९ ॥

कुडङ्गिका—

जगौ जगौ लगौ यदा तदा कुडङ्गिका ४९ ५३६२
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

जराविति । यदा प्रतिपादं जगणरगणजगणरगणलघुगुरवः स्युः,
 तदा कुडङ्गिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ४९ ॥ ५३६२ ॥

वितानिता—

त्रिनरलगुर्विविता वितानिता ५० ५६६२
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

त्रिनेति । यत्र प्रतिपादं त्रयः नगणाः रगणलघुगुरवश्च स्युः, तद्वृ-
 त्तं वितानिता नामकम्बोध्यम् ॥ ५० ॥ ५६६२ ॥

अलकालिका—अलिकालिका च—

स्यादत्र तो भरमा लगावलकालिका ५१ ५८१३
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

स्यादिति । चेत् अत्र प्रतिपादं तगणभगणरगणसगणलघुगुरवः स्युः
 तद्वृत्तम् अलकालिकानामकं स्यात् । अलिकालिकेत्यस्य नामान्तरम्बो-
 ध्यम् ॥ ५१ ॥ ५८१३ ॥

गगनोद्गता—

रो नरौ मगणलौ गुरुगगनोद्गता ५२ ५८१९
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

र इति । यत्र प्रतिपादं रगणनगणरगणसगणलघुगुरवस्स्युः, तद्वृ-
 त्तं गगनोद्गतानामकं भवेत् ॥ ५२ ॥ ५८१९ ॥

अपराजिता—

नयुगरसलगैः स्वरैरपराजिता ५३ ५८२४
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

न इति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ तदनु रगणसगणलघुगुरवश्च
 स्युः, समभिः समभिश्च विरतिः स्यात्, तद्वृत्तम् अपराजितानामकं
 बोध्यम् ॥ ५३ ॥ ५८२४ ॥

विनन्दिनी—

सचतुष्टयलौ गुरु चापि विनन्दिनी ५४ ५८५२
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

सेति । यत्र प्रतिपादं चत्वारः सगणाः स्युः तदनु लघुगुरु च स्या-
 ताम्, तद्वृत्तं विनन्दिनीनामकं स्यात् ॥ ५४ ॥ ५८५२ ॥

भूरिशिखा—

यदि मौ मतला गुर्वत्र स्याद्भूरिशिखा ५५ ६१७२
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

यदीति । यदि अत्र प्रतिपादं द्वौ सगणौ भवेताम् ततः सगणतगण-
लघुगुरवश्च स्युः, तदा भूरिशिखानामकं वृत्तमिदं स्यात् ॥ ५५ ॥ ६१ ॥ ३२ ॥

क्रोडावतनम्—क्रोडावसथम्—

सगणत्रयनौ लघुगौ क्रोडावसथम् ५६ ३३६४
I I S I I S I I S S S I I S

सगणेति । यत्र प्रतिपादं त्रयः सगणाः तगणलघुगुरवश्च स्युः, तद्वृत्तं
क्रोडावसथनामकं स्यात् । क्रोडावतनमप्यस्य नाम बोध्यम् ॥ ५६ ॥ ६३६४ ॥
नासाभरणम्—

नासाभरणं तो यो भतला गश्च यदा ५७ ६२४१
S S I I S S S I I S S I I S

नासेति । यदा प्रतिपादं तगणयगणभगणतगणलघुगुरवश्च स्युः, तदा
नासाभरणनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ५७ ॥ ६२४१ ॥

कर्णिशरः—

कर्णिशरो यदि भवितव्यं तो लघुगौ ५८ ६०८३
S I I S I I S I I S S I I S

कर्णिशर इति । यदि प्रतिपादं त्रयः भगणाः तगणलघुगुरवश्च स्युः,
तर्हि कर्णिशरनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ५८ ॥ ६०८३ ॥

विपाकवती—

नभजजा लघुगुरु च विपाकवती ५९ ७०३२
I I I S I I I S I I S I I S

नेति । यत्र प्रतिपादं नगणभगणजगणाः जगणलघुगुरवश्च स्युः, त-
द्वृत्तं विपाकवतीनामकम्बोध्यम् ॥ ५९ ॥ ७०३२ ॥

काकिणिका—

भवेदिह जौ भजौ लघुक काकिणिका ६० ७०८६
I S I I S I S I I I S I I S

भवेदिति । चेत् इह प्रतिपादं द्वौ जगणौ भगणजगणौ लघुगुरु च
स्याताम्, तदा काकिणिकानामकं वृत्तं भवेत् ॥ ६० ॥ ७०८६ ॥

कारविणी—

भो जभजला गुरुर्भवति कारविणी ६१ ७०८७
S I I I S I S I I I S I I S

भ इति । यदि प्रतिपादं भगणजगणभगणजगणलघुगुरवः स्युः, तदा
कारविणीनामकं वृत्तम्भवति ॥ ६१ ॥ ७०८७ ॥

कुररीकृता—

इह कुररीकृता नजभजैर्लघुगुक् ६२ ७०८८
I I I I S I S I I I S I I S

इहेति । चेत् इह प्रतिपादं नगणजगणभगणजगणलघुगुरवः स्युः
तदा कुर्योरुतानामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ६२ ॥ ७०८८ ॥

कूर्चललितम्—

रत्रयं चेद्भकारो लगौ कूर्चललितम् ६३ ७३१५
S S S S S S S S S S S S

रत्रयमिति । चेत् प्रतिपादं त्रयः रगणाः भगणलघुगुरवश्च स्युः, तदा
कूर्चललितनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ६३ ॥ ७३१५ ॥

कलहेतिका—

कलहेतिका मज्जनं भलौ गुरुरियम् ६४ ७५३२
S S S S S S S S S S S S

कलेति । चेत् अत्र प्रतिपादं सगणजगणौ जगणभगणौ लघुगुरु च
स्याताम्, तदा इयम् कलहेतिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ६४ ॥ ७५३२ ॥

अञ्जलवती—

अञ्जलवती मज्जनं भलौ गुरुरमा ६५ ७५३५
S S S S S S S S S S S S

अञ्जलवतीति । यत्र प्रतिपादं भगणजगणौ जगणभगणौ लघुगुरु च
स्याताम्, असावञ्जलवतीनाम ज्ञेया ॥ ६५ ॥ ७५३५ ॥

गगनगतिका—

चेद्रमा जनला गुरुर्गगनगतिका ६६ ८०२७
S S S S S S S S S S S S

चेदिति । चेत् प्रतिपादं रगणसगणजगणनगणलघुगुरवः स्युः, तदा
गगनगतिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ६६ ॥ ८०२७ ॥

निर्मुक्तमाला—

प्रोक्ता निर्मुक्तमाला मरभनलघुर्गः ६७ ८०८१
S S S S S S S S S S S S

प्रोक्तेति । यत्र प्रतिपादं मगणरगणभगणनगणलघुगुरवः स्युः, सा
निर्मुक्तमाला नाम प्रोक्ता ॥ ६७ ॥ ८०८१ ॥

प्रहरणकलिका—

नयुगभनलगैः प्रहरणकलिका ६८ ८१२८
S S S S S S S S S S S S

नेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ भगणनगणौ लघुगुरु च स्याताम्,
तद्वृत्तं प्रहरणकलिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ६८ ॥ ८१२८ ॥

चक्रम्—

चक्रमिह च भनननलघुगुरवः ६९ ८१९१
S S S S S S S S S S S S

चक्रमिति । चेत् इह प्रतिपादं भगवन्मगणौ द्वौ भगणौ लघुगुरु च
स्याताम् , तदा इदं चक्रनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ६१ ॥ ८३११ ॥

कामशाला—

कामशाला चतुरेफनो गो लघुश्चापि ७० ९३६३
S I S S I S S I S S I S S I

कामशालेति । यत्र प्रतिपादम् चत्वारः सगणाः स्युः गुरुलघु च
स्याताम् , तद्वृत्तं कामशालानामकं स्यात् ॥ ७० ॥ ९३६३ ॥

उन्नम—

भौ सगणौ गुरु लघु चेदिह चोन्नम ७१ ९९७५
S I S I I I S I S S I

भाविति । चेत् इह प्रतिपादं द्वौ भगणौ द्वौ सगणौ गुरुलघु च स्या-
ताम् , तदा इदम् उन्नमनामकं वृत्तम् भवेत् ॥ ७१ ॥ ९९७५ ॥

उपकारिका—

उपकारिका सज्जं भर्गो लघु यत्र ७२ ११६२८
I I S I S I I S I S I I S I

उपेति । यत्र प्रतिपादं सगणजगणौ जगणभगणौ गुरुलघु च स्या-
ताम् , तद्वृत्तम् उपकारिकानामकं स्यात् ॥ ७२ ॥ ११६२८ ॥

हेममिहिका—

हेममिहिकेह भजौ जभौ गुरुलौ च ७३ ११६३१
S I I I S I I S I S I I S I

हेमेति । चेत् इह प्रतिपादं भगणजगणौ जगणभगणौ गुरुलघु च
स्याताम् , तदा इदं हेममिहिकानामकं वृत्तम् भवेत् ॥ ७३ ॥ ११६३१ ॥

हेतिः—

नजजभगा लघु यत्र हेतिरसौ च ७४ ११६३२
I I I S I I I S I S I I S I

नेति । यत्र प्रतिपादं नगणजगणौ जगणभगणौ गुरुलघु च स्याताम्,
असौ हेतिर्नाम स्यात् ॥ ७४ ॥ ११६३२ ॥

मधुपालि—

मधुपालि चतुः सगणाश्च लघु यदि ७५ १४०४४
I I S I I S I I S I I S I I

मन्विति । यदि प्रतिपादं चत्वारः सगणाः स्युः द्वौ लघु च स्याताम्,
तर्हि मधुपालिनामकं वृत्तम् भवेत् ॥ ७५ ॥ १४०४४ ॥

वेशम्भरि—

ननयनललघुवेशम्भरि भवति ७६ १६०००
I I I I I I S I I I I I

क्रोडितेति । यदि प्रतिपादं भगणसगणौ सगणमगणौ च स्याताम् एको
मगणश्च स्यात् एकादशभिः चतुर्भिश्चाक्षरैः यतिः स्यात् । नहि क्रोडित-
कटकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ४ ॥ २२३ ॥

चार्वटकम्—

मो भौ मौ चेत्सलु चार्वटकं स्याद्विभिन्नार्णैः ५ ४३३
S S S S I I S I S S S S S S

म इति । चेत् प्रतिपादम् एको मगणः द्वौ भगणौ द्वौ मगणौ च स्या-
ताम् दशभिः पञ्चभिश्चाक्षरैः यतिः स्यात्, तदा चार्वटकनामकं वृत्तं
स्यात् ॥ ५ ॥ ४३३ ॥

आनन्दम्—

दिक्शरैरनसतमकारास्स्युस्तदानन्दम् ६ २०००
S I S I I I I S S S I S S S

दिगिति । यदा प्रतिपादं रगणनगणसगणनगणमगणाः स्युः दशभिः
पञ्चभिश्चाक्षरैः यतिः स्यात्, तदा आनन्दनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ६ ॥ २००० ॥

बहुलाभ्रम्—

बहुलाभ्रं सभसभमाश्रेन्नवभिः षडभिः ७ ३३१६
I I S S I I I I S S I I S S S

बहुलाभ्रमिति । चेत् प्रतिपादं सगणभगणसगणभगणमगणाः
स्युः नवभिः षडभिश्चाक्षरैः यतिः स्यात्, तद्वृत्तं बहुलाभ्रनामकं
स्यात् ॥ ७ ॥ ३३१६ ॥

वाणीभूषा—

नागैरश्वैर्वाणीभूषा ममननमा यत्र ८ ३८४१
S S S S S S S I I I I S S S

नागैरिति । यत्र प्रतिपादं द्वौ मगणौ स्याताम् तगणनगणमगणाश्च
स्युः तथा अष्टभिः सप्तभिश्चाक्षरैः यतिः स्यात्, तद्वृत्तं वाणीभूषानामकं
स्यात् । अत्र पादान्तस्थं लघु विकल्पेन गुरु ऋषम् ॥ ८ ॥ ३८४१ ॥

चित्रा—

चित्रा नामच्छन्दः प्रोक्तं चैत्रयो मा यकारौ ९ ४६०९
S S S S S S S S S I S S I S S

चित्रेति । चेत् प्रतिपादं त्रयः मगणाः स्युः द्वौ मगणौ च स्याताम्,
तदा चित्रानामकं छन्दः प्रोक्तम् । पिङ्गलेनेति शेषः ॥ ९ ॥ ४६०९ ॥

चन्द्रलेखा—

मौ मो यौ चेद्भवेतां सप्ताष्टकं चन्द्रलेखा १० ४६२५
S S S S I S S S I S S I S S

पृष्ठा—

सजना नयाँ शब्दशायनिरूपेण १९ ८१७२
११९ १ ९ ११११ १११९९

यत्र प्रतिपादं संगणज्जगणनगणाः स्युः तगणयगणौ न स्याताम् तथा
पञ्चभिः दशभिश्चानुरैः यतिः स्यात्, इयम् एतानाम् श्रेया ॥३॥८॥३२॥
लास्यकारी—

पञ्च रेफा भवेयुर्गदा लास्यकारि तदा १८ १३६३
S I S S I S S S S I S S I S

पञ्चेति । यदा प्रतिपादं पञ्च रमणाः स्मृताः तदा लास्यकारी नाम
वृत्तं स्यात् ॥ १८ ॥ १६६३ ॥

मदनमालिका —

मदनमालिका भवति नोरनां गै यदा १९ १३१८
 ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥

मदनेति । यदा प्रतिपाद नगररक्षणनगराः स्त्री रगणो न स्याताम्,
तदा मदनमालिकानामकं वृत्तं भवति ॥ १९ ॥ १६८८ ॥

विपिनतिलकम्—

विपिनतिलकः नसनोफयुग्मं भवेत् २० १६९४
 || | | | S || | S | S S | S

विपिनिति । यत्र प्रतिपादं नगणसगणनगणाः स्युः द्वौ च रगणा
स्याताम्, तद्विपिनतिलकनामकं वृत्तम्भवेत् ॥ २० ॥ ५२९६ ॥

तृतीयकं-पञ्चयामलं च—

तूष्णं समानिकापदद्वयं विनान्तिमम् २१ १०९.२३
S | S | S | S | S | S | S | S

तृणकमिति । यत्र प्रतिपादम् अन्तिमम् एकं वर्णं विना समाप्तिका-
पदद्वयं स्यात् अर्थात् रमणजगणरमणजगणरमणाः स्युः, तद्वृत्तं तृण-
कनामकं स्यात् । पञ्चयामलमिन्यस्य नामान्तरज्ञेयम् ॥ २१ ॥ १०६२३ ॥

प्रभट्टकम्—

भवति नजौ भजौ रमहितौ प्रभउक्रम २० ११०८४
 ।।। । S । S । । । S । S । S

भवति इति । यत्र प्रतिपादं नगणजगणभगणजगणरगणः स्युः, तत्र
भद्रकनामकं वृत्तम्भवति ॥ २२ ॥ ११०८४॥

प्लवङ्गमः—

भा. तगणो भगणो रः पुत्रकृमनामक्रम २३ ११५७५
 ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥

भाविता । यत्र प्रतिपादं द्वौ भगणौ तगणभगणरगणाश्च स्युः, तद्वृत्तं-
प्लवङ्गनामकं स्यात् ॥ २३ ॥ ११५७५ ॥

मणिहंसः—

मणिहंसवृत्तामिदं भवेन्मज्जं भरो २४ ११६२८
| | S | S | | S | | S | | S | | S

मणिहंसेति । चेत् अत्र प्रतिपादं सगणजगणौ जगणभगणरगणाश्च
स्युः, तर्हि इदं मणिहंसनामकं वृत्तं भवेत् ॥ २४ ॥ ११६२८ ॥

मयूवदना—

स्वादिह मयूवदना यदा भजजं भरो २५ ११६३१
S | | S | | S | | S | | S | | S

स्यादिति । यदा इह प्रतिपादं भगणजगणौ जगणभगणरगणाश्च स्युः,
तदा मयूवदनामकं वृत्तं स्यात् ॥ २५ ॥ ११६३१ ॥

नूतनं—सूक्षणं च—

रो नभौ भरगणौ किल चेदिह नूतनम् २६ ११७०७
S | S | | S | | S | | S | | S

र इति । चेत् इह प्रतिपादं रगणनगणभगणाः भगणरगणौ च स्या-
ताम्, तर्हि इदं नूतननामकं वृत्तं स्यात् । सूक्षणमपि नामास्यास्ति ।
हारवती सारसिका इत्यपि नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ २६ ॥ ११७०७ ॥

सारिणी—

रो नरो नरगणौ यदा भवति सारिणी २७ ११९६३
S | S | | S | | S | | S | | S

र इति । यदा प्रतिपादं रगणनगणरगणनगणरगणाः स्युः, तदा सा-
रिणीनामकं वृत्तं भवति ॥ २७ ॥ ११९६३ ॥

चमरीचरम्—

नयुगलरगणौ नरो हि चमरीचरम् २८ ११९६८
| | | | S | S | | S | | S | | S

नेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ रगणनगणरगणाश्च स्युः, तद्वृत्तं
चमरीचरं नाम स्यात् ॥ २८ ॥ ११९६८ ॥

निशिपालम्—

वृत्तं निशिपालमिदमत्र भजसा नरो २९ १२०१५
S | | S | | S | | S | | S | | S

वृत्तेति । चेत् अत्र प्रतिपादं भगणजगणसगणनगणरगणाः स्युः, तदा
इदं निशिपालनामकं वृत्तं स्यात् ॥ २९ ॥ १२०१५ ॥

जननिधिवेला—

जननिधिवेला यदि नो यः सो मः मगणः ३० १२४०३
I I I I S S I I S S S S I I S

अनेति । यदि प्रतिपादं नगणयगणसगणमगणसगणाः स्युः, तर्हि जननिधिवेलानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३० ॥ १२४०३ ॥

लीलाचन्द्रम्—

लीलाचन्द्रं नागैरर्थाङ्गवेन्मा नयमाः ३१ १३०५७
S S S S S S S I I S S I I S

लीलेति । चेत् इह प्रतिपादं द्वौ मगणौ नगणयगणसगणाश्च स्युः, तथा अष्टभिः समभिश्चान्नरैः यतिः स्यात्, तदा लीलाचन्द्रनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३१ ॥ १३०५७ ॥

धोरितम्—

धोरितमथ नवत्तिभिश्चेद्भर्ता रमम् ३२ १३५०२
S I I I I I S I S S I S I I S

धोरितमिति । चेत् प्रतिपादं भगणनगणरगणाः रगणसगणौ च स्यातां तथा नवभिः पङ्क्तिभिश्च वर्णयतिः स्यात्तदाधोरितनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३२ ॥ १३५०३ ॥

शान्तसुरभिः—

शान्तसुराभिरियं यदा च भर्ता रमम् ३३ १४०१५
S I I I I S I S I I S I I S

शान्तेति । यदा प्रतिपादं भगणनगणरगणाः द्वौ सगणौ च स्याताम्, तदा इयं शान्तसुरभिः नाम ज्ञेया ॥ ३३ ॥ १४०१५ ॥

भ्रमरावलिका—

इह पञ्च सकारकृता भ्रमरावलिका ३४ १४०४४
I I S I S I I S I I S I I S

इहेति । इह यत्र प्रतिपादं पञ्च सगणाः स्युः, तद्वृत्तं भ्रमरावलिकानामकं स्यात् ॥ ३४ ॥ १४०४४ ॥

कर्णलता—

मगणो मद्भयमद्भयमिह कर्णलता ३५ १४२६०
I I S S I I S I I I S I I S

सगण इति । चेत् इह सगणभगणौ भगणसगणौ च स्याताम् अनन्तरमेकः सगणश्च स्यात्, तदा कर्णलतानामकं वृत्तं भवेत् ॥ ३५ ॥ १४२६० ॥

विशकलिता—

मो भः सो भस्सगण इह स्याद्विशकलिता ३६ १५६०१
S S S S I I I S S I I I S

म इति । चेत् इह प्रतिपादं मगणभगणसगणभगणसगणाः स्युः,
तदा इदं विशकालतानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३६ ॥ १५६०१ ॥

शौर्यविरहिता—

तो यो भयुगं मः स्यादिह शौर्यविरहिता ३७ १५७५७
S S I I S S S I I S I I I S

त इति । इह चेत् प्रतिपादं तगणयगणभगणाः भगणसगणौ च स्या-
ताम्, तदा शौर्यविरहितानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३७ ॥ १५७५७ ॥

शङ्कावली—

शङ्कावली खलु चेत्तर्भा चरनमगणाः ३८ १६०५३
S S I S I I S I S I I I I S

शङ्केति । चेत् प्रतिपादं तगणभगणरगणनगणसगणाः स्युः, तर्हि श-
ङ्कावलीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३८ ॥ १६०५३ ॥

शशिकला—स्रक्-मणिगुणनिकरः-मणिनिकरः-शरभम्—

गुरुनिघनमनुलघुगिति शशिकला ३९ १६३८४
I I I I I I I I I I I I S

गुयिति । यत्र प्रतिपादं चतुर्दश लघवः स्युः अन्ते एको गुरुश्च स्या-
त्, तत् शशिकलानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३९ ॥ १६३८४ ॥

स्रगियमपि च रसनवरचितयतिः ।

वसुमुनियतिरिति मणिगुणनिकरः ॥

दशशरविरतिरिति च मणिनिकरः ।

शरशरशरयतिरिति किल शरभम् ॥ १ ॥

स्रगिति । यदि अत्र एव षड्भिः नवभिश्चाक्षरैः यतिः स्यात्, तर्हि
इदम् स्रगनामकं वृत्तम् भवति, तथा च यदि अत्र अष्टभिः सप्तभिश्चा-
क्षरैः यतिः स्यात्, तर्हि इदं मणिगुणनिकरनामकं वृत्तम् भवति, तथा
यदि अत्र दशभिः पञ्चभिश्चाक्षरैः यतिः स्यात्, तदा इदम् मणिनिकरना-
मकं वृत्तं स्यात्, तथा यदि अत्र षड्भिः पञ्चभिः पञ्चभिश्चाक्षरैः
यतिः स्यात्, तदा इदमेव शरभनामकं वृत्तं बाध्यम् ॥ १ ॥

ऊहिनी—

अष्टसप्तभिरूहिनी चेद्रसौ यजजं च ४० २३१३१
S I S I I S I S S I S I

अष्टेति । चेत् प्रतिपादं रगणसगणयगणाः द्वौ जगणौ च स्याताम्
तथा अष्टभिः सप्तभिश्चाक्षरैः यतिः स्यात्, तदा ऊहिनीनामकं वृत्तं-
स्यात् ॥ ४० ॥ २३१३१ ॥

नमसज्जकारविनिर्मितं मितसक्थि

1 1 1 1 1 S 1 1 S 1 S 1 1 S 1

शरहति:—

22 30550

[illegible]

इत्यतिशकरीप्रस्तारे यथोपनतनामानि ४२ आचन्यादिभ्यः

१६ अष्टिः भेदाः ६५५३३

विद्युन्माळापादौ यत्र स्थातदवृत्तं चन्द्रापीडम्

S S S S S S S S S S S S S S S S

माल्योपस्थम्—

त्रिनगणयमगणगुरुसृष्टं माल्योपस्थम्

90-8

|||||||SS S SS S

कल्पाहारी—

जलनिधिनगणमगणगुरुकल्पाहारी

3 4095

1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 S S S S

जलेति । यत्र प्रतिपादं चत्वारः नगणाः मगनगुरु च स्याताम्,
तद्वृत्तं कल्याहारी नाम स्यात् ॥ ३ ॥ ४०९६ ॥

अनिलोहेति । यदि प्रतिपादं सगणभगणतगणयगणसगणगुरुवः भवन्त, तदा इयम् अनिलोहा नाम भवति ॥ १० ॥ १३२०८ ॥

भोगावलिः—

भोगावलिगियमिह यदि तो नौ यमगाः स्यान् ११ १३३=०
S S I I I I I I S S I I S S

भोगावलिरिति । इह यदि प्रतिपादं तगणतगणौ तगणयगणौ सग-
णगुरु च स्याताम्, तदा इयम् भोगावलिः नाम स्यात् ॥ ११ ॥ १३३०९ ॥

कलधौतपदम्—

कलधौतपदं सगणा यदि पञ्चगुरुः स्यान् १२ १४०४४
I I S I I S I I S I I S I I S S

कलेति । यति प्रतिपादं पञ्च सगणाः स्युः एकः गुरुश्च स्यात्, तदा
कलधौतनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १२ ॥ १४०४४ ॥

वलिषदनम्—

वलिषदनं स्यान्नो यो मो भः सगणगुरु चेन् १३ १५३७६
I I I I S S S S S S S I I I S S

वलिषदनमिति । चेत् प्रतिपादं तगणयगणसगणभगणसगणगुरुवः
स्युः, तदा वलिषदननामकं वृत्तं स्यात् ॥ १३ ॥ १५३७६ ॥

सूतशिखा—

नन्दैस्तुरगैः सूतशिखा चेत्तयमभमा गः १४ १५५६५
S S I I S S I I S S I I I I S S

नन्दैरिति । चेत् प्रतिपादं तगणयगणसगणभगणसगणगुरुवः स्युः
तथा नवभिः समभिश्चाक्षरैः यतिः स्यात्, तदा सूतशिखानामकं वृत्तं
भवेत् ॥ १४ ॥ १५५६५ ॥

परिस्त्रायतनम्-परिस्त्रायतनञ्च—

परिस्त्रायतनं सप्तमं भः सगणगुरु चेन् १५ १५८८०
I I S I I S I I S S I I I I S S

परिस्त्रेति । चेत् प्रतिपादं त्रयस्सगणाः भगणसगणगुरुवश्च स्युः, त-
दा परिस्त्रायतनं नाम वृत्तं स्यात्, परिस्त्रायतनम् इत्यपि नामास्य ज्ञे-
यम् ॥ १५ ॥ १५८८० ॥

मालावलयम्—

उक्तं मायावलयमिदं चेन्मभमभमा गः १६ १५६०१
S S S S I I I I S S I I I I S S

उक्तमिति । चेत् प्रतिपादं सगणभगणसगणभगणसगणगुरुवः स्युः,
तदा इदं मालावलयनामकं वृत्तम् उक्तम्, शेषेणेति शेषः ॥ १६ ॥ १५६०१ ॥

भीमावर्त्तः—

भीमावर्त्तो भवति च यदि मभननमा गः १७ १६३६९
 ५ ५ ५ ५ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ ५ ५

भीमावर्त्त इति । यदि प्रतिपादं मगणभगणनगणा नगणसगणगुर-
 वश्च स्युः, तदा भीमावर्त्तनामकं वृत्तं भवति ॥ १७ ॥ १६३६९ ॥

शिशुभरणम्—

जलधिनगणमगणगुरुशिशुभरणं स्यात् १८ १६३८४
 ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ ५ ५

जलधीति । यत्र प्रतिपादं चत्वारः नगणाः स्युः सगणगुरु च स्या-
 ताम्, तद्वृत्तं शिशुभरणनामकं स्यात् ॥ १८ ॥ १६३८४ ॥

गरुडरुतम्—

गरुडरुतं नर्जा भजतगा यदा स्युस्तदा १९ १९३७६
 ॥ १ ॥ १ ॥ ५ ५ ५ ॥ १ ॥ ५ ५ ५ ५ ५ ५

गरुडेति । यदा प्रतिपादं नगणजगणभगणजगणतगणगुरवः स्युः,
 तदा गरुडरुतनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १९ ॥ १९३७६ ॥

नराचः—

प्रमाणिकापदद्वयं भवेन्नराचमञ्जकम् २० २१८४६
 १ ५ १ ५ १ ५ १ ५ १ ५ १ ५ १ ५ १ ५

प्रमाणिकेति । यत्र प्रतिपादं प्रमाणिकापदद्वयं स्यात् अर्थात् जगण-
 रगणजगणरगणजगणगुरवः स्युः, तद्वृत्तं नराचसंज्ञकं भवेत् ॥ २० ॥ २१८४६ ॥

तरवारिका—

नममजजगा खलु चेत्तदा तरवारिका २१ २३२६४
 ॥ १ ॥ १ ॥ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

नेति । चेत् प्रतिपादं नगणसगणौ सगणजगणौ जगणगुरु च स्या-
 ताम्, तदा तरवारिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ २१ ॥ २३२६४ ॥

कमलपरम्—कमलकरम्—कमठकरम्—

कमलकरं स्यान्नयनयभा गो यर्हि तदा २२ २५५५२
 ॥ १ ॥ १ ॥ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

कमलेति । यर्हि प्रतिपादं नगणयगणौ नगणयगणौ भगणगुरु च
 स्याताम्, तदा कमलकरनामकं वृत्तं स्यात्, कमलपरम्—कमठकरम्
 इति नामद्वयमन्यदप्यस्य ज्ञेयम् ॥ २२ ॥ २५५५२ ॥

त्रोटकम्—

नजरभभा गुरुयदा त्रोटकवृत्तमिदम् २३ २७८२४
 ॥ १ ॥ १ ॥ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

नेति । यदा प्रतिपादं मगलजगलरगलमगलाः स्युः भगलशुक्लं च
स्याताम्, तदा इदं बोधकवृत्तं स्यात् ॥ २३ ॥ २७८२४ ॥

सगतिः—नीलम्—विशेषिका च—

पञ्चभकारयुता सगतिर्यदि चान्तगुहः २४ २८०६०
S I I S I I S I I S I I S

पञ्चेति । यदि प्रतिपादम् पञ्च भगलाः स्युः एकः शुक्लश्च स्यात्,
तर्हि सगतिनामकं वृत्तं स्यात् । नीलम् विशेषिका चेति यदा यदा मगल-
द्वयस्यास्ति ॥ २४ ॥ २८०६० ॥

कलहकरम्—

सकनिधिनभगुह कलहकरं भवति २५ २८६७२
I I I I I I I I I S I I S

असेति । यत्र प्रतिपादं चत्वारः मगलाः स्युः भगलशुक्लं च स्याताम्,
तद्वृत्तं कलहकरनामकम्भवति । अत्र पादान्तस्थं कषु विद्यमेव शुद्ध-
बोध्यम् ॥ २५ ॥ २८६७२ ॥

मदनललिता—

म्भौ नो झौ गो मदनललिता वेदैः षड्भुभिः २६ २९१६९
S S S S I I I I S S S I I I S

स्याविति । यत्र प्रतिपादं मगलभगलनगलमगलसगलमगलशुक्लः स्युः
तथा चतुर्भिः षड्भिः षड्भिश्चाक्षरैः विरतिः स्यात्, तद्वृत्तं मदनल-
लितानामकं भवेत् ॥ २६ ॥ २९१६९ ॥

नरशिखी—

नरशिखी नभजसा नगणगौ यदि तदा २७ ३०५८४
I I I S I I I S I I I S I I I S

अवेति । यदि प्रतिपादं मगलभगलजगलसगलसगलमगलशुक्लः स्युः, तदा
नरशिखीनाम वृत्तं स्यात् ॥ २७ ॥ ३०५८४ ॥

चकिता—

भात्समतनगैरष्टच्छेदैः स्याद्विह चकिता २८ ३०७५१
S I I I I S S S S S I I I I S

भादिति । चेत् इह प्रतिपादं भगलसगलमगलसगलमगलशुक्लः स्युः
तथा अष्टभिः अष्टभिश्चाक्षरैः यतिः स्यात्, तर्हि इदं चकितानामकं वृत्त-
म्बोध्यम् ॥ २८ ॥ ३०७५१ ॥

सारवरोहा—

सारवरोहा भवति यदा भस्तनतनगाः २९ ३१२०७
S I I S S I I I I S S I I I S

त्रिगुणिनेति । इह यत्र प्रतिपादं षोडशलक्षवः स्युः, तद्वृत्तम् अष्ट-
लघुतिनामकं भवेत् ॥ ३५ ॥ ६१५३६ ॥

इत्यष्टिप्रस्तारे यथानिनामानि ३५ पञ्चत्रिंशत् ॥ इति शम् ॥

अथ सप्तदशाक्षरा वृत्तिः ।

१७ अन्यष्टिः । भेदाः १३१०७२

मानाक्रान्ता—

पञ्च स्युर्मा गौ चेद्यत्र स्यात्तद्वृत्तं मानाक्रान्ताख्यम् ?

SS SSS SSS S SSS SSS S S S

पञ्चेति । चेत् यत्र प्रतिपादं पञ्च भगणाः स्युः द्वौ गुरु च स्या-
ताम्, तर्हि तद्वृत्तं मानाक्रान्ताख्यं स्यात् ॥ १ ॥ १ ॥

वीरविश्रामः—

ननस्तर्गगा यदा भवति वीरविश्रामः

२ ११०६८

IIIIIS IS II IS SSS

नेति । यदा प्रतिपादं द्वौ भगणौ ततः रगणनगणरगणाः ततो द्वौ गुरु
च स्याताम्, तदा वीरविश्रामनामकं वृत्तम् भवेत् ॥ २ ॥ ११०६८ ॥

वल्वजं-वल्वुजं च—

वल्वजवृत्तमिदं भद्रयतनसगुग्मं चेत्

३ १६१८३

S II S II S S II II IS S S

वल्वजेति । चेत् अत्र प्रतिपादं, द्वौ भगणौ ततः तगणभगणसगणाः
ततो द्वौ गुरु स्याताम्, तदेवं वल्वजनामकं वृत्तं स्यात् । वल्वुजमिति
नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ३ ॥ १६१८३ ॥

कूरासनं-कूराशनं-कूरासनं-कूरासनं च—

कूरासनमिह वृत्तं तनतनसगणैः सृष्टम्

४ १६१८९

SS II II SS II II IS SS

कूरेति । चेत् इह प्रतिपादं तगणभगणतगणभगणसगणाः स्युः, ततो-
द्वौ गुरु च स्याताम्, तदा कूरासनं नाम वृत्तं स्यात् । कूराशनम्-
कूरासनम्-कूराशनं चेति नामत्रयमन्यदप्यस्य बोध्यम् ॥ ४ ॥ १६१८९ ॥

मन्दाक्रान्ता—

मन्दाक्रान्ताऽम्बुधिरसनगैर्मौ भनौ तौ गयुग्मम्

५ १८९२९

SS SS II II IS S S S S

मन्दाक्रान्तेति । यत्र प्रतिपादं भगणभगणनगणाः स्युः, ततो द्वौ

तन्मौ द्वौ गुरु च स्याताम् तथा चतुर्भिः षड्भिः सप्तभिश्च वर्जैर्विरतिः
स्यात्, तद्बृत्तं सप्ताक्रान्तानामकं भवेत् ॥ ५ ॥ १८९२६ ॥

कामरूपम्—

मो रो भो नस्तगौ गौ भवति किञ्च चेत्कामरूपम् ८ २०३६८
S S S S I S S I I I I I S S I S S

म इति । चेत् प्रतिपादं मगलरक्षणभगलनगणतगणाः स्युः ततो द्वौ
गुरु स्याताम्, तर्हि कामरूपनामकं वृत्तम्भवति ॥ ६ ॥ २०३६८ ॥

अतिशायिनी—

दिगिरैरतिशायिनी भवेत्सप्तजभा जगौ गः ७ २३९००
I S I I S I S I S I I I S I S S

दिगिति । यत्र प्रतिपादं द्वौ सगणौ ततो जगणभगणजगणाः ततो-
द्वौ गुरु च स्याताम् तथा दशभिः सप्तभिश्च वर्जैः विरतिः स्यात्, तद्बृ-
त्तम् अतिशायिनीनामकं भवेत् ॥ ७ ॥ २३९०० ॥

शायिनी—

नक्षत्रजयजग गुरुर्धदा भवति शायिनी सा ८ २३९०४
I I I I S I S I S I I I S I S S

नेति । यदा प्रतिपादं नगणसगणजगणाः स्युः द्वौ गुरु च स्याताम्,
तदा सा शायिनीनाम वृत्तव्यक्तिर्भवति ॥ ८ ॥ २३९०४ ॥

सलेखा—

नक्षत्रनगगाधेऽस्युः किञ्च भवति सलेखा ९ ३२३९०
I I I I S S S I I I I I S S

नेति । चेत् प्रतिपादं द्वौ नगणौ ततो मगणः ततो द्वौ नगणौ ततो द्वौ
गुरु च स्याताम्, तदा सलेखानामकं वृत्तं भवति ॥ ९ ॥ ३२३९० ॥

तितिङ्गा—

वेङ्गनयननगगाः स्युः किञ्च भवति तितिङ्गा १० ३२३८३
S I I I I I S S I I I I I S S

वेदिति । चेत् प्रतिपादं भगणनगणयगणाः स्युः ततो द्वौ नगणौ ततो-
द्वौ गुरु च स्याताम्, तदा तत् तितिङ्गानामकं वृत्तं भवति ॥ १० ॥ ३२३८३ ॥

हारिणी—

वेदार्त्तवैर्यभनययकगाधेऽद। हारिणी ११ ३७८७३
S S S S I I I I I S S I S S I S

वेदेति । चेत् प्रतिपादं भगणभगणनगणाः स्युः, ततो द्वौ यगणौ स्या-
ताम् ततो ऋषुगुरु च स्याताम् तथा चतुर्भिः षड्भिः सप्तभिश्च वर्जैः वि-
रतिः स्यात्, तदा हारिणीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ११ ॥ ३७८७३ ॥

विरुद्धकम्—

मो भः सो भो विरुद्धकं चेतलगा पत्र भवेत् १८ ५२४६५
S S S S I I I S S I I S S I S

म इति । चेत् यत्र प्रतिपादं मगणभगणसगणभगणतगणलघुगुरवः
स्युः, तदा तद्बृत्तं विरुद्धकनामकं भवेत् ॥ १८ ॥ ५२४६५ ॥

कासारम्—

कासारं स्वान्मौ तो नम्बो लघुगुरु नागैर्नवभिः १९ ५२९९३
S S S S S S S S I I I S S I S

कासारमिति । यत्र प्रतिपादं द्वौ मगणौ स्याताम् तदनु तगणनगण-
तगणलघुगुरवः स्युः तथा अष्टभिः नवभिश्च वसैः विरतिः स्यात्, तद्बृ-
त्तं कासारनामकं भवेत् ॥ १९ ॥ ५२९९३ ॥

वंशलः—

वंशल्लुत्तं खलु चेन्नतजा जयुगं लगुरु २० ५६१६७
S I I S S I I S I I S I I S I I S

वंशलेति । चेत् प्रतिपादं भगणतगणौ ततो जगणत्रयं लघुगुरु च
स्याताम्, तदा वंशलनामकं वृत्तं भवेत् ॥ २० ॥ ५६१६७ ॥

नर्दटकम्—कोकिलकं च—

इह खलु चेन्नजौ मननला गुरु नर्दटकम् २१ ५६२४०
I I I S I S I I I S I I S I I S

इति । इह चेत् प्रतिपादं तगणजगणौ ततो भगणजगणौ ततो-
जगणलघुगुरवश्च स्युः, तदा नर्दटकनामकं वृत्तं भवेत्, अस्यैव कोकिल-
मिति नामान्तरं बोध्यम्, केचित्तु सप्तभिः दशभिश्च वर्णैरत्र यतिश्चे-
द्भवेत् तदा नर्दटकनामकवृत्तमिदं भवेत्, सप्तभिः षड्भिः चतुर्भिश्च वर्णै-
र्बन्तिः स्याच्चेत्तदेवं कोकिलकनामकं वृत्तं भवेदिति वदन्ति, तथा चोक्तं
वृत्तरत्नाकरे—

“इयदक्षभिर्नजौ भजजला गुरु नर्दटकम्” इति ।

“मुनिगुहकार्षणः कृतवति षड् कोकिलकम्” इति च ॥

कुन्धोमन्त्र्यां च—

“यदि भवतो नजौ भजजला गुरु नर्दटकम्” ।

इयञ्चतुसागरेर्यतियुतं यदि कोकिलकम्” इति च ॥

तथा केचित् नर्दटकमित्यत्र नर्कुटकमिति पठन्ति तेषाम्मते नर्कुटक-
मिति नाम बोध्यम् ॥ २१ ॥ ५६२४० ॥

शिकरिणी—

रते श्रौतिश्रौत्या वमनसमला वः शिखरिणी २२ ५९३३०
I S S S S I I I I S S I I I S

विधुरविरहिता—

यदीति । यदि प्रतिपादं सगणनगण्यगण्यगणनगणनचुगुरवः स्युः
 तथा पञ्चभिः द्वादशभिश्च वर्णैर्यतिः स्यात्, तदा तद्गुणं विधुरविरहि-
 तानामर्कं भवेत् ॥ २३ ॥ ६४६२२ ॥

सगणाविति । यत्र प्रतिपादं द्वौ सगणौ द्वौ भगवौ च स्याताम् नतो-
नगणलघुगुरवश्च स्युः, तद्वृत्तं शिष्टवर्तिनानाम्बं बोध्यम्, शुक्ल-
नितेति नामान्तरमस्य ज्ञेयम् ॥ २४ ॥ ६५६२४ ॥

वाहेति । यदा प्रतिपादं तगणनगणभगणाः भगणनगणलघुगुरवश्च
स्युः, तदेदं वाहान्तरितनामकं वृत्तं स्यात् ॥ २५ ॥ ६४५३ ॥

दिगिति । यत्र प्रतिपादं भगण् रगणनगणभगणनगणलघुगुरवः स्युः
तथा दशमिः सप्तमिश्च वर्णैः यतिः स्यात्, तद्वृत्तं वंशपत्रपतितनामकं-
भवेत्, वंशपत्रमित्यपि नामास्त्व ह्ययम् ॥ २६ ॥ ६४९८३ ॥

प्रभवतीति । यत्र प्रतिपादं नगण्यगणनगणनगणमगण्यगुहजनवः स्युः
तद्वृत्तं कर्षस्फोटनामकं भवति ॥ २७ ॥ ६९३९२ ॥

पञ्च रेफा गङ्गा स्युस्तदा स्वात्मतीहारनामाऽत्र २८ ७४८६९
 ५ । ५ । ५ । ५ । ५ । ५ । ५ । ५ । ५ ।

पञ्चेति । अत्र यदा प्रतिपादं पञ्च रगणाः ततो गुरुलघू च स्था-
ताम्, तदा प्रतीहारनामकं वृत्तं स्थात् ॥ २८ ॥ ७४७९९ ॥

कान्तारम्—

बमौ नः सो रो गो लघु भवति कान्तारनामात्र २९ ७५७१४
1 5 5 5 5 5 1 1 1 5 5 5 5 1

यम इति । अत्र चेत् प्रतिपादं यगणभगणनगणस्माखरगणगुरुलघवः
स्युः, तदा कान्तारनामकं वृत्तं भवति ॥ २९ ॥ ७५७१४ ॥

कान्तारम्—

रसपदपञ्चभिर्हि सो मः सभसगळाः फल्गु ३० ८११४०
1 1 5 5 1 1 1 5 5 1 1 1 5 5 1

रसेति । इह चेत् प्रतिपादं सगणभगणसगणभगणसगणगुरुलघवः
स्युः तथा षडभिः षडभिः पञ्चभिश्च वरीर्यन्तिः स्यात्, तदा फल्गुनामकं
वृत्तं भवेत् ॥ ३० ॥ ८११४० ॥

अचलनयनम्—

श्रमिषितनललकुतमचलनयनमिह ३१ १३१०७१
1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1

शरेति । इह चेत् प्रतिपादं पञ्च नगणाः स्युः द्वौ लघू च स्थाताम्,
तदा अचलनयननामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३१ ॥ १३१०७१ ॥

इति अल्पष्टिप्रस्तारे यथोपनतनामानि ३१ एकत्रिंशत् ॥ इति शम् ॥

अष्टादशाक्षरा वृत्तिः ।

१८ वृत्तिः । भेदाः २६२१४४

मञ्जीरा—

मौ भो मः सो मः स्युश्चेत्स्वल्गु मञ्जीरा फणिपेन प्रोक्ता १ १२६७२
5 5 5 5 5 5 5 1 1 5 5 5 1 1 5 5 5 5

माविति । चेत् प्रतिपादं द्वौ मगणौ ततो भगणः ततः सगणभगणौ
च स्थाताम्, तदा मञ्जीरानाम वृत्तव्यक्तिः फणिपेन प्रोक्ता ॥ १ ॥ १२६७२ ॥

परामोदः—

बकारः सगणौ जनमा मवेयुरिह परामोदः २ ३१४५०
1 5 5 1 5 1 5 5 1 5 1 1 1 5 5 5

बकार इति । इह चेत् प्रतिपादं सगणसगणौ ततस्सगणभगणौ ततो-
नगणभगणौ च स्थाताम्, तदा परामोदनामकं वृत्तं स्थात् ॥ २ ॥ ३१४५० ॥

विलुलितवनमाला—

ननमनमयुक्तेषु विलुलितवनमाला स्यात्

३ ३२३२०

।।।।। ५५५ ।।।।। ५५५

नेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ मगणनगणौ नगणमगणौ च स्याताम्, तद्वृत्तं विलुलितवनमालानामकं स्यात् ॥ ३ ॥ ३२३२० ॥

नीलशार्दूलम्-नीलशालूरम्-नीलमानूरम् च—

ननमयययकारनिर्मितं नीलशार्दूलवृत्तम्

४ ३७४४०

।।।।। ५५५ ।५५५ ।५५५ ।५५५

नेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ यगणौ मगणयगणौ द्वौ यगणौ च स्याताम्, तद्वृत्तं नीलशार्दूलनामकं स्यात्, नीलशालूरम्-नीलमानूरम्-इति नाममयमस्यदप्यस्य ज्ञेयम् ॥ ४ ॥ ३७४४० ॥

क्रीडचन्द्रम्-वारवाणावृत्तम्-क्रीडगा-चन्द्रिका च—

यदा षड्यकारा भवेयुस्तदा क्रीडचन्द्रावृत्तम्

५ ३७४५०

।५५ ।५५ ।५५ ।५५ ।५५ ।५५ ।५५

यदेति । यदा प्रतिपादं षड् यगणः भवेयुः, तदा क्रीडचन्द्रनामकं वृत्तं स्यात् वारवाणावृत्तम् क्रीडगा चन्द्रिका चेति नामत्रयमस्यदप्यस्य ज्ञेयम् ॥ ५ ॥ ३७४५० ॥

कुसुमितलतावेज्जिता—

स्याद् भूतस्वैश्वः कुसुमितलतावेज्जिता स्तो नवौ यौ ३ ३७८५७

५ ५५५ ५ ।।।।। ५५५ ।५५५ ।५५५

स्यादिति । यत्र प्रतिपादं मगणनगणौ नगणयगणौ द्वौ यगणौ च स्याताम्, तथा पञ्चभिः षड्भिः समभिधं वर्णयति स्यात्, तद्वृत्तं कुसुमितलतावेज्जितानामकं स्यात् ॥ ६ ॥ ३७८५७ ॥

चन्द्रलेखा-चित्रलेखा च—

मन्दाक्रान्ता नपरलघुयुता कीर्तिता चन्द्रलेखा ७ ३७८७३

५ ५५५ ५ ।।।।। ५ ५५५ ।५५५ ।५५५

मन्दाक्रान्तेति । नपरलघुयुता नगणान् परः यः लघुः तेन युता मन्दाक्रान्ता एव चन्द्रलेखा कीर्तिता, अर्थात् यत्र प्रतिपादं मगणनगणौ नगणयगणौ द्वौ यगणौ च स्याताम्, तद्वृत्तं चन्द्रलेखानामकं स्यात्, चित्रलेखेति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ७ ॥ ३७८७३ ॥

सत्केतुः—

सत्केतुर्मननजरयगणा यदा भवेत्तदानीम्

८ ४४०२५

५ ५५५ ।।।।। ५ ५५५ ।५५५ ।५५५

सदिति । यदा प्रतिपादं मगणनगणौ नगणयगणौ रगणयगणौ च स्याताम्, तदानीम् सत्केतुनामकं वृत्तम् भवेत् ॥ ८ ॥ ४४०२५ ॥

वाग्व० ३०

सिन्धुसौवीरम्—

रेफयदकं यदा स्यात्तदा सिन्धुसौवीरवृत्तं भवेत् ९ ७४८९९
S I S S I S S I S S I S S I S

रेफेति । यदा प्रतिपादं यङ्गणः स्युः तदा सिन्धुसौवीरनामकं-
वृत्तं भवेत् ॥ ९ ॥ ७४८९९ ॥

नाराचं-महामालिका च—

इह ननरचतुष्कसृष्टं तु नाराचमाचक्षते १० ७४९४४
I I I I I S S S I S S I S S I S

इहेति । इह चेत् प्रतिपादं द्वौ नगणौ स्याताम् ततश्चत्वारः रगणाः
स्युः तदा नाराचनामकं वृत्तम् आचक्षते वदन्ति छन्दः शालुः इति
शेषः, अस्व महामालिकेति नामान्तरं शोध्यम् ॥ १० ॥ ७४९४४ ॥

नन्दनम्—

नजभजरेस्तु रेफमहितैः शिवैर्हयैर्नन्दनम् ११ ७६५२०
I I I I S I S I I S I S I S I S

नेति । यत्र प्रतिपादं नगणजगणौ भगणजगणौ द्वौ रगणौ च स्याता-
म् तथा एकादशभिः सप्तभिः वर्णैश्च यतिः स्यात् तत् वृत्तं नन्दननामकं
भवेत् ॥ ११ ॥ ७६५२० ॥

पर्विणी—

ननरनरनिर्मिता नवयतिर्भवेत्पर्विणी १२ ७७५०४
I I I I I S I S I I I S I S I S

नेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ रगणनगणौ द्वौ रगणौ च स्या-
ताम् तथा नवभिर्नवभिश्च वर्णैः यतिः स्यात्, तद्वृत्तं पर्विणानामकं भवे-
त् ॥ १२ ॥ ७७५०४ ॥

क्रोडक्रीडम्—

क्रोडक्रीडं मभननररगणसृष्टकायं भवेत् १३ ७७८०९
S S S I I I I I I S I S S I S

क्रोडेति । यत्र प्रतिपादं भगणभगणौ द्वौ नगणौ द्वौ रगणौ च भवे-
ताम्, तद्वृत्तं क्रोडक्रीडनामकं स्यात् ॥ १३ ॥ ७७८०९ ॥

बसुपदमञ्जरी—

बसुपदमञ्जरी भवति यत्र नजौ भजौ जरौ १४ ८९००८
I I I I S I S I I I S I S I S I S

वस्विति । यत्र प्रतिपादं नगणजगणौ भगणजगणौ जगणरगणौ च
स्याताम्, तद्वृत्तं बसुपदमञ्जरीनामकं भवति ॥ १४ ॥ ८९००८ ॥

हरिणप्लुतम्—

मातसो जा भरसंयुतां करिवाणकैर्हरिणप्लुतम् १५ ९३०१७
S S S I I S I I S I S I I S I S

मादिति । यत्र प्रतिपादं मगणसगणौ द्वौ जगणौ भगणरगणौ च भवेताम् तथा अष्टमिः पञ्चमिः पञ्चमिश्च वर्णः यतिः स्यात्, तद्वृत्तं हरिणप्लुतनामकं ज्ञेयम् ॥ १५ ॥ ९३०१७ ॥

मत्तकोकिलम्—चर्चरी च-कूपरी च-चञ्जरी च-कार्पि—

मत्तकोकिलवृत्तमेतदेवेति रः मज्जं भरी १६ ९३०१९
S I S I I S I S I I S I S I I S I S

मत्तेति । यत्र प्रतिपादं मगणसगणौ द्वौ जगणौ भगणरगणौ च भवेताम्, तद्वृत्तं मत्तकोकिलनामकं स्यात् इत्येवेति, चर्चरी-कूपरी च-चञ्जरी चेति नामत्रयमन्वदप्यस्य ज्ञेयम् ॥ १६ ॥ ९३०१९ ॥

षट्पदेरितम्—

भवति षट्पदेरितमिदं नरो नरगणौ नरो १७ ९५७०४
I I I S I S I I I S I S I I I S I S

भवतीति । यत्र प्रतिपादं नगणरगणौ पुनः नगणरगणौ पुनः नगणरगणौ च भवेताम्, तद्वृत्तं षट्पदेरितनामकं भवति ॥ १७ ॥ ९५७०४ ॥

पार्थिवम्—

जमौ जमनरा यदा रविरसंभवेति पार्थिवम् १८ ९६०९४
I S I I I S I S I I I S I I I S I S

जसाविति । यदा प्रतिपादं जगणसगणौ पुनः जगणसगणौ ततो-नगणरगणौ च स्यातां तथा द्वादशमिः षड्मिश्च वर्णः यतिः स्यात्, तदा पार्थिवनामकं वृत्तमभवति ॥ १८ ॥ ९६०९४ ॥

परिपोषकम्—

सगणा यदि षट्परिपोषकवृत्तमिदं हि तदा १९ ११२३४८
I I S I I S I I S I I S I I S I I S

सगणा इति । यदि प्रतिपादं षट् सगणाः स्युः, तदा इदम् परिपोषकनामकं वृत्तम् भवेत् ॥ १९ ॥ ११२३४८ ॥

शार्दूलललितम्—

मः सो जः मतसा दिनेशक्तुभिः शार्दूलललितम् २० ११६५६९
S S S I I S I S I I I S S S I I S

म इति । यत्र प्रतिपादं मगणसगणजगणसगणनगणसगणाः स्युः तथा द्वादशमिः षड्मिश्च वर्णः यतिः स्यात्, तद्वृत्तं शार्दूलललितनामकं भवेत् ॥ २० ॥ ११६५६९ ॥

अश्वगतिः—

पञ्च भकारकृताश्वगतिर्यदि चान्तमनिरता २१ १२६३९१

S | S | S | S | S | S | S | S | S | S |

पञ्चेति । यदि प्रतिपादं पञ्च भगणाः स्युः ततः एकः सगणः स्यात्
तदा अश्वगतिनामकं वृत्तम्बोध्यम् ॥ २१ ॥ १२६३९१ ॥

अर्धान्तरालापि—अर्धान्तरालापि च—

षड्भिन्नकारैरिदं निर्मितं वृत्तमर्धान्तरालापि २२ १४९७२७

S S | S S | S S | S S | S S | S S |

षड्भिरात । चेत् अत्र प्रतिपादं षट् तगणाः भवेयुः, तदा इदम्
अर्धान्तरालापि नामकं वृत्तं भवेत्, अर्धान्तरालापि इत्यपि नामास्य
बोध्यम् ॥ २२ ॥ १४९७२७ ॥

पतङ्गपादः—

पतङ्गपादस्तदा जस्तकारा भवेयुर्यदा पञ्च २३ १४९७९८

1 2 | S S | S S | S S | S S | S S |

पतङ्गेति । यदा प्रतिपादम् एकः जगणः स्यात् ततः पञ्च तगणाः
भवेयुः, तदा पतङ्गपादनामकं वृत्तं भवेत् ॥ २३ ॥ १४९७९८ ॥

हीरकहारधरम्—

हीरकहारधरं भवतीह च षड् भगणा यदि २४ २२४६९५

S | S | S | S | S | S | S | S | S | S |

हीरकेति । यदि प्रतिपादं षड्भगणाः भवेयुः, तदा हीरकहारधरनाम-
कं वृत्तम्भवति ॥ २४ ॥ २२४६९५ ॥

दण्डी—

वृत्तं तनतनताः सः किल यदि दण्डी प्रभवति २५ २४९६६१

S S | S | S | S | S | S | S | S | S | S |

वृत्तमिति । यदि प्रतिपादं तगणनगतगणनगतगणसगणाः स्युः,
तदा दण्डिनामकं वृत्तं प्रभवति ॥ २५ ॥ २४९६६१ ॥

तुमुलकम्—

रसमितनगणरचितमिह तुमुलकमिति २६ २६२१४४

| | | | | | | | | | | | | | | |

रसेति । इह चेत् प्रतिपादं षड्-तगणाः स्युः, तदा इदं तुमुलकना-
मकं वृत्तं स्यात् ॥ २६ ॥ २६२१४४ ॥

इति धृतिप्रस्तारे यथालाभं नामानि २६ षड्विंशतिः ।

अथोनविंशत्यक्षरा वृत्तिः ।

१९ अतिधृतिः भेदाः ५२४०८८

शम्भुः—

सतया भो मौ गुरु चेयत्र स्युरिदं वृत्तं नाम्ना शम्भुः १ ३१७२
 १ १ ५ ५ ५ १ १ ५ ५ ५ १ १ ५ ५ ५ ५ ५ ५

सतया इति । चेत् प्रतिपादं सगणतगणयगणमगणाः स्युः तदनु
 द्वौ भगणौ स्याताम् ततश्चैको गुरुः स्यात्, तदा इदं शम्भुनामकं वृत्तं
 स्यात् १ ॥ ३१७२ ॥

भिक्षोलीला—

नवममजा मो गश्चैवागैरुद्रैर्भवेच्च क्षिरलीलीला २ २०४२६
 १ १ १ १ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ १ ५ ५ ५ ५

नेति । चेत् प्रतिपादं तगणयगणमगणाः सगणयगणमगणगुरवश्च
 स्युः, तथा षष्ठाभिः एकादशभिश्च वर्णैः विरतिः स्यात्, तदा भिक्षोलीला-
 नामकं वृत्तं भवेत् ॥ २ ॥ २०४२६ ॥

विधुनिधुवनम्—

स्यादेतद्विधुनिधुवनवृत्तं मननतना मो गश्चेत् ३ ३१२२५
 ५ ५ ५ १ १ १ १ ५ ५ १ १ ५ ५ ५ ५ ५

स्यादिति । चेत् प्रतिपादं मगणतगणो तगणतगणो तगणमगणो गु-
 रवेकश्च स्यात्, तदा विधुनिधुवननामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३ ॥ ३१२२५ ॥

माराभिसरणम्—

माराभिसरणमेतद् वृत्तं भवति तनौ मर्मा स्मौ गः ४ ४८१८९
 ५ ५ १ १ १ ५ ५ ५ १ १ ५ ५ ५ ५ ५

मारेति । चेत् प्रतिपादं तगणतगणमगणमगणसगणयगणगुरवः
 स्युः, तदा एतद् माराभिसरणनामकं वृत्तं भवति ॥ ४ ॥ ४८१८९ ॥

लोललोलम्बलीलम्—

लोललोलम्बलीलं तदा रेफषट्कं गकारो यदा स्यात् ५ ७४८९९
 ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

लोलिति । यदा प्रतिपादं षड्द्वयगणाः स्युः एकश्च गुरुः स्यात्, तदा
 लोललोलम्बलीलनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ५ ॥ ७४८९९ ॥

मेघविस्फूर्जिता—

रसत्वंस्वैर्यौ न्सौ रयुगमयुतौ मेघविस्फूर्जिता स्यात् ६ ७५७१४
 १ ५ ५ ५ ५ ५ १ १ १ ५ ५ ५ ५ ५ ५

रमेति । यत्र प्रतिपादं यगणमगणनगणसगणाः तथा द्वौ रगणौ गुरुश्चैकः स्यात् तथा षड्भिः पुनः षड्भिः सप्तमिश्च वणैः विरतिः स्यात्, तद् वृत्तं मेघविस्फुजितानामकं स्यात् ॥ ६ ॥ ७०७१४ ॥

कुल्लदाम—

मार्गा नौ नौ गौ शरद्वयनुरगैः कुल्लदामप्रभिदम् ७ ८५७४५
S S S S S I I I I I S S S S S S

म इति । यत्र प्रतिपादं प्रथमं मगण एकः ततो द्वौ गुरु ततो द्वौ नगणौ ततो द्वौ तगणौ ततो द्वौ गुरु च स्याताम् अर्थाद् मगणतगणनगणसगणरगणाः रगणगुरु च स्याताम् तथा षड्भिः सप्तभिः पुनः सप्तमिश्च वणैः यतिः स्यात् तत् कुल्लदामनामकं वृत्तं प्रसिद्धम् ॥ ७ ॥ ८५७४५ ॥

किरणकीर्तिः—

अश्वैरविभिर्धदा तो जतौ भनसगु किरणकीर्तिः ८ १३०३४९
S S I S S S S I S I I I I I S S

अश्वैरिति । यदा प्रतिपादं तगणजगणतगणभगणनगणसगणगुरुवः स्युः, तदा किरणकीर्तिनामकं वृत्तं बांधवम् ॥ ८ ॥ १३०३४९ ॥

शार्दूलविक्रीडितम्—

मूर्याश्वैर्मजस्तनाः मगुरवः शार्दूलविक्रीडितम् ९ १४९३३७
S S S I S I S I I S S S S S S

सूर्येति । तत्र प्रतिपादं मगणसगणजगणसगणतगणाः स्युः ततः तगणगुरु च स्यातां तथा द्वादशभिः सप्तमिश्च वणैः यतिः स्यात् तद् वृत्तं शार्दूलविक्रीडितनामकं भवेत् ॥ ९ ॥ १४९३३७ ॥

छाया—

मवेच्छायावृत्तं यमनमनयुग्मं स्याद्यदा गस्तदा १० १४९४४२
I S S S S I I I I S S S S S S

भवेदिति । यदा प्रतिपादं यगणमगणनगणसगणाः स्युः ततः द्वौ तगणौ स्यातां ततश्चैको गुरुः स्यात्, तदा छायानामकम् वृत्तं भवेत् ॥ १० ॥ १४९४४२ ॥

शिलीमुखोज्जृम्भितम्—

मः सो जो नजना गुरुर्भवति च शिलीमुखोज्जृम्भितम् ११ १५५४८१
S S S I S I S I I I I S I S S S

म इति । यत्र प्रतिपादं मगणसगणजगणनगणजगणतगणगुरुवः स्युः, तद् वृत्तं शिलीमुखोज्जृम्भितनामकं भवति ॥ ११ ॥ १५५४८१ ॥

कलापदीपकम्—

स्वाद्रजौ रजौ रजौ गुरुर्धदा तदा कलापदीपकम् १२ १७४७६३
S I S I S I S I S I S I S I S I S

प्रपञ्चनामरस-प्रपञ्चं न—

नयुगेति । यदा प्रतिपादं द्वौ नगणौ स्यातां तदनु निरन्तरं गुरु-
लघु स्याताम् अर्थात् नगणद्वयानन्तरं रमणत्रयगणत्रयगणगुरुवः
स्युः तत्प्रपञ्चान्तरनामकं कृत्वा भवेत्, प्रपञ्चमिति नामान्तरमस्य
हेयम् ॥ १३ ॥ १७५७=४ ॥

यथेति । यत्र प्रतिपादं मगलमगणौ नगलमगणौ मगलमगणौ गुरु-
रेकश्च स्यात्, तद्वृत्तं कल्पलतापताकिनोतामकं स्यात् ॥४॥१७०॥१९॥
निर्गलितमेखला—

नेति । यदा प्रतिपादं द्वौ नगणौ रगणनगणौ यगणजगणौ तथा
एकः गुरुश्च स्यात्, तदा निर्गलितमेखलानामकं वृत्तं भवति । १५।१९२१४२
प्रावास्तरणम्—

द्विगभिरिति । यत्र प्रतिपादं मगलभगणसगलभगणमगलभगणशुरवः
स्युः तथा दशभिः नवभिश्च वर्णैः यतिः स्यात्, तद्वृत्तं प्रायास्तरुणनामकं
स्यात् ॥ १६ ॥ १९९२२ ॥

आविति । चेन् प्रतिपादं भगणुरगणभगणनगखयगजनगखगुरवः स्युः
तथा सप्तभिः पुनः सप्तभिः पञ्चभिश्च वर्णैः यतिः स्यात् , तदा तद्ब्रह्म
सुरसानामकम् आह वक्ति पिङ्गल इति शेषः ॥ १७ ॥ २३७४-७॥

दृष्ट्वां भवति रो नरौ नरनगानवान्तविगतिः १८ २४१३३९
 ५ ५ ॥ ५ ५ ॥ ५ ५ ॥ ५ ५ ॥ ५ ५ ॥

टङ्कणमिति । यत्र प्रतिपादं रगणनगणुरगणनगणरगणनगणगुरुवः
स्युः तथा नवभिः दशभिश्च वर्णैः यतिः स्यात्, तद् वृत्तं टङ्कणनामकं
बोध्यम् ॥ १८ ॥ २४२३३२ ॥

धवलम्—

धवलमिह भवति रममितनगणगुरु यदा १९ २६२१४४
| | | | | | | | | | | | | | | | |

धवलमिति । इह यदा प्रतिपादं षड् नगणाः स्युः एकः गुरुश्च स्यात्
तदा धवलनामकं वृत्तं भवति ॥ १९ ॥ २६२१४४ ॥

इत्यतिष्ठतिप्रस्तारे यथोपगतं नामानि १९ ऊनविंशतिः ॥ इति शम् ॥

अथ विंशत्यक्षरा वृत्तिः ।

२० कृतिः भेदा १०४८५७६

वाणीवाणः—

वाणीवाणो भममभता यां गुरुयुग्मे यदि दिग्भिर्दिग्भिः । ५२४६५
S S S S | | | | S S | | S S S S

वाणीति । यदि प्रतिपादं मगणभगणौ सगणभगणौ तगणयगणौ द्वौ
गुरु च स्यातां तथा दशभिः पुनः दशभिश्चाक्षरः यतिः स्यात्, तदा
वाणीवाणनामकं वृत्तं भवेत् ॥ १ ॥ ५२४६५ ॥

भेकालोकः—

स्यादिह भेकालोकाख्यं तद् वृत्तं भममतनमगा गश्चेत् २ १२९०३१
S | | S S S S S S S S | | | | S S S

स्यादिति । इह चेत् प्रतिपादं भगणभगणौ मगणतगणौ नगणसगणौ
द्वौ गुरु च स्याताम्, तदा तद् वृत्तं भेकालोकाख्यं स्यात् ॥ २ ॥ १२९०३१ ॥

विष्वग्वितानम्—

विष्वग्वितानमिदमत्र तभजनास्तद्वयं गद्वयं स्यात् ३ १५१४१३
S S | S | | | S | | | S S S S S S

विष्वग्विति । अत्र चेत् प्रतिपादं तगणभगणौ जगणनगणौ द्वौ नगणौ
द्वौ गुरु च स्याताम्, तदा इदं विष्वग्विताननामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३ ॥ १५१४१३ ॥

भूरिशोभा—

अङ्गश्वानैर्मो मो नयुगतयुगगा गस्तदा भूरिशोभा ४ १५१४८९
S S S S S | | | | S S | S S | S S

भङ्गेति । यदा प्रतिपादं द्वौ मगणौ द्वौ नगणौ द्वौ तगणौ द्वौ गुरु च
स्याताम् तथा षड्भिः सप्तभिः पुनः सप्तभिश्च वर्णैः विरतिः स्यात्, तदा
भूरिशोभानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ४ ॥ १५१४८९ ॥

शोभा—

रमाश्वाङ्गैर्यो भो नयुगनयुगगा गन्तदा नामशोभा ॥ १५१८५०
 १ ५ ५ ५ ५ १ १ १ १ ५ ५ १ ५ ५ ५ ५

रसेति । यदा प्रतिपादं यगलमगली द्वौ नगली द्वौ नगली द्वौ गुरु च
 स्याताम् षडभिः सप्तभिः पुनः सप्तभिश्च षण्णैः यतिः स्यात्, तदा शोभा
 नाम वृत्तं स्यात् ॥ १५१८५० ॥

संलक्ष्यलीला—

नरनरा नतौ गुरुयुगं यदा भवति संलक्ष्यलीला ॥ १५१८५०
 १ १ ५ १ ५ १ १ ५ ५ १ १ ५ ५ १ ५ ५

नेति । यदा प्रतिपादं नगलरगलनगलरगलनगलनगलाः स्युः ततो द्वौ
 गुरु च स्याताम्, तदा संलक्ष्यलीलानामकं वृत्तं भवति ॥ १५१८५० ॥

भारावतारः—हारावतारश्च—

नतजना नस्तगुरु गुरु यदि भवति हारावतारः ॥ १५१८५०
 १ १ ५ ५ १ ५ १ १ १ १ ५ ५ १ ५ ५ ५

नेति । यदि प्रतिपादं नगलतगलजगलनगलाः स्युः ततः नगलनगली
 द्वौ गुरु च स्याताम्, तदा हारावतारनामकं वृत्तं भवति । भारावता-
 रद्वयपि नामास्य बोध्यम् ॥ १५१८५० ॥

वीरविमानम्—

षड् भगणाश्च गुरु यदि वीरविमानमिदं खलु वृत्तम् ॥ १५१८५०
 ५ १ ५ १ ५ १ ५ १ ५ १ ५ १ ५ १ ५ ५

षडिति । यदि अत्र प्रतिपादं षड् भगणाः स्युः, ततो द्वौ गुरु च स्या-
 ताम्, तर्हि इदं वीरविमाननामकं वृत्तं खलु बोध्यम् ॥ १५१८५० ॥
 मत्तेभविक्कीडितम्—

सभरा नो मयला गुरुश्च कथितं मत्तेभविक्कीडितम् ॥ १५१८५०
 १ ५ ५ १ ५ १ ५ १ ५ ५ १ ५ ५ १ ५ ५

सेति । चेत् यत्र प्रतिपादं सगलमगलरगलनगलमगलयगलाः स्युः
 लघुगुरु च स्याताम्, तर्हि तत् मत्तेभविक्कीडितनामकं वृत्तकथितम्
 ॥ १५१८५० ॥

अवन्ध्योपचारः—

अवन्ध्योपचारो यदा षड् अकारा लघौ चान्तर्गो स्यात्तदा ॥ १५१८५०
 १ ५ ५ १ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

अवन्ध्येति । यदा प्रतिपादं षड् भगणाः स्युः तदनु लघुगुरु च स्या-
 ताम्, तदा अवन्ध्योपचारनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १५१८५० ॥

वाच्यं ३१

उत्पलमालिका—

भो रनभा भरो लघुगुरु यदि चोत्पलमालिका भवेत् ११ ३५५७९९
S I I S I S I I I S I I S I I S I S

अवन्त्येति । यदि प्रतिपादं भगणरगणनगणभगणाः स्युः तथा भग-
णरगणौ लघुगुरु च स्याताम् , तर्हि उत्पलमालिकानामकं वृत्तं भवेत्
॥ ११ ॥ ३५५७९९ ॥

गीतिका—

मसजं भरो मलगा यदा कथिता तदा खलु गीतिका १२ ३७२०७६
I I S I S I I S I S I I S I S I I S I S

सेति । यदा प्रतिपादं द्वौ सगणौ जगणभगणौ च रगणसगणौ च लघु-
गुरु च स्याताम् , तदा उत्पलमालिकानामकं वृत्तं भवेत् ॥ १२ ॥ ३७२०७६ ॥

सुवदना—

ज्ञेया मप्ताडवपदभिर्भरभनयमला गश्चेत्सुवदना १३ ४६६८३३
S S S S I S S I I I I I S S S I I I S

ज्ञेयेति । चेत् प्रतिपादं मगणरगणभगणनगणयगणभगणलघुगुरवः
स्युः तथा सप्तभिः पुनः सप्तभिः पुनः षड्भिः षण्भिः विरतिः स्यात् , तदा
नाम्नेति शेषः सुवदना ज्ञेया ॥ १३ ॥ ४६६८३३ ॥

सौरभशोभासारः—

सौरभशोभासारः स्याद्भमतनसनला गुरुरिह चेत् १४ ५०७६५५
S I I S S S S I I I I I S I I I I S

सौरमेति । चेत् इह प्रतिपादं भगणमगणतगणनगणसगणनगण-
लघुगुरवः स्युः , तर्हि इदं सौरभशोभानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १४ ॥ ५०७६५५ ॥

ईदृशम्—मादृशं च—गण्डका कापि—

वृत्तमीदृशं तु नामतो रजौ रजौ रजौ गुरुर्लघुश्च १५ ६९९०५१
S I S I S I S I S I S I S I S I S I

वृत्तमिति । यत्र प्रतिपादं रगणजगणरगणजगणरगणजगणगुरुलघवः
स्युः तत् नामतः नाम्ना ईदृशम् ईदृशनामकमिति यावत् वृत्तं भवेत् ,
अस्य मादृशमिति नामान्तरं बोध्यम् , कापि गण्डकानामकमेतत्प्रसिद्धम्
॥ १५ ॥ ६९९०५१ ॥

इति कृतिप्रस्तारे यथालब्धनामानि पञ्चदश । १५ ॥ इति शम्

२१ प्रकृतिः भेदाः २०७७१०२

चत्वारो मास्तो रंफा मो वत्र स्युश्चेत्स स्यादशोकलाकाङ्क्षाः १८१९२१
५५५ ५ ५५५ ५५५ ५ ५५५ ५ ५५५ ५

मन्दाक्षमन्दरम्—

नयुगमयुगजा रो मधेन्मन्दाक्षमन्दरश्च दिग्धी कट्टः २ ८३०८०
 ||| | 55 55 55 | 5 | 5 | 5 5 55

तत्पकनल्लजम्—

तत्पुण्यं जन्म भवेद्विभक्तकृत्यानां जन्मा ग्याताम् ३ १९८७
S I S I S I S I S I S I S I S

तत्पकतल्लजमिति । चेत् अत्र प्रतिपादं पञ्च भगवाः स्युः तदनु जगत्-
मण्डौ च स्वाताम्, तदा तत्पकतल्लजनामकं वृत्तम्भवेत् ॥३॥११८२७॥
विष्णुदाली—

यकारो भवेद्युर्ध्वा सप्त सा स्यात्फर्णाशोदिता विष्णुदाली । २९५९४

यकारा इति । यदा यत्र प्रतिपादं सप्त यगणाः भवेयुः तदा सा नास्तीति
कलीशोदिता शेषप्रोक्ता विद्यदालो भवति ॥ ४ ॥ २९९, ३०० ॥

सुम्भरा—

अन्वैधानान्त्रयेण त्रिमुनियतियुता सम्भरा मा प्रसिद्धा ५३०२९९३
१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

अस्मैरिति । यत्र प्रतिपादं भगवत्परात्मभगवन्तगणाः त्रयः यगसाञ्च
स्युः तथा सप्तभिः पुनः सप्तभिः पुनः सप्तभिश्च वर्षेर्विरतिः स्यात्, सा
वाग्ना स्वधरा प्रसिद्धा ॥ ५ ॥ ३०२९३ ॥

वरावलोकः—

इन्दिरावैर्विरामो मरुधनयरं दूरानलोको भवेत् ६ २९.७०.०५
S S S | S S | | | | S S S | S S | S

इन्द्रेरिति । यत्र प्रतिपादं मगणरगणभगणनगणयगणाः स्युः द्वौ र-
गणौ च स्यातां तथा चतुर्दशभिः पुनः सप्तभिर्वर्णैः यतिः स्यात्, तत्
बुरावलीकनामकं वृत्तम् भवेत् ॥ ६ ॥ ५९७९०५ ॥

शरकाण्डप्रकाण्डम्—

शरकाण्डप्रकाण्डमिह सो रनौ रेफकाणां चतुष्कं यदा ७ ५९९५०८
11 S S1 S1 11 S1 S1 S1 S1 S1 S1 S1 S1 S1

शरेति । यदा इह प्रतिपादं सगणरगणनगणाः तदनु चत्वारः रगणाः
स्युः, तदा इदं शरकाण्डनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ७ ॥ ५९९५०८ ॥

कलमतल्लिका—

कलमतल्लिका भवति सा यदा नरनगणत्रयरेफयुक् ८ ६१९९९२
11 S1 S1 11 S1 S1 11 S1 S1 S1 S1 S1 S1 S1 S1

कलेति । यदा यत्र प्रतिपादं नगणरगणनगणरगणनगणाः स्युः ततः
द्वौ रगणौ स्याताम्, तदा सा नाम्ना कलमतल्लिका भवति ॥ ८ ॥ ६१९९९२ ॥

सरसी-चम्पकमालिका च चम्पकावली च पञ्चकावली च—

नजमजजा जरी यदि तदा गदिता सरसी फणावता ९ ७११६००
111 S1 S1 11 S1 S1 S1 S1 S1 S1 S1 S1 S1 S1 S1

नेति । यदि प्रतिपादं नगणजगणभगणाः स्युः तदनु त्रयः जगणाः स्युः
तदनु एकः रगणः स्यात्, तदा फणावता शेषेण सा नाम्नेति शेषः सरसी
गदिता, चम्पकमालिका चम्पकावली पञ्चकावली च इत्यपि नामान्यस्य
ज्ञयानि, तत्र चम्पकमालिकानामघटितं लक्षणम्, यथा “नजमजजरी-
भवति यत्र चम्पकमालिका त्वसौ” इति । अस्यार्थः स एव स्पष्टः
॥ ९ ॥ ७११६०० ॥

कनकमालिका—

रो नरौ नरनरा भवन्ति खलु यत्र सा कनकमालिका १० ७६५६२७
S1 S1 11 S1 S1 11 S1 S1 S1 S1 S1 S1 S1 S1

र इति । यत्र प्रतिपादं रगणनगणरगणनगणरगणनगणरगणाः भव-
न्ति सा नाम्नेति शेषः कनकमालिका भवति ॥ १० ॥ ७६५६२७ ॥

प्रतिमा—

इह सप्तसकारकुता फणिपप्रथिता भवति प्रतिमा ११ ८९८७८०
11 S1 S1 S1 S1 11 S1 S1 S1 S1 S1 S1 S1 S1

इहेति । चेत् इह प्रतिपादं सप्त सगणाः स्युः तर्हि इयं फणिपप्रथिता
शेषोक्ता प्रतिमा नाम भवति, इयं प्रतिमा लोके “सर्वेया” इति
कथ्यते ॥ ११ ॥ ८९८७८० ॥

कलमशिक्षा—

नवमभमाः सौ चेशत्र स्युः कलमशिक्षा भवति हि यदा १२ ९०००११०

1 1 1 1 5 5 5 5 5 1 1 1 1 5 1 5 1 5

नेति । चेत् यत्र प्रतिपादं नगण्यगणमगणमगणाः त्रयः सगणाः स्युः, तदा इह कृन्द-शास्त्रे सा कलमशिक्षा नाम भवति ॥ १२ ९०००११० ॥
ललितललाम—

ललितललामवृत्तं नर्मा तस्तकारत्रयं मध्यं किञ्च चेत् १३ ९३५२४०

1 1 1 1 5 1 5 1 5 5 1 5 5 1 5 5 1 1 1 5

ललितेति । चेत् प्रतिपादं नगण्यगणनी तथा चत्वारः सगणाः एकः सगणश्च स्यात्, तदा ललितललामनामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ १३ ९३५२४० ॥

तद्विदम्बरम्—

सप्तभकारविनिर्मितकायमिदं तद्विदम्बरमत्र हि १४ १७९७५०९

5 1 1 5 1 1 5 1 1 5 1 1 5 1 1 5 1 1

समेति । चेत् अत्र प्रतिपादं सप्त भगणाः स्युः, तदा इदम् तद्विदम्बर-
नामकं वृत्तम्बोध्यम्, इदं तद्विदम्बरं लोके "सधिया" इति कथ्यते
॥ १४ ॥ १७९७५०९ ॥

इति प्रकृतिप्रस्तारे यथालब्धं नामानि चतुर्दश ॥ १४ ॥

अथ द्वाविंशत्यक्षरा वृत्तिः ।

२२ आकृतिः भेदाः ४१२४३०४

वासकलीला—

भो मसता यो भो मगुरु चेत्तत्फणिपोक्तं वासकलीलावृत्तम् १ २०२९५१

5 1 1 5 5 5 1 1 5 5 5 1 1 5 5 5 1 1 5 5 5

भ इति । चेत्प्रतिपादं भगणमगणसगणतगणयगणमगणगुरवः स्युः,
तर्हि तत् वासकलीलानामकं वृत्तं फणिपोक्तम् ॥ १ ॥ २०२९५१ ॥

वृत्तमुखम्—

वृत्तमुखमिह जलनिधिनगणा भो रो यो गुरुर्गदा वै स्यान् २ ३३१७७६

1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 5 5 5 5 1 5 1 5 5 5 5

प्रुतेति । यदा इह प्रतिपादं चत्वारः नगणाः मगणमगणगुरवश्च स्युः,
तदा वृत्तमुखनामकं वृत्तं स्यात् ॥ २ ॥ ३३१७७६ ॥

नामान्तरमस्य बोध्यम् . हिन्दीभाषायामिदं वृत्तं "सवैया" इति नाम्ना
प्रसिद्धम् ॥ १४ ॥ १७९७५५९ ॥

भुजङ्गोद्धतम्—

वृत्तं तर्भा रमं रनौ गैकपत्र भुजङ्गोद्धतं भवति चेत् १५ १९१४०३७
S S I S I S S S I S I S S I S I I S

वृत्तमिति । चेत् अत्र प्रतिपादं तगणभगणरगणाः तदनु रगणसगण-
रगणनगणगुरवः स्युः, तर्हि इदं भुजङ्गोद्धतं नाम वृत्तं भवति १५१९१४०३॥

सितस्तवकः-परिस्तवकश्च—

उक्तं मितस्तवकवृत्तं तर्भा यजसरा नो गुरुर्धदि तदा १६ १९१५५०९
S S I S I I S S I S I I S S I S I I S

उक्तमिति । यदि प्रतिपादं तगणभगणयगणजगणसगणरगणनगण-
गुरवः स्युः, तदा सितस्तवकनामकं वृत्तम् उक्तम् शोषेणेति शेषः । "प-
रिस्तवक" इत्यपि नामाऽस्य बोध्यम् "अश्वधाटी" इत्यपि नामास्य
के चिद्वदन्ति ॥ १६ ॥ १९१५५०९ ॥

भद्रकम्-भद्रिकं च—

भौ नसना रनावथ गुरुदिगर्कविरतिश्च भद्रकमिदम् १७ १९३१२२३
S I I S I S I I I I S I I I S I S I I I S

आविति । यत्र प्रतिपादं भगणरगणनगणसगणनगणरगणनगण-
गुरवः स्युः अथ दशभिः द्वादशभिश्च वर्णैः यतिः स्यात्, तत् इदम् भद्रक-
नामकं वृत्तम् भवति, भद्रिकमिति नामान्तरमस्य ज्ञेयम् ॥ १७ ॥ १९३१२२३ ॥

अचलविरतिः—

मुनिमितनगणगुरुरचितननुरियमचलविरतिः १८ २०९७१५२
I I I I I I I I I I I I I I I I S

मुनीति । चेत् अत्र प्रतिपादं सप्त नगणाः स्युः अन्ते च एको गुरुः
स्यात्, तर्हि इयम् अचलविरतिः इति नाम्ना प्रसिद्धा ॥ १८ ॥ २०९७१५२ ॥

वनवासिनी—

वनवासिनी मजजम्भरौ नमलायता दशरवियतिश्च १९ ३१२४५८८
I I S I S I I S I S I I S I S I I I I S I

वनेति । यदा प्रतिपादं सगणौ जगणभगणौ रगणनगणौ सगणलघु
च स्याताम्, अथ दशभिः द्वादशभिश्च वर्णैः यतिः स्यात्, तदा वनवा-
सिनीनामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ १९ ॥ ३१२४५८८ ॥

इति आकृतिप्रस्तारे यथालाभं नामानि १९

ऊनविंशतिः । इति शम् ।

इन्द्रविमानम्—

इन्द्रविमानं भवति तदा चेद् वृत्तं भननमभननमयुगम् ६ २०८९४४७

S I I S S I I I I S S S I I I I I I S S

इन्द्रेति । चेत् प्रतिपादं भगणतगणनगणमगणभगणाः भवन्ति तदनु
द्वौ नगणौ द्वौ गुरु च भवतः । तदा इन्द्रविमाननामकं वृत्तम् भवति
॥ ६ ॥ २०८९४४७ ॥

विपुलायितम्—

वृत्तं तन्मनजभना जरा लघुगुरु विपुलायितं भवेदिदम् ७ २८१७४०१

S S S I I I S I S I I I I I S I S I S

वृत्तमिति । यत्र प्रतिपादं मगणनगणजगणभगणनगणजगणरगणाः
स्युः अन्ते लघुगुरु च स्याताम् , तत् इदम् विपुलायितनामकं वृत्तम्
भवेत् ॥ ७ ॥ २८१७४०१ ॥

पारावारान्तस्थम्—पारावारान्तश्च—

पारावारान्तस्थं वृत्तं यर्हि मकारत्रयमिह सो भसौ तलगाः ८ ३२७०१४६

S S S S S S S S I S S I I I S S S I I S

पारावारेति । इह यर्हि प्रतिपादं त्रयः मगणाः सगणभगणसगणत-
गणलघुगुरुश्च स्युः, तर्हि इदं पारावारान्तस्थनामकं वृत्तं ज्ञेयम् “पा-
रावारान्त” इत्यपि नामास्य बोध्यम् ॥ ८ ॥ ३२७०१४६ ॥

रामाबद्धम्—

रामाबद्धं मभसभता नस्तलगाः स्युर्यदि दशवेदाङ्कयतिः ३३९४८०१

S S S I I I I S S I I S S I I I I S S I I S

रामेति । यदि प्रतिपादं मगणभगणसगणभगणतगणनगणतगणल-
घुगुरुश्च स्युः तथा दशभिः चतुर्भिः नवभिश्च वर्णैः यतिः स्यात्, तर्हि
रामाबद्धनामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ९ ॥ ३३९४८०१ ॥

विलम्बललितं—विलं च—

विलम्बललितम्भवेज्जमगणत्रयं जगणलौ गुरुः खलु चेत् ३५९८५४२

I S I I I S I S I I I S I I I S I S I I S

विलम्बेति । चेत् प्रतिपादं जगणसगणजगणसगणजगणसगणजगण-
लघुगुरुश्च स्युः, तदा विलम्बललितनामकं वृत्तं भवेत् “विलम्” इति
नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ १० ॥ ३५९८५४२ ॥

मानवती—मानिनी च—

यदा च जसप्तकमन्त्यलगौ किल तर्हि भवेदिह मानवती ३५९५११८

I S I I S I I S I I S I I S I I S I I S

यदेति । यदा इह प्रतिपादं सप्त जगणाः स्युः अन्ते लघुगुरु च स्या-

श्रवणाभरणं - विराजितं च

न इति । इह चेत् प्रतिपादम् एकः नगणः स्यात् ततः षट् ज्ञः
ः स्युः ततः लघुगुरु च स्याताम् । नहि इत् वृत्तं भवतामरणम् इति
ता प्रथितम् । "विराजितम्" इत्यपि तामास्य ज्ञेयम् । १२।३२।१२०।

गात्रेति । चेत् प्रतिपादं भगवन्तमनंतमण्यमण्यमण्यमण्यमण्यमण्यमण्यमण्य
गुरवः स्युः, तदा गात्रमयो नाम वृत्तं भवति ॥ १३ ॥ ३६५३८७९ ॥

नेति । चेत् इह प्रतिपादः नगणजगणभगणजगणभगणजगणभगण-
लघुगुरवः स्युः, तर्हि इयम् अद्वितनयानाम् दुयैः गदिता । "अञ्चललितम्"
इति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ १४ ॥ ३६१४२४ ॥

मचेति । यत्र प्रतिपादं द्वौ मगणौ द्वौ गुरु च स्याताम् तदनु चतुर्दश
लघवः स्युः मन्ते चैको गुरुः स्याद् अर्थात् मगणद्वयं तगणश्च तग-
णचतुष्टयो च लघुश्च गुरुश्च स्यात् तथा अष्टभिः पञ्चभिः दशभिश्च
वर्णैः यतिः स्यात् , तत् मत्ताकीडनामकं वृत्तम्भवेत् ॥५॥४१९०४॥

मुनोति । यत्र प्रतिपादं सप्त नगणाः स्युः अन्ते लघुगुरु स्याताम्, तत्
अमरखमरीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १६ ॥ ४१९४३०४ ॥

सप्त भकारमळा यदि सन्ति तदा भवतीह चकारकनाम१७५९१८६३
॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

सन्नेति । इह यदि प्रतिपादं सप्त भगणाः सन्ति अन्ते गुरुलघु स्तः
तदा चकोरनामकं वृत्तं भवति । इदं लोके सर्वयेति प्रसिद्धम् १७।५९९१८६३
संभृतशरधिः—

संभृतशरधिरियं स्याच्चेद् भनयभनयसा गो लघुको यत्र १८ ५०४५३७५
S I I I I I S S S I I I I I S S I I S S I

संभृतेति । चेत् यत्र प्रतिपादं भगणनगणयगणभगणनगणयगणसगण-
गुरुलघवः स्युः, तर्हि सा इयं संभृतशरधिः नाम स्यात् ॥१८॥५०४५३७५॥

इति विकृतिप्रस्तारे यथालिख्यनामानि १८

अष्टादश ॥ इति शम् ॥

अथ चतुर्विंशत्यक्षरा वृत्तिः ।

२४ संस्कृतिः भेदाः १६७७७२१६

वंशलोन्नता—

रो जरो मकारको जरो मथेत्सा भोगीन्द्रेण वंशलोन्नता निर्दिष्टा १६८८२९९
S I S I S I S S S S S S S I S I S S S S

र इति । चेत् यत्र प्रतिपादं रगणजगणरगणमगणाः मगणजगणरगण-
मगणाश्च स्युः तर्हि सा भोगीन्द्रेण शेषेण वंशलोन्नता नाम निर्दिष्टा १६८८२९९
धौरेयम्—

भद्रयमद्रयमिह नौ च समौ फणपतिभणितमिदं धौरेयम् २१०४६६२६३
S I I S I I I S I I S I I I I I I S S S S

मेति । चेत् इह प्रतिपादं द्वौ भगणौ द्वौ सगणौ च द्वौ नगणौ च स-
मगणमगणौ च स्याताम्, तर्हि इदं फणपतिभणितम् धौरेयनामकं वृत्त-
धेयम् ॥ २ ॥ १०४६६२६३ ॥

✓ भुजङ्गः—महाभुजङ्गश्च—

भुजङ्गारूपमेतद्भुजङ्गप्रयातस्य पादद्वयं वक्ति सर्पाधिराजः ३२३९६७४६
I S S I S S I S S I S S I S S I S S

भुजङ्गेति । सर्पाधिराजः शेषः भुजङ्गप्रयातस्य वृत्तस्य पादद्वयम्
भुजङ्गारूपम् एतत् वृत्तम् वक्ति अर्थात् यत्र प्रतिपादम् अष्टौ यगणा भ-
वन्ति, तत् भुजङ्गनामकं वृत्तम्भवति “महाभुजङ्गः” “सुधायश्च” इति
नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ ३ ॥ ५३९६७४६ ॥

भासमानबिम्बम्—मानबिम्बम्—भासमानं च—

भासमानबिम्बमेतदिह रजौ भसौ जभौ सगणवकारयुक्तौ ४३१०२६३५
S I S I S I S I I I S I S I S I I I S S

भास्मानेति । चेत् इह प्रतिपादं रमणं जगणं भगणं सगणं जगणं भगणं-
सगणं यगणाः स्युः, तर्हि एतत् भास्मानविद्यमानम् कृतं भवति ।
'मानविद्यम्' । 'भास्मानम्' चेति नामद्वयमन्यद्वयस्य द्वयम् ॥ ४ ॥
॥ ३१०२६३५ ॥

समाहितम्

न इह जषदकमथो यगशां ननु चेन्नवर्तानि ममाहितवृत्तम् ॥३५१॥१२०
|| 1 | 5 || 1 | 5 || 1 | 5 || 1 | 5 || 1 | 5 || 1 | 5 ||

न इति । चेत् इह प्रतिपादम् एकः त्रयः स्यात् ततः पदं त्रयः
स्युः अथोद्यनन्तरम् एकः यगणः स्यात्, तर्हि इदम् समाहितवृत्तम्
इति समाहितनामकम् वृत्तम् इति यावत् ननु निश्चयेन भवति ॥ ५ ॥
॥ ३५९५१२० ॥

विगाहितगेहम्-गाहितगेहम्-गाहितइहं न—

नननयमनजयगणमृष्टं यद्भुक्तम्भवति विगाहितगेडम् ३६३८-३२
| | | | | | | | ५५ ५५ ५५ | | | | १५ | ५५

नेति । यत् = यत्र प्रतिपादं त्रयः तगणाः यमणामगणतगमाङ्गणायमणा-
 ष्वस्युः, तन् विगाहितगेहनामकं वृत्तं भवति, "गाहितगेहम्" "गा-
 हितदेह" चेति नामद्वयमन्यद्वयस्य विधाने ॥ १ ॥ ३६३२७३ ॥

अधीरकरीरम्—

मोनौभश्चसनजयगणा यदि फणिपप्रथितमर्धार्कगीरम् ७ ३६-३११३
 ५५५१ ११११५१ १११५११ १५११५५

म इति । यदि प्रतिपादम् मगसुनगणौ नगसुभगणौ सगसुनगणौ जग-
सुभगणौ च स्याताम्, तदा फणिपप्रथितं शेषोक्तम् अधोरकरोरनामक-
वृत्तं बोध्यम् ॥ ७ ॥ ३६५३१३॥

तन्वी—

मृतमृनीनैर्यतिरिह भतनाः स्मौ भनयाश्च यदि भवति तन्वी ८३५५३६७
 ५ १ ५ ५ १ १ १ १ ५ ५ १ ५ १ १ १ १ ५ ५

भूतेति । यदि इह प्रतिपादं भगवन्तगन्तव्यसगन्तभगवः भगवन्त-
गन्तव्यगन्तव्यः स्युः । तथा पञ्चभिः समभिः द्वादशभिश्च वर्णैः यतिः स्यात्
तदा तन्वीनाम भवति ॥ ८ ॥ ३६५५३६७ ॥

अद्वितम्-नद्वितम्—

अद्वैतवृत्तमिदं फणिपः परिवर्ति भवद्गुणगणयगजाश्वेन ४१५६८५५
S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S

अर्दितेति । चेत् इह प्रातःपादं षट् भगवताः स्युः अन्तं नगलयगलौ

च स्याताम्, तर्हि फणियः इदम् अर्दितनामकं वृत्तं परिवर्त्ति "नर्दित"
मित्यपि नामास्य बोध्यम्, ॥ ९ ॥ ४१५६८५५ ॥

पार्षतसरणम्—

पार्षतसरणमिह स्याद्वृत्तं चेन्नयमननयगणसृष्टम् १० ४१९०३३५
S I I I I S S S S I I I I I I S S

पार्षतेति । इह चेत् प्रतिपादम् भगणनगणयगणमगणनगणाः स्युः
ततः द्वौ नगणौ नगणयगणौ च स्याताम्, तदा इदं पार्षतसरणनामकं-
वृत्तं ज्ञेयम् ॥ १० ॥ ४१९०३३५ ॥

कोकपदम्—

कोकपदं वृत्तं खलु चेत्स्याद्भमसभननयगणसमुदायः ११ ४१९३४७९
S I S S S I I S S I I I I I I I I S S

कोकपदमिति । चेत् प्रतिपादं भगणमगणसगणभगणाः त्रयो नगणाश्च
स्युः तदनु एकः यगणश्च स्यात्, तर्हि कोकपदं नाम वृत्तम्भवेत् ॥ ११ ॥
४१९३४७९ ॥

गङ्गोदकम्—

अष्टरेफा भवेयुर्यदा तर्हि वृत्तं फणीशोदितं नाम गङ्गोदकम् १२ ४१९३४९२
S I S S I S S I S S I S S I S S I S S S

अष्टेति । यदा प्रतिपादम् अष्टौ रगणाः भवेयुः, तर्हि गङ्गोदकं नाम
वृत्तं फणीशोदितम् शेषेण प्रोक्तम् ॥ १२ ॥ ४१९३४९२ ॥

उत्कटपट्टिका—

स्यादुत्कटपट्टिका तजौ रजौ च नगणसगणौ रौ यदा स्तस्तदा ४८४८३०१
S S I I S I S I S I I I I I S S I S S I S

स्यादिति । यदा प्रतिपादं तगणजगणौ रगणजगणौ नगणसगणौ द्वौ
रगणौ च स्तः, तदा उत्कटपट्टिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १३ ॥ ४८४८३०१ ॥

शम्बरम्—

द्रुतविलम्बितवृत्तपदद्वयंवदति शम्बरवृत्तमिदं फणी १४ ५९९३९१२
I I I S I I S I S I I I S I S I I S I S

द्रुतेति । यदि अत्र प्रतिपादं द्रुतविलम्बितवृत्तस्य पदद्वयं भवति अ-
र्थात् नगणभगणौ भगणरगणौ नगणभगणौ भगणरगणौ च स्याताम्,
तर्हि फणी शेषः इदं शम्बरनामकं वृत्तं वदति ॥ १४ ॥ ५९९३९१२ ॥

द्विमिला—

सगणायदिचाष्टतदा फणिनायकसंलपिता भवति द्विमिला १५७१९०२३६
I I S I I S I I S I S I I S I I S I I S

सगणा इति । यदि प्रतिपादम् अष्टौ सगणाः स्युः, तदा फणिनायक-

संलपिता शेषप्रोक्ता त्रिमिला नाम भवति इदं वृत्तं भाषायां सर्वैयानाम्ना
प्रसिद्धम् ॥ १५ ॥ ७१२७२३६ ॥

वेङ्गितवेल्म—

वेङ्गितवेल्मिदं फणिगीतं यत्र च भवत्यममनयुगलमाः १६ ८३६८५६७
S | S | S | S | S S S | S | S | S | S | S

वेङ्गितेति । यत्र प्रतिपादं त्रयो भगणाः भगणभगणभगणाः भगणस-
गणौ च स्याताम्, नन् इदं वेङ्गितवेल्म नाम वृत्तं फणिगीतम् शेषोक्तम्
॥ १६ ॥ ८३६८५६७ ॥

अतुलपुलकम्—

मुनिमितनगणभगणाविरचितवपुरिदमतुलपुलकम् १७ ८३८८६०८
| | | | | | | | | | | | | | | | |

मुनोति । चेत् प्रतिपादं सम भगणाः तथा एकः भगणः स्यात्, तर्हि
इदम् अतुलपुलकं नाम वृत्तं बोध्यम् ॥ १७ ॥ ८३८८६०८ ॥

अनामयम्—

इहाष्टजकारविनिर्मितकायमनामयनामकवृत्तमेव हि १८ ११६८३७२६
S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S |

इहेति । इह चेत् प्रतिपादम् अष्टौ भगणाः भवेयुः, तदा इदम् अना-
मयकामकं वृत्तम् अवेहि जानीहि । इदं वृत्तं भाषायां सर्वैयानाम्ना सुप्र-
सिद्धम् ॥ १८ ॥ ११६८३७२६ ॥

मेदुरदन्तम्-मेदुरदन्तम्-किरीटम्—

अष्टभकारविनिर्मितमेव हि मेदुरदन्तमिमं परिभावय १९ १४३८०४७१
S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S |

अष्टेति । यत्र प्रतिपादम् अष्टौ भगणाः भवेयुः तम् इमं मेदुरदन्त-
नामकं वृत्तं परिभावय विद्धि । किरीटः मेदुरदन्त इति द्वे नामनी अपि
वृत्तस्यास्य विद्येते । इदमपि वृत्तं भाषायां "सर्वैयानाम्ना" इति नाम्ना प्रसि-
द्धम् ॥ १९ ॥ १४३८०४७१ ॥

इति संस्कृतिप्रस्तारे षथोपगतं नामानि १६ ।

अथ पञ्चविंशत्यक्षरा वृत्तिः ।

२५ अतिकृतिः । भेदाः ३३५४४३२

शरभूरिणी—

रेफसौ भगणौभरौभगणौ यकारगुरु यदा शरभूरिणीवृत्तम् २९ ७६६०३
S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S |

रेफसाविति । यदा प्रतिपादं रगणसगणजगणाः जगणभगणरगण-
सगणयगणगुरवश्च स्युः, तदा शरभूरिणीनामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ १ ॥

॥ २६७६६०३ ॥

ह्रीणहैयङ्गवीनम्—

अष्ट रेफा भवेयुर्गुरुश्चापि चेद्वृत्तमेतत्तदा ह्रीणहैयङ्गवीनम् ४७९, ३४९१
S | S S | S S | S S | S S | S S | S S

अष्टेति । चेत्प्रतिपादम् अष्टौ रगणाः भवेयुः तथा एको गुरुः भवेत्,
तदा ह्रीणहैयङ्गवीनं नामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ २ ॥ ४७९, ३४९१ ॥

मुदिरम्—

सगणाष्टकमन्त्यगुरु प्रथितं मुदिरं फणिपेन शुभं खलु वृत्तम् ७१९०२३६
| | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S | S

सगणेति । यत्र प्रतिपादम् अष्टौ सगणाः तथा अन्ते एको गुरुर्भवेत्
तत् शुभम् वृत्तं मुदिरं नाम फणिपेन प्रथितम् । इदं वृत्तं हिन्दीभाषायां-
"सवैया" नाम्ना प्रसिद्धम् ॥ ३ ॥ ७१९०२३६ ॥

नीपवनीयकम्—वनीपकम्—नीपकं च—

चेन्नननमभसमसगुरु यत्र प्रभवति नीपवनीयकवृत्तम् ४ ७२०२८१५
| | | | | | | | S S | | | | S | | S | | S S

चेदिति । चेत् यत्र प्रतिपादं भगणनगणौ नगणसगणौ भगणसगणौ
द्वौ सगणौ च स्याताम् तथा चान्ते गुरुरेकः स्यात्, तर्हि तत् नीपवनी-
यकं नाम वृत्तं भवेत् । वनीपकं नीपकं चेति नामान्तरमस्य ज्ञेयम् ॥ ४ ॥
॥ ७२०२८१५ ॥

कुमुदमाला—

नतसभायोनतसगाःस्युःश्रयतिश्चेत्किलनदास्यात्कुमुदमाला ७५७६८०८
| | | S S | | | S S | | | S S | | | S S | | | S S

नेति । चेत् प्रतिपादं नगणतगणसगणभगणयगणनगणतगणसगण-
गुरवः स्युः तथा पञ्चभिः पञ्चभिः पञ्चभिः पञ्चभिः पञ्चभिश्च विरतिः
स्यात्, तदा कुमुदमालानामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ५ ॥ ७५७६८०८ ॥

रसिकरसाला—

ननससभतनसगा इहचेत्स्युर्भवतीयं खलुरसिकरसाला ६ ८२८३९०४
| | | | | | | S | | S S | | S S | | | | | S S

नेति । चेत् इह प्रतिपादं द्वौ नगणौ द्वौ सगणौ भगणतगणनगणस-
सगणगुरवश्च स्युः, तर्हि इयं रसिकरसालानामकं वृत्तं भवति ॥ ६ ॥
॥ ८२८३९०४ ॥

विरहविरहस्यम्—

मो नौ त्यौ नगणयुगलमौ गश्च भवेयुर्भवति विरहविरहस्यम् ७३६ २४८९
S S S I I I I I S S I I S S I I I I I S S

म इति । यत्र प्रतिपादं भगलनगली नगलनगली यगलनगली नगल-
सगल गुरुवश्च भवेयुः, तन् विरहविरहस्यं नाम वृत्तं भवति ॥ ३१२४८९ ॥
भास्करम्—

मो नजयभननमा गुरुको भास्करमिदमिति यदि च भवेयुः ॥८॥
S I I I I S I I S S S I I I I I I I I S S

म इति । यदि अत्र प्रतिपादं भगलनगलजगलयगलभगलनगलाः
नगलसगलगुरुवश्च भवेयुः, ताह इदं भास्करम् इति वृत्तं भवति ॥
॥ ८ ॥ ८३८१३११ ॥

चित्तचिन्तामणिः—

चित्तचिन्तामणिः स्यात्त्राष्टवमुभिरत्र रेफत्रयं नां जतौ तौ च गुः ॥९॥
S I S S I S S I S I I I S I S S I S S I S S I S

चित्तेति । चेत् अत्र प्रतिपादं त्रयां रगणाः नगलजगलाः द्वौ नगली
एको गुरुश्च स्यात् तथा त्रयभिः अष्टभिः पुनः अष्टभिश्च वर्णैः यतिः स्यात्,
तर्हि इदं चित्तचिन्तामणिनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ९ ॥ १५९२५३७ ॥

व्याकोशकोशलम्—

व्याकोशकोशलमिदं तो भो यभममयं जगुरुवमुममखेन्दुभिः ॥१०॥
S S I S I I I S S S I I I S I I S I S I S I S

व्याकोशेति । चेत् अत्र प्रतिपादं तगलभगलयगलभगलाः त्रयः
सगलाः जगलगुरु च स्याताम् । तथा अष्टभिः समभिः दशभिश्च अक्षरैः
यतिः स्यात्, तर्हि इदं व्याकोशलनामकं वृत्तं भवेत् ॥ १० ॥ १३८५९७३ ॥

शिविका—

चेत्सलु वृत्तमिदं भगणाष्टकमन्तगुरुप्रथितं शिविकारूपमनः ॥११॥
S I I S I I S I I S I I S I I S I I S I I S

चेदिति । चेत् अतः अत्र सार्वविभक्तिकस्तसिः प्रतिपादम् अष्टौ
भगलाः अन्ते एको गुरुश्च स्यात्, तर्हि इदं शिविकारूपम् वृत्तं प्रथितम् ।
इदं च वृत्तं भाषायां सर्वैयानामकं प्रसिद्धम् ॥ ११ ॥ १४३८०४३ ॥

भाविनीविलसितम्—

स्याद्यदा रनचतुष्टयं गुरुपि स्फुटं भवति भाविनीविलसितम् ॥१२॥
S I S I I S I S I I S I S I I S I S I I S

स्यादिति । यदा प्रतिपादं रगलनगलयगलनगलयगलनगलयगल-
नगलगुरुवः स्युः, तदा भाविनीविलसितं नाम वृत्तं स्फुटं भवति
॥ १२ ॥ १५४४५६९१ ॥

वाञ्छेरिति । यदा प्रतिपादय एका मंगलाः त्रयः यमगाः द्वौ रमगाः द्वौ
तमगाः द्वौ गुरुः च स्याताम् तथा पञ्चमिः सप्तमिः पुनः सममिश्च वर्णः
यतिः स्यात्, तर्हि विश्वविद्यासनात्मकं वृत्तम् हेयम् ॥२॥१२॥१३॥१४॥१५॥

अशोकानोकहम्—

चेद्यत्र स्युर्मभनभनगस्तयुगगुरुगा अशोकानोकहं वृत्तमेतत् ॥६॥
 S S S S I I I I I S I I I I I S I S S S I S S I S S

चेदिति । चेत् यत्र प्रतिपादम् मगणमगणनगणमगणनगणरगणाः
 तथा द्वौ तगणौ द्वौ गुरु च स्याताम्, तर्हि एतत् अशोकानोकहनामकं
 वृत्तं भवेत् ॥ ६ ॥ २६३४२६१ ॥

आभासमानम्—

चतुर्भिर्भयकारैस्तकारैश्चतुर्भिर्गाभ्यां च स्पष्टं भवेद्वृत्तमाभासमानम् ॥७॥
 I S S I S S I S S I S S S I S S I S S I S S I S S

चतुभिरिति । यत्र प्रतिपादं चत्वारः यगणाः चत्वारः तगणाः द्वौ
 गुरु च स्याताम्, तत् आभासमाननामकं वृत्तम् भवेत् ॥७॥ २५८७०६१ ॥
 वीरविक्रान्तः—

मो नो जो भवति यदा तकाराश्च पञ्चैह गौ नामतो वीरविक्रान्तवृत्तम् ८
 S S S I I I I S I S S I S S I S S I S S I S S

म इति । यदा इह मगणनगणजगणाः पञ्च तगणास्तथा द्वौ गुरु
 स्याताम्, तदा इदम् वीरविक्रान्तनामकं वृत्तं भवति ॥८॥ २५८७०६५ ॥

विकुण्ठकण्ठः—

चेद्वज्रौ रजौ रजौ रजौ गुरु यदा तदा फणीश्वरोदितो विकुण्ठकण्ठः
 S I S I S I S I S I S I S I S I S I S I S S

चेदिति । यदा प्रतिपादम् रगणजगणौ पुनः रगणजगणौ पुनः रगण-
 जगणौ पुनः रगणजगणौ द्वौ गुरु च स्याताम् । तदा विकुण्ठकण्ठो नाम
 फणीश्वरोदितः शेषोक्तः ॥ ९ ॥ १११८४८११ ॥

चारुगतिः—

नयुगसमनजरजा गौ चेच्चारुगतिरियं तदेति वक्ति सर्पराजः ॥१०॥
 I I I I I I I S S S I I I I S I S I S I S S

नयुगेति । चेत् अत्र प्रतिपादम् द्वौ नगणौ सगणमगणौ नगणजगणौ
 रगणजगणौ द्वौ गुरु च स्याताम्, तदा इयं चारुगतिः नाम भवेत्, इति
 सर्पराजः शेषः वक्ति ॥ १० ॥ ११२०२८१६ ॥

प्रियजीवितम्—

चेद्भगणाष्टकमन्त्यगुरुद्वयमत्र तदा भवति प्रियजीवितवृत्तम् ॥११॥
 S I I S I I S I I S I I S I I S I I S I I S

चेदिति । चेत् अत्र प्रतिपादम् अष्टौ भगणाः द्वौ गुरु च भवेताम्,
 तदा प्रियजीवितनामकं वृत्तं भवति इदं वृत्तं लोके सर्वेया इति नाम्ना
 प्रसिद्धम् ॥ ११ ॥ १४३००४७१ ॥

रेफकाणामिति । यदा अत्र प्रतिपादं चत्वारः रगणाः जगणरगणौ
पुनः जगणरगणौ गुरु च स्याताम्, तदा अयं विनिद्रसिन्धुरो नाम भ-
वेत् ॥ १७ ॥ २२३६९४२७ ॥

शकुन्तकुन्तलः—

मो रौ नौ रो जरौ लो गुरुर्नवनगदशभिः शकुन्तकुन्तलं यदा तदा १८
S S S S | S S | S | | | | S | S | S | S | S

म इति । यदा प्रतिपादं मगणरगणौ रगणनगणौ नगणरगणौ जगण-
रगणौ लघुगुरु च स्याताम् तथा नवभिः सप्तभिः दशभिश्च वर्णैः यतिः
स्यात्, तदा शकुन्तकुन्तलं नाम वृत्तं बोध्यम् ॥ १८ ॥ २२३८०१७७ ॥

भुजङ्गविजृम्भितम्—

वस्वीशार्ङ्गच्छेदोपेतं ममतनयुगनरमठगैर्भुजङ्गविजृम्भितम् ॥ १९ ॥
S S S S S S S | | | | | | | | S | S | S | S

वस्विति । यत्र प्रतिपादं द्वौ मगणौ एकः तगणः त्रयो नगणाः
रगणसगणलघुगुरवश्च स्युः तथा अष्टभिः एकादशभिः सप्तभिश्च
वर्णैः यतिः स्यात्, तत् भुजङ्गविजृम्भितनामकं वृत्तं बोध्यम् ॥ १९ ॥
२३८५४८४९ ॥

काकलीकलकोकिलः—

काकलीकलकोकिलारूपमिदं तदा रमजाजभौरमजालगौ च यदा २०
S | S | | S | S | | S | S | | S | S | | S | S | | S

काकलीति । यदा इह प्रतिपादं रगणसगणजगणाः जगणभगणरगण-
सगणजगणलघुगुरवश्च स्युः, तदा इदं काकलीकलकोकिलारूपं वृत्तं
बोध्यम् ॥ २० ॥ २८१४२४२७ ॥

शृङ्खलवलयितम्—

शृङ्खलवलयितमिदमत्र भवेयुश्चेन्नतभमननजा लगुरु ॥ २१ ॥
S | | | | | | | S | | S S S | | | | | S | S

शृङ्खलेति । चेत् अत्र प्रतिपादम् भगणनगणौ नगणभगणौ मगण-
नगणौ नगणजगणलघुगुरवश्च भवेयुः तर्हि इदम् शृङ्खलवलयितं नाम
वृत्तम्बोध्यम् ॥ २१ ॥ २९३३०९४३ ॥

विरामवाटिका—

भवति विरामवाटिका किल चैन्नजरमनाजरौ नलौ गुरु च तदा ॥ २२ ॥
| | | | S | S | S S | | S | | | S | | S | | | S

भवतीति । चेत् प्रतिपादं नगणजगणरगणसगणनगणजगणरगण-
नगणलघुगुरवः स्युः, तदा विराटवाटिकानामकं वृत्तं भवति ॥ २२ ॥
३२१७५७९२ ॥

प्रभासिता—

विषमे मगलौ जगौ यदा मः सो जौ गुप्तमे प्रभासिता ॥ २३ ॥

1 1 5 1 5 1 5 1 5 5 5 5 1 1 5 1 5 1 5

विषम इति । यदा विषमे प्रथमतृतीयपादयोः द्वौ मगलौ जगल्लगुक् च स्याताम् तथा समे द्वितीयचतुर्थपादयोः मगलमगलजगल्लगुक् स्युः, तर्हि प्रभासितानामकं वृत्तं भवेत् ॥ २३ ॥

उभयतः समा ॥ २४ ॥

अर्थात् यदा विषमे मगलमगलजगल्लगुक् स्युः समे च द्वौ मगलौ जगल्लगुक् च स्याताम्, तदा प्रभासितानामकमेव वृत्तं भवेत् ॥ २४ ॥

उपादयम्—

प्रथम इह यर्हि पञ्च शास्त्री तत्परतो वक्ष्यी भवेदुपादयम् ॥ २५ ॥

प्रथम इति । इह यर्हि यदा प्रथमतृतीययोः पादयोः पञ्चशास्त्रीवृत्तस्य लक्षणं स्यात् तथा द्वितीयचतुर्थपादयोः चलमोवृत्तस्य लक्षणं स्यात्, तदा उपादयनामकं वृत्तं भवेत् ॥ २५ ॥

उभयतः समम् ॥ २६ ॥

अर्थात् यदि विषमे चलमोवृत्तस्य लक्षणं स्यात् तथा समे पञ्चशास्त्रीवृत्तस्य लक्षणं भवेत्, तर्हि उपादयनामकमेव वृत्तं भवेत् ॥ २६ ॥

हरिलुप्ता—

उपचित्रमथो विषमे यदा हरिलुप्ता च समे ननु राधिका ॥ २७ ॥

1 1 5 1 5 1 5 1 5 1 1 5 5 1 1 5 1 1 5 1 5

उपेति । यदा विषमपादयोः उपचित्रवृत्तस्य लक्षणं स्यात् तथा समपादयोः राधिकावृत्तस्य लक्षणं स्यात्, तदा हरिलुप्तानामकं वृत्तं स्यात् ॥ २७ ॥

विळोमे आद्यपदहीनाऽर्थात्लुप्ता ॥ २८ ॥

यदा विषमे राधिकावृत्तलक्षणं स्यात् समे च उपचित्रवृत्तलक्षणं स्यात्, तदा लुप्तानामकं वृत्तं भवेत् ॥ २८ ॥

भद्रविराट्—

ओजे तपरौ जरौ गुरुश्चेत् स्मौ जगौ भद्रविराट् भवेदनोजे ॥ २९ ॥

5 5 1 1 5 1 5 1 5 5 5 5 5 1 1 5 1 5 1 5

ओज इति । चेत् ओजे विषमपादयोः तगलजगल्लगल्लगुक् स्युः तथा ओजे समपादयोः मगलसगलजगलाः द्वौ गुरु च स्याताम्, तदा भद्रविराट्नामकं वृत्तं भवेत् ॥ २९ ॥

विलोमे युद्धविराट् ॥ ३० ॥

यदि विषमे मगणसगणजगणाः क्रौ गुरु च स्याताम् तथा समे
तगणजगणरगणगुरवः स्युः, तदा युद्धविराट्नामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ३० ॥

रुचिमुखी—

इह यदि भवति मुखे खलु चण्डी तदनु रुचिमुखी विधुरवितानम् ॥ ३१ ॥
|| || || || || S || S S || || || || S || || S ||

इहेति । इह यदि विषमपादयोः चण्डीवृत्तस्य लक्षणं स्यात् तथा
समपादयोः विधुरवितानवृत्तस्य लक्षणं स्यात्, तदा रुचिमुखीनामक-
वृत्तं भवति ॥ ३१ ॥

विलोमे विमुखी ॥ ३२ ॥

यदि विषमे विधुरवितानलक्षणं स्यात्, तदा विमुखीनामकं वृत्त-
ज्ञेयम् ॥ ३२ ॥

विमानिनी—

सभरा लगौ विषमे समे यदा मो नो जौ भवति विमानिनी तदा ॥ ३३ ॥
|| S S || S || S || S S S || || || S || S || S

समेति । यदा विषमपादयोः सगणभगणरगणलघुगुरवः स्युः तथा
समपादयोः मगणनगणजगणरगणाः स्युः, तदा विमानिनीनामकं वृत्त-
भवति ॥ ३३ ॥

उभयतः समा ॥ ३४ ॥

यदि विषमे मगणनगणजगणरगणाः स्युः तथा समे सगणभगण-
रगणलघुगुरवः स्युः, तदा विमानिनीनामकमेव वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ३४ ॥

शुकावली—

पादे विषमे तजौ रगौ चेदन्यस्मिन्मनजरगाः शुकावली स्यात् ॥ ३५ ॥
S S || S || S || S S S S S || || || S || S || S S

पाद इति । चेत् विषमे पादे प्रथमतृतीययोः पादयोः तगणजगण-
रगणगुरवः स्युः तथा अन्यस्मिन् द्वितीयचतुर्थपादयोः मगणनगणजग-
णरगणगुरवः स्युः, तदा शुकावलीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ३५ ॥

विलोमे किंपूर्वाऽर्थात् किंशुकावली ॥ ३६ ॥

यदि विषमपादयोः मगणनगणजगणरगणगुरवः स्युः तथा समपाद-
योः तगणभगणरगणगुरवः स्युः, तदा किंशुकावलीवृत्तं बोध्यम् ॥ ३६ ॥

सुराड्या—

नयुगलमसमे रगौ भवेतामन्यस्मिन्मसजा गुरु सुराड्या ॥ ३७ ॥
|| || || || S || S || S S S S S || || S || S || S S

तावृत्तलक्षणं स्यात्, तदा किलकितानामकमेव वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ४४ ॥

पञ्चावती—

पञ्चावती नभजया विषमे सा समके सजौ सयुगौ किल चेत्स्यात् ४५
S S I S I I I S I I S S I I S I I I I S I I S S

पञ्चावतीति । चेत् यत्र विषमपादयोः तगणभगणजगणयगणाः स्युः
समपादयोः सगणजगणसगणाः सगणगुरु च स्याताम्, तदा स पञ्चा-
वती नाम स्यात् ॥ ४५ ॥

उभयतस्समाऽर्थात् पञ्चावती ॥ ४६ ॥

यदि विषमपादयोः सगणजगणसगणाः सगणगुरु च स्यातां सम-
पादयोः तगणभगणजगणयगणाः स्युः, तदा पद्मावतीनामकमेव वृत्तं-
स्यात् ॥ ४६ ॥

नटकः—

विषमे यदि तोटकमत्र तदा स्यान्मोटनकं नटकश्च समे ॥ ४७ ॥
I I S I I S I I S I S S S I I S I I S I I S

विषम इति । यदि अत्र विषमपादयोः तोटकवृत्तलक्षणं स्यात् स-
मपादयोः मोटनकवृत्तलक्षणं स्यात्, तदा नटकनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ४७ ॥
विलोमे किम्पूर्वोऽर्थात् किन्नटकः ॥ ४८ ॥

यदि विषमपादयोः मोटनकवृत्तलक्षणं स्यात् समपादयोः तोटक-
वृत्तलक्षणं स्यात्, तदा किन्नटकनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ४८ ॥

चमूरुभीरुः—

स्याद्यदा विषमके रनौ जरौ समके सनजरगाश्चमूरुभीरुः ॥ ४९ ॥
S I S I I I S I S I S I I I S I S I S S

स्वादिति । यदि विषमपादयोः रगणनगणजगणरगणाः स्युः सम-
पादयोः सगणनगणजगणरगणगुरवः स्युः, तदा चमूरुभीरुनामकं वृत्तं-
स्यात् ॥ ४९ ॥

विलोमेऽन्त्यपदहीनाऽर्थात् चमूरुः ॥ ५० ॥

यदि विषमपादयोः सगणजगणनगणरगणगुरवः स्युः समपादयोः
रगणनगणजगणरगणाः स्युः, तदा चमूरुनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ५० ॥

केतुमती—

असमे सजौ सगुस्युः केतुमती समे भरनगा गः ॥ ५१ ॥
I I S I S I I I S S S I I S I S I I I S S

असमे इति । चेत् विषमपादयोः सगणजगणसगणगुरवः स्युः सम-
पादयोः भगणरगणनगणाः द्वौ गुरु च स्याताम्, तर्हि केतुमतीनामकं-
वृत्तं स्यात् ॥ ५१ ॥

विलोमे मतुब्हीनाऽत्र्यान् केतुः ॥ ५२ ॥

चेत् विषमपादयोः भगणभगणतगणाः द्वौ गुरु च स्याताम् सम-
पादयोः सगणजगणसगणगुरवः स्युः तर्हि केतुनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ५२ ॥

आलेपनम्—

विषमके नस्तथा तत्रयं स्याद् गुरुः यदि समे न भवता लो ग आलेपनम्
1 1 5 5 1 5 5 5 1 5 1 1 5 1 1 5 5 1 5 5 1 5

विषमक इति । यदि विषमपादयोः एको भगणः त्रयः तगणाः एको
गुरुश्च स्यात् समपादयोः भगणभगणौ द्वौ यगणौ त्रिगुरु च स्या-
ताम्, तदा आलेपननामकं वृत्तं भवेत् ॥ ५३ ॥

विलोमे नक्षपूर्वमर्धादनालेपनम् ॥ ५४ ॥

यदि विषमपादयोः भगणभगणौ द्वौ यगणौ त्रिगुरु च स्याताम्
समपादयोः भगणतगणौ द्वौ तगणौ गुरुश्च स्यात्, तदा अनालेपननामक-
वृत्तं स्यात् ॥ ५४ ॥

आख्यानकी—

आख्यानकी तौ जगुरु गमो जे जतावनोजे नगुरु गुरुभेत् ॥ ५५ ॥
5 5 1 5 5 1 5 5 5 1 5 5 5 1 5 5 1 5 1 5 5

आख्यानकीति । चेत् ओजे विषमपादयोः द्वौ तगणौ एको जगणः
द्वौ गुरु च स्याताम् अनोजे समपादयोः जगणतगणजगणा द्वौ गुरु
च स्याताम्, तदा आख्यानकीनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ५५ ॥

विपरीताख्यानकी—

जतौ जगौ गो विषमे समे स्यात् तौ जगौ ग एषा विपरीतपूर्वा ॥ ५६ ॥
1 5 1 5 5 1 5 5 5 5 5 1 5 5 1 5 5 5

जताविति । विषमपादयोश्चेत् जगणतगणजगणाः द्वौ गुरु च
स्याताम् समपादयोश्च द्वौ तगणौ एको जगणः द्वौ गुरु च स्याताम्,
तदा एषा विपरीतपूर्वा अर्थात् विपरीताख्यानकी नाम स्यात्, इदं वृत्त-
द्वयम् इन्द्रवज्रोपेन्द्रवज्रयोरुपजात्येव गतार्थम्, केवलं नामान्तरनिर्देशा-
र्थमेवात्रोक्तम् ॥ ५६ ॥

आरिणी—

विषमके यदि नस्तौ गुरु स्यात्समे रौ नस्तौ गुरु तदा आरिणी ॥ ५७ ॥
1 1 5 5 1 5 5 1 5 5 1 5 5 1 5 5 1 5 5 1 5

विषमक इति । यदि विषमपादयोः भगणतगणौ तगणगुरु च स्या-
ताम् समपादयोः द्वौ रगणौ भगणतगणगुरवश्च स्युः, तदा आरिणी-
नामकं वृत्तं भवति ॥ ५७ ॥

विलोमऽलिपदम् ॥ ५८ ॥

यदि विषमपादयोः द्वौ रगणौ नगणतगणगुरवश्च स्युः, समपादयोः नगणतगणौ तगणगुरु च स्याताम्, तदा अलिपदनामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ५८ ॥

शिशुमुखी—

प्रथमतो भवति सारसनावली शिशुमुखी तदनु विरोधिनी यदा ॥ ५९ ॥

|| 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 ||

प्रथमत इति । यदा विषमपादयोः सारसनावली वृत्तस्य लक्षणं भवति समपादयोः विरोधिनीवृत्तस्य लक्षणं भवति, तदा शिशुमुखी नामकं वृत्तं भवति ॥ ५९ ॥

विलोमेऽनिरया ॥ ६० ॥

यदि विषमपादयोः विरोधिनीवृत्तलक्षणं समपादयोश्च सारसनावलीवृत्तलक्षणं भवति, तर्हि अनिरयानामकं वृत्तं भवति ॥ ६० ॥

भुजङ्गभृता—

यदि तारकवृत्तमिह प्रथमं स्यात् कर्मठवृत्तमधश्च भुजङ्गभृता ॥ ६१ ॥

|| 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 ||

यदीति । इह यदि विषमपादयोः तारकवृत्तलक्षणं स्यात् समपादयोः कर्मठवृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि भुजङ्गभृतानामकं वृत्तं भवेत् ॥ ६१ ॥

विलोमेऽनङ्गपदम् ॥ ६२ ॥

यदि विषमपादयोः कर्मठवृत्तलक्षणं समपादयोश्च तारकवृत्तलक्षणं स्यात्, तदा अनङ्गपदनामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ६२ ॥

शालभञ्जिका—

विषमे सनरला गुरुर्यदाऽन्यत्र भतौ लौं गुशालभञ्जिका ॥ ६३ ॥

|| 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 ||

विषम इति । यदा विषमपादयोः सगणनगणरगणलघुगुरवः स्युः समपादयोः भगणतगणरगणलघुगुरवः स्युः, तदा शालभञ्जिकानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ६३ ॥

विलोमे करभोद्धता ॥ ६४ ॥

यदि विषमपादयोः भगणतगणरगणलघुगुरवः समपादयोः सगणनगणरगणलघुगुरवः स्युः, तर्हि करभोद्धतानामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ६४ ॥

विलासवापी—

तो जो विषमे रगौ यदा स्वात् समरा जश्च गुरुः समे विलासवापी ॥ ६५ ॥

5 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 || 1 1 5 ||

त इति । यदा विषमपादयोः तगणजगणरगणगुरवः स्युः समपाद-
योश्च सगणभगणरगणजगणाः द्वौ गुरु च स्याताम्, तदा चिलासवापि-
नामकं वृत्तं स्यात् ॥ ६५ ॥

विच्छोमेऽकोषकृष्टा ॥ ६६ ॥

यदि विषमपादयोः सगणभगणरगणजगणाः द्वौ गुरु च स्याताम्
समपादयोश्च तगणजगणरगणगुरवः स्युः, तदा अकोषकृष्टानामकं वृत्तं
हेयम् ॥ ६६ ॥

अहीनताली—

रो नो औ विषमपदे यदा समे मभमा जौ गणगुरु भवेदहीनताली ॥ ७
S S S I I I S S S S I I S S I I I S I S I S S

म इति । यदा विषमपादयोः सगणतगणजगणरगणाः स्युः समपा-
दयोः सगणभगणसगणजगणरगणगुरवः स्युः, तदा अहीनतालीनामकं
वृत्तं भवेत् ॥ ६७ ॥

विच्छोमे नञरहिता ऽर्थाद् हीनताली ॥ ६८ ॥

यदि विषमपादयोः सगणभगणसगणजगणरगणगुरवः स्युः सम-
पादयोः सगणतगणजगणरगणाः स्युः, तदा हीनतालीनामकं वृत्तं
हेयम् ॥ ६८ ॥

परप्रीणिता—

नयुगलमसमे तौ गुरुश्चेत्ममे । नगणयुगमततगा उक्ता परप्रीणिता ॥ ९
I I I I S S I S S I I I I I S S S I S S I S

नेति । चेत् विषमपादयोः द्वौ न गणौ द्वौ तगणौ एकः गुरुश्च स्यात्
तथा समपादयोः द्वौ नगणौ सगणतगणौ तगणगुरु च स्याताम्, तदा
परप्रीणितानाम उक्ता ॥ ६९ ॥

विच्छोमे नञपूर्वा ऽर्थान्दपरप्रीणिता ॥ ७० ॥

यदि विषमपादयोः द्वौ नगणौ सगणतगणौ तगणगुरु च स्याताम्,
तथा समपादयोः द्वौ नगणौ द्वौ तगणौ एकः गुरुश्च स्यात्, तर्हि अपर-
प्रीणितानामकं वृत्तं हेयम् ॥ ७० ॥

संपातशीला—

आदौ तमौ रो गश्चेत्ततः स्युः । स्त मया भवति सा संपातशीला ॥ ७१
S S I S S S S I S I I S S S I S S

आदाविति । चेत् विषमपादयोः तगणभगणरगणगुरवः स्युः सम-
पादयोः सगणभगणसगणरगणाः स्युः, तर्हि सा संपातशीला नाम
भवति ॥ ७१ ॥

विलोमे आद्याक्षरहाना ऽर्थात् पातशीला ॥ ७२ ॥

यदि विषमपादयोः सगणनगणभगणयगणाः स्युः समपादयोः तग-
णभगणरगणगुरवः स्युः, तदा पातशीलानामवृत्तं बोध्यम् ॥ ७२ ॥

कामाक्षी—

विषमे यदि सौ नगणयुगलौ । कामाक्षी मो मनलगुरु समे ॥ ७३ ॥
1 1 5 1 1 5 1 1 1 1 5 5 5 5 1 1 1 1 1 5

विषम इति । यदि विषमपादयोः द्वौ सगणौ द्वौ नगणौ एकः गुरुश्च
स्यात् तथा समपादयोः भगणभगणनगणलघुगुरवः स्युः, तदा कामाक्षी-
नामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ७३ ॥

विलोमे वद्धास्यम् ॥ ७४ ॥

यदि विषमपादयोः भगणभगणनगणलघुगुरवः स्युः समे द्वौ सगणौ
द्वौ नगणौ एकः गुरुश्च स्यात्, तर्हि वद्धास्यनामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ७४ ॥

साचीकृतवदना—

नयभगगाः पूर्वत्र ततश्चेत् । साचीकृतवदनाऽत्र तनभसाः ॥ ७५ ॥
1 1 1 1 5 5 5 1 1 5 5 5 5 1 1 1 1 5 1 1 1 1 5

नेति । चेत् अत्र विषमपादयोः नगणयगणभगणाः द्वौ गुरु च
स्याताम् समपादयोः तगणनगणभगणसगणाः स्युः, तर्हि साचीकृत-
वदनानामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ७५ ॥

विलोमेऽवाचीकृतवदना ॥ ७६ ॥

यदि विषमपादयोः तगणनगणभगणसगणाः स्युः समपादयोः तग-
णयगणभगणाः द्वौ गुरु च भवेताम्, तर्हि अवाचीकृतवदनानामकं वृत्तं
ज्ञेयम् ॥ ७६ ॥

कमलाकरा—

दोधकवृत्तमियं विषमे स्याद् भनौ यदि कमलकरा च समे ज्यौ ७७
5 1 1 1 1 1 5 1 1 5 5 5 1 1 1 1 1 1 5 1 1 5 5

दोधकेति । यदि विषमपादयोः दोधकवृत्तलक्षणं स्यात् समपाद-
योः भगणनगणजगणयगणाः स्युः, तदा इयं कमलकरा नाम स्यात् ॥ ७७ ॥

विलोमेऽकुसुमचरम् ॥ ७८ ॥

यदि विषमपादयोः भगणनगणजगणयगणाः स्युः समपादयोः
दोधकवृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि कुसुमचरनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ७८ ॥

नवनीलता-अवनीलता-अवलीलता च—

विषमे समणौ जगौ समे । समजो रोऽत्र नवनीलता स्मृता ॥ ७९ ॥
1 1 5 1 1 5 1 5 1 5 1 1 5 5 1 1 1 5 1 5 1 5

विष्णोमे प्रमोदपदम् ॥ ८२ ॥

समपादयोः समानगणौ पुनः समानगणौ ततो द्वौ गुरु न भव्याताम् ।
तदा सार्द्धज्ञानामकमेव वृत्तं ज्ञेयम् ॥ १२ ॥

अवरोधवनिता—

द्रुतविलम्बितपादकृगा यदाऽसमं समजाश्चर्मयैः सपेऽवगोषधनिनाभ्यान्
॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥

दुतेति । यदा धियमपादयोः नगणभगणौ भगणगणौ लघुगुणौ न
 स्याताम्, समपादयोः द्वौ सगणौ जगणभगणयगणौ स्युः, तदा
 अवरोधवन्तितानामकं कृत्स्नं स्यात् ॥ १३ ॥

उभयतः समा ॥ ९४ ॥

यदि विषमपादयोः द्वौ सगणौ जगणभगणयगणाश्च स्युः समपा-
दयोः नगणभगणौ भगणयगणौ लघुगुरु च स्याताम्, तदा अक्षरोधव-
नितानामकमेव कृतं स्यात् ॥ १५ ॥

शिशिर शिखा

विषमपदगता सुभट्टिका । शिशिरशिक्षा यदि मालती ममे ॥९५॥

विषम इति । यदि विषमपादयोः सुमट्टिकावृत्तलक्षणं स्यात् ,
समपादयोः मालतीवृत्तलक्षणं स्यात् , तदा शिशिरशिखानामकं वृत्त-
ज्ञेयम् ॥ ९५ ॥

विलोमे मृदुमालती ॥ ९६ ॥

यदि विषमपादयोः मालतोवृत्तलक्षणं स्यात्, समपादयोः सुम-
द्रिकावृत्तलक्षणं स्यात्, तदा मृदुमालतोनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १६ ॥

समुद्रकान्ता—

पूर्वं किल चेन्नवेक्षमेवः । पश्चाद्विश्वविनाशं समुद्रकान्ता ॥ ९७ ॥

पूर्वमिति । चेत् विषमपादयोः नमेरुवृत्तलक्षणं स्यात् समपादयोः विश्वविराड्वृत्तलक्षणं स्यात्, तदा समुद्रकान्तानामकं वृत्तं भवेत् । १६७।

कान्ता—

विलोमे आद्यपदहीना ऽर्थान् कान्ता ॥ ९८ ॥

यदि विषमपादयोः विश्वविराड्वृत्तलक्षणं स्यात्, समपादयोः
नमरेवृत्तलक्षणं स्यात्, तदा कात्यानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १८ ॥

वासववासिनी—

यदिकुररीकृतापदकृता विषये स्मरे तो गोभजजगुरुभवतिशामवशामिनी

पादयोः तगणनगणतगणलघुगुरवः स्युः तन् समयवतीनामकं वृत्तं-
स्यात् ॥ १०५ ॥

अयवती—

विलोमे उपमर्गहीनाऽर्थादयवती ॥ १०६ ॥

यत्र विषमपादयोः सगणमगणतगणलघुगुरवः स्युः समपादयोः
तगण नगण तगण लघुगुरवः स्युः तन् अयवतीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १०६ ॥

वियद्वाणी—

मःस्त्रौ मां विषमे यदा तदन्यस्मिन् । समस्या गुरुवभवेद्वियद्वाणी ॥ १०७ ॥
S S S | 1 S 1 S 1 S S | 1 S 1 S 1 S 1 S S

म इति । यदा विषमपादयोः सगणमगणजगणमगणाः स्युः, स-
मपादयोः सगणमगणरगणयगणगुरवः स्युः, तन् तर्हि वियद्वाणीनामकं
वृत्तं भवेत् ॥ १०७ ॥

उभयतः समा ॥ १०८ ॥

यदि विषमपादयोः सगणमगणरगणयगणगुरवः स्युः समपादयोः
मगणसगणजगणमगणाः स्युः, तर्हि वियद्वाणीनामकमेव वृत्तं भवेत् ॥ १०८ ॥
मदाक्रान्ता—

विषमेसमजरगौयदाभवेयुरन्यस्मिन्ममजारंगुरुमदाक्रान्ता ॥ १०९ ॥
1 | S 1 S 1 S 1 S 1 S S S | 1 S 1 S 1 S 1 S S

विषम इति । यदा विषमपादयोः द्वौ सगणौ जगणरगणगुरवश्च भ-
वेयुः, समपादयोः मगणसगणजगणरगणाः द्वौ गुरु च भवेताम्, तदा
मदाक्रान्तानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १०९ ॥

संमदाक्रान्ता—

विलोमे संपूर्वाऽर्थात् संमदाक्रान्ता ॥ ११० ॥

यदि विषमपादयोः मगणसगणजगणरगणाः द्वौ गुरु च स्याताम्,
समपादयोः द्वौ सगणौ जगणरगणगुरवश्च स्युः, तदा संमदाक्रान्तानामकं
वृत्तं स्यात् ॥ ११० ॥

लास्यलीलालयः—

स्याद्भाजनशीला पूर्वपादे च तस्मान् ।

पुष्पशकटिका चेष्टास्यलीलालयः स्यात् ॥ १११ ॥

स्यादिति । चेत् विषमपादयोः भाजनशीलावृत्तलक्षणं स्यात्, स-
मपादयोः पुष्पशकटिकावृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि लास्यलीलालयनामकं
वृत्तं स्यात् ॥ १११ ॥

लास्यलीला—

विलोमे चरमपदहीनाऽर्थात् लास्यलीला ॥ ११२ ॥

यदि विषमपादयोः पुष्पशकटिकावृत्तलक्षणं स्यात् समपादयोः भोजनशीलावृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि लास्यलीलानामकं वृत्तं स्यात् ॥ ११२ ॥

मधुवारि—

विषमे यदा भवति मञ्जुभाषिणी । अट्टासिनी च समे भवेन्मधुवारि ॥

विषम इति । यदा विषमपादयोः मञ्जुभाषिणीवृत्तलक्षणं भवति, समपादयोः अट्टासिनीवृत्तलक्षणं भवति, तदा मधुवारिनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ११३ ॥

विलोमे निःपूर्वमर्थाद् निर्मधुवारि ॥ ११४ ॥

यदि विषमपादयोः अट्टासिनीवृत्तलक्षणं स्यात्, समपादयोः मञ्जुभाषिणीवृत्तलक्षणं स्यात्, तदा निर्मधुवारिनामकं वृत्तं भवति ॥ ११४ ॥
धीरावर्त्तः—

वृत्तं यत्र स्याद्विषमे मत्तमयूरो धीरावर्त्तो यदि च समे लीलालोकः ।

वृत्तमिति । यदि यत्र विषमपादयोः मत्तमयूरवृत्तलक्षणं स्यात्, समपादयोः लीलालोकवृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि धीरावर्त्तनामकं तद्वृत्तं स्यात् ॥ ११५ ॥

उभयतः समः ॥ ११६ ॥

यदि विषमपादयोः लीलालोकवृत्तलक्षणं स्यात् समपादयोः मत्तमयूरवृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि धीरावर्त्तनामकमेव वृत्तं स्यात् ॥ ११६ ॥

उपोद्गता—

विमला प्रथमे यदा परस्मिन् । बधिरा तर्हि भवेदुपोद्गतेयम् ॥ ११७ ॥

विमलेति । यदा विषमपादयोः विमलावृत्तलक्षणं स्यात्, समपादयोः बधिरावृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि इयम् उपोद्गतानाम भवेत् ॥ ११७ ॥

उभयतः समा ॥ ११८ ॥

यदि विषमपादयोः बधिरावृत्तलक्षणं स्यात् समपादयोः विमलावृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि उपोद्गतानामकमेव वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ११८ ॥

औपगवम्—

कनकमञ्जरीपूर्वतो भवेदौपगवं ततो वारयात्रिकम् ॥ ११९ ॥

कनकेति । यदि विषमपादयोः कनकमञ्जरीवृत्तलक्षणं स्यात्, समपादयोः वारयात्रिकवृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि औपगवनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ११९ ॥

औपगवीतम्—

विलोम औपगवीतम् ॥ १२० ॥

यदि विषमपादयोः वारयात्रिकवृत्तलक्षणं स्यात् समपादयोः कन-

कमज्जरावृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि औपगर्ग्येणम् नाम वृत्तं स्यात् ॥ १२० ॥
अतिलम्—अतिलं च—

मुखे भवेद्येद्विशालप्रभं । पश्चादनेन विशालान्तिकम् ॥ १२१ ॥

मुख इति । चेत् विषमपादयोः विशालप्रभवृत्तलक्षणं भवेत्, सम-
पादयोः विशालान्तिकवृत्तलक्षणं भवेत्, तर्हि अतिलनामकं वृत्तं स्यात्,
अतिलम् इति नामान्तरमस्य बोध्यम् ॥ १२१ ॥

बिलोमे विश्वप्रमा ॥ १२२ ॥

यदि विषमपादयोः विशालान्तिकवृत्तलक्षणं स्यात्, समपादयोः
विशालप्रभवृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि विश्वप्रमानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १२२ ॥
उपसरसीकम्—

शरमेयोपसरसीकमश्वादी । नीगान्तिकं तदनु वेन्नवतीदिम् ॥ १२३ ॥

शरेति । चेत् विषमपादयोः शरमेयावृत्तलक्षणं स्यात्, समपादयोः
नीरान्तिकवृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि इदम् उपसरसीकनामकं वृत्तं
भवति ॥ १२३ ॥

सरसीकम्—

बिलोमे उपमर्गहीनम् अर्थात् सरसीकम् ॥ १२४ ॥

यदि विषमपादयोः नीरान्तिकवृत्तलक्षणं स्यात्, समपादयोः शरमे-
यावृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि सरसीकनामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ १२४ ॥

अर्धरुतम्—

यत्र विषमगतपङ्कावलिर्दिग्धकृतमनुगपङ्कवती यदि ॥ १२५ ॥

यथेति । यदि विषमपादयोः पङ्कावलीवृत्तलक्षणं स्यात्, समपादयोः
पङ्कवतीवृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि इदम् अर्धरुतनामकं वृत्तं स्यात्,
पङ्कावलीत्यपि नामास्य बोध्यम् ॥ १२५ ॥

बिलोमेऽल्परुतम् ॥ १२६ ॥

यदि विषमपादयोः पङ्कवतीवृत्तलक्षणं स्यात्, समपादयोः पङ्काव-
लिवृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि अल्परुतनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १२६ ॥

अभेकपङ्क्तिः—

वधिरात्रार्भकपङ्क्तिरादितथेत् । स्यादूलभी तदनन्तरं तदाऽमौ ॥ १२७ ॥

वधिरिति । चेत् विषमपादयोः वधिरावृत्तलक्षणं स्यात्, समपादयोः
वलयवीवृत्तलक्षणं स्यात्, तदा असौ अभेकपङ्क्तिः नाम स्यात् ॥ १२७ ॥

बिलोम उलपोहा ।

यतदेव ललललतः स्पष्टयति—

उद्देश —

11515 1115 11111 31515

5 1 1 1 1 1 5 1 1 5 1 1 5 1 5 1 1 1 5 1 5 1 5

अपरोक्षता—

1 1 3 1 5 1 1 1 1 5 1 1 1 1 5 1 5 1 5

S I I I I I I S I I S I I S I S I S I S I S

अपरोक्षता—

1 1 5 1 5 1 5 1 1 5 5 1 1 1 1 5 1 5 1 5

1515 111 S 113 S 1131 1113131313

अपरोक्षता —

1 1 S S 1 1 1 1 S 1 1 1 1 1 1 1 S 1 S

115 115 115 115 115

प्रथम इति । यदि प्रथमे पादे सगणभगणसगणलघवः स्युः ततः द्वितीये पादे द्वौ नगणौ जगणगुरु च स्याताम्, तृतीये पादे भगणजगणौ जगणलघुगुरुवश्च स्युः चतुर्थे पादे सगणजगणसगणजगणगुरुवः स्युः, तदा इयम् अपरा चतुर्थी उद्भूता नाम भवति ॥ ४ ॥

अपरोद्भूता—

प्रथमे सो भमलघवश्च लतौ जो रगणोऽप्यनन्तरम् ।

॥ S S ॥ ॥ ॥ S ॥ S S ॥ S S ॥ S S ॥

अथ चेत्सजौ भगौ परतः ततो जयमा जो गुरु चापरोद्भूता ॥५॥

॥ S ॥ S S ॥ S S ॥ S S ॥ S S ॥ S S ॥ S S ॥

पृथम इति । चेत् पृथमे पादे सगणभगणसगणलघवः स्युः द्वितीये पादे लघुतगणजगणरगणाः स्युः तृतीये पादे सगणजगणभगणगुरुवः स्युः चतुर्थे पादे जगणयगणसगणजगणगुरुवः स्युः, तर्हि इयम् अपरा पञ्चमी उद्भूता नाम भवति । ५ ॥

सौरणम्—

त्रयमुद्भूता सदृशमेव पदमिह तृतीयमन्यथा ।

॥ S S ॥ ॥ S ॥ ॥ ॥ S ॥ S S ॥

जायते रनभगैर्ग्रथितं कथयन्ति सौरभमिदं मनीषिणः ॥ ६ ॥

S S ॥ ॥ S S ॥ S S ॥ S S ॥ S S ॥ S S ॥

त्रयमिति । चेत् इह पदत्रयम् अर्थात् पृथमद्वितीयचतुर्थपदानि उद्भूतासदृशम् एव उद्भूतालक्षणघटितानि एव स्युः तृतीयं पदं रगणभगणभगणगुरुभिः ग्रथितं सद् अन्यथा जायते तर्हि मनीषिणः इदम् सौरभनामकं वृत्तं कथयन्ति ॥ ६ ॥ अस्यापि कथितोद्भूतावत्पञ्च भेदाः स्पष्टम् ।

ललितम्—

नयुगं सकारयुगलं च भवति चरणे तृतीयके ।

॥ S ॥ S ॥ S ॥ S ॥ ॥ ॥ S ॥ S S ॥

अहिपति भणितमिदं ललितं यदि शेषमस्य सकलं यथोद्भूता ॥७॥

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ S ॥ S ॥ ॥ S S ॥ S ॥ ॥ ॥ S ॥

नेति । यदि अस्य तृतीयके चरणे द्वौ नगणौ द्वौ सगणौ च स्यातां शेषं सकलं यथा उद्भूता तथा स्यात् अर्थात् पृथमद्वितीयचतुर्थपदानि उद्भूतालक्षणललितानि स्युः तदा इदम् अहिपतिभणितं ललितनामकं वृत्तमभवति ॥ ७ ॥ अस्यापि यथा वैतालीकं तथैव भेदाः, स्पष्टम् ।

प्रथमे चरणं च सौ जगौ वैतालीकमिदं द्वितीयके ।

॥ S ॥ S ॥ S ॥ S S S ॥ S S ॥ S S ॥

मसजगुक्तृतीयके च नौ रत्नगास्तुयेपदे मभरा जगौ ॥ ८ ॥

1 1 1 1 5 5 1 5 1 1 5 5 1 5 1 5 5

प्रथम इति । चेत् प्रथमे चरणे द्वौ सगणौ जगणगुरु च स्याता-
म्, द्वितीये चरणे सगणसगणजगणगुरुः स्युः, तृतीये चरणे द्वौ नग-
णौ रगणलघुगुरुवच्च स्युः, चतुर्थे पादे सगणभगणरगणलघुगुरुः स्युः,
तर्हि इदं वैतालिकनामकं वृत्तं बोध्यम् ॥ ८ ॥

वर्तिकाविलसितम्—

आदितो यदि रथोद्धतापदे स्वागतापदमनन्तरमेव ।

5 1 5 1 5 1 5 1 1 1 5 1 5 1 5 1 5 1 5 1

तदनु भाविनीछन्दसःपदं वर्तिकाविलसितं रनौ रौ नतः ॥ ९ ॥

1 1 5 1 5 1 1 5 1 5 1 1 5 1 1 5 1 5 1 5

आदित इति । यदि प्रथमचरणे रथोद्धतावृत्तलक्षणं स्यात् द्वितीय-
चरणे स्वागतावृत्तलक्षणं स्यात्, तृतीयचरणे भाविनीवृत्तलक्षणं
स्यात्, चतुर्थे चरणे रगणनगणौ द्वौ रगणौ च स्याताम्, तर्हि वर्ति-
काविलसितं नाम वृत्तं स्यात् ॥ ९ ॥

चिरकरका—

प्रथमे समजं गुरुर्भवेत् सभरा लो गुरु च द्वितीयके ।

1 1 5 1 5 1 5 1 5 1 1 5 5 1 5 1 5 1 5

चेत्स्युस्तजरास्तृतीयके चिरकरका नजराश्चतुर्थके ॥ १० ॥

5 5 1 5 1 5 1 5 1 1 1 5 1 1 5 1 5 1 5

प्रथम इति । चेत् प्रथमे पादे द्वौ सगणौ जगणगुरु च स्याताम्
द्वितीये पादे सगणभगणरगणलघुगुरुः स्युः, तृतीये पादे सगणजगण-
रगणाः स्युः, चतुर्थे पादे नगणजगणौ जगणरगणौ च स्याताम्, तर्हि
चिरकरकानामकं वृत्तं भवेत् ॥ १० ॥

भौजङ्गम्—

प्रथमे ससजं गुरु द्वितीये सनजा रगणयकारकौ तथा तृतीये ।

1 1 5 1 5 1 5 1 5 1 1 5 1 1 5 1 5 1 5

नयुगमसङ्गाद्यदि च चतुर्थके मोनोनोनमगणगुरुरपि च भौजङ्गं स्यात्

1 1 1 1 5 1 1 1 5 1 5 5 5 5 1 1 1 1 1 1 5 5 5

प्रथमे इति । यदि प्रथमे पादे द्वौ सगणौ एकः जगणः द्वौ गुरु च
स्याताम्, तथा द्वितीये पादे सगणनगणजगणरगणाः स्युः, तथा
तृतीये पादे द्वौ नगणौ भगणसगणलघुगुरुवच्च स्युः, तथा चतुर्थे पादे
सगणनगणौ द्वौ सगणौ सगणगुरु च स्याताम्, तर्हि भौजङ्गनामकं वृत्तं
स्यात् ॥ ११ ॥

दरदपूरम्—

नयुगलसलगुरवो मुखे सभनारश्च यदि तदनन्तरम् ।

|||| | ||| S | S | | S S | | ||| S | S

तदनु च नोजभौ जगणर्गौ ततः त्रैरो नगगुरवो भवेद्दरदपूरम् ॥१२॥

|||| S | S | | | S | S | S | | | S | S | | | S S

नेति । यदि पृथमपादे द्वौ नगणौ सगणलघुगुरवश्च स्युः द्वितीये पादे सगणभगणनगणरगणाः स्युः तृतीये पादे नगणजगणभगणजगणगुरवः स्युः चतुर्थे पादे तगणनगणनगणाः द्वौ गुरु च स्याताम्, तर्हि दरदपूरनामकं वृत्तं भवेत् ॥ १२ ॥

कलम्बडम्बरम्—

नगणभौ भगणो रगणो यकार आदौ

||| S | | S | | S | S | S | S

सभसा जो रगणगुरु यदा द्वितीयपादे ।

| | S | S | | | S | S | S | S | S

नयुगलमपि रेफजौ रगौ तृतीयपादे ।

||||| S | S | S | S | S | S

तुर्थे मो नजरयगाः कलम्बडम्बरं तत् स्यात् ॥ १३ ॥

S S S | | | S | S | S | S | S

नेति । यदा आदौ पृथमपादे नगणभगणौ भगणरगणमगणाश्च स्युः द्वितीयपादे सगणभगणसगणजगणरगणगुरवः स्युः तृतीयपादे द्वौ मगणौ रगणजगणरगणगुरवश्च स्युः चतुर्थपादे मगणनगणजगणरगणयगणगुरवः स्युः, तत् तर्हि कलम्बडम्बरनामकं वृत्तं स्यात् ॥ १३ ॥

शरक्षामा—

नगणभौ जरगणौ यदा मुखे सभजारेफसगणौ द्वितीयके च ततः ।

||| S | | | S | S | S | | S S | | S | S | S | | S

भोनमजगणगुरवश्चतुर्थके भोनः सो जगणमगणौ भवेच्छरक्षामा १४

S | | | | | | S | S | S | S S S | | | | S | S | S S S

नेति । यदा मुखे पृथमपादे नगणभगणजगणरगणाः स्युः द्वितीये पादे सगणभगणजगणरगणसगणाः ततः तृतीयपादे मगणनगणसगणजगणगुरवः स्युः चतुर्थपादे मगणनगणसगणजगणरगणाः स्युः, तर्हि शरक्षामानामकं वृत्तं भवेत् ॥ १४ ॥

उपवैतालिकम्—

ईशाम्गीसहस्रा यत्र पादाः चेत्स्युस्त्रयः किल पादस्तृतीयः ।

वीरासिकागुल्य इहास्ति केवलं वृत्तं भवेदुपवैतालिकं तत् ॥ १५ ॥

परार्थिनी—*Prarthini*.

11 11 5 5 1 1 5 1 5 5 1 5 1 5

5 11 5 5 5 1 1 5 4 5 1 1 5 1 5 1 5 5

उद्देश्य—

1 1 1 1 5 1 1 1 5 . 1 1 2 3 1 1 1 1 5

1 1 1 1 1 1 1 1 1 S S S S 1 1 1 1 1 1 1

महातुरा—

1	1	5	1	1	1	5	1	5	1	1	5	1	1	1	5	1	5
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

5 5 1 1 5 1 1 1 5 1 5 5 5 1 1 1 5 1 5 1 5

सम्यग्देहा—

1 1 1 1 1 1 1 5 1 1 1 1 5 \$ \$ \$ 1 1 1 1 1 1 1 1 5

भः सजगणगास्तृतीयके मन्देहा स्तौ रश्चतुर्थके ॥ १९ ॥

S | I I I S | S I S S S S S I S I S

नेति । यदि मुखे प्रथमे पादे द्वौ नगणौ भगणसगणौ च स्याताम् ततः द्वितीये पादे भगणनगणौ नगणलघुगुरवश्च स्युः तृतीयके पादे भगणसगणजगणगुरवः स्युः चतुर्थके पादे भगणनगणरगणाः स्युः, तर्हि मन्देहानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १९ ॥

नेदिष्ठा—

आदौ स्युर्मनभला गुरु यदा नगणयकारौ जभौ ततो गुरुयुग्मम् ।

S S S I I I S I I I S I I I S S I S I S I S S

तोनोरनगणगास्तृतीयचरणे नेदिष्ठामनजनयाभवति च चतुर्थे ॥ २० ॥

S S I I I I S I S I I I S S S I I I I S I I I I S S

आदाविति । यदा आदौ प्रथमचरणे भगणनगणभगणलघुगुरवः स्युः ततः द्वितीयचरणे नगणयगणजगणभगणाः द्वौ गुरु च स्याताम् तृतीयचरणे तगणनगणरगणनगणगुरवः स्युः चतुर्थे चरणे भगणनगणजगणनगणयगणाः स्युः, तर्हि नेदिष्ठानामकं वृत्तं भवति ॥ २० ॥

विशकण्ठी—

प्रथमतो नभरा यदा । तदनन्तरमत्र सौ जगौ ।

I I I S I I S I S I I S I S I S I S

नयुगलरलगास्तृतीयके विशकण्ठीसभसजगाश्चतुर्थके ॥ २१ ॥

I I I I I S S S I S I I S S I I I I S I S I S

प्रथमत इति । यदा अत्र प्रथमे पादे नगणभगणाः स्युः तदनन्तरम् द्वितीये पादे द्वौ सगणौ जगणगुरु च स्याताम् तृतीयके द्वौ नगणौ रगणलघुगुरवश्च स्युः चतुर्थके सगणभगणसगणजगणगुरवः स्युः, तदा विशकण्ठीनामकं वृत्तं बोध्यम् ॥ २१ ॥

मञ्जिष्ठा—

प्रथमे यदि तारकवृत्तपदं स्यात् तदनन्तरं च कलहंसपदं चेत् ।

I I S I I I I S I I S S I I S I S I I S I S S

तदनन्तरं च यदि मञ्जुमाषिणी मञ्जिष्ठा भवति ततः प्रहर्षिणी चेत् २२

I I S I S I I I S I S I S S I S I I I S I S I S S

प्रथम इति । यदि प्रथमे पादे तारकवृत्तलक्षणं स्यात् चेत् तदनन्तरं द्वितीये पादे कलहंसवृत्तलक्षणं स्यात् चेत् तदनन्तरं तृतीये पादे मञ्जुमाषिणीवृत्तलक्षणं स्यात् चेत् ततः चतुर्थे पादे प्रहर्षिणीवृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि मञ्जिष्ठानामकं वृत्तं भवति ॥ २२ ॥

11115 11 5113 5 3115 11 51

11111111511 22 30000 015 005 2

1 1 1 1 5 1 1 5 5 5 5 1 1 1 1 1 1 5 5 1 5

S S I I I I S S I I S I I I S S S

1 1 1 1 1 1 5 5 1 1 5 1 5 1 1 1 5 1 1 5 1 5

1 1 1 1 5 5 1 1 1 1 5 1 5 1 1 5 5 1 1 1 5 5

1111 111 11 15 1 S 111 11111 15 25

S S I I I S I S I S S I I I I S I S I S

प्रथमत इति । यदा इह प्रथमे पादे विराधिना वृत्तलक्षणं भवति
द्वितीये पादे विरला वृत्तलक्षणं भवति तृतीये पादे नीला वृत्तलक्षणं भ-

लक्षणं स्यात् चतुर्थपादे वाकारवन्तुललक्षणं स्यात्, तर्हि सुप्रदत्ता-
मकं वृत्तमवाध्यम् ॥ ३० ॥

मङ्गुलमनिका—

इह चरणे प्रथमे सुमुखी तत्परता यदि विप्रमुखी ॥

भवति तत्परतश्च अत्र मङ्गुलमनिका ततः स्तरकम् ॥ ३१ ॥

इति । यदि इह प्रथमे चरणे सुमुखीवृत्तलक्षणं स्यात् तत्परतः
द्वितीये चरणे विप्रमुखीवृत्तलक्षणं स्यात् तत्परतः तृतीये चरणे
शरद्वृत्तलक्षणं स्यात् ततः चतुर्थे चरणे स्तरकवृत्तलक्षणं स्यात्,
तदा मङ्गुलमनिकानामकं वृत्तं भवति ॥ ३१ ॥

युतकम्—

उपकारिकाचरणे यदा प्रथमेऽत्र अट्टामिनी तदनन्तरं भवतीति ॥

हेममिहिका चरणे भवेदितरत्र भवति युतकं चरणे पदे मितमस्ति ३२

उपेति । यदा अत्र प्रथमे चरणे उपकारिकावृत्तलक्षणं भवति तदनन्तरं
द्वितीये चरणे अट्टासिनीवृत्तलक्षणं भवति इतरत्र तृतीये चरणे हेममि-
हिकावृत्तलक्षणं भवेत्, चरणे पदे मितमस्य भवेत् तदा युतकनामकं
वृत्तं भवति ॥ ३२ ॥

पिशङ्गि—

यदि कुररीकृताऽत्र चरणे प्रथमे स्याद्वलीलता च तदनन्तरतः ॥

चेदथ तृतीयके भवति कारविणी पिशङ्गि चतुर्थके भवति काकिणिका ३३

यदीति अत्र यदि प्रथमे चरणे कुररीकृतवृत्तलक्षणं स्यात् तद-
नन्तरतः द्वितीये पदे लवलीलतावृत्तलक्षणं स्यात् अथ चेत् तृतीयके
पदे कारविणीवृत्तलक्षणं भवति तथा चतुर्थे चरणे काकिणिकावृ-
त्तलक्षणं भवति, तदा पिशङ्गिनामकं वृत्तं भवति ॥ ३३ ॥

उपनयनम्—

प्रथमचरणगा प्रहरणकलिका अर्धकुसुमिता यदि भवति ततः ।

तदनन्तरः किल वरिवसिता व्यायोगिवती चरणे उपनयनम् ॥ ३४ ॥

प्रथमेति । यदि प्रथमे चरणे प्रहरणकलिकावृत्तलक्षणं भवति
ततः द्वितीयचरणे अर्धकुसुमितावृत्तलक्षणं भवति तदनन्तरतः तृतीये
पदे वरिवसितावृत्तलक्षणं भवति चरणे पदे व्यायोगिवतीवृत्तलक्षणं भ-
वति, तर्हि उपनयननामकं वृत्तं भवति ॥ ३४ ॥

सुद्वयम्—

मणिहंसवृत्तमथो यदा प्रथमे पदे

अत्र द्वितीयपदे भवेदलिकालिका ॥

स्यादिह मयूवदना तृतीयपदे तथा ।

भवति मृदवं तरवारिका च चतुर्थकम् ॥ ३५ ॥

मणिहंसेति । इह यदा यत्र प्रथमे पदे मणिहंसवृत्तलक्षणं भवेत्
अथो द्वितीयपदे अलिकालिकावृत्तलक्षणं भवेत् तथा तृतीयपदे मयू-
वदनावृत्तलक्षणं स्यात् च पुनः चतुर्थपदे तरवारिकावृत्तलक्षणं स्यात्,
तर्हि तत् वृत्तं मृदवनामकं भवति ॥ ३५ ॥

अगाधिका—

चेत्स्यात्प्रथमे रवोन्मुखी वृत्तं शुद्धविराड्द्वितुर्ययोः ॥

सहजा च भवेत्तृतीयके वृत्तं नाम भवेदगाधिका ॥ ३६ ॥

चेदिति । चेत् प्रथमे पदे रवोन्मुखीवृत्तलक्षणं स्यात् द्वितीयचतु-
र्थपादयोः शुद्धविराड्वृत्तलक्षणं स्यात् तृतीये पादे सहजावृत्तलक्षणं
भवेत्, तर्हि अगाधिकानाम वृत्तं भवेत् ॥ ३६ ॥

अनुसूयम्—

प्रथमचरणं चेन्मालिनीवृत्तमेतत्

पुष्पशकटिकेयं यत्र पादे द्वितीये ॥

सरमाशरणी चासौ तृतीये चतुर्थे

स्याद्भाजनशीलावृत्तमत्रानुसूयम् ॥ ३७ ॥

प्रथमेति । अत्र वर्णविषमवृत्तप्रकरणे चेत् वृत्ते प्रथमे चरणे मालि-
नीवृत्तलक्षणं स्यात् द्वितीये पादे पुष्पशकटिकावृत्तलक्षणं स्यात् तृ-
तीये पादे सरमाशरणीवृत्तलक्षणं स्यात् चतुर्थे पादे भाजनशीलावृत्त-
लक्षणं स्यात्, तर्हि तद्वृत्तम् अनुसूयनामकं स्यात् ॥ ३७ ॥

अत्सर—

प्रमिताक्षरात्र चरणे प्रथमे जिह्वाशया च तदनन्तरतः ॥

नीलगिरिका यदि तृतीयपदे विकत्यनमत्सरभवेच्चरमे ॥ ३८ ॥

प्रमितेति । यदि अत्र प्रथमे चरमे प्रमिताक्षरावृत्तलक्षणं स्यात्
तदनन्तरतः द्वितीये पदे जिह्वाशयावृत्तलक्षणं स्यात् तृतीयपदे नील-
गिरिकावृत्तलक्षणं स्यात् चरमे पदे विकत्यनवृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि
अत्सरनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ३८ ॥

भुवनविरतिः—

द्रुतपदं यदि पदे प्रथमे स्यात् स्वागता च तदनन्तरतश्चेत् ॥

अनन्तरमिह भवेदुपधानं भुवनविरतिरपरत्र चण्डी ॥ ३९ ॥

द्वतपदमिति । इह यदि प्रथमे पदे द्वतपदवृत्तलक्षणं स्यात् चेत्
तदनन्तरतः द्वितीये पदे स्वागतावृत्तलक्षणं स्यात् यदि अनन्तरम् तृ-
तीये पदे उपधानवृत्तलक्षणं स्यात् अपरत्र चतुर्थे पदे चतुर्थेवृत्तलक्षणं
स्यात्, तर्हि भुवनविरतिनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ३९ ॥

नतभृगु—

आदावत्र भ्रमरविलासिता परतश्चेत्याद्रमिकपरिविता ।

भवति तृतीये मदनजवतिका वीरणमाला नतभृगु चरमे ॥ ४० ॥

आदाविति । चेत् अत्र आदौ प्रथमचरणे भ्रमरविलसितावृत्तलक्षणं
स्यात् परतः द्वितीयपादे रमिकपरिवितावृत्तलक्षणं स्यात् तृतीये
पादे मदनजवतिकावृत्तलक्षणं स्यात् चरमे चतुर्थे पादे वीरणमाला-
वृत्तलक्षणं स्यात् तर्हि नतभृगुनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ४० ॥

कामकलशिका—

विमला प्रथमे पदे यदा स्यात् विषया चेतदनन्तरं तृतीये ॥

स्याल्लजवती चतुर्थपादे कामकलशिका त्वमन्दपादः ॥ ४१ ॥

विमलेति । यदा प्रथमे पदे विमलावृत्तलक्षणं स्यात् चेत् तदनन्तर
द्वितीये पदे अधिरावृत्तलक्षणं स्यात् तृतीये पदे लजवतीवृत्तलक्षणं
स्यात् चतुर्थपादे त्वमन्दपादवृत्तलक्षणं स्यात्, तदा कामकलशिका
नामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ४१ ॥

नगोनिता—

नाराचिका यदा मुखे द्वितुर्थयोः प्रमाणिका ॥

चामरं तृतीयके भवेत्तदा नगोनिता ॥ ४२ ॥

नाराचिकेति । यदा मुखे प्रथमपदे नाराचिकावृत्तलक्षणं स्यात्
द्वितीयचतुर्थयोः पादयोः प्रमाणिकावृत्तलक्षणं स्यात् तृतीये पदे चाम-
रवृत्तलक्षणं स्यात्, तदा नगोनितानामकं वृत्तं भवेत् ॥ ४२ ॥

मखिण्यकम्—

इह भवति मुखे सुभद्रिका यदि सोधुचरणे द्वितीयके ॥

सहजा च भवेत्तृतीयके तुर्थे चापि विगणमणित्यकम् ॥ ४३ ॥

इहेति । इह विषमवृत्तप्रकरणे यदि मुखे प्रथमे पदे सुभद्रिकावृत्त-
लक्षणं भवेत् द्वितीये चरणे सोधुवृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि मखिण्य-
नामकं वृत्तं भवेत् ॥ ४३ ॥

अहानिगा—

नाराचिका यदा मुखे द्वितुर्थयोः प्रमाणिका ॥

श्रद्धा तृतीयपदे तदा भवेदहानिगा ॥ ४४ ॥

नारानिकेति । यदा मुञ्चे प्रथमे पदे नाराचिकावृत्तलक्षणं स्यात् द्वितीयचतुर्थयोः पादयोः प्रमाणिकावृत्तलक्षणं स्यात् तृतीयपदे श्रद्धावृत्तलक्षणं स्यात्, तदा अहानिगानामकं वृत्तं भवेत् ॥ ४४ ॥

शर्म—

प्रथममथ यदि दमनकं तदनु भवेच्चरितगतिः ।

तत्परतः प्रियतिलका शर्म तदनु कृतमणिता ॥ ४५ ॥

प्रथममिति । यदि प्रथमपदे दमनकवृत्तलक्षणं स्यात् तदनु द्वितीयपदे त्वरितगतिवृत्तलक्षणं भवेत् तत्परतः तृतीयपदे प्रियतिलकावृत्तलक्षणं भवेत् तदनु चतुर्थपदे कृतमणितावृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि शर्मनामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ४५ ॥

नालीका—

प्रथमे सहजा पदे भवेदिह सीधुस्तदनन्तरं यदा ॥

पादे परतो रवोन्मुखी नालीका च विराट् चतुर्थके ॥ ४६ ॥

प्रथम इति । यदा प्रथमे पदे सहजावृत्तलक्षणं भवेत् तदनन्तरं द्वितीये पदे सीधुवृत्तलक्षणं स्यात् परतः तृतीये पादे रवोन्मुखीवृत्तलक्षणं स्यात् चतुर्थपादे विराट् वृत्तलक्षणं भवेत्, तदा नालीकानामकं वृत्तं बोध्यम् ॥ ४६ ॥

नयनपाली—

कुम्भोष्णीसा प्रथमके चरणे चेत् नीरान्तिकं भवति तत्परतस्तत् ॥

द्रुतपदं तदनु यत्र चतुर्थे यदि नयमालिनी नयनपाली ॥ ४७ ॥

कुम्भोष्णीति । चेत् यत्र प्रथमे चरणे कुम्भोष्णीवृत्तलक्षणं भवति तत्परतः द्वितीये पदे नीरान्तिकवृत्तलक्षणं भवति तदनु तृतीयपदे द्रुतपदवृत्तलक्षणं भवति चतुर्थे पदे यदि नयमालिनीवृत्तलक्षणं भवति, तत् तर्हि नयनपालीनामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ४७ ॥

छेकवती—

मोदकवृत्तमयो प्रथमे यदि ततो भवतीह च मौक्तिकदाम ॥

अपि तोटकवृत्तमनन्तरतः छेकवती खलु दोषकपन्ते ॥ ४८ ॥

मोदकेति । इह यदि प्रथमपदे मोदकवृत्तलक्षणं स्यात् ततः द्वितीये पदे मौक्तिकदामवृत्तलक्षणं स्यात् अनन्तरतः तृतीये पदे तोटकवृत्तलक्षणं स्यात् अन्ते चतुर्थे पदे दोषकवृत्तलक्षणं स्यात्, तर्हि छेकवतीनामकं वृत्तं भवेत् ॥ ४८ ॥

नगोपमा—

पूर्वं किल चेद्वेदान्मुखी तन्पश्चाद्भवतीह चेदिमाद ॥

भूयः परतो रवान्मुखी चरमे सीधुरियं नगोपमा ॥ ४९ ॥

पूर्वमिति । इह चेत् पूर्वमे प्रथमे पदे रवान्मुखीवृत्तलक्षणं स्यात् , तत्पश्चात् द्वितीये पदे विराड्वृत्तलक्षणं स्यात् परतः तृतीये पदे भूयः पुनः रवान्मुखीवृत्तलक्षणं स्यात् , चरमे पदे सीधुवृत्तलक्षणं स्यात् , तर्हि इयं नगोपमा नाम भवति ॥ ४९ ॥

सौराङ्गी—

प्रथमे सहजा पदे भवेदिह सीधुस्तदनन्तरं पदा ।

सहजा तदनन्तरं पुनः सौराङ्गी चरमे विरादिदम् ॥ ५० ॥

प्रथम इति । इह यदा प्रथमे पदे सहजावृत्तलक्षणं भवेत् तदनन्तरं द्वितीये पदे सीधुवृत्तलक्षणं स्यात् तदनन्तरं तृतीये पदे पुनः सहजावृत्तलक्षणं भवेत् चरमे चतुर्थे पदे विराड्वृत्तलक्षणं भवेत् , तर्हि इदम् सौराङ्गीनामकं वृत्तं स्यात् ॥ ५० ॥

॥ इति वर्णविषयमवृत्तानि ॥

अथ पदचतुस्त्वंप्रकरणम् ।

यत्र प्रथमपादोऽष्टाक्षरः द्वितीयो द्वादशाक्षरः तृतीयः षोडशाक्षरः चतुर्थः विंशत्यक्षरः, तद्वृत्तं पदचतुस्त्वंभिर्धौ बोध्यम् अत्र गुरुलघु-नियमो नास्ति ॥ १ ॥

अत्रैव चेत्प्रतिपादं सर्वे वर्णाः लघवः स्युः अन्ते च द्वौ गुरु स्याताम् अर्थात् प्रथमे पदे षड् लघवः द्वौ गुरु द्वितीये दश लघवः द्वौ गुरु तृतीये चतुर्दश लघवः द्वौ गुरु चतुर्थे अष्टादश लघवः द्वौ गुरु स्याताम् , तर्हि इदम् अष्टोडनामकं वृत्तं भवति ॥ २ ॥

एवं यत्र प्रथमे पादे पूर्वं द्वौ गुरु ततः षड् लघवः स्युः द्वितीये पादे पूर्वं द्वौ गुरु ततो दश लघवः तृतीये पादे पूर्वं द्वौ गुरु ततश्चतुर्दश लघवः चतुर्थे पादे पूर्वं द्वौ गुरु ततोऽष्टादश लघवः स्युः तन् प्रत्यापोडनामकं वृत्तमभवति एवमस्यैव वृत्तस्य चतुर्षु पादेषु यदा आदावन्ते च द्वौ गुरु भवतः तदापीदं वृत्तं प्रत्यापोडनामकमेव भवति अस्मिन्नेवापीदे वृत्ते प्रथमपादो द्वादशाक्षरः द्वितीयपादोऽष्टाक्षरः इतरत्सर्वं पूर्ववत् स्यात् , तर्हि इदं कलिकानामकं वृत्तं भवति ॥ ३ ॥

पिङ्गलसूत्रे मञ्जरीति नामा अस्मिन्नेवापीडे प्रथमपादः द्वादशाक्षरः भवेत् द्वितीयपादः षोडशाक्षरः तृतीयपादोऽष्टाक्षरः चतुर्थः विंशत्यक्षरः स्यात्, तर्हि इदं लघलीनामकं वृत्तं भवति,

अस्मिन्नेवापीडे प्रथमपादः द्वादशाक्षरः द्वितीयः षोडशाक्षरः तृतीयः विंशत्यक्षरः चतुर्थः अष्टाक्षरः स्यात्, तर्हि इदं अमृतधारानामकं वृत्तं भवति एवमप्रत्यापीडभेदा अपि ज्ञेयाः इति पदचतुर्ध्वप्रकरणम् ।

अथ उपस्थितप्रचुपितप्रकरणम् ।

यदि प्रथमपादे मगणसगणभगणाः द्वौ गुरु च स्याताम् द्वितीये पादे सगणनगणजगणरगणगुरवः स्युः तृतीये पादे द्वौ नणौ एकः सगणः स्यात् चतुर्थे च त्रयः नगणाः जगणयगणौ च स्याताम् तथा प्रथमचरणान्ते एव विरामः स्यात् अन्यश्चरणत्रयम् एकीकृतं स्यात्, तर्हि इदं उपस्थितप्रचुपितनामकं वृत्तं बोध्यम् ॥ १ ॥

अस्मिन्नेव वृत्ते चेत् तृतीयः पादः द्वाभ्यां नगणाभ्याम् सगणनगणाभ्याम् पुनर्द्वाभ्यां नगणाभ्याञ्च रचितः स्यात् । प्रथमद्वितीयचतुर्थपादाः पूर्ववत्स्युः, तर्हि इदं वर्धमाननामकं वृत्तं भवति ॥ २ ॥

अस्मिन्नेव वृत्ते चेतृतीयः पादः तगणजगणरगणौ रचितः स्यात् अन्यत्पूर्ववद्भवेत्, तर्हि इदं शुद्धविराडापभनामकं वृत्तं भवति ॥ ३ ॥

अस्मिन्नेव वृत्ते प्रथमपादान्ते एव यदि यतिः स्यात् अन्यत्पादत्रयं चैकीकृतं स्यात्, तर्हि आपभनामवृत्तं भवति तथा प्रतिपादान्तं विरतौ सत्यां शुद्धविराड् नामकं वृत्तं भवति इति केचित् ॥ ४ ॥

अथानुष्टुप्प्रकरणम् ।

भवत्यर्धसमं वक्त्रं विषमं च कदाचन ।

तथोर्द्वयोरुपान्तेऽत्र छन्दस्तदधुनोच्यते ॥

भवतीति । वक्त्रम् अर्धसमम् भवति इदं च सामान्यशास्त्रम्, कदाचन वक्त्रं विषमम् अपि भवति इदं समस्याप्युपलक्षणम् तयोः द्वयोः अर्धसमविषमयोः उपान्ते यच्छन्दः भवति अधुना अत्र तच्छन्द उच्यते ॥ १ ॥

वक्त्रं युग्म्यां मगौ स्यातामन्धेर्योऽनुष्टु भिरुयातम् ॥ २ ॥

चेत् युग्म्यां मगौ मगणगुरु स्याताम् तथा अन्धेः वर्णाचतुष्टयात् अमन्तरम् इति यावत् यः सगणः स्यात्, तर्हि अनुष्टुमि अनुष्टुप्प्र-

प्रयोगे प्रायिकं पादुः केऽप्येतदुक्तसंज्ञम् ।

लोकेऽनुष्टुभिति स्यात् तस्याष्टाक्षरा कृता ॥ ३ ॥

प्रयोग इति । केऽपि आचार्याः एतत् वक्ष्यन्तस्य प्रयोगे इत्यहरे प्रायिकं पादुः इदं वक्ष्यं लोके अनुष्टुभिति नाम्नायातम् तस्य अनुष्टुभपरपर्यायस्य वक्ष्यस्य अष्टाक्षरा प्रतिपादमिति यावत् कृता ३॥

वृत्तमेतत्क चिल्लोके दृश्यतेऽनाऽम्ब नोदिताः ।

भेदा वक्रमुखाणां च छन्दसामपि तादृशम् ॥ ४ ॥

वृत्तमिति । एतत् अनुष्टुप्संज्ञकम् वृत्तं लोके कश्चित् दृश्यते एतत् लोके प्रसिद्धमस्तीति यावत् अतः प्रसिद्धत्वात् अस्य भेदाः न उदिताः उक्ताः च- तथा तादृशम् वक्रमुखाणाम् वक्रादीनां छन्दसाम् अपि भेदाः न उदिताः प्रसिद्धत्वादेवेति यावत् ॥ ४ ॥

पञ्चमं लघु सर्वत्र समम् दिवतुर्थयोः

षष्ठं गुरु यथावस्थमन्यद्वक्ते त्वनुष्टुभि ॥ ५ ॥

पञ्चममिति । अनुष्टुभि अनुष्टुप्संज्ञके वक्ष्यं तु सर्वत्र चतुर्षु पादेषु पञ्चमम् अक्षरं लघु भवति, षष्ठम् अक्षरम् गुरु भवति, द्वि- तुर्ययोः द्वितीयतुर्ययोः पादयोः समम् अक्षरं लघु भवति । द्विचतुर्थयो- रिति कथनेन प्रथमतुर्थयोः समम् गुरु भवतीति सिद्धम् । अन्यत् अक्षरं यथावस्थं भवति, इदम् अनुष्टुप्वृत्तस्य सामान्यलक्षणं बोध्यम् ॥ ५ ॥

वक्रं नाद्याक्षमौ स्यातामन्वेर्वोऽनुष्टुभि स्यात्तम् ॥ ६ ॥

५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

वक्रमिति । चेत् आद्याद् अक्षरात् अनन्तरं तसौ तगणसगणौ न स्याताम्, तथा अन्धेः अक्षरचतुष्टयात् अनन्तरं यः यगणः स्यात् प्रतिपादमिति यावत्, तर्हि अनुष्टुभि अनुष्टुप्प्रकरणे वक्ष्यसंज्ञकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ ६ ॥

युजोर्जेन सरिङ्गर्तुः पथ्यावक्रं प्रकीर्तितम् ॥ ७ ॥

१ ५ ५ १ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

युजोरिति । युजोः समपादयोः सरिङ्गर्तुः अक्षरचतुष्टयात्परतः जेन जगण्जेन सह योगः स्यात् इति शेषः, तर्हि पथ्यावक्रनामकं वृत्तं भवेत्, इतद्वत् पूर्ववत् ॥ ७ ॥

ओजयोर्जेन वारिधेस्तदेव विपरीतादि ॥ ८ ॥

५ १ ५ ५ १ ५ ५ ५ १ ५ ५ ५ १ ५ ५ ५

भोजयोरिति । भोजयोः विषमपादयोः वारिधेः अक्षरचतुष्टयात्परतः
 जेन जगथेन सह योगः स्यात् इति शेषः इतरत्सर्वं पूर्ववत् तदा विप-
 रीतपञ्चावकत्रं नाम वृत्तं भवेत् ॥ ८ ॥

चपलावक्रमयुजोर्नकारश्चेत्पयोराशेः ॥ ९ ॥

1 1 S S | S | S | S S S | S S S

चपलेति । चेत् अयुजाः विषमपादयोः पयोराशेः अक्षरचतुष्टया-
त्परतः नकारः नगण्यः स्यात् इतरत्सर्वं तदेव तदा चपलाचक्रनामकं
वृत्तं स्यात् ॥ ९ ॥

यस्यां कः सप्तमो युग्मे सा युग्मविपुला मता ॥ १० ॥

5 5 5 5 | 5 5 5 5 5 | | | 5 | 5

यस्यामिति । यस्यां अनुष्टुभि युग्मे समपादयोः सप्तमः वर्णः इति यावत् , लः लघुः स्यात् अन्यत्तदेव सर्वम् सा युग्मविपुला नाम मता । इदं वृत्तं पथ्यायक्रमेव केवलम् युग्मविपुलेति नामान्तरनिर्देशार्थमेव पुनः प्रकारान्तरणोक्तमत्रेति यावत् विपुलाप्रकरणस्यारभ्यमाख्यत्वात्तदादौ युग्मविपुलानामनिर्देशः कृतः इति ज्ञेयम् ॥ १० ॥

सैतवस्यास्त्रिलेष्वपि ॥ ११ ॥

S I S S I I

सैतवस्येति । चेत् अखिलेषु चतुर्षु पादेषु अपि सप्तमः वर्णः लघुः
 स्यात्, तर्हि सैतवस्य आचार्यस्य मते सा एव युग्मविपुला एव वृत्तं
 भवेत् ॥ ११ ॥

भेनाविधतो भाद्रिपुष्पा ॥ १२ ॥

S S | S S | S

भेनेति । चेत् प्रतिपादं वर्णचतुष्टयात् परतः भेन भगवन्नेन सह योगः
स्वात् इति शेषः भाद्रिपुला भविपुलासंज्ञकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ १२ ॥

नोऽम्बुघेश्वरविपुला ॥ १३ ॥

S I S S I I S

न इति । चेत् प्रतिपादं वर्णचतुष्टयात्परतः नः नगसः स्यात्, तर्हि
नदिपुलानामकं कृत्वा ज्ञेयम् ॥ १३ ॥

तोऽन्धेस्तत्पूर्वाऽन्या भवेत् ॥ १४ ॥

5 5 1 55 55 1 5

त इति । चेत् प्रतिपादं वर्णचतुष्टयात्परतः तः तगणः स्यात्, तर्हि
तत्पूर्वात्तपूर्वाग्रन्या विपुला तद्विपुलानामकमिति यावत् वृत्तं बोध्यम् ॥१॥

रेफोऽब्धेस्तत्पूर्विका स्यात् ॥ १५ ॥

53 51 51 5

रेफ इति । चेत् प्रतिपादं वर्णचतुष्टयात्परतः रेफः स्यात् । तदा
तत्पूर्विका रपूर्विका रविपुलानामकमिति यावत् वृत्तं स्यात् ॥ १५ ॥

मविपुलाऽब्धेर्मधेऽस्यात् ॥ १६ ॥

॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥

मविपुलेति । चेत् प्रतिपादं वर्णचतुष्टयात्परतः मः मगलः स्यात् ।
तर्हि मविपुलानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १६ ॥

यविपुला यकारोऽब्धेः ॥ १७ ॥

॥ १६ ॥ १६ ॥ १६ ॥

मविपुलेति । चेत् प्रतिपादं वर्णचतुष्टयात्परतः यकारः यगलः
स्यात् । तर्हि यविपुलानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १७ ॥

मविपुला मगणोऽब्धेः ॥ १८ ॥

॥ १७ ॥ १७ ॥ १७ ॥

सविपुलेति । चेत् प्रतिपादं वर्णचतुष्टयात् परतः सगलः स्यात् ।
तर्हि सविपुलानामकं वृत्तं स्यात् ॥ १८ ॥

नविपुला नकारतः ॥ १९ ॥

॥ १८ ॥ १८ ॥ १८ ॥

जविपुलेति । चेत् प्रतिपादं वर्णचतुष्टयात् परतः जकारतः जग-
लेन सह योगः स्यात् इति शेषः तर्हि जविपुलानामकं वृत्तं ज्ञेयम् ॥ १९ ॥

इत्यादिवक्त्रप्रकरणेऽस्यानि समूहानि आशयकवृत्तमनुभू-
यात्र लिखितम् एवं सर्वं यथामति बोध्यम् एवं विरामवृत्तानि
३१ एकवर्णः ।

इत्यनुष्टुप्प्रकरणम् ॥

अथ दण्डकाः ।

अण्डवृष्टिप्रपातः—

नननयुगलमत्र चेत्सप्त रेफास्तदा दण्डकश्चद्विष्टिप्रपातो भवेत् ।

॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥

नगलेति । अत्र दण्डकप्रकरणे चेत् प्रतिपादं द्वौ नगणौ सप्त दण-
काश्च स्युः, तदा अण्डवृष्टिप्रपातो नाम दण्डको भवेत् ॥ १ ॥

प्रचितकः—

प्रचितकसमविधः स्याद्यदा नद्वयं सप्त वाः स्युस्तदा दण्डकोऽसौ

॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥

विशेषः ॥ २ ॥ ॥ २७ ॥

॥ ११ ॥

अर्थात् यत्र प्रतिपादं तत्र भगवताः एकः गुरुश्च स्यात् सः शकासननानामा
दृष्टको भवति ॥ ७ ॥

लावण्यलोलाप्लुतम्—

नवमुयकारश्च लैकेन लावण्यलोलाप्लुतनाम तद्वदकं पिङ्गको वक्ति ॥ ८ ॥

।।।। ५५।५५। ५५। ५५। ५५। ५५। ५५। ५५। ५५।

नेति । पिङ्गलः नवमुयकारैः एकेन ला लघुना च तत् नामकं लाव-
ण्यलोलाप्लुतं नाम वक्ति, अर्थात् यत्र प्रतिपादम् एको भगवः अष्टौ यग-
णाः एकः लघुश्चान्ते स्यात् सः लावण्यलोलाप्लुतनामा दृष्टको ज्ञेयः ॥ ८ ॥

आलानिकम्—

नयुगलमिह रेफतां यकाराश्च षट्संख्यकालंकमाञ्जानिकं वक्ति शेषो द्वि०

।।।।। ५५।५५। ५५। ५५। ५५। ५५। ५५। ५५। ५५। ५५।

नेति । चेत् इह प्रतिपादं द्वौ भगवौ एकः रगणः षट् यगणाः एकः
लघुश्चान्ते स्यात्, तर्हि शेषः तम् आलानिकनामकं दृष्टकं वक्ति ॥ ९ ॥

स्मारमालाकुलः—

सगणो मुखे स्याद्यकाराष्टकं लो गुरुयत्र स स्मारमालाकुलः

।। ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५

पिङ्गलप्रोदितः ॥ १० ॥ २९ ॥

५।५ ५।५

सगण इति । यत्र प्रतिपादम् मुखे आदौ एकः सगणः स्यात् ततः
अष्टौ यगणाः स्युः ततो लघुगुरु च स्याताम्, सः पिङ्गलप्रोदितः स्मा-
रमालाकुलो नाम दृष्टको बोध्यः ॥ ११ ॥ २९ ॥

बाललीलातुरः—

यच्च निजेच्छया गणदशकविनिर्मितं भवति फणीशगदिने

५। ५।

बाललीलातुरम् ॥ ११ ॥ ३० ॥

५। ५। ५। ५।

यदिति । यत् प्रतिपादं निजेच्छया कवाञ्छया दशभिः विनिर्मितं
भवति, तत् बाललीलातुरनामकं दृष्टकं फणीशन गदितम् ॥ ११ ॥ ३० ॥

अर्णः दंडकत्रिमङ्गी च—

नयुगलमिह चाष्ट रेफा षट् स्युस्तदाशेषचतुःश्रवस्त्वा-

।।।।। ५।

मिना प्रोदितोऽर्णोभिधः ॥ १२ ॥ ३० ॥

५। ५।

नेति । इह षट् प्रतिपादं द्वौ भगवौ अष्टौ रगणाश्च स्युः, तदा

अर्णोऽभिधः अर्णोनामकः दंडकः अशेषचक्षुश्चरस्स्वामिना प्रोक्षितः
अर्णोभिधः इत्यत्र अर्णशब्दः सान्तो ज्ञेयः वृत्तरत्नाकरादौ तु अर्णशब्दो-
ऽदन्तो निर्दिष्टः ॥ १२ ॥ ३० ॥

मार्द्रस्तवकः—

नगण्यकारौ भवति कषुश्चेद्वदति तदानीमहिपतिरार्द्रस्तव-

|| | | SS || | | SS || | | | S S | | | | SS | |

कमिहान्ते च ॥ १३ ॥ ३१ ॥

1 1 3 3 1

नगणेति । चेत् इह प्रतिपादं नगखयगखनगखयगखनगखयगखनग-
खयगखनगखयगखाः स्युः अन्ते च एकः लघुः भवति, तदानीम् अहि-
पतिः आर्द्रस्तबकनामकं दंडकं वदति ॥ १३ ॥ ३१ ॥

घनाक्षरम्—

षोडशतिथिविरामिगणदशकगुरुमी रचितं चरणमात्र चेद्वर्त्त घनाक्षरम्

S | | | | S | | | | S | | S | | | S | S S S | S | S

षोडशेति । चेत् अत्र चरणं षोडशतिथिविरामि गणदशकगुरुभिः
रचितं स्यात् , तर्हि घनाक्षरं नाम दशद्वयवृत्तं स्यात् अर्थात् यत्र प्रतिपादं
दश गणाः एकः गुरुश्च स्यात् षोडशभिः तथा पञ्चदशभिः वरुणैः वि-
रतिः स्यात् , तन् घनाक्षरनामकं दशद्वयवृत्तं बोध्यम् के चिदत्र अष्ट-
भिः पुनरष्टभिः पुनरष्टभिः पुनः सप्तभिः वरुणैः विरतिं वदन्ति, इदं
दशद्वयवृत्तं हिन्दीभाषाकविभिः 'कवित्त'मिति नाम्ना व्यवह्रियते ॥३३॥३॥

मनोहरणम्—

यथेच्छगणदशकलघुद्वयेन रचितं वसुवसुभिर्विरतिसन्मनोहरणमिति १४

| S | | | | | S | S | | S | | | S | | S | S | | |

यथेति । यथेच्छगणदशकेन तथा लघुद्वयेन च रचितम् अष्टमिः अष्टमिः अष्टमिः अष्टमिश्च विरतिमत् मनोहरणम् इति प्रसिद्धम् अर्थात् अत्र प्रतिपादं यथेच्छं दश गद्याः स्युः अन्ते च द्वौ लघू स्यातां तथा अष्टमिः पुनः अष्टमिः पुनः अष्टमिः पुनः अष्टमिः वर्णैः विरतिः स्यात् तत् मनोहरणनामकं दण्डकवृत्तं बोध्यम् । इदमपि दण्डकवृत्तं हिन्दी-भाषाकविभिः 'कवित्तमिति नाम्ना व्यवह्रियते ॥ १४ ॥ ३२ ॥

अर्थः—

नष्टमलमिह नन्दरेफा भवेयुस्तदा स्वादसौ दण्डकश्चार्णवो नाम

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

सर्पापिराजोदितः ॥ १५ ॥ ३३ ॥

3 5 1 3 5 1 3

व्यासः—

11 11 115 15513 3 18 3133 13313

S I S S I S S I S S I S

जीमूतः—

1 1 1 1 S 1 S S 1 S S 1 S 1 S S 1 S S 1 S S 1

5 1 5 5 1 5 5 1 5 5 1 5

लीलाकरः—

111 1 1 5 15515 515 5 155 15 5 15 515

S I S S I S S I S S I S S I S

उद्दिष्ट—

|| || | S | S | S | S | S) S S | S S | S | S

\$ 1 \$ 5 | \$ 3 \$ 3 | \$ 5 \$ 5 | \$ 3 \$ 5 | 2 2 | 6 6 | 7 7

नगलेति । चेत् अत्र प्रतिपादं द्वौ नगणौ ततः त्रयोदश रगणाः भवे-
युः, तदा अशेषकाकोदर, धीशः सकलनागनाथः पिकूलः स्वयम् उदाम-
नामानं वृण्वकम् आह वक्ति ॥ १६ ॥ ४८ ॥

भवतीति । यदा अत्र प्रतिपादम् आदौ नगणयुग्मं भवति ततः अष्टादशसंख्याकाः रगणाः भवेयुः, तदा असौ अशेषसर्पाधिराजेन उद्धाम्ना महातेजसा पिङ्गलेन सम्भाषितः उदारपादाभिधः दण्डको भवेत्, वैकुण्ठ इत्यपि नामास्य ज्ञेयम् ॥ ६० ॥ २६ ॥

एवं यत्र प्रतिपादम् आदौ द्वौ नगणौ तदनु एकोनविंशतिसंख्याका रगणा भवन्ति सः सौत्कण्ठनामा दण्डको भवति, प्रतिपादम् त्रादय द्वौ नगणौ ततो विंशतिसंख्याका रगणा भवन्ति सः सारनामा दण्डको भवति, प्रतिपादं यत्रादौ द्वौ नगणौ ततः एकविंशतिसंख्याका रगणाः भवन्ति सः कासारनामा दण्डको भवति, प्रतिपादं यत्रादौ द्वौ नगणौ ततो द्वाविंशतिसंख्याका रगणाः सन्ति सः विस्तारनामा दण्डको भवति, प्रतिपादं यत्रादौ द्वौ नगणौ ततः त्रयोविंशतिसंख्याका रगणाः भवन्ति सः संहारनामा दण्डको भवति, प्रतिपादं यत्रादौ द्वौ नगणौ ततः चतुर्विंशतिसंख्याका रगणाः भवन्ति सः नीहारनामा दण्डको भवति, प्रतिपादं यत्रादौ द्वौ नगणौ ततः पञ्चविंशतिसंख्याका रगणा भवन्ति सः मन्दारनामा दण्डको भवति, प्रतिपादम् यत्रादौ द्वौ नगणौ ततः षड्विंशतिसंख्याका रगणा भवन्ति सः नामा केदारदण्डको भवति, प्रतिपादं यत्रादौ द्वौ नगणौ ततः सप्तविंशतिसंख्याका रगणाः भवन्ति सः साधारनामा दण्डको भवति, प्रतिपादम् यत्रादौ द्वौ नगणौ ततोऽष्टाविंशतिसंख्याका रगणा भवन्ति सः सत्कारनामा दण्डको भवति, प्रतिपादं यत्रादौ द्वौ नगणौ तत एकोनत्रिंशत्संख्याका रगणा भवन्ति सः संस्कारनामा दण्डको भवति ॥ ६३-६३ ॥ २७-३७ ॥

विमर्षः—

प्रभवति किल चेन्नकारद्वयं शून्यरामोन्मिता अत्र रेफा भवे-

।।।। ।। ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५

युस्तदाऽनन्तनामा मुदा पिङ्गलो वक्ति संलक्षिताशेषवृत्तौत्करो

५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५

वैनतेबाय सम्पूर्णसौमग्यसम्पन्नतापन्नक्षमीपतिप्रीणिता-

५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५

य स्वयं वृत्तवारानिधिः सर्वतो भावुकन्ददण्डकन्तं विमर्षाभि-

५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५ ५।५

धयु ॥ २६ ॥ २७ ॥

प्रभवतीति । चेन् अत्र प्रतिपादम् आदौ नकारद्वयं नगण्यमुक्तं प्रभव-
ति । ततः शून्यराशोन्मिताः त्रिशःसंख्याका रगणाः भवेयः, तदा वृत्तवा-
रानिधिः वृत्तसमुद्रः सकारित्रिसिन्धुः अन्तर्गतनामा शेषसंज्ञकः पिङ्गलः
स्वयम् मुदा द्वयेण सम्पूर्णं यस्माभास्यं तस्य नेत्रं सन्निविताशेषवृत्तोत्करः
प्रदर्शितसमग्रवृत्तसमुद्रः वा या संपन्नता संपत्तिः पुनरा वा तथा आ-
पन्नः ताम् आपन्नो वा यो लक्ष्मोपतिः विष्णुः तेन प्रालिनाय वननेयाय
गरुडाय सर्वतो भावुकं शिवमयं ते वण्डकं विमर्शमिधं विमर्शनामक-
वक्तिन, माकन्द इत्यपि नामास्य बोध्यम् ॥ २६ ॥ ३८ ॥

एवमन्धेरपि गर्णः कृतयतिभिः विविधा मनोहरा दण्डका
भवन्ति ॥ २८ ॥

एवमिति । स्पष्टम्, तथा—एवं प्रतिपादम् नगणद्वयान्तरं व-
गणवृद्धौ सत्यां मेघपालादयो दण्डका भवन्ति, एतं प्रतिपादं नगण-
द्वयानन्तरमन्येषामपि गणानां वृद्धौ दण्डका भवन्ति, यत्र प्रतिपादम्
आदौ द्वौ नगणौ ततः द्वौ गुरु तदनु अष्टौ यगणाः स्युः सः सिंहविक्रा-
न्तौ नाम दण्डको ज्ञेयः, यत्र प्रतिपादं तत्र दश या पकादश वा द्वादश
वा त्रयोदश वा चतुर्दश वा एतदधिकस्तस्याका वा यगणा भवन्ति, ते
सिंहविक्रीडनामादयो दण्डका भवन्ति ॥ २८ ॥

विशेषशालीनम्—

इति नियमकृतं यदा स्वाद्वजस्थापनं वृद्धिमत्परं भेषशा-
लीनवृत्तं फणीशोदितं बोध्यम् ॥ २९ ॥

इतीति । यदा प्रतिपादम् इति नियमकृतं गणस्थापनं वृद्धिमत्परं
रथात्, तदा फणीशोदितं शेषशालीनवृत्तम् उज्जयेन् कविरिति शेषः, अ-
यमभिप्रायः यदि प्रतिपादं नगणद्वयान्तरं एकत्रिशःसंख्याकाः तदधि-
कसंख्याका वा रगणाः अन्ये गणाः वा स्युः तदा शेषशालीनसंज्ञकाः क-
क्षाः बोध्याः ॥ २९ ॥

कुमुमितकायम्—

शेषप्रोक्तं स्वेष्टप्रोक्तं कुमुमितकायं मितकायम्प्रकाममायन्त्रितम्
SSS S SSS S 1 1 1 S S 1 1 S S 1 1 S S 1 1 S

कायं खलु मण्डहायमुदायं कृतयतिदायं द्विमत्तननानायथ य-
S S 1 1 1 S 1 S S 1 1 1 S S 1 1 1 S S 1 1 1

जतानां रभसानां सभसानां भमभानां समनानां यमभानां
1 S S 1 1 S S 1 1 S S 1 1 S S 1 1 S S 1 1 S S

तयसानां दधदधि भननगगानाम् ॥ ८९ ॥ ३० ॥
1 1 S S 1 1 1 1 1 1 1 S S

शेषेति । द्विमतनतानाम् मगणद्वयतगणनगणतगणानाम् तथा यगणजगणतगणानाम्, अथ रगणभगणसगणानाम्, ततः सगणभगणसगणानाम्, तदनु भगणसगणभगणानाम्, ततः सगणभगणसगणानाम्, तदनु यगणसगणभगणानाम् तदनन्तरं तगणयगणसगणानाम् अथ च भगणनगणनगणानाम्, अन्ते गुरुद्वयस्य समुदायं दधत् कुसुमितकायं नाम दण्डकवृत्तं शेषप्रोक्तम् भवति । की० स्वेष्टप्रोतम् स्वाभीष्टयुक्तम् पु० की० मितकायं प्रमितशरीरम्, पुनः की० प्रकासम् यथेष्टम् आयन्त्रितस्वकायम् नियमितस्वोयगणलाभम् पु० की० उदायम् उच्चविस्तारं पु० की० कृतयतिदायम् विहितविरामप्रदम्, यद्वा विहितविरामविभागम् एतानि विशेषणानि कुसुमितकायस्य समुदायस्य वा बोध्यानि, अयमभिप्रायः यत्र प्रतिपादम् द्वौ मगणौ ततः तगणनगणतगणयगणजगणतगणरगणभगणसगणद्वयभगणसगणभगणसगणभगणसगणभगणतगणयगणसगणभगणतगणयगणसगणभगणाः ततः द्वौ नगणौ तदनु द्वौ गुरु च भवतः, सः कुसुमितकायनामकी दण्डको भवति ॥२६॥८६॥

अन्यथाऽपि कवीच्छातो यथाविरतिकैर्गणैः ।

भवन्ति दण्डका भव्या गुच्छकाद्यर्थनामकाः ॥ १ ॥

दामहासप्रसूनार्थमञ्जरीरुचिरार्थकाः ।

कल्पनीया यथोक्तार्थक्रममासाद्य पण्डितैः ॥ २ ॥

इति दण्डकप्रकरणम् ॥

अन्यथेति । कवीच्छातः कवीनाम् इच्छया अन्यथा प्रकारान्तरेणापि यथाविरतिकैः यथासम्भवविभ्रमयुक्तैः गणैः भव्याः दण्डका भवन्ति, ते च पण्डितैः यथोक्तार्थक्रमम् आसाद्य गुच्छकाद्यर्थनामकाः तथा दामहासप्रसूनार्थमञ्जरीरुचिरार्थकाः कल्पनीयाः, अर्थात् कवयः स्वेच्छया सयतिभिः गणैः दण्डकान्विरच्य गुच्छदामहासप्रसूनमञ्जर्यादिपद्याभूतशब्दात्मकानि तेषां नामानि कल्पयेयुः ॥ १ ॥ २ ॥

॥ इति दण्डकप्रकरणम् ॥

॥ अथ गद्योदाहरणानि ॥

तत्र ।

मुक्तकम्—

म जयति जगतां विधाता समस्तं येन पाळितं भुवनं तस्मै ममोऽस्त सततम् ॥ १ ॥

स इति । पूर्वं प्रस्तारप्रकरणान्ते गद्यसामान्यलक्षणं तथा गद्यभेदाः
तद्विशेषलक्षणानि चोक्तानि इदानीं तदुदाहरणानि प्रदर्शयन्ते, तथाहो
मुक्तकोदाहरणम्, जगतां विधाता सः जयति, येन समस्तं भुवम्
पालितम्, तस्मै सततं नमः अस्तु, इदमस्यासम्मानमुक्तकं नाम
गद्यम् ॥ १ ॥

अथ चूर्णकोदाहरणम् ।

अथ चूर्णकम्—

अथ नन्दनन्दनजननाकर्णनजाननन्दमन्दोद्भववृक्षमानसाः
मकलतद्देशवामिनः क्लिष्टबभूवुः, सर्वात्मरूपः अपि निरुपमरू-
पाश्च श्रुतिरूपा गोप्यः स्नेहाकूपारप्लवनव्यापारपरमानन्दं यथा
तथा परवशान्तःकरणाः स्वर्णमणिगणभूषणदुकूलान्नप्रभृतिभू-
षितविग्रहा गृहात्परिगृहीतमाङ्गल्यमाहिण्याः प्रत्याहिततद्देशनाभि-
लाषाभाषामङ्गलप्रबन्धं गायन्त्यः मानन्दं नन्दमदनमभिमन्युः ॥ २ ॥

अथेति । अथ सकलतद्देशवासिनः नन्दनन्दनस्य नन्दगायसुतस्य
कृष्णस्य जननस्य जन्मनः आकर्णनेन भवत्वेन जाता यः आनन्दमन्दोद्-
भवेन शबलं खिन्नं मानसं हृदयं येषाम् एवम्भूताः बभूवुः सर्वाः गोप्यः
भाषामङ्गलप्रबन्धं स्वमातृभाषाविनिवृद्धमङ्गलगीतं गायन्त्यः सन्त्यः गृहात्
स्वभवनात् वन्दस्य सदनं गृहम् स्नानन्दं यथा तथा अभिमन्युः जग्मुः ।
कीदृश्यः गोप्यः । सरूपाः अपि तुल्यरूपाः अपि निरुपमरूपाः अत्र वि-
रोधाभासोऽलङ्कारः अन्योन्यसाकष्येऽपि इतरापेक्षयाऽनुपमत्वेन विरोध
परिहारः । पु० की० भुतिरूपाः वेदात्मिकाः । पु० की० स्नेहाकूपारस्य
प्रेमसमुद्रस्य प्लवनम् स्मरणं तदेव व्यापारः तस्य परवशम् अधोनम
अस्तःकरणं यासां ताः । पु० की० स्वर्णमणिगणभूषणदुकूलान्नप्रभृति
भूषितविग्रहाः हेमरत्नजाताभरणसौमकजलादिनेपर्यमणिहृतशरीराः ।
पु० की० परिगृहीतं माङ्गल्यस्य वस्तुनः इति यावत् साहित्यं यमिस्ताः ।
पु० की० प्रत्याहिततद्देशनाभिलाषाः हृद्यनिहितकृष्णावलोकनोत्कण्ठाः ।
इहं गद्यमल्पसमासत्वात् चूर्णकं नाम बोध्यम् ॥ २ ॥

अथ वृक्षगन्धयुदाहरणम् ।

वृक्षगन्धि—

जवतु भुवननाथः प्रार्थमानः सुगौर्धरवनतामलासैः प्रकृतम-
सुरिषेयतात्कर्मप्रयुक्तमानसैः स्वपरिरक्षणदक्षतामनुविचिन्त्य स्वा-

शेषेति । द्विमतनतानाम् मगणद्वयतगणनगणतगणानाम् तथा यगणजगणतगणानाम्, अथ रगणभगणसगणानाम्, ततः सगणभगणसगणानाम्, तदनु भगणसगणभगणानाम्, ततः सगणभगणसगणानाम्, तदनु यगणसगणभगणानाम् तदनन्तरं तगणयगणसगणानाम् अथ च भगणनगणनगणानाम्, अन्ते गुरुद्वयस्य समुदायं दधत् कुसुमितकायं नाम दण्डकवृत्तं शेषप्रोक्तम् भवति । की० स्वेष्टप्रोतम् स्वाभीष्टयुक्तम् पु० की० मितकायं प्रमितशरीरम्, पुनः की० प्रकामम् यथेष्टम् आयन्त्रितस्वकायम् नियमितस्वोयगणलाभम् पु० की० उदायम् उच्चविस्तारं पु० की० कृतयतिदायम् विहितविरामप्रदम्, यद्वा विहितविरामविभागम् एतानि विशेषणानि कुसुमितकायस्य समुदायस्य वा बोध्यानि, अयमभिप्रायः यत्र प्रतिपादम् द्वौ मगणौ ततः तगणनगणतगणयगणजगणतगणरगणभगणसगणद्वयभगणसगणभगणसगणभगणसगणभगणतगणयगणसगणभगणतगणयगणसगणभगणाः ततः द्वौ नगणौ तदनु द्वौ गुरु च भवतः, सः कुसुमितकायनामको दण्डको भवति ॥२६॥८६॥

अन्यथाऽपि कवीच्छातो यथाविरतिकैर्गणैः ।

भवन्ति दण्डका भव्या गुच्छकाद्यर्थनामकाः ॥ १ ॥

दामहासप्रसूनार्थमञ्जरीरुचिरार्थकाः ।

कल्पनीया यथोक्तार्थक्रममासाद्य पण्डितैः ॥ २ ॥

इति दण्डकप्रकरणम् ॥

अन्यथेति । कवीच्छातः कवीनाम् इच्छया अन्यथा प्रकारान्तरेणापि यथाविरतिकैः यथासम्भवविश्रमयुक्तैः गणैः भव्याः दण्डका भवन्ति, ते च पण्डितैः यथोक्तार्थक्रमम् आसाद्य गुच्छकाद्यर्थनामकाः तथा दामहासप्रसूनार्थमञ्जरीरुचिरार्थकाः कल्पनीयाः, अर्थात् कवयः स्वेच्छया सयतिभिः गणैः दण्डकान्विरच्य गुच्छदामहासप्रसूनमञ्जर्यादिपर्यावभूतशब्दात्मकानि तेषां नामानि कल्पयेयुः ॥ १ ॥ २ ॥

॥ इति दण्डकप्रकरणम् ॥

॥ अथ गद्योदाहरणानि ॥

तत्र ।

मुक्तकम्—

स जयति जगतां विघाता समस्तं येन पाळितं भुवनं तस्मै समोऽस्त सततम् ॥ १ ॥

स इति । पूर्वं प्रस्तारप्रकरणान्ते गद्यसामान्यलक्षणं तथा गद्यभेदाः
तद्विशेषलक्षणानि शोचनानि इदानीं तदुदाहरणानि प्रदर्शयन्ते, तथाहो
मुक्ताकोदाहरणम्, जगतां विधाता सः जयति, येन समस्तं भुवने
पालितम्, तस्मै सततं नमः अस्तु, इदमसमाप्त्यामुक्ताकं नाम
गद्यम् ॥ १ ॥

अथ चूर्णकोदाहरणम् ।

अथ चूर्णकम्—

अथ नन्दनन्दनजननाकर्णनजाननन्दमन्दोदश्रवणमानसाः
मकलतद्देशवासिनः किञ्च बभूवुः, सर्वास्मरूपा अपि निरुपमक
पाश्च श्रुतिरूपा गोप्यः स्नेहाकूपारप्लवनव्यापारपरमानन्दं यथा
तथा परवशान्तःकरणाः स्वर्णमणिगणभूषणदुकुलाञ्जनप्रभृतिम्
पितृविग्रहा गृहान्तरिगृहीतमाङ्गल्यमाहित्याः प्रत्याहितनदप्रनाभि-
लाभाभाषामङ्गलप्रबन्धं गायन्त्यः सानन्दं नन्दमदनमभिमन्तुः ॥ २ ॥

अथेति । अथ सकलतद्देशवासिनः नन्दनन्दनस्य नन्दगायसुतस्य
कृष्णस्य जननस्य जन्मतः आकर्णनेन श्रवणेन ज्ञाता यः आनन्दमन्दोदः
तेन शबलं चित्रं मानसं हृदयं येषाम् पवभूताः बभूवुः सर्वाः गोप्यः
भाषामङ्गलप्रबन्धं स्वमातृभाषाविनिबद्धमङ्गलगीतं गायन्त्यः सन्त्यः गृहान्
स्वभवनात् नन्दस्य सदनं गृहम् सानन्दं यथा तथा अभिमन्तुः जग्मुः ।
कीदृश्यः गोप्यः । सरूपाः अपि तुल्यरूपाः अपि निरुपमकराः अत्र वि-
रोधाभासोऽलङ्कारः अन्योन्यसाक्येऽपि इतरापेक्षयाऽनुपमत्वेन विरोध
परिहाराः । पु० की० श्रुतिरूपाः वेदान्तिकाः । पु० की० स्नेहाकूपारस्य
प्रेमसमुद्रस्य प्लवनम् सस्तरणं तदेव व्यापारः तस्य परवशम् अधीनम्
अन्तःकरणं वासां ताः । पु० की० स्वर्णमणिगणभूषणदुकुलाञ्जनप्रभृति
भूषितविग्रहाः हेमरत्नजाताभरणसौमकज्जलादिनेपथ्यमणिहृतशरीराः ।
पु० की० परिगृहीतं माङ्गल्यस्य वस्तुनः इति यावत् साहित्यं अभिमन्ताः ।
पु० की० प्रत्याहितदर्शनामिलाषाः दृश्यनिहितकृष्णावलीकनोरिकण्ठाः ।
इदं गद्यमल्पसमाप्त्यात् चूर्णकं नाम शोध्यम् ॥ २ ॥

अथ वृत्तगन्धुदाहरणम् ।

वृत्तगन्धि—

जयतु भुवननाथः प्रार्थ्यमानः सुरीर्यरचनतासकांसैः प्रकृतम-
बुविषेवतात्कर्मप्रयुक्तमानसैः स्वपरिरक्षणदक्षतामनुविचिन्त्य स्वा-

र्यार्थवाहपरिचारकत्वमवगम्य कृपालुर्तैकनिधिरधिभुवनपनिभम् ॥ ३ ॥

जयन्विति । भुवननाथः अधिभुवनम् भुवनेषु अनिशं जयतु । की०
दृशः भु० । सुरौघैः प्रार्थ्यमानः कथम्भूतैः सुरौघैः अवनताः असलाः मां-
सलाः परिपुष्टा इति यावत् साः अंस्कन्वाः येषां तैः । पुनः कथम्भूतैः
सुरौघैः प्रकृतम् अनुलक्षीकृत्य विधेयतात्कर्म्यं कर्त्तव्यतत्कर्मतायाम्
प्रयुक्तं मानसं यैः तैः । पुनः की० भुवननाथः । स्वपरिरक्षणदक्षताम् नि-
जावननिपुणताम् अनुविचिन्त्य तथा स्वार्थार्थवाहपरिचारकत्वम् आ-
त्मार्यार्थवाहसेवकत्वम् अवगम्य कृपालुनायाः एकनिधिः । मुख्यशेषधिः
अथवा स्वपरिरक्षणदक्षताम् अनुविचिन्त्य तथा स्वार्थार्थवाहपरिचारक-
त्वम् अवगम्य सुरौघैः प्रार्थ्यमानः इति सम्बन्धः । इदं मालिनीवृत्तपा-
दप्रटितत्वाद्बृत्तगन्धिनामकं गद्यं बोध्यम् ॥ ३ ॥

अथोत्कलिकाप्रायगद्योदाहरणम् ।

उत्कलिकाप्रायम्—

अथ तालवनगमनमनुभूय सायमसौ भगवान् कृष्णः सकल-
वनविहारविशृङ्खलविजृम्भितकुतूहलिना हलिना महाबलिना बल-
देवेन सहासादितगोष्ठाङ्गणद्वारस्तद्गुणवर्णानुरूपामात्मजां दातु-
मिव भाविजामातुः सुषुमां मातुमम्बरतलं विहायागतेन भगवता
भासान्निधिनाऽहस्करेणैव मणिगणप्रचुरेण ज्वलत्कान्तिचामीकर-
नीराजनपात्रेणोपदीकर्त्तुं तेनैवानीतेन निजरत्नसमुदायेनैव दीपाङ्क-
रसमुच्चयेन द्विगुणिततेजोविशेषेण तेन तैजसद्वयेन हृद्गतदिवसविर-
हभरतापं सूचयन्त्या प्रवृद्धप्रेमप्रपूरप्रसङ्गप्रपञ्चेन पयोद्वयादिव ने-
त्रप्रयोजद्वादादपि पयःपूरं परित्यजन्त्याऽप्युत्पुलकाङ्गया मात्रा य-
शोदया कुतनीराजनो व्रजजनतामोददः स्वस्वस्थानाविनिवेशित-
मोघनस्तज्जन्मसमयपयोदानुषङ्गेण सम्प्राप्तं कालिमानं दुग्धेन परि-
हर्तुं समागतेन घृतशान्तवेषेण शेषेणैव दोष्णा कुतघेनुसेवनो व्रजा-
वनो बन्धुत्वेन कनकेन्द्रहृष्टिसहासनावस्थतपनभिम्बे स्वस्मिन्निव
निजोत्पत्तिकारणजातं शीतलिमानं विधातुं विहितप्रयासस्य सुन्द-
रपयोभवयुगमस्य शङ्कामुज्जावयन् ऊरुयुगलमध्यवर्त्तितपनीयदोहन-
पात्रआरम्भदोहनस्त्रिकोकीमोहनः पात्रतलदोहवाराघातरवभिन्नि-

तगोपीयुद्धीतवस्सलेहनचक्रद्वीवापटाभरणरश्मितमहर्षिमहाकुरु
त्कलितपृष्ठदेशहृदमहोत्सपश्चिद्गर्जननिर्गन्तरितकाष्ठावकाशो व्रत-
पुत्रनिधुनाशो विरजस्कीकृताङ्गो जननीममर्षितमपायममुरमम्ब-
क्षरवसायितमायन्तनाशनकृत्यो व्रजे स्वस्वप्रशिक्षितपतन्वप्रमृणप-
रिमलपरिमिक्षितनिकुञ्जसदने विहारं विरचय्य सुखेन सह साव-
काशं तस्थौ ॥ ४ ॥

इति इत्यादयो रत्ननाविशिष्टाद्यविशेषाः समवधार्याः

इति गद्यानि ।

समाप्ताऽयं ग्रन्थः ।

अयेति । असौ भगवान् कृष्णः सायं व्रजे विहारं विरचय्य सुखेन
सह सावकाशं यथा तथा तस्थौ । कीदृशः कृष्णः सकलवतविहारविभू-
जलविजृम्भितकुतूहलिना समप्रकाशतविहरणनिष्प्रतिबन्धविलसितकी-
तुकवता हलिना हलधरेण महाबलिनाऽतिबलवता बलधरेण सह तालव-
नगमनम् अनुभूय आसादितगोष्ठाङ्गनद्वारः प्राप्तवज्राक्षरद्वारः पुनः की०
कृष्णः । तद्गुणवर्णानुक्त्या तस्य कृष्णस्य गुणैः सौन्दर्यादिभिः वर्णै-
रश्यामेतच्च अनुक्त्या योश्चाम् आत्मज्ञाम् कानिश्चोम् इति यावत् वा-
तुम् इव भाविजामातुः भविष्यतः कन्यापतेः कृष्णस्येति यावत् सुखमां
परमां शोभाम् मातुम् परिमातुम् अम्बरतलं आकाशम् विहाय आग-
तेन भगवता भासां निधिना अहङ्करेण सुखेन इव मणिगणैः प्रचुरेण प्र-
भूतेन ज्वलत्कान्तिचामीकरनीराजनपात्रेण दीप्यमानदामिसुवर्णार्ण-
वमाजनेन उपदीकृतुम् उपायनीकृतुम् तेनैव सुखेनैव आनातेन निज-
जसमुदायेन इव दीपाङ्कुरसमुच्चयेन कृत्वा द्विगुलितनेत्रादिरपेण द्वि-
गुलितस्तेजोविशेषः येन तेन तेन पूर्वोक्तेन तेजसज्वलेन चामीकरपात्रदी-
पाङ्कुरसमुच्चयरूपतैजसवस्तुयुग्मेन कृत्वा हृत्तदिवस्विरहभरतापम् ।
मनोगतदिनवियोगातिशयसंतापं सुखयन्त्या तथा प्रवृद्धप्रेमप्रपूरप्रपञ्च-
प्रसङ्गेन समेषितस्नेहप्रवाहविस्तारसम्बन्धेन पयोधरद्वयात् स्ननयुगात्
इव नेत्रपयोद्वयात् नयनकमलयुगात् अपि पयःपूरम् दुग्धप्रवाहम्
अधुजलप्रवाहं च परित्यजन्त्या बाहवन्त्या आवयन्त्येति यावत् तथा उ-
त्पलकाकृत्या उन्नतरोमाञ्जावयवया मात्रा जनन्या यशोदया नन्दपत्न्या
कृतनीराजनः विहितारार्णिकः पुनः की० कृष्णः स्वस्वस्थानेषु विनिवे-

शितं गोधनं येन सः पुनः की० कृष्णः तज्जन्मपयोदानुषङ्गेण कृष्णोत्पत्ति-
 कालागतच्छायाकारिमेषसंसर्गेण संप्राप्तं सङ्क्षेत्रं कालिमानं श्यामताम
 दुग्धेन क्षीरप्रक्षालनेन इति यावत् परिहर्तुं दूरीकर्तुं समागतेन आ-
 यातेन धृतशान्तवेपथेण स्वीकृतानुग्रूपेण शेषेण इव दोष्णा भुजेन कृतधे-
 नुसेवनः विहितगोसेवः पुनः की० कृष्णः ब्रजावनः ब्रजरत्नकः बन्धुरवे-
 कनकेन्द्रदृषन्सिंहासनावस्थतपनविम्बे सुवर्णेन्द्रनीलमणिनिर्मितसिंहास-
 नसंकान्तसूर्यमण्डले स्वस्मिन् आत्मनि इव निजोत्पत्तिकारणजातं स्व-
 जन्महेतुभूतसलिलोत्पन्नं शीतलिमानं शीतत्वं विधातुं कर्तुं विहितप्रया-
 सस्य कृतयज्ञस्य सुन्दरपयोभवयुग्मस्य रुचिरकमलयुगस्य शङ्काम् उद्गा-
 वयन् प्रकटयन् पुनः की० कृष्णः ऊरुयुगलमध्यवसितपनीयदोहनपात्रे स-
 क्षिप्तद्वयान्तरालस्थितहेममयदोहनभाजने आरब्धदोहनः प्रारब्धदोहन-
 व्यापारः । पुनः की० कृष्णः त्रिलोकीमोहनः त्रैलोक्यमोहजनकः । पुनः
 की० कृष्णः पात्रस्य तले यः दोहधाराणाम् आघातः तेन यो रवः तेन
 मिश्रितम् यत् गोप्या गृहीतस्य वत्सस्य लेहनेन चलतः प्रीवाघण्टारूप-
 स्याभरणस्य रणितम् तेन सह वर्त्तते इति तच्छीलम् यत् महत्या ककुदा
 कलितपृष्ठदेशस्य दृढस्य महान्तपरिवृढस्य वृषभराजस्य गर्जितम् तेन
 निरन्तरितः काष्ठावकाशः दिगवकाशः यस्य वा सः पुनः की० कृष्णः
 ब्रजयुवतिभिः धृता आशा अभिलाषः यस्मिन् यद्वा ब्रजयुवतिषु धृता-
 आशा विहाराकाङ्क्षा येन सः । पुनः कीदृशः कृष्णः । विरजस्कीकृ-
 ताङ्गः रज्जोरहिनीकृतावयवः । पुनः कीदृशः कृष्णः जननीसमर्पितसपाय-
 ससुरसस्वनैः यशोदादत्तपायसयुक्तस्वादुशोभनान्धोभिः अवसायित-
 सायन्तनाशनकृत्यः समापितसायङ्कालिकभोजनकार्यः । कीदृशे व्रजे स्व-
 ल्पशशिक्लपानि न्यूनपरिमाणचन्द्रतुल्यानि यानि तल्पप्रसूनानि शय्या-
 कुसुमानि तेषां परिमलेन विमर्दोत्थजनमनोहरगन्धेन परिमलितं
 निकुञ्जसदृशं लतागृहरूपभवनं यत्र तस्मिन् । इति । इदमुत्कलिकाप्रायं
 गद्यम् बहुसमस्तपदवटित्वात् ।

इति गद्यप्रकरणम् ।

समाप्तोऽयं ग्रन्थः ।

अथ कविवंशवर्णनम् ।

आसीमामाभिभूमीवत्तयवत्तयनाऽपक्षमम्पक्षदेशे

देशे देशे विशेषेतरतरविमरत्तारमास्वतीयः ।

आम्नायम्नातनामाऽनुत्तमुत्तकुत्तप्रापमन्कीर्त्तिदामा

प्राप्ता यस्तिग्मधामान्वयनञ्जिनपुटस्फोटने प्रस्फुटभ्यः ॥१॥

आसीत्सूरितरः स्वभूरिजननिर्वाणाय वाराणसी-

वास्तव्यो वरवस्तुनः स्तुनतरस्य स्मर्त्तुमर्त्तिच्छिदः ।

सारोद्धारपरायणातुरमना मान्या मनाब्धानितो

निर्णीताशयनीतिरातिरमणीयः प्रतापाभिधः ॥ २ ॥

(युग्मम्)

आसीमेति । प्रतापाभिधः प्रतापनामा सूरितरः विद्वत्तरः अतिशयेन विद्वान् विद्वद्वर इति यावत् आसीत् कस्मै प्रयोजनाय स्वभूरिजन-निर्वाणाय निजबहुकुटुम्बसुखाय कथम्भूतः अर्त्तिच्छिदः पोडानाशकस्य त्रिविधसंसारदुःखशमनहेतोः इति यावत् स्तुनतरस्य अतिस्तुतस्य वर-वस्तुनः श्रेष्ठपदार्थस्य परमान्मनः परमान्मानम् इति यावत् स्मर्त्तुम् अ-धोगर्थद्वयेषामिति षष्ठी वाराणसीवास्तव्यः काशीवासकारी पुनः की० सारोद्वारे परायणम् आतुरं मनः यस्य सः पुनः की० मान्यैः पुरुषैरिति यावत् अमनाम् बहुमानितः पुनः की० निर्णीतः आशयः यस्याः एवम्भूताया नीतिरीतिरमणी नयपरिपाटीरूपा काम्ना तस्याः रामः कान्तः तथा रामः सुन्दरो वा पुनः की० आसीम सीमपर्यन्तम् अस्मि सम्पूर्णम् यद्भूमीवलयम् पृथ्वीमण्डलम् तस्य वलयताम् कटकताम् आपन्ना सम्पत् यस्य एवम्भूतः नदेशः समुद्रः यस्मिन् एवम्भूते देशे देशे प्रतिदेशम् इति यावत् अविशेषेतरतरम् अतिविशेष यथा तथा विसरन् तारः महान् सारस्वतौघः वाक्सम्बन्धी प्रवाहः यस्य सः पुनः की० आम्नायेन स्वाभ्यायेन लक्षण्या तदध्ययनेन आम्नातं प्रसिद्धं नाम यस्य सः पुनः की० अतुलम् अनुपमम् तुमुलं संकुलम् कुलग्रामे वंश-वृन्दे सत् समीचीनं कीर्त्तिदाम यस्य सः यद्वा कुलं च ग्रामश्च सत्की-र्त्तिदाम च तानि कुलग्रामसत्कीर्त्तिदामानि अतुलं तुमुलं परस्पर-संवाद्यः येषाम् एवम्भूतानि कुलग्रामसत्कीर्त्तिदामानि यस्य सः सः कः ? अन्वयनलिनपुटस्फोटने वंशकमलकोशविकासने प्रस्फुटभ्योः प्रस्य-

५० वाच्यः

कशीमिः यः धान्ना तेजसा कृत्वा तिग्मधामा सूर्यः आसीत् इति शेषः ।
॥ १ ॥ २ ॥ (युग्मम्)

आसीत्काशीनिवासी दलितकलिमलालीकविद्याविलासी

स्वाशीराशिप्रकाशीकृतपरविभवस्तत्सुतः सावकाशी ।

आसीदहीननाशीकृतदुरितचयः कर्मणः सत्फलाशी

दासीभूतः सुनासीरसहजचरणान्नस्य पुण्याभिलाषी ॥३॥

श्रीयुक्तो नामचूडामणिरिह कविचूडामणिर्विप्रवर्यो-

ज्योतिर्विद्वामणीनां सितितनिजयशा अग्रणीरग्रदर्शी ।

भारद्वाज न्वयोद्यत्सुकुलनिजकुलाम्भोजभास्वत्प्रतापः

शान्तः सिद्धान्ततत्त्वाधिकृतिकृतितरश्चित्सुधामुत्कृतार्थः ॥४॥

आसीदिति । इह तत्सुतः तस्य पुत्रः श्रीयुक्तः चूडामणिः नाम आ-
सीत् कौटुम्भः ? काशीनिवासी पुनः की० दलितं कलिमलरूपम् अलीकं
यया एवं भूता या विद्या तत्स्वज्ञानम् तया विलसतीति तच्छीलः पुनः
की० स्वाशीराशिना निजाशीर्वादसमूहेन प्रकाशीकृतः प्रकटीकृतः
परेषाम् अन्येषां विभवः अथ च उत्कृष्टविभवः येन सः पुनः की० सा-
वकाशी अवकाशेन सह वर्त्तन्ते इति सावकाशाः शिष्यसेवकादयः जनाः
इति यावत् ते विधेयत्वेन सन्ति अस्य सः तत्तनूजो विकासी इति
पाठे तत्तनूजः तत्पुत्रः तथा विकासी शोभमानः पुनः की० आसीद-
ताम् दुःखं लभमानानाम् यद्वा शरणम् आगच्छतां दीनानाम् नृणामिति
यावत् नाशीकृतः दुरितचयः पापसमूहः येन सः पुनः की० कर्मणः
सुकृतरूपस्येति यावत् सत् समोर्वानं फलम् अश्नुते व्याप्नोति तच्छीलः
अथ न्यासी इत्यतः तच्छील्ये णितिः पुनः की० सुनासीरसहजचरणा-
न्नस्य इन्द्रानुजचरणकमलस्य दासीभूतः पुनः की० पुण्याभिलाषी
सुकृताकाङ्क्षी पुनः की० कविचूडामणिः विद्वच्छिरोमणिः पुनः
की० विप्रवर्यः ब्राह्मणश्रेष्ठः कान्यकुब्जत्वात् कान्यकुब्जा त्रिजा श्रेष्ठाः
इति वचनात् पुनः की० ज्योतिर्विद् देवज्ञः पुनः की० ग्रामस्थीनां
ग्रामनेतृणाम् अग्रणीः मुख्यः पुनः की० सितितनिजयशाः शुभ्रीकृतस्व-
कीर्तिः पुनः की० भारद्वाजस्य अयं भारद्वाजः स चासी अन्वया-
गोत्रम् भारद्वाजगोत्रम् इति यावत् तस्मिन् तस्माद्वा उद्यत् प्रादुर्भवत्
यत् सुकुलनामकं निजकुलं स्ववंशः तदेव अम्भोजम् तस्य भास्वान्
सूर्यः प्रतापः यस्य सः पुनः की० शान्तः पुनः की० सिद्धान्तानां-

धादिप्रतिधादिनिर्णानार्थानां सूर्यभिज्जान्तादिनिश्चयनां वा तन्वाधि-
कारे कृतिरः अतिकृती पुनः कोऽपि विदधे सुखा तथा या मुनः प्रीतिः
तथा कृतार्थः ॥३॥५॥ । परमम् ।

तन्मनुः कविदुःखमञ्जनजनो विदुःप्रतापमादकः
काव्यालङ्कृतिभृन्कुतुहलितया साहित्यसंगीतविन् ।
छन्दोभेदविदा मुदं च निखिलप्रस्तावविज्ञमयं
प्रयत्नाति प्रथितं समग्रगुणवद्गुणैः स्म वाग्वज्रमम् ॥ ५ ॥

नदिति । तन्मनुः तस्य चूडामणः मनुः मुनः कविदुःखमञ्जनजनः
कुतुहलितया कीर्तुकेन परिश्रमे विनयेति यावत् छन्दोभेदविदा छन्दानां-
द्वन्द्वानां मुदं हर्षाय निखिलप्रस्तारविज्ञमयं च समग्रमात्रावर्णप्रस्तार-
णोद्दिष्टादिविज्ञापनाय च वाग्वज्रमम् वाग्वज्रमनामकं प्रथं प्रयत्नाति
स्म निरमान् कोऽपि कविदुःखमञ्जनजनः विदुःप्रतापमादकः पुनः कोऽपि
काव्यालङ्कृतिभृन् काव्यालङ्कारशास्त्रम् पुनः कोऽपि साहित्यसंगीत-
विन् साहित्यसंगीतमार्भिकः यद्यपि साहित्यशास्त्रमेवालङ्कारशास्त्रम्
तथापि यत्र केवलमलङ्कारनिरूपणम् तदलङ्कारशास्त्रम् यत्र च रस-
ध्वन्यादिसमप्रवस्तुनिरूपणम् तत्साहित्यशास्त्रम् इति नेरी दृष्टव्यः
कीदृशम् वाग्वज्रमम् समग्रगुणवद्गुणैः समग्रगुणमात्रावर्ण-
न्दोलक्षणैः प्रथितम् गुम्फितम् ॥ ५ ॥

एषा शेषाचार्यभावानुकुला टीकाऽलीकालापलीलाविहीना ।
नातिस्वल्पा नातिविस्तारमाता नातिस्पष्टा नातिगूढा विभाति ॥ १ ॥
ओदुःखमञ्जनकर्षाद्भूतनुःश्रीदेवीप्रसादकविता विहिता हितार्था ।
वाग्वज्रमस्य विवृतिर्धरार्थिनीय रम्याकृतिः कविकुलस्य मुदं तनोतु ॥ २ ॥
बाणाष्टनवभूषणं मार्गशीर्षसिने दले ।
शलो हरिनिधावेषा विवृतिः पूर्णताममान् ॥ ३ ॥

इति श्रीमद्वरदुःखमञ्जनकवोन्मनुसाहित्यकारिषिकविदुःप्रतापकविचक्रवर्तिनि-
ल्लिखदर्थनाट्यापकमहामहोपाध्यायदेवोपमादयःकविचित्ता वराहमि-
होत्पलिकः श्रीवृत्तमञ्जनकवोन्मनुदुःखमञ्जनमुक्ताविचितम्-
वाग्वज्रमालस्य छन्दोपन्थस्य विवृतिः सम्पूर्णा ।

प्राप्तिस्थानम्—

जयकृष्णदास हरिदासगुप्तः—

चौखम्बा संस्कृत सीरिज आफिस,

बिद्याविकास प्रेस, बनारस सिटी ।

छन्दोनामानि	पृ०सं०
अभिरुधा	१०६
अभिरामा	२००
अभिधात्री	२२२
अभीकम्	११४
अभीरुका	२०१
अभ्रभ्रमशोला	११९
अभ्रभ्रमणम्	२१८
अमति	११२
अमतिः	१२६
अमरान्दि	१२३
अमनाः	१२७
अमरचमरी	२०९
अमन्दपादः	१६३
अमरावती—यमवती च	२८२
अमानिका	१३२
अमालीनम्	१२८
अमितनगानिका	१९८
अमृतध्वनिः	९१
अमृतगतिः—त्वरितगतिः—	
मृमल्लतिका च	१६६
अमृतधारा	२९६
अमोघमालिका	१६०
अम्मेयी	१२२
अम्बुदावली	१९७
अयमितम्	११२
अयनपताका	१४०
अयमानम्	२४७
अरजस्क	१०७
अरालि	१३३
अरिलम्	६०
अरि	१३४
अरिका	१९०
अरुन्धदः—अनूपकं च	२६६
अकंछायाभेदाः	५८
अकंक्षेपा	२०६
अजितफलिका	१८५
अर्णः—दण्डत्रिमङ्गी च	२०१

छन्दोनामानि	पृ०सं०
अर्णवः	३०२
अर्तिः	११२
अर्थशिक्षा	१७१
अदितयदम्	१८०
अदितम्—नर्दितञ्च	२६३
अर्धक्षामा	१४०
अर्धकला	१४३
अर्धकुमुमिता	२०१
अद्धान्तराला—अद्धान्तरालापि	२३६
अर्धस्तम्	१८१
अर्पितमदना	१८२
अभैकमाला	२४६
अभैकपंक्तिः	२८१
अलकालिका—अलिकालका च	२१०
अलका—अलिका च	२६८
अलालापि	१२१
अलिला	७२
अलिपदम्	२०८
अलोला—लोला च	२०७
अनन्तदामा	२०७
अदपरुतम्	२८१
अवनिजा	१४१
अबन्धोपचारः	२४१
अवाहना	२६४
अवरोधवनिता	२४७
अविरलरतिका च	१८४
अवोढा	१०७
अक्षनिः	२०२
अक्षुभवर्णाः	३५
अशोकपुष्पकम्—अशोकञ्च	१९६
अशोकलोकः—अशोकल्लोका	
लोकञ्च	२४३
अशोकानोकहम्	२६०
अशोकपुष्पमंजरी	३००
अश्वगतिः	२३६
अष्टमात्राप्रस्तारे सप्तमं रूपम्	१०
अष्टमात्रापताका	१२

विषयानुक्रमः ।

उप्योनामानि	पृ० सं०	उप्योनामानि	पृ० सं०
अष्टाक्षरा वृत्तिः	१२०	आकाशिकम्	१०१
अष्टादशाक्षरा वृत्तिः	२१३	आनन्दम्-अनन्दम्	२०१
असम्भारा	२०४	आकाशचरिका	२०२
असितधारा	१४९	आभाषा	१६१
असुधारा-असुधारा	१००	आत्मव्यक्तिता-आत्मव्यक्तिता	१००
अहरि-अहरि	१०३	विद्या	१००
अहनिः	१२६	इन्द्रवर्मा-वोशमिक-इन्द्र	१०३
अहानिमा	२०३	वैद्या	१०३
अहिवरः	१२	इन्द्रकला-इन्द्रकला	१०३
अहिका	१०३	इन्द्र-इन्द्र	१०३
अहिसा	१०४	इन्द्रवर्मा	१०३
अहानताली-हानताली	२०३	इन्द्रवर्मा-इन्द्रवर्मा	२००
आकतनु	१०४	इन्द्रविमानम्	२००
आककम्	१०४	इन्द्रा	१०३
आलेटम्	१०४	इन्द्राणा	१०३
आरुधानको	२०३	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आधिदैवी	१०३	इन्द्रा	१०३
आनता	१०३	इन्द्रम्-माहम्-माहम्	२०३
आननम्	१०३	इन्द्रम्	१०३
आनन्दम्	२०३	इन्द्रा-इन्द्रा	२०३
आन्दोलिता	१००	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आपजिका	१००	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आपातालिका	१००	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आभासमानम्	२०३	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आभीरम्	१०३	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आरभ्य	२०३	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आराधना	१००	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आर्द्रस्तवकः	३०३	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आभेवम्	१००	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आर्वा	१०३	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आर्वाभेदः	१०३	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आर्वाभेतिः	१०३	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आर्वाभाः बोद्धव्यम्	१०३	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आर्वाप्रस्तारः	१०३	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आर्वाभु इन्द्रप्रकारः	१०३	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आर्वाभुप्रकारः	१०३	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३
आर्वाभेतिभेदाः	१०३	इन्द्रा-इन्द्रा	१०३

ऊन्दीनामानि	५०६०	ऊन्दीनामानि	५०६०
उद्गता	२८३	उलपोहा	२८१
उद्गतिः-विगाथा च	४४	उलकाभासः	१९०
उद्गमा	३०३	उलाला	८०
उद्गतिकरी	१५८	उनविशत्यक्षरा वृत्तिः	२३७
उन्दरि	११८	उपिकम्	११७
उन्नम	२१३	उहिनी	२२०
उन्नाउम्	१४९	ऊचा	१२१
उपगीतिः	४४	ऊतु	१०१
उपचित्रा	७३	ऊतम्	१०७
उपबलि-दमनकक्ष	११३	ऊदिः	४६
उपलिनी-कृतवती च	१३२	ऊपभगजविलसितम्	२२६
उपधाट्या	१५०	एकभ्यादिलगक्रिया	३०
उपसंकुला	१५०	एला	७०
उपस्थिता	१५२	एकादशाक्षरा वृत्तिः	१५८
उपहितचण्डी	१६१	एला	२१७
उपस्थितम्	१६२	एकविंशत्यक्षरा वृत्तिः	२४३
उपजातिः उपजातिभेदाश्च	१६४	औपच्छन्दसिकम्	९४
उपस्थिता	१६५	औपगवम्-औपगवीतम्	२८०
उपचित्रं-मुचित्रं-मरेशश्च	१६८	कङ्कणकाणः	२४६
उपदारिका	१६९	कङ्कणकाणवाणी	२४६
उपधानम्	१८०	कच्छपः	८२
उपलेखा	१८४	कच्छपी	१०८
उपगतशिखा	१९८	कञ्जा	१०६
उपचित्ररतिका	१९९	कठिनास्थि-अहोरि च	१४६
उपसरसी	२००	कठिनी	१९५
उपकारिका	२१३	कठोद्गता	११८
उपचित्रा	२६४	कडारम्	१६०
उपसरसीकम्	२८१	कणिका	१०३
उपवैतालिकम्	२८६	कण्ठी	१०३
उपवधनम्	२९१	कनकमालिका	२४४
उपस्थितप्रचुपितम्	२९६	कनकर्मजरी-इन्दिरा-माविनी-	
उपाख्यम्	२९७	मामिनी च	१६७
उपगद्गव्या	१६३	कनकमामिनी	१६९
उपोहा	१२५	कनककेतकी	१९८
उपोदरि	१२५	कनकिता	२०१
उपोद्गता	२८०	कन्दविनोदः	१६१
उलगा	१२०	कन्दः	२०१

अन्वोवासानि	पृ०सं०	अन्वोवासानि	पृ०सं०
अन्वा-कोणा-मोणा य	१००	अन्वा नमानिका य	१००
अमना	१०१	अन्वा-रामनिका	१०१
अमलकरम्-अमलपर-अमल-		अन्वा-राम	१०२
अम य	१०३	अन्वा-रामनिका	१०३
अमलशिक्षा	१०४	अन्वा-राम	१०४
अमलाकरा-अमलमकरम् य	१०५	अन्वा-राम	१०५
अमलः	१०६	अन्वा-राम	१०६
अमलिन	१०७	अन्वा-राम	१०७
अमलिन	१०८	अन्वा-राम	१०८
अमलया	१०९	अन्वा-राम	१०९
अमला	११०	अन्वा-राम	११०
अमलशोत्रता	१११	अन्वा-राम	१११
अमली	११२	अन्वा-राम	११२
अमलः	११३	अन्वा-राम	११३
अमलपानिका	११४	अन्वा-राम	११४
अमलता	११५	अन्वा-राम	११५
अमलफोटम्	११६	अन्वा-राम	११६
अमलकम्	११७	अन्वा-राम	११७
अमलारः	११८	अन्वा-राम	११८
अमलः	११९	अन्वा-राम	११९
अमल-अमलिका य	१२०	अन्वा-राम	१२०
अमलता	१२१	अन्वा-राम	१२१
अमल	१२२	अन्वा-राम	१२२
अमल	१२३	अन्वा-राम	१२३
अमलस्वतंत्रः	१२४	अन्वा-राम	१२४
अमलविहंगः	१२५	अन्वा-राम	१२५
अमलसः-विहंगः-अमल-		अन्वा-राम	१२६
अमल य	१२६	अन्वा-राम	१२७
अमलपिका	१२७	अन्वा-राम	१२८
अमलनिका	१२८	अन्वा-राम	१२९
अमलपदम्	१२९	अन्वा-राम	१३०
अमलकरम्	१३०	अन्वा-राम	१३१
अमलतलिका	१३१	अन्वा-राम	१३२
अमलवती	१३२	अन्वा-राम	१३३
अमला	१३३	अन्वा-राम	१३४
अमलकरम्	१३४	अन्वा-राम	१३५

छन्दोनामानि	पृ० सं०	छन्दोनामानि	पृ० सं०
कालवर्म	१४२	कुरदि	१२७
कालध्वानं कालध्वान्तं च	२०३	कुररिका	१२९
कालसारोद्धतः	२२९	कुरङ्गावतारः	१८६
कालदण्डः—संधामश्च	३०४	कुररोक्ता	२११
काव्यपदमागमेदाः	५८	कुरुचरी	१३३
कासारम्	२३०	कुलचारि	१३५
कासारकान्ता	१७९	कुलाधारी—शुद्धगा च	१२९
काही	१२४	कुल्यावृत्तं—कुल्यावृत्तं च	२२६
किञ्जल्कम्	६१	कुशाकम्	१३७
किञ्जल्कि	१०४	कुशलकलावतिका	१७१
किष्कया	११५	कुसुमविचित्रा	१८९
किरणकीर्तिः	२३८	कुसुम्भिनी	२०६
किरातः	१९५	कुसुमितलतवेष्टिता	२३३
किमीरम्	११५	कुसुमस्तम्बकः	३००
किलिकिता—किलिकिता—किल-		कुसुमितकायम्	३०७
किली च	२६९	कुहककुहरम्	२६१
किसलयम्	१२१	कुहो	१०९
कोटमाळा	१४४	कृद्ः	१४५
कोरलेखा	१९३	कृचललितम्	२१२
कीर्तिः	४८	कूलम्	१४७
कीलाळम्	१५७	कूलवारिणी—कूलिका च	१५९
किष्कु	१३५	कृकपादि	१५६
कुप्यारिका	११७	कृतयुः—कृतयुश्च	१३८
कुडाङ्गिका	२१०	कृतमणिता—मणिता च	१५५
कुण्डलिका	९०	कृतकवलि	१५७
कुशिकी	२८९	कृतकतिका—कतिका च	१६९
कुप्यम्	१५२	कृतमालम्	२०७
कुपेरकटिका	१९४	कृष्णगतिका	१३०
कुमारललिता	११६	केतुमती—केतुश्च	२७०
कुमारगतिः	१८०	केरम्	१४९
कुमारलीला	२१६	केलिचरम्	१७३
कुमुदिनीविकाशः	१७८	केशवती	११९
कुमुदमाला	२५६	कोकपदम्	२५४
कुम्भकम्	२६३	कोमलकल्पकलिका	२००
कुम्भारि	१०४	कोरकिता—पाटलिका च	२६६
कुम्भोष्मा	१७९	कौचमारः	१३०
कुनरी	५१	कंसरि	१११

विषयानुक्रमः ।

उन्दोनामानि	पृ० सं०	उन्दोनामानि	पृ० सं०
कंसासारि	१५०	गतदहा	१५०
कांमोकम्	१५१	गलपञ्चमेन्दोनामानि	५०
किञ्चुकास्तरणम्	१५५	गङ्गा गङ्गरानि	१००
क्रोडचन्द्रम्—वारवावावृत्तम्—		गङ्गानकम्	८६
क्रोडमा—चन्द्रिका च	१५३	गङ्गासि	१०१
क्रोडक्रोडम्	२३४	गङ्गवारिना	११८
क्रोडा	१००	गङ्गदहनम्	२१४
क्रोडावतनम्—क्रोडावसथम्	२११	गङ्गिननामा	१८१
क्रोडितकटका	२१४	गङ्गकम्	१६६
क्रूराशने—क्रूरासनं—क्रूरासनं		गङ्गना	१५४
क्रूराशनं च	२२०	गङ्गरम्	१६०
क्रोडाग्निकम्	१२६	गाधिना	४४
कोसि	१२०	गादिना	४९
कोसितकुशला	१६१	गाधा	९०
कोसापदा	२५८	गोतिः—उद्गाथा च	४४
क्षमा	४०	गोतिका	२५०
क्षमापाकि	११०	गुप्ता	१५१
क्षर—क्षुरज	१३८	गुणवती	१०६
क्षुत्—विष्णु च	१०५	गुणसारिका—गुणसारिका च	११८
क्षुपम्—हरज	१०८	गुरुपुत्रकम्	६
क्षत्रिका	८८	गृणिका	१२४
खगतिः—नील—विशेषिका च	२२५	गुडिना	१२०
खटका	१००	गोत्रवराचः	२५१
खरकरा	११६	गोत्रि	१२३
खर्चि	१२४	गोत्रावरा	११८
खर्विणी	१२०	गोत्रा	४०
खेटकम्	१८०	पावास्तरणम्	२३९
खेलादगम्	१३९	घटिका	१८२
खौरकि	१८०	घना	८४
गगनाङ्गम्	६१	घनाकम्	८६
गगनोद्गता	२१०	घनाङ्गम्	१०१
गमनगतिः	२१२	घनिना	२२६
गङ्गोदकम्	२५४	घकोरः	२५१
गङ्गगतिः	१३४	घकम्	२११
गङ्गाविहानुदेवताः	३३	घका	८०
गङ्गानां शुभाशुभफलम्	३३	घङ्गरो कावली	१११
गङ्गाकां मित्रवारि	३४	घटकम्	७६

छन्दोनामानि	पु० सं०	छन्दोनामानि	पु० सं०
चण्डवृष्टिप्रपातः	२९९	चिररुचिः	११९
चण्डी—हाकलिका च	१९४	चिरकरका	२८६
चतुर्वर्णपताकास्वरूपम्	२६	चुलियाला	८६
चतुष्पदी जयकरी च	६०	चुलकम्	१४६
चतुष्पथा	८७	चूडापोडञ्च	२०३
चतुरक्षरा वृत्तिः	१००	चूर्णकम्	३०९
चतुरोहा	१३१	चूर्णा	४७
चतुर्दशाक्षरा वृत्तिः	२०२	चैलाञ्जलम्—वेलाञ्जलम्—वेला.	
चतुर्विंशत्यक्षरा वृत्तिः	२६२	न्तरञ्च	२०६
चपला	४३	चौपैया	६६
चपलावक्त्रम्	२९८	छलितकम्	१८३
चमरीचरम्	२१८	छलितकपदम्	१८०
चमूहमोहः—चमूहश्च	२७०	छाया	४८
चम्पकमाला—रुक्मवती—रूप.		छाया	२३८
वती च	१४८	छिद्रम्	१०६
चयनम्	१३७	छेकवती	२९४
चरणम्	७६	जगत्समानिका	१९२
चरणपदम्	१६०	जघनविपुला	४३
चक्रः	८१	जघनपचला	४३
चन्द्रवर्त्म	१८७	जतु	१०६
चन्द्रिका—उत्पलिनो च	१९८	जननिधिवेलम्	२१९
चन्द्रहासकरा	१९७	जरा	१६२
चन्द्रलेखा	२१५	जलहरणम्	६८
चन्द्रलेखा—चित्रलेखा च	२३३	जलधरमाला	१७५
चन्द्रापीडो—ब्रह्म च	२२१	जलदरसिता	२०९
चामरम्	११८	जलोद्धतगतिः	१८७
चारुहासिनी	९५	जवनशास्त्रिनी	१६६
चारु—सार च	९८	जविपुला	२९९
चारुचारणम्	१६६	जातिनामानि	९६
चारुवटकम्	२१५	जारिणी अक्षिपदञ्च	२७१
चारुगतिः	२६०	जालपादः	१६०
चितिश्रुतम्	१५३	जासरि	१२६
चित्रकिन्तामणिः	२६७	जाहमुखी	२०८
चित्रपदा	१३१	जिह्वाशया	१७१
चित्रा	७४	जीमूतधानम्	२६९
चित्रा	२१५	जीमूतः	३०३
चित्रम्—चन्द्रकल च	२२६	ज्योतिता	१८८

[illegible]

छन्दोनामानि	पृ० सं०	छन्दोनामानि	पृ० सं०
धीरध्वानम्	२०३	नागारि	१३४
धीरावर्तः	२८०	नान्दोमुखी	२०६
धूमाली	१४६	नाभसम्	१६९
धृतहाला	१३९	नाराचिका	१३२
धृष्टपदम्	१७९	नाराचं-महामालिका च	२३४
धोरितम्	२१९	नारी	९९
धौनिकम्	१४४	नाली	१०२
धौरेयम्	२६२	नालीका	२९४
नक्षपदा	१३६	नासाभरणम्	२११
नगमहिता-कमुकवती च	१८७	निखिलवृत्तगतगुरुलघुज्ञानप्रकारः	३०
नगोनिता	२९३	निभालिता	१४१
नगोपमा	२९२	निमग्नकीला	१८९
नटकः-किन्नटकश्च	२७०	निम्नाशया	११३
नतभृगु	२९३	निरसिका	१०८
नन्दः	१००	निरन्तिकम्	१६०
नन्दि	११२	निरवधिगतिः	१७१
नन्दयुः	१२२	निरुदम्	१३८
नन्दनम्	२३४	निर्वाधिका	११९
नमोः-लाजवती च	१४८	निर्विन्ध्या-निर्वन्ध्या च	१३९
नरशिली	२२६	निर्मेषा	१४३
नरावलिः-निरावलिश्च	२०१	निर्यत्पारावारः	२०६
नराचः	२२४	निर्मुक्तमाला	२१२
नर्दट्कम्-कोकिलकं च	२३०	निर्गलितमेखला	२३९
नयमालिनी-वनमालिका च	१८०	निशिपालम्	२१८
नयनपाली	२९४	निश्रेणी	६१
नरः	८०	निषधम्	१४३
नरी	१०३	निष्कलकण्ठी	२४७
नरगा	१४९	निस्का	१०८
नरि	१२१	नीपवनीयकम्-वनीपकम्-नीपकश्च	२६६
नवपदम्-रुद्रा च	९१	नीरनिधिः	१६७
नवसरी	११९	नीराञ्जलिः	१६१
नवबीलता-अवनोलता-अवलीलता-		नीरान्तिकम्	१७९
करीरिता च	२७४	नीरोद्वा	१४३
नवाक्षरा वृत्तिः	१३८	नीहारी	१२०
नवास्त्रिका	७४	नीलगिरिका	१८६
नविपुला	२९८	नीळा	१६८
नकि	८९	नीलशार्दूल-नीलमालारम्-नीलमालारम्	२३३

क्रमोन्नामान	पृ० सं०	क्रमोन्नामानि	पृ० सं०
नूतने-सुखेण च	२१०	परनूतम्	११०
नृगजम्-सुगजम्	२११	परभातुः	१११
नेदिहा	२१२	परभातिः	२१२
नेम-वारि	१२३	परप्रोक्षिता-अपरप्रोक्षिता च	२१३
पट्टिः-अक्षरपट्टिश्च-हंसोऽपि	१२४	परामोहः	२१४
पंकजधारिणी	१२५	पराधीना	२१५
पङ्कजली	२२६	परिधरिता	२१६
पङ्कजलिः	२२७	परिधारा	१२७
पञ्चशटिका	२२८	परिधारावती	१२८
पञ्चवर्णपताकास्वरूपम्	२२९	परिमितजनितम्	१२९
पञ्चवर्णन्यात्रिया	२३०	परिमितविजया	१३०
पञ्चाक्षरा वृत्तिः	१३१	परिच्छेदः-धारा च	१३१
पञ्चशिक्षा-रमणोपशिक्षा च	१३२	परिच्छेदः	१३२
पञ्चशाली	१३३	परिधरिता	१३३
पञ्चदशाक्षरा वृत्तिः	२३४	परिवर्तम्	१३४
पञ्चविंशत्यक्षरा वृत्तिः	२३५	परिजाहा	२३५
पञ्जरि	१३६	परिमलम्	२३६
पटु-हरि च	१३७	परिभाषनम्-परिभाषनम् च	२३७
पटुकटिका	१३८	परिषेवकम्	२३८
पण्यः	१३९	परिधानोपम्	२३९
पताकाप्रस्तारप्रकारः	२४०	परिषेवः	२४०
पताकाप्रस्तारस्वरूपम्	२४१	परिषेवा	२४१
पतङ्गपादः	२४२	पाकलि	१४२
पथिकान्ता	१४३	पाकलि	१४३
पथ्या	४४	पाकालि	१४४
पथ्या	२४५	पाकालिहस्तिः-पञ्चाप्यहस्तिः	१४५
पथ्यावकत्रम्	२४६	पातालप्रकाराक्षरम्	१४६
पथ्यकुलम्-प्रकरणम्	२४७	पादाकुलम्	२४७
पथ्यकुलम्	२४८	पारागत्यारा	१४८
पथ्यिका	५०	पारागतः	१४९
पथ्यिः	१४९	पारावारः	२५०
पथ्याः	१५०	पारावारस्वरूपम्-पारावारान्तं च	२५१
पथ्यावतिका	४१	पाति	१५२
पथ्यावतः	१५३	पांशु	१५३
पथ्यावती	२५४	पापनमयम्	२५४
पथ्या	१५५	पापिवम्	२५५
पथ्योपः	८१	पिकालो	१५६

छन्दोनामानि	पृ० सं०	छन्दोनामानि	पृ० सं०
पिकालिका-पिवायिनी च	१८३	प्रभावती	१९०
पिचुलम्	१७२	प्रमाणिका-नगस्वरूपिणी च	१३२
पिशाङ्गि	२९१	प्रमाणिका-सौरभसंचितञ्च	२६३
कुटमर्दि	१११	प्रमाथिनो-अप्रमाथिनी च	२६९
पुटः	१७६	प्रमिताक्षरा	१८६
पुरटि	११८	प्रमोदः	१९२
पुरोहिता	११९	प्रमोदतिलका	१९८
पुलकाञ्चितम्	२४९	प्रमोदपरिणीता-प्रमोदपदञ्च	२७६
पुष्पकटिका	२०६	प्रवह्लिका	१४२
पुष्पिताया-अञ्जिताया च	२६६	प्रवरललितम्	२२२
पूर्णा	११८	प्रवादपदा	१६३
पृषद्वतो-निस्तुषा च	१९६	प्रवाहिका	१९६
पृथ्वी	२२९	प्रवालान्तिकम्	२९०
पौरसरि	१२६	प्रवृत्तकम्	९६
पौण्ड्रकः	३०६	प्रसरा	१४९
प्रणया—क्षुर्वंशा च	१०२	प्रस्मरकरा	१६६
प्रक्षितकः	२९९	प्रस्मरमरालिका	१८२
प्रशामूलम्	१९१	प्रस्तारप्रारम्भप्रतिज्ञा	६
प्रतरि	११२	प्रस्तारविस्तारस्योपसंहारः	४०
प्रतर्दि	१२२	प्रहर्षिणी	१९३
प्रतारिता	१६८	प्रहरणकलिका	२१२
प्रतिसीरा	१३१	प्रहाणः	११३
प्रतिभादर्शनम्	२०८	प्राकारबन्धः	१६३
प्रतिमा	२४४	प्राच्यवृत्तिः	९६
प्रतिविनीता—अतिप्रतिविनीता च	२७६	प्रियतिलका	१४३
प्रतीपवल्ली	२२२	प्रियजीवितम्	२६०
प्रतीहारः	२३१	प्रिया	१०३
प्रपञ्चपानीकम्	२०३	प्रियंवदः	१८४
प्रपञ्चामरम्—प्रपञ्चं च	२३९	प्रोञ्जिता	१२२
प्रपातावतारम्	१६७	प्रोषा	११२
प्रपाठलिका	१९९	प्लवङ्गमः	६३
प्रपातः	२०९	प्लवङ्गमः	२१७
प्रपुलकद्वी	१६९	फलचरम्	१६४
प्रपोषकलित्वा	२००	फलिनी	१६३
प्रमङ्गकम्	२१७	फल्गुः	२३२
प्रमा-मन्दाकिनी-प्रमुदितवदना च	१८२	फुल्लदाम	२३८
प्रमालिका	२६७	बधिरा	१७७

छन्दोनामानि	पृ० सं०	छनामान्दोनि	पृ० सं०
बभ्रुलक्ष्मीः	२०७	भीमाभागः	२४६
बलभी	१४७	भुजगशशिभृता-वृता-सृता च	१४०
बलधारी	१४९	भुजगहारिणी	१३८
बलोजिता-अचलमञ्चिका च	१४७	भुजलता	१४०
बहिर्बलि	११८	भुजङ्गसङ्गता	१४१
बहुलया	११९	भुजङ्गा	१६६
बहुलाश्रम्	२१२	भुजङ्गप्रयातम्	१७६
बाला-सम्मोहासारः-सम्मोहा च	१०२	भुजङ्गशुषी	१८२
बालविक्रीडितम्	२२९	भुः क्रोद्धतम्	२४८
बाललीलातुरम्	३०१	भुजङ्गः-महाभुजङ्गश्च	२६२
बिन्दु	१०९	भुजङ्गविजृम्भितम्	२६२
बिम्बम्	१४०	भुजङ्गभृता-अनङ्गपदञ्च	२७२
बिम्बालक्ष्यम्	२०४	भुवनविरतिः	२९२
बुद्धिः	४६	भूमधारी	१२८
बोधधारा-सकृद्बोधा च	१४७	भूरिधामा	११६
भद्रिका	१४२	भूरिमधु	१२६
भद्रकं-भद्रिकञ्च	२४८	भूरिवसु	१२६
भद्रविराट् युद्धविराट् च	२६७	भूरिवटकम्	१६९
भविपुला	२९८	भूरिशिक्षा	२१०
भसलविनोदिता	१८२	भूरिशोभा	२४०
भसलमर्द-भसलपदञ्च	१९९	भेकाख्येकः	२४०
भसलशलाका	२६१	भोगावलिः	२२३
भञ्जानित्तरणम्	२४६	भोगावली	२४७
भाजनशोका	१९२	भौरिकम्-महाकश्मिका च	१४१
भाराकाम्ता	२२९	भौजङ्गम्	२८६
भाराकतारः-हाराकतारञ्च	२४१	भ्रमरः	७९
भाङ्गी	१२९	भ्रमरविकसिता	१७१
भाविनी-विकसितम्	२६७	भ्रमरावतिका	२१९
भाषा-सम्भाषा-सम्भासा च	१३६	भ्रामरः	७९
भास्तिभरणम्	१७३	भ्रूः	१०४
भास्तिस्तरणिः	१८९	भकरमुखी	१६६
भासमानबिम्बं-मानबिम्बं-भास-		भङ्गुरम्	११०
भावं च	२६२	भङ्गुप्रतिका	२९१
भास्करम्	२६७	भङ्गुकाचरणम्	१
बिम्बपदम्	१६२	भञ्जिता	२८८
भीमाजर्जनम्	११६	भञ्जोरा	२३२
भीमावर्तः	२२४	भञ्जुमाकली	१९७

छन्दोनामानि	पृ०सं०	छन्दोनामानि	पृ०सं०
मञ्जुभाषिणी	१९७	मधुमल्ली	१४२
मणिमुक्ती	१२३	मधुपालि	२१३
मणिमध्वं-मणिबन्धं च	१४३	मधुवारि-निर्मधुवारि च	२८०
मणिमाला	१७८	मध्याधारः	१४७
मणिहंसः	२१८	मनोला	१२९
मणित्थकम्	२९३	मनोरमा	१६१
मण्डलम्	१०४	मनोहरणम्	३०२
मण्डूकः	८०	मन्त्रिका	१०९
मत्तचक्षुरीकम्	६७	मन्थरि	१३६
मत्ता	७०	मन्थरायनम्-मन्थरं च	२४९
मत्ता	१४९	मन्थानकम्	११०
मत्तालो	१७४	मन्दारि	९९
मत्तमयूरः	१९३	मन्दाक्रान्ता	२२५
मदावदाता	२०३	मन्दाक्षमन्दरम्	२४३
मत्तकोकिलं-चचरी-कूपरं-चंचरी च	२३५	मन्देहा	२८७
मत्तगजेन्द्रः	२४९	मन्मथः	२०८
मत्ताक्रोडम्	२५१	मयूरी	१२२
मत्तमातङ्गलीलाकरः	३००	मयूरसारिणी	१४८
मत्तेमविष्क्रीडितम्	२४१	मयूखसरणिः	१९४
मत्स्यः	८२	मयुवदना	२१८
मदनगृहम्	६४	मरहट्टा	६५
मदकरणम्	७६	मरालः	८०
मदकलः	८१	मरु	१३७
मदलेखा	११६	मकंटः	८०
मदनोवधुरा	१४२	मर्मस्फुरम्	१९६
मदनकं-रतिपदञ्च	१४४	मलयसुरभिः	१७६
मदनमाला	१६५	मल्लीपल्लीप्रकाशम्	२६८
मदनबा	१७०	मविपुला	२९९
मदनजवनिका	२००	मत्तमा	१०९
मदनमालिका	२१७	मसृणम्	१४४
मदनललिता	२२५	महनीबा	११६
मदाक्रान्ता-संमदाक्रान्ता च	२७९	महामाया	४८
मदिरा-माविनी च	२४७	महातुरा	२८७
मपुरा	७३	महिमावसावि	१६५
मधु	९८	मही	९८
मधुमारकम्	११०	महोन्मुखी	१८१
मधुमती	१२०	महोदता	११८

उन्मोनामानि	पृ. २५	उन्मोनामानि	पृ. २५
महोषि का	१११	मिहिरा	१०९
माजवई-माजवईकोट	११३	मानवरी	१११
माजवि काविका	११३	मकुडित कलिका कला	१०८
मापडवकम्	११३	मन्त्रकम्	११८
मात्रानष्टप्रकारः	१	मन्त्रविज्ञा	११३
मात्राबुधकाङ्क्षाः	१	मन्त्रकल्या	११३
मात्रोदितप्रकारः	१	मन्त्रा-मार्गिका व	११३
मात्राप्रस्तारप्रकारः	४	मूर्ध-मोशक	११०
मात्रापताकाप्रकारः	११	मूर्धिरम्	११३
मात्रामेकप्रकारः	११	मूर्धिका	११४
मात्रागणभेदाः	११	मुमिक	११४
मात्रापाताकम्	११	मृदुग	११४
मात्रागणनामादिकम्	११-४०	मृगा-पिका व	११
मात्रासमकम्	४३	मृगेन्द-मृग व	११
मात्राद्वयमवृत्तानि	४४	मृगेष्टमकम्	११३
मात्रा	११३	मृदवम्	११३
मानवली-मानिनी व	१४०	मृदुली	११८
मानमुखा	१४०	मृदिरा	११०
मानाभ्यन्ता	१२०	मेविकफुजिनी	१३०
माविनी-मनोरमा व	१२	मेविकनिपुः	१३०
मायाविनी	१३०	मेवाकोकः	१३०
मायासारी	१३०	मेधिका	१२३
माया	१३०	मेदुरदन्तम्-मेदुरदम्-किरीट	१२३
मारती-भारती व	१४०	मेकलपडम्बकम्	१२३
माराभित्तम्	१३०	माटनकम्	१३०
मादङ्गी-मातङ्गी व	१३०	मादकम्	१३०
मालतिका	१३१	मोहिनी	१३०
मालविका	१३१	मौनिकदाम	१३०
मालती	१३३	मौरिकम्	१३०
माला	१३४	मौलिक	१३३
मालावलकम्	१३३	मौलिकामिका	१३०
मालाधरः	१३३	यमनकम्	१३०
मालिनी	१३३	यविरुता	१३०
मालीनम्	१३३	यशस्करी	१३०
मालवोपस्थम्	१३३	युगधारी	१३०
मितसद्वि	१३३	युग्मविपुला	१३०
मिथुनमाळा	१३३	युतकम्	१३३

छन्दोनामानि	पृ० सं०	छन्दोनामानि	पृ० सं०
रञ्जकम्	१४३	लजा	४६
रतिकरी	७५	ललना	१८५
रतिरेखा	२०८	ललामललिताधरा	१८२
रथपदं-वृत्ता-सुकृतिश्च	१६२	ललितपदम्	८६
रथोद्धता	१६८	ललितागमनम्	१६०
रमणः	९९	ललितालबालम्	१६०
रम्भा	१४०	ललितम्-गौरी च	२८१
रविरुचि	६७	ललितपताका	२०४
रविपुला	२९८	ललितललाम	२४२
रवोन्मुखी	१४१	ललितम्	२८४
रसधारि	११४	ललिता	१८३
रसभुम	१५६	लवलीलता	१९९
रसधारा	१९१	लवली	२९६
रसिकपरिचिता	१८८	लसदसु-कमलञ्च	१३२
रसिकरसाला	२५६	लावण्यलीलाप्लुतम्	३०१
राजराजो	११७	लास्यकारी	२१७
रादि	११०	लास्यलीलालयः-लास्यलीला च	२७९
राधिका	१८४	लीलावतिका	३६६
रामा	४९	लीला	७६
रामावदम्	२५०	लीला	१४४
रुचिरा	८५	लीलारत्नम्	९७५
रुचिरम्	११६	लीलालोकः	९७७
रुचिर्णा-साला च	१९४	लीलालोलः	१९०
रुचिरा-अतिरुचिरा च	१९७	लीलालेखः-सारङ्गी-कामक्रीडा च	२१४
रुचिमुखी-विमुखी च	२६८	लीलाचन्द्रम्	२२९
रुद्राली	१२९	लीलाकरः	३०३
रूपामाली	१३८	लुलितम्	१५६
रूपावलिः	१८८	लुम्बाक्षी-लुम्बाक्षी च	१७५
रोका	५८	लोला-संहारी च	१०३
रोषकम्	१६५	लोलतनु	१२६
लक्ष्मणलीला	१५९	लोभशिक्षा	१९३
लक्ष्मीः	४६	लोललोभबलीलम्	२३७
लक्ष्मीः	१३४	वक्त्रम्	२९६
लम्कियाभेदज्ञाचार्य प्रकारान्तरम्	३१	वक्त्रवलोकः	२२२
लघुमात्रामर्षदीप्रकारः	१३	वज्राली	२१४
लघुमात्रामर्षदीस्वरूपम्	१३	वडवा-वरवा-नन्दकञ्च	८४
लज्जन्तुर्बन्तशानाथ प्रकारान्तरम्	१५	वडिशर्मादीनी	१५२

[illegible]

छन्दोनामानि	पृ० सं०	छन्दोनामानि	पृ० सं०
वासकलीला	२४६	विपाकवती	२११
वासववासिनी—वासिनी च	२७८	विपिनतिलकम्	२१७
वाहान्तरितम्	२३१	विपुला	४३
विकचवती	१४५	विपुलपालिका	१८४
विकसितपद्मावली	१५९	विपुलायितम्	२५०
विकत्यनम्	१८६	विप्लुतभिन्ना	१८१
विकलवकुलवल्ली	१८९	विभा	१९१
विकुण्ठकण्ठः	२६०	विमला	१६३
विगाहितगेहम्—गाहितगेहम्—गाहि-		विमशः	३०६
तदेहञ्च	२५३	विमानिनी	२६८
विजयपरिचया	१७८	वियद्वाणी	२७९
विजोहा—विमोहा च	१०८	वियोगवती	१८८
विद्	१०४	विरतिविचारः	३७
विदालः	८३	विरला	४९
वितानिता	२१०	विरया	८९
विदला	१९९	विरलं—कटिका च	१५३
विदधसुभङ्गी	३०४	विरतिमहती	१८१
विद्या—उदया च	१३३	विरला—वीरला च	१८४
विद्याधारः	१७३	विरतप्रभा	१८५
विद्या	४६	विरलोद्धता	१८६
विदुल्लेखा—शेषा च	१०६	विरहविरहस्यम्	२५७
विद्युन्माला	१२७	विराजिकरा	१२८
विद्युदाली	२४३	विराट्—शुद्धविराट् च	१५१
विद्रुमशोला	१७८	विरामवाटिका	२६२
विधारिता	१८३	विरुदस्तम्	२३०
विधुरवितानम्	१९४	विरेकि	१५६
विधुरविरहिता	२३१	विरोहि	१२३
विधुनिधुवनम्	२३७	विरोधिनी	१९७
विनन्दिनी	२१०	विलम्बितमध्या	१६१
विनयविलासः	२५९	विलम्बनीया	२०६
विनिद्रसिन्धुरः	२६१	विलम्बललितं—विलं च	२५०
विन्ध्यारुढम्—वन्ध्यारुढञ्च	२०४	विलासवासः—सुभागः—विलासश्च	२४९
विपधा—द्रोहा च	७७	विलासवापी—अकोषकृष्टा च	२७२
विपन्नकदम्बे—विपन्नकलम्—विपन्नकवलं		विलुलितमञ्जरी	१५९
च	१११	विलुलितवनमाला	५३३
विपरोताक्षयानकी	२७१	विलामप्रस्तारप्रकारः	३१
विपरोतादि	२९७	विवरविलसितम्	१७५

छन्दोनामानि	पृ० सं०	छन्दोनामानि	पृ० सं०
विशालम्	१४०	वृत्तमुक्तौ	१३१
विशदकृष्णः	१४०	वृत्तविभागः	३९
विशकलिता	२११	वृत्तहारि	११०
विशकण्ठी	२८८	वृत्तगण्धि	३०९
विशालान्तिकम्	१२०	वृत्तभेदादिज्ञानार्थप्रकारान्तरम्	२९
विशालप्रभम्	१५०	वृद्धवामा	१९६
विशालाम्मोजाली-अम्मोजाली च	१४५	वृत्तम्	१३६
विशिल्लता	१८२	वृन्दा	१२२
विशेषकवलितं-विशेषितं च	२०८	वृद्धमात्रमकटोप्रकारः	१३
विशेषस्तवकम्	३०५	वृद्धमात्रमकटोस्तवकम्	१५
विशेषशालीकम्	३०७	वृद्धवृत्तमकटोप्रकारः	२०
विश्लोकः	७४	वृद्धवृत्तमकटोस्तवकम्	२८
विश्वमुखी-सारवती च	१२४	वृगवती	२६४
विश्वविराट्	१६३	वैधाः	११४
विश्वविश्रामः	२५९	वैल्लङ्घनम्	२६६
विश्ववाद-भाराम्भ	३०४	वैष्णवभारि	२१३
विश्वव्यक्षरा वृत्तिः	२४०	वैशि-वैषि च	१३८
विषममात्रावृत्तानि	९०	वैतालोकम्	९९
विषमज्याली	१७३	वैतालाकम्	२८४
विषमवृत्तानि	२८३	वैनसम्	१०३
विषाणाश्रितम्	२६१	वैशाली-करधा च	२०८
विष्टम्भः	१६१	वैदर्भिकी	१०६
विष्वखितानम्	२४०	वैसाकः-वैसारम्भ	१३१
विसमि	११३	वैसारो-वामयवन्दिना	२७६
विस्मि	१६७	वैशारोरी	१५७
विहाया	१३२	वैश्वस्यभेदाश्च	१८३
विहारिणो-भासिनो च	१६२	वैश्वस्य-वैश्वस्यविलि च	१८३
वीणादण्डम्	१७५	वैश्वस्यम्	२०६
वीरवटु	१२६	वैश्वस्यः	२३०
वीरगमला	१८८	वैश्वस्यविलिम्-वैश्वस्यं च	२०३
वीरविभ्रामः	२०७	वैश्वस्यविलि	२०३
वीरविमानम्	२५१	वैश्वस्यविलि	२०३
वीरवीराजना	२४६	वैश्वस्यविलि	२०३
वीरविक्रान्तः	२६०	वैश्वस्यविलि	२०३
वीरा-अवीरा-पापिता च	१४३	वैश्वस्यविलि	२०३
वीरान्ता	१४६	वैश्वस्यविलि	२०३
वीरधः	१६९	वैश्वस्यविलि	२०३

छन्दोनामानि	पृ०सं०	छन्दोनामानि	पृ०सं०
शकायतनम्	३००	शालभजिका—करभोद्धता	२७२
शकुन्तकुन्तलः	२६२	शालिनी	१६२
शङ्खावली	२२०	शिखरिणी	२३०
शङ्खचुति	१११	शिखा	८६
शङ्खः	३०४	शिखिलिखिता	१३४
शन्तनु लोला च	१२४	शिप्रा—शीर्षा च	११३
शम्पा	१७४	शिला	१०४
शम्बरधारी	१४०	शिलीमुखोज्जृम्भितम्	२३८
शम्बरम्	२५४	शिविका	२५७
शम्बुकः	११३	शिशिरशिखा—मृदुमालती च	२७७
शम्भुः	२३७	शिशुभरणम्	२२४
शरगोतिः	११६	शिशुमुखी अनिरथा च	२७२
शरलीढा	१४०	शीर्षविरहिता	२२०
शरत्	१५४	शृङ्खलवलयितम्	२६२
शरमेधा	१७९	शुक्लनिता—शिशुवनिता च	२३१
शरकल्पा	२१६	शुकावली—किंशुकावली च	२६८
शरहतिः	२२१	शुद्धध्वनिः	७१
शरकाण्डप्रकाण्डम्	२४४	शुद्धान्तम्	१७५
शरभूरिगी	२५५	शुद्धविराडार्षभम्	२९६
शरक्षामा	२८६	शुद्धविराट्	२९६
शरावतो—वृहच्छरावती च	२७५	शुनकम्	१०८
शर्म	२९४	शोफाली	१४६
शालमलोला	१९४	शेषापीडम्	१७३
शल्लकप्लुतम्	१३२	शोभा	५०
शल्लकशकलम्	१७०	शोभा	२४१
शशाधरम्	८४	श्येनः	७९
शशिवदना	१०७	श्येनी—श्येनिका—सेनिका च	१६७
शशिकरी	१४२	श्रद्धरा—उद्धरा च	१३३
शशिकला—शङ्ख—मणिगुणनिकरः—		श्रद्धरान्ता	१९२
मणिनिकरः—शरभम्	२२०	श्रुतिशिखण्डी	१६५
शाखोटकि	१३६	श्रवणाभरणं—विराजितं च	२५१
शान्तमुरभिः	२१९	श्रितकमला	१६१
शाशिनी	२२८	श्रीमती	६८
शाश्वत्पद्मः	२०७	श्रीः	९८
शाश्वत्	८२	श्रुतकीर्तिः	१६५
शाश्वत्कफितम्	२३५	श्रीणी	१२१
शाश्वत्विभीषितम्	२३८	श्रवा	८३

उद्दानामानि	पृ० सं०	उद्दानामानि	पृ० सं०
इपदेरितम्	२३६	सर्पः	२३
इपदम्	१२	सत्त्वता	२२८
इक्षरा वृत्तिः	१०३	सविजुता	२१९
इवर्णलगाक्रिया	३१	सन्ध्यालो	१०१
इविशम्यक्षरा वृत्तिः	२५९	सहस्रियतस्य गणद्वयस्य शुभा-	
ष्मात्राप्रस्तारे क्तुर्थ रूपम्	१०	शुभफलानि	३५
तेडक्षरा वृत्तिः	२२१	सहजा	१५१
ती-तरणिजा च	१००	सहेलिका	१५०
त्केतुः	२३३	सार्धो	१५०
लब्ध्या	१३१	साची कृतवदना-अवाची कृतवदना च	२५५
त्पादी	६९	सान्द्रपदम्	१०२
समात्रा पताका	१२	सामयदा	१०१
सषाक्षरा वृत्तिः	११३	सामिका	१०२
सदशाक्षरा वृत्तिः	२२७	सारङ्गो-मेनावलो च	१८९
समयप्रहिता	१७६	सारसनावलो	११८
समयवती-अकवती च	२७८	सारबरोहा	२००
समानिका-मल्लिका च	१३५	सारावनदा	१३०
समाहितम्	२५३	सारिणी	२१०
सभा	२६४	सारिका-कर्जिनो च	२६५
समित्	१०१	सादपदा	१९०
समुद्रकाभ्वा-कान्ता च	२७७	सावट्ट	११२
सम्पाकः	१२४	साहुतिः	१०९
सम्बुद्धिः	१४०	सिक्कमणिमाला-इवेतमणिमाला च	१७८
सम्बोधा	२०४	सितस्तवकः-परिस्तवकश्च	२४८
सरसी	५१	विद्धिः	४९
सरमः	७६	सिन्धुरथा	१०६
सरि	१०९	सिन्धुङ्कः	१३८
सरलांघ्रि	१२३	सिन्धुसौवार्म	२३४
सरधा	१३२	सिंहविलोकिताम्	६०
सरसमुखी	१५६	सिंहवेक्षा	१३०
सरमासरणिः	२०६	सिंहपुच्छम्	२१६
सरसी-चम्पकमालिका-चम्पकवती,		सिंहिनो	४५
पञ्चकावली च	२४४	सिंहो	६१
सरसीकम्	२८१	सोधुः	१६७
सराविका	१५१	मुकजंपुरम्	१९३
सरोजवन्दिता	१६३	मुकरोलम्	१७८
सरोजावली	१८१	मुक्ककारिका	७०३

छन्दोनामानि	पृ० सं०	छन्दोनामानि	पृ० सं०
सुखला	१४८	सौरभवर्दिनी	२६८
सुगन्धिः	१४१	सौरभशोभासारः	२४२
सुतलम्	१८२	सौरणम्	२८४
सुदायि	११२	सौराष्ट्री-सौराष्ट्रम्-सौराष्ट्रा च	५७
सुधाधारा	१६१	सौराङ्गी	२९५
सुधाधरा	२०९	सौदामनदाम	२६८
सुधा-असुधा च	२६९	सौभगकला	१६९
सुन्दरी-सुरमालिका-वियोगिनी च	१६५	संकलिः	२८९
सुभद्रिका-स्सुद्रिका च	१६८	संकल्पासारः-संकल्पाधारश्च	२०२
सुभद्रावतरणिः	१८६	संगमवती	१८८
सुमुखी	१७०	संपातशीला-पातशीला च	२३६
सुमोहिता	११३	संभृतशरधिः	२५२
सुरयानवती	१५३	संमदमालिका	१६८
सुरसा	२३९	संमदवदना	१८७
सुरहिता-अतिसुरहिता च	२७८	संलक्ष्यलीला	२४१
सुरङ्गः	२९०	संश्रयश्रीः	१७२
सुराक्षी	१४७	संस्तुतशोभासारः	१६०
सुराङ्गा-असुराङ्गा च	२३८	संहति ङा-संयुगा-संयुता च	१५२
सुरि	११५	स्तरधि	१२६
सुललितम्-रसिका च	९१	स्थाली	१०८
सुलः	१०४	स्थूला	११६
सुवनमालिका-उपवनमालि का च	१८७	स्तु	९८
सुवदना	२४२	स्त्री-कामा च	९८
सुविहिता	१८७	स्फुटघटिता	१४९
सुवृत्तिः	१६३	स्फोटक्रीडम्	२१४
सुषमा	१५३	स्मारमालाकुलः	३०१
स्तशिखा	२२३	स्नग्धरा	२४३
सुरसूक्तः	२६१	स्नग्धणी-शृङ्गारिणी-लक्ष्मीधरञ्च	१८१
सुरिणी	१०२	स्वकृतिनिरीक्षणार्थमन्यर्थना	५
सुतमधु	१३७	स्वनकरी	११९
सैरवी	११३	स्वरवर्षिणी	१७५
सैनिकम्	१७२	स्वर्णभरणम्	२४७
सोपाधि	१११	स्वागता	१६५
सोमराजी-संक्षारो च	१८७	स्विदा	१२०
सोमश्रुति	१११	स्विन्नसरीरम्	१९५
सौरमि	१८९	इडिनी	१३३
सौरकान्ता	११९	हरवन्तिता-उपनमिता च	२०१

छन्दानामानि	पृ०सं०	छन्दानामानि	पृ०सं०
हरणि-कमलि च	९९	हिन्दारम्	११०
हरिणी	५०	हारकः	६०
हरिगीतकम्	६३	हारम्	१२०
हरिपदम्	८९	हारलम्बि	१५६
हरिपदं-द्वतपदम्	१३४	हारकहारभरम्	२३६
हरिव	१३५	हाराङ्गी	१४८
हरिकान्ता	१००	हेतिः	२१३
हरिणी	२२९	हैमरूपम्	१३२
हरिणप्लुतम्	२३२	हैमहासः-बाला च	१४८
हरिणीप्लुता	२६४	हैममहिक्का	२१३
हरिप्लुता-प्लुता च	२६५	होला	११४
हरिणी	१२६	होदपदा	११५
हळमुखी	१४४	हंसमाला	११५
हलि-जन्मि च	१०५	हंसकृतम्	१३१
हलोद्गता	१४२	हंसी	५१
हाकलिः	६१	हंसी	१५०
हाटकशालि	१११	हंसी-रजतहंसी च	२४०
हारिणी	२२८	हीः	१०४
हास्किन्	१०३	हीनहैवकुवीनम्	२५६

(दृति)